

491.82

N241

STANFORD LIBRARY

MAY 19 1966

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XI, св. 1—2.

БЕОГРАД, 1961.

САДРЖАЈ

	Страна
1. <i>М. Стевановић</i> : Прилози објашњењу принципа новог правописа	1—15
2. <i>В. М. Мићовић</i> : О тумачењу неких речи и израза у Горском вијенцу	16—29
3. <i>А. Пецо</i> : Вокатив једине неких мушких и женских личних имена	30—43
4. <i>Берислав М. Николић</i> : Прилог проучавању порекла шумадјско-војвођанског дијалекта	44—56
5. Језичке поуке	57—61

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник дописник др МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Берислав М. Николић

Научно дело

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА
БЕОГРАД

Слог: „Научно дело“, Београд, Вука Караџића 5.
Штампа и повез Графичког предузећа „Академија“, Београд, Космајска 28.

НАШ ЈЕЗИК

Књига XI

Нова серија

Св. 1—2

ПРИЛОЗИ ОБЈАШЊЕЊУ ПРИНЦИПА НОВОГА ПРАВОПИСА

Колико нам је познато, до сада се није појавила ни једна стручна оцена Правописа српскохрватскога књижевног језика који је израдила комисија од једанаесторице језичких стручњака Хрвата и Срба, а који је изишао из штампе пред крај прошле, 1960. године. Али се то, сигурно, не може објашњавати тиме што нико не би имао шта о њему и стручно да каже, него што се сви они чију је пажњу Правопис привукао углавном задржавају на значају који ће ова књига одиграти у културном животу наших народа. А с те стране цела наша јавност углавном позитивно прима.

Иако је прошло само неколико месеци откако је Правопис предат јавности на употребу, он се већ увелико примењује у свим областима нашег културног живота. И интерес за њега, онакав какав је био пред његово објављивање, не опада, него, рекло би се, још увек стално расте. Организације и установе доносе одлуке да у своме делокругу примењују нови правопис, издавачка предузећа — да своја издања само њиме штампају, а школе су га прогласиле обавезним у настави. Већ се појављују и часописи, па и књиге, писане новим правописом, а дневни се листови још од његове појаве искључиво њиме штампају. Редакције неких од ових листова толико га успешно примењују да у њима још нисмо запазили ни једног случаја огрешења о одредбе новог правописа. Други у понечему заостају. Али сигурно не никада зато што не би хтели да прихвате оно што је ново у њему, него им гдекад понешто само подсвесно промакне, као што неким промиче да *нећу*, нпр., напишу као две речи зато што су тако

навикли. Други ће опет у *ствари* или на *жалости* написати као једну сложену реч, тј. заједно, — не зато што не могу прихватити нову одредбу по којој те речи треба писати одвојено, овако како смо их ми овде написали, него због тога што то умакне њиховој пажњи. А не може се, наравно, ни очекивати да сви правописна правила савладају за овако кратко време. Онај ко је целога века употребљавао граматичку интерпункцију, рецимо, не може одједанпут, преконоћ тако рећи, сасвим успешно применити слободну. Ипак ту има и нешто што тражи извесна објашњења. Има погрешног интерпретирања појединих одредаба Правописа и недовољног схватања принципа на којима се ради правопис — мислимо: правопис уопште и овај правопис посебно. А има и несхватања сложених принципа, гдекад, рекло би се, контрадикторних, на основу којих се утврђује правописна норма у појединим посебним случајевима. Зато ће бити корисно да се на овим проблемима и овде задржимо.

Осврнућемо се прво на нека питања правописног речника, јер у њему, управо, има највише нејасних ствари. Ово се бар може закључити по честом тражењу објашњења: зашто неке речи треба писати у облику какав им је дат у речнику и како треба писати неке друге којих у речнику нема. А понекад ни објашњења која се дају на та тражења не могу задовољити. Ми овде можемо говорити о оним омашкама које су се тамо поткрале при сређивању речника на брзину. Те омашке ће се побележити, исправити и на погодан начин ће с исправкама бити упознати сви имаоци Правописа, тако да ће сви они моћи да их унесу у своје примерке књиге. Овде ћемо, принципа ради, и зато што нам се то непрестано тражи, само нешто споменути.

У речнику, рецимо, стоји да се човек из Аде зове *Адачанин*, а требало је рећи *Ађанин*; човек из Ниша — *Нишевљанин*, а треба *Нишлија*; човек из Пећи *Пећанин*, а треба *Пећанац*; човек из Бјеловара — *Бјеловарац*, а треба *Бјеловарчанин*. Ово из разлога што је принцип да за књижевни језик буде обавезан онај облик имена етника (становника појединих места) који она имају у народу дотичног места, исто онако као што је обавезан такав облик властитих (личних и географских) имена, што је нарочито истакнуто у правописним правилима (на стр. 32. т. 41. и стр. 34. т. 44. д и е).

Доста њих поставља питање да ли је допуштено употребљавати и речи које нису унесене у правописни речник ако за одговарајуће појмове у њему има речи другог облика. Многи питају да ли нови правопис допушта да се употребљавају, нпр., *боксер*, *шенисер*, *кошаркаш* и друге неке речи којих нема у речнику. Оваква се питања постављају из недовољне обавештености о томе шта улази у правописне речнике.

Правописни речник је, у ствари, попис правилно написаних речи које за правопис представљају неки проблем. Такав проблем представљају речи: *боксач*, *шенисач* и *кошарач*, које се у нашем језику употребљавају напоредо с речима *боксер*, *шенисер*, *кошаркаш*. И прве од ових речи, у облику са сугласником *ч* у себи, за правопис су занимљиве по томе што многи греше мешајући *ч* са *ћ* због сличности тих гласова у изговору. Сличан проблем, и уопште никакав проблем, за правопис не представљају ове речи у оном другом облику, без сугласника *ч*, и зато оне у томе облику нису унесене у правописни речник. Па и поред тога је, можда, боље било ставити: *боксач* поред *боксер*, *шенисач* поред *шенисер*, *кошарач* поред *кошаркаш*. Тиме би, сигурно, била отклоњена свака недоумица у којој се често налазе они што нису упућени, и не морају бити упућени, у карактер правописних речника. Људи се питају и зашто су у речник уношене речи које имају пејоративан, погрдан призвук, када тамо већ нема обичних речи основног значења; случај са речју *официрчић* и другим изведеницама од речи *официр*, која није ушла, нити је било потребно да уђе у правописни речник.

Из овога се већ види да питање правописа и речника уопште не треба мешати, а њих опет није свакад могуће ни разграничити. Само речи које собом представљају проблем за правопис, по правилу, улазе у правописни речник. А ни ту није могуће одвојити правописне од чисто лексичких момената. Речи *срећа*, *срећан* и *срећно*, нпр., ушле су у речник зато што су, као све речи са сугласником *ћ*, занимљиве за правопис, рекли смо већ, због мешања овога гласа са сугласником *ч*. Реч *срећно* је опет морала да се унесе јер је дата као пример за једно значење о коме је било речи у правописној теорији (в. Правопис т. 86 а). А некоме се — управо, ми мислимо измишљеноме, проф. Буквићу, који се у дневној штампи (у Борби) јавља као најчешћи интерпретатор правописних

правила — није допала; она му смета као дублет уз исту реч са *ћ*, утолико више што је сматра неисправном. А она, међутим, није неправилна. Иако је изведена од *срећа* и има, према томе, у основном делу сугласник *ћ*, не треба заборавити да се поједини гласови у додиру с другим гласовима мењају; изменио се у овој речи и сугласник *ћ* испред *н*, прешавши у томе положају, по познатом фонетском закону, у сугласник *ӣн*, па смо тако у овој речи место *ћн* добили *ӣн*. Али се та измена није извршила свугде у нашем језику, него се у речима с том основном чува и група *ћн*. Тако је ова у ствари иста реч остала да живи у два унеколико различна облика — *срећно* и *срејно*. Први је нешто чешћи на истоку, а други на југозападу и западу. Подсетићемо професора из Београда, који приговара употреби облика *срејно*, да се тај облик чује у народу и на овој страни, и да су га употребљавали и српски писци, а не само хрватски, код којих је несумњиво чешћи. Ми смо га, за ову прилику при летимичном прегледу, нашли код Његоша (На десну се *срејну* нагнем страну. Мање пјесме, Београд 1912, 88; Поведи ме *срејни* дух небесни. Луча, 18); Вука Караџића (Куд год ходила *срејна* била. Нар. прип., 176); Јована Илића (Овим *срејним* победама. Кратка историја, у Београду 1853); К. Руварца (*Срејно* ти било. Кратки списи I, 96; *Срејан* пут, исто, 140); Љ. Недића (Лепота је у лепом и *срејном* опису јутра. Критичке студије, Београд 1910, 24); Ж. Павловића (Једним *срејно* испаленим метком запали непријатељски воз. Битка на Јадру. Београд 1924, 575); Рад. Перовића-Тунгуза (Хаиралах — *Срејно!* Горштакиње, 3). А има га, сигурни смо, и код више других српских писаца. Ова реч је, дакле, и у облику са *ӣн* правилна у употреби као год и у облику *срећно*. Па када је тако, зашто да ова реч у оба облика, зашто тј. да и једна и друга реч не остане једна поред друге док једна другу не потисне из употребе. А ако се то деси, као што мислимо да ће се десити, нико не треба да зажали за оном које нестане, али не треба ни тражити да се било која од њих прогони, када су и једна и друга језички правилне, и обе још у широкој употреби.

И Правописна комисија је желела и сви треба да пожелимо што мање двојстава у језику, нарочито када је нека језичка особина у једном облику у искључивој употреби код Хрвата, а у другом код Срба, ако таквих случајева уопште има. Али не мо-

жемо одобрити ни онима што се одвећ залажу за двојства. Јер не треба заборавити оно што је стално истицано, а што је врло добро познато, да се и приступило састављању заједничког правописа управо ради свођења тих двојстава на што мањи број. И ми не можемо одобрити анонимном писцу који у Борби (од 30. XII 1960) некако свесрдно истиче потребу чувања дублета. А да то не одговара интенцијама с којима је састављан нови заједнички правопис, свестан је и он сам. То се лепо види по његовој жељи да му име остане у тајности.

Што се пак конкретног примера тиче, тј. његове захтева да поред речи *милион* у употреби треба да остане и *милијун* — ми се с њим можемо сложити из истог разлога који смо дали објашњавајући употребу речи *срећно* и *срећно*. Јер не треба сметати с ума да *милијун* није у употреби само код хрватских писаца и у говору по хрватским крајевима, него га има и код Срба, дакако и код српских писаца. И не тражећи много, ми смо га нашли у језику Ђ. Даничића, Вл. М. Јовановића, М. Шапчанина. А улога ових писаца у развоју књижевног језика код Срба није баш безначајна. С анонимним писцем се пак не бисмо могли сложити у мишљењу да су само на једној страни туђе речи примане преко народа, а на другој неким другим путем. Да није тако показује већ и овај пример. А којим се путем примају туђе речи у наш језик, — то није непознато и о томе не треба олако говорити, не бар без навођења довољног броја чињеница.

Неко је ту скоро у дневној штампи, исправио назив становника Малте који је дат у правописном речнику, устврдивши да није добро *Малтџанин*, како је у томе речнику означено, већ да треба говорити и писати *Малћанин*. Ово, међутим, неће бити тачно, иако је ова реч тога језичког пуристе добро направљена, не само према *Сенћанин* од Сента него и према бројним образовањима имена становника наставком — *јанин* (-*анин*) његовим додавањем на основу имена одговарајућег места (исп.: *Београђанин*, *Карловчанин*, *Крагујевчанин*, *Силићанин*, *Шајчанин*, *Ријечанин*, *Сењанин* и сл.). Када је реч о становнику Малте, принцип о творби његова назива није баш сасвим исти, углавном зато што је ту у питању страни назив. А уосталом, ни сви називи становника наших места и наших земаља не образују се по истом калупу, за шта се као доказ могу дати горе наведени називи ста-

новника Аде, Ниша и др., па затим примери као што су *Пришћивац*, *Пљевљак*, *Тузлак*, па и *Пироћанац*, *Врањанац* и др. А што је главно, становник Малте код нас и није називан, или је бар знатно ређе називан, Малћанином, мада је тако означен у по неком речнику¹, као што се становник Египта, рецимо, зове *Египћанином*, становник Крита — *Крићанином* или Кипра — *Кипријанином*, него *Малћесцем*² или *Малћезом*, знатно ређе, и чешће, свакако најчешће — *Малћезанином*³, па је зато, управо, овоме последњем називу с разлогом дато преимућство у правописном речнику. А ево још зашто. Ми нисмо сами правили основно име становника Малте, него смо га готово добили, вероватно од Енглеца (и није чудо зашто баш од њих), који Малтежанина зову *Maltese* (у изговору Малтиз), од Француза, који за становника Малте кажу *Maltais* или, још највероватније, од Талијана, у чијем језику ово име гласи *Maltese*. А могли смо га примити и из језика којег другог народа. Главно је да је тај назив прихваћен у облику *Малћез* — *Малћези*. И могао се у том облику одомаћити, као што су одомаћени називи народа Енглец — Енглези, Кинез — Кинези и други слични називи. Али он, свакако због тога што се ређе употребљавао, ни у томе облику није ухватио дубљег корена у језичком осећању наших људи, него се Малтез све више стало осећати као основа на коју је требало додати неки наставак за означавање грађанина неке земље или места. А како је за ово — у томе ћемо се сви сложити — најчешћи наставак — *јанин*, он је додат, сада на замишљену основу Малтез-, па смо добили назив *Малћезанин*, који се код нас најчешће употребљава и којем се, већ с обзиром на то, а ни у вези с показаним начином творбе, не могу чинити никакви озбиљни приговори.

Нису сви добро схватили ни принцип по коме властита имена и других несловенских а и словенских језика, ако су код нас одавно примљена и одомаћена, — треба употребљавати у одомаћеном облику, макар се она и не слагала с изговором који имају у

¹ Под тим именом означен је у Енглеско-српскохрватском речнику од Ристића, Симића и Поповића, Београд 1956.

² М. Вујаклија у своме Речнику страних речи за доморода и становника Малте које *Малћезац*.

³ Овај назив је дат у Немачко-српскохрватском речнику Ристића и Кангрге, затим у Енглеско-хрватском гјечнику Dr R. Filipovića i dr.

дотичном језику. Штавише, није тачно интерпретиран ни текст правописа када су се на основу онога што у њему стоји називи македонских градова *Скопља* и *Бишпоља* стали писати у облику који имају у самом македонском језику. У Правопису се (у т. 212) сасвим јасно каже да поред неких осталих и називе ова два македонска града у нашем језику треба изговарати и писати у досадашњем српскохрватском облику. Истина, у белешци иза наведене тачке стоји и да се њихов македонски облик може уносити на географске карте или се употребљавати још у поштанском саобраћају и у железничким возним редовима — свакако искључиво из практичних разлога: да не би било неспоразума при доласку писама, односно путника у та места. Међутим, када се у сваком српскохрватском тексту пише *Скопје*, *Бишпола*, у *Скопју*, у *Бишполи*, то је, и поред супротних, ничим не доказаних, тврдњи исто као када би се говорило и писало у *Прахи*, у *Роми*, у *Љвову* (место у *Прагу*, у *Риму*, у *Лавову*). Можда когод мисли да се Македонцима чини неправдо ако се њиховим градовима дају називи које они немају у македонском језику, и можда ће когод неупућен запитати није ли то неко посрбохрваћивање ових македонских географских назива. То ни најмање, јер ми властитим именима само из појединих наших дијалеката у књижевном језику дајемо облик који она имају у томе дијалекту; кажемо *Силити*, нпр., *Лички Осик*, *Ливно*, *Ориовац*, *Хорвајти*, иако у сваком од ових примера имамо по неку некњижевну особину (в.т. 36, 41. и 44. е Правописа). Књижевни облик страних властитих имена је, дакле, онај који је код нас одомаћен. А за *Скопље* и *Бишпољ* давно су одомаћени ови њихови називи, и у српскохрватском језику њих једино треба употребљавати, како смо једном приликом то раније образложили у чланку *Транскрибовање неких македонских имена* (Наш језик, књ. I, н.с., стр. 278—284).

Када бисмо стали на гледиште оних што *Скопљу* и *Бишпољу* у нашем језику дају македонске облике, ми бисмо, с обзиром на наш овде приказани принцип, називе тих градова третирали као називе из неког од дијалеката српскохрватског језика. А ми их, међутим, третирамо онако како се они једино могу и морају третирали, као одговарајуће речи других словенских језика, из којих су многа властита имена обликом својим такође прилагођена српскохрватском језику. Поред споменутих имена: *Праг* (чешко

Прага) и *Лавов* (укр. *Львів*) указаћемо и на имена руских градова *Керч*, *Перм*, *Твер* и др., који у нашем језику имају облик мушког рода, иако су у руском језику женског (ово нарочито у односу на назив града Битоља, који у српскохрватском такође има облик мушког рода, и поред тога што је у македонском језику женског). И никоме не пада на памет да овим именицама даје облике који оне имају у руском језику (*Перм—Перми*, *Керч—Керчи*), нити ико помишља да се тиме и у чему Русима чини нажао. А већ је познато да је некадашњи облик именице *Скојје*, који је у македонском језику такав остао до данас, а такав до пре неколика века био и у српскохрватском језику, — у овом последњем пре више од 250 година дао *Скојље*. И где да се то сада враћа натраг?

Оно што се у нашем језику употребљава скоро три века не може се мењати и када би било случајно добивено, ако се уопште може говорити о случајним појавама у језику.

Постављају нам и питање није ли противречно што се прописује да се на једној страни пише *Лењин*, а на другој *Љермонџов*; у првом случају, дакле, руско меко *л* (испред *е*) преноси се у наш језик као *л*, а у другом исти тај глас, и у истом положају, као *љ*. Људи с добрим језичким осећањем ће на то одговорити да је тако уобичајено, и тако треба изговарати, па и писати, у једном случају на један, а у другом на други начин. А ми можемо рећи да је ова разлика и фонетски условљена, лингвистички, дакле, потпуно оправдана. Њу објашњавамо деловањем закона дисимилације. Зато што се у оба случаја једнако меко руско *л* (које је ближе нашем *љ* него гласу *л*) у првом случају налазило на блиском одстојању од такође меког *њ*, разједначило се од овога, изгубило је, тј., своју умекшаност, те смо добили *л* (*Лењин*). У другом пак случају није било тога, ни било каквог сличног услова под којим би руско меко *л* при преношењу у наш језик изгубило своју умекшаност, па је дало сугласник *љ* (*Љермонџов*).

На почетку чланка смо истакли да модалне изразе: *нѧ жаљбѧи* и *у сѧвѧри*, неки још по навици пишу као по једну реч, иако једна одредба новог правописа захтева да се њихови делови растављено пишу. Ми нећемо рећи да се не може наћи оправдања и за састављено писање делова и једног и другог израза. Али принцип који је сада, мислим у новом правопису, узет за састављено или

одвојено писање појединих речи очевидно захтева да ово остану изрази од по две речи, које ће се, и насупрот знатној померености њихова значења, писати одвојено јер се делови у њима још чувају као засебне речи. И то је, мислим, довољно јасно. А ми ћемо се ипак на ова два случаја задржати зато што је неко ту скоро (у Борби од 31. XII 1960) учинио приговор на ову правописну одредбу, пре свега због тога што се у њој оба примера третирају на исти начин. А пошто је приговор тамо, а и иначе, остао без коментара, он би могао кога завести, па се ми зато на њ осврћемо. Приговарач сматра да је правописно упутство према коме на *жалоси* треба писати овако, као две речи, у супротности са граматичким правилом које говори да су предлози ненаглашене речи. Он добро осећа да је у првом примеру акценат одиста на првоме делу. Добро је упамтио и да у граматицима стоји да предлози немају својих акцената. Али је сметнуо с ума да се у свакој опет граматици где се иоле озбиљније третира питање акцената такође говори о преносењу акцента с првог слога падежних облика уз које предлози стоје. И то не само у случајевима са оваквим некадашњим предлошко-именским везама које су постале прилошким модалним изразима већ и тамо где се у њима још чува значење падежних односа, као у примерима *на рѹку*, *идд главу*, *низ воду*, *на ноге*, *на љуџи*, *иред кућу*, у којима би, према изнетом гледишту, делове требало писати састављено. Значи да околност што се акценат с именичког дела пренео на предлошки део израза *на жалоси* сама за себе ни у ком случају не условљава састављено писање делова тога израза.

С друге стране, ни по чему нема већег оправдања у *сивари* писати одвојено на основу тога што у овоме изразу акценат није на предлогу. Мерило за одвојено писање делова и овога и било ког израза у нечему је другом, у ономе, наиме, што смо мало пре истакли, а не у месту акцента. Што се акцента пак тиче у односу на стварање сложеница, довољно је да цео израз чији ће се делови слити у једну реч добије само један акценат, који је често на првом, а може бити и на ма коме другом слогу, само не на последњем, наравно. Као доказ за ово ми можемо навести више некадашњих израза чији су се делови срасли у сложеницу, па се зато, наравно, и пишу као једна реч: *надушак*, *наизуси*, *наиречец*, *оддзго*, *оддздо*, *унџкрси*, *укдишиац* итд.

У посебним струкама се у примени Правописа, бар како нам кажу они што раде у тим струкама, наилази на мале тешкоће. Ми, међутим, не сматрамо да има објективних тешкоћа, него је у питању субјективан однос према ономе што је досад у пракси примењивано. Ту је на првоме месту писање скраћеница у војној администрацији и војној литератури уопште.

Ми допуштамо да је потреба за скраћеницама у овој области сигурно већа него ма где другде. У војсци се, нарочито у рату, врло често одвећ много рачуна с временом. Наредбе су, када се изричу, обично лаконске, а када се пишу, јавља се потреба да се многе речи у њима скраћују. Ипак не треба заборавити да наредбе пре свега морају бити јасне. А ми сумњамо да оне могу бити такве ако је у њима претерано много скраћених речи. И прекомерно скраћивање треба избегавати пре свега ради постизања што веће јасности. Али и ако допустимо овде нешто већи број скраћеница него у другим областима, нема никакве потребе да се мењају принципи скраћивања који важе за наш језик уопште, и који су дати у новом правопису. А ти су принципи: да се при скраћивању називи од више речи с функцијом властитих имена пишу великим почетним словом сваке или скоро сваке те речи, и да се та слова пишу једно до другог без тачака између њих или иза њих (ЈНА, ЦДЈА, ЈРМ, ЈРВ итд.). Ако се пак у војној администрацији и литератури јави потреба за скраћивањем речи, а она се ту, рекосмо, често јавља, — те се речи такође и по новом правопису могу скраћивати, уколико је њихово скраћивање уобичајено. Али називе заједничког (а не властитог) карактера треба писати малим словима и на крају сваке скраћенице ставити тачку. Као што пишемо *г.* (година), *м.* (месец), *р.* (разред), *бр.* (број), *стр.* (страна), *гимн.* (гимназија), *стѹо.* (студент), — тако треба писати и *пеш.* (пешадијски пук), *артиљ.* (артиљеријски пук), *к.* (кота), наравно ако се ове речи скраћују. Међутим, писати скраћенице у којима ће једно мало слово бити, рецимо, између два велика или мало на крају, или прво једно и онда два велика па после једно или више малих и тако што слично, мислим да не може бити прихваћено, јер таквог скраћивања немамо у другим областима културног живота, па би оно и у овој посебној области причињавало огромне тешкоће, управо онима за које се пише. Ради умањавања тих тешкоћа, било би у интересу да се и тамо

скраћенице сведу на што мању меру, као што их је живот у свим другим областима наше културне делатности већ свео на веома ограничен број.

Опет у вези с питањем писања скраћеница има један мали неспоразум између оних који сматрају да могу тумачити одредбе новог правописа и правописне принципе уопште и неких другова који их примењују у једној другој установи. Мислимо да тај неспоразум није тешко отклонити пошто се тиче готово само једне скраћенице, истина у неколиким њеним функцијама. Реч је о скраћеници ПТТ (Пошта, телеграф и телефон), уз коју долазе још и ТТ и ТТТ. Ми не можемо предлагати уклањање ових скраћеница јер су оне, колико смо упућени, међународног карактера. А и када оне не би биле такве, нема никакве потребе за њиховим уклањањем зато што се ни по чему не разликују од многих наших скраћеница-етикета, тј. од скраћеница које нису постале праве речи, него се увек употребљавају у истом облику, без икаква знака промене по падежима или чему сличном. И неспоразум није у томе, већ у чињеници што су, кажу нам, поред те у употреби и скраћенице *йййй*, *ййй*, и *ййййй*, дакле с малим словима, које се, то нам такође кажу, употребљавају с придевским значењем: *йййй* службеник, *йййй* служба, *ййййй* саобраћај (што значи поштанско-телеграфско-телефонски службеник итд.).

Морамо признати да је штета што једна тако уобичајена сложеница није унета у нов Правопис. Да је она тамо дата, неспоразума не би било никаквог. А да би се постојећи неспоразум отклонио, ми поводом наведених скраћеница које се употребљавају у поштанско-телеграфско-телефонској служби можемо рећи најпре да скраћенице придевског значења, осим уколико улазе у састав неког назива, код нас нису у обичају. Али, допуштамо да се овде јавља потреба за њима. Ако не за њима свакако за именичким облицима који ће вршити њихову службу. А онда ту можемо употребити скраћеницу ПТТ (и ТТ, одн. ТТТ); можемо, наиме, говорити и писати служба ПТТ или службеник ПТТ. Писати ову скраћеницу с придевском службом малим почетним словом — према принципима нашег скраћивања никако не би било могуће. Мала се слова, истина, могу писати, али, како смо малопре рекли с тачком иза сваког од њих, и то у именичкој, а не у придевској служби, дакако када се те именице односе на овај појам као за-

једнички. Место *пошта*, *телеграф*, *телефон* уопште, тј. када оне значе било коју пошту а не установу или организацију, може се написати скраћеница *п.т.т.* (а не ни овде *пшш*).

О писању једних великих, а других малих слова без тачке, рекли смо већ пре што је било потребно казати. (Када се стављају тачке иза сваког скраћеног дела, онда, наравно, може доћи прво велико, а друга мада слова, дакако еко се те речи пишу таквим словима: *С.к.з.* = *Српска књижевна задруга*, која се скраћује и као *СКЗ*). А ако се намеће придевска употреба овакве скраћенице, она се мора третирати као свака непроменљива именица у придевској служби; мора се, наиме, место наставка који недостаје, иза те скраћенице а испред речи коју одређује, ставити цртица: *ПТТ-службеник*, као што се ставља у идентичним по суштини случајевима са: *Херцег-Новим*, *сиомен-йлочом*, *кремен-каменом*, *узор-мајком*, *иван-цвейом*, *радио-аматером*, *генерал-мајором*, *Узун-Мирком*, *Хаџи-Бером*, *Хајдук-Велком*, *газда-Миширом*, *Чича-Илијом*, *Змај-Јовом* и др. (в. Правопис, т. 87. б, h и i), у којима се прва именица употребљава у функцији придева, а цртица иза ње се ставља место наставка, кога дотична реч уопште нема (*Узун-*, нпр., *Хаџи-* и сл.) или се сама у дотичној функцији употребљава без икаквог наставка (први део полусложенице у свим осталим сада наведеним примерима). Као у *ПТТ-службеник*, с придевском функцијом те скраћенице, иза ње ће се упстрелбавати цртица и у примерима: *ПТТ-служба*, *ПТТ-саобраћај*, *ТТ-везе*, ако се скраћенице односе на службеника, службу, саобраћај и везе одређене установе, односно организације. Или ће се скраћенице писати малим словима с тачком иза сваког од њих и цртицом иза последње тачке а испред именице коју скраћеница одређује и с њом, у ствари, као и у случају када се скраћеница пише великим словима, чини полусложенице: *п.т.т.-службеник*, *п.т.т.-служба*, *п.т.т.-саобраћај*, *п.т.т.-везе*, ако се мисли на службеника, службу, саобраћај и везе било које установе дотичне струке.

Скретали су нам пажњу, а и сами смо запазили да се неједнако пишу нека наша муслиманска имена (и презимена): у једним случајевима фонетски, а у другим уз чување изворног начина писања. И не може се рећи да и одредбе новог правописа (т. 76, 2. други став) не допуштају то двојство. Али ваља истаћи зашто је у Правопису ипак и ту дато преимућство фонетском начину

писања. Па свакако, прво, зато што је наш правопис у целини заснован на принципу фонетичности, па се, доследно том принципу, свугде где нема посебних разлога, све речи пишу онако како се изговарају. Између осталих тако се пишу и сва властита имена, поготову наша имена. Састављачи Правописа сматрају да су и наша муслиманска имена *Ейхем* (*Едхем*), рецимо, *Мийхад* (*Мидхад*) и *Суйхија* (*Субхија*), иако, као и многа друга имена, као *Михило*, нпр., *Пејтар*, *Стефан* и низ других туђег порекла и к нама дошла црквеним путем, — већ самим тим што се вековима дају нашим људима, постала речима нашега језика. А пошто је тако, нема никakва разлога не подврћи их захтевима нашег правописа, тим пре што су се она, по природи нашег језика, сама морала подврћи његовим фонетским законима, те се изговарају у облику у коме смо их дали испред заграда. И само знајући да понеки људи своја имена пишу у облику с неизмењеним основним сугласницима, састављачи правописа су допустили и могућност да носиоци тих имена користе своје право да се могу потписивати како желе, као што је доскора код нас било (а можда и сада има) људи који су се потписивали: *Суббойић* или *Јоановић*. Али пошто то уопште не одговара изговору, а ни преношењу изговора у писмо, мислим да нема потребе ни то, ни било шта друго, одржавати у правопису, када му већ нема основа у језику.

И најзад, неколико речи о приговорима који се чине зато што у новом правопису нису обухваћени сви могући случајеви начина писања великих слова.

Једни примећују да није речено како треба писати називе предузећа. Тамо, одиста, предузећа нису споменута, али је јасно да за њих вреди оно исто што је казано о начину писања установа и организација. Називе, дакле, треба писати почетним великим словом прве њихове речи, а све остале речи у називу пишу се малим словом, уколико се нека од њих сама по себи не пише великим, нпр.: *Индусирија мошора у Раковици*, *Фабрика аутомобила у Прибоју*.

А ако се за неко предузеће или установу даје његово посебно име, онда се то име, дакако, пише великим почетним словом, управо зато што је посебно, без обзира на његово место у називу, тј. без обзира на то да ли се налази на почетку назива или где било у њему. А општи делови његови, од којих се први пише великим

словом када се употребљава без посебног имена, — будући да сада имају општи карактер, пишу се малим почетним словом: *фабрика машина и алајљика Иво Лола Рибар у Железнику, новинско-издавачко предузеће Борба, гимназија Јован Јовановић Змај у Новом Саду, универзитетска библиотека Светозар Марковић*. Са овима су потпуно идентични називи: *хошел Москва у Београду, хошел Црна Гора, ресџоран Ловачки рог у Загребу* и сл. Употребљени без посебног имена, ови исти називи ће се писати: *Фабрика машина и алајљика у Железнику, Универзитетска библиотека у Београду, Гимназија у Новом Саду*, јер нам сада једино велико почетно слово обележава посебност ових предузећа, односно установа.

Други питају како треба писати називе држава које више не постоје, рецимо називе некадашње *Ошманске Империје, Ејирске Десијотвине, Краљевине Хрвајске, Кијевске Кнежевине, Трајезундског Царства* и др. Па, свакако, као и називе постојећих држава — великим почетним словима сваке речи. А ако неједнако пишемо називе живих и називе некадашњих поглавара држава: прве великим почетним словом (дакако када се том титулом замењује име дотичног шефа државе), а друге малим, — ми ово чинимо због тога што је писање великим словом овде уобичајено из части, као што се из части у личном обраћању особа с којом се говори освоблађа са *Ви*, и то се *Ви* такође пише великим почетним словом. А државе се, и садашње и оне које су некада постојале, једнако пишу великим словима сваке речи да се тиме означи њихова посебност.

Трећи се питају зашто се прави разлика у писању између имена појединих проналазача и фабриканата-произвођача и истих имена њихових проналазача, односно фабричких производа (између *Ренџена* и *Форда* (као лица), с једне, и *рендгена* и *форда* (као апарата и машина), с друге стране, и зашто да се и имена проналазача, односно производа-фабриката, не пишу великим почетним словима када су то властита имена њихових проналазача, односно њихових произвођача-власника. За њих је то, кажу, исто као када се једном предузећу, установи или организацији да име неке знамените личности или значајног места, у коме случају се дато име обавезно пише исто онако као кад се њим означава дотична личност, односно место (указујемо на пример *универзитетске библиотеке Светозар Марковић*). То су, међутим, две сасвим разли-

чите ствари. У овом последњем случају се узето име односи на посебан појам, а посебност се обележава великим словом. У случају с проналасцима и производима-фабрикатима који су названи именом њихова проналазача или власника-произвођача немамо поједине предмете, већ на стотине, хиљаде и милионе сличних предмета, и њихово је име заједничко, па било откуда да је узето; и зато га треба писати малим словом, макар каквог порекла оно било.

М. Сивановић

О ТУМАЧЕЊУ НЕКИХ РЕЧИ И ИЗРАЗА У ГОРСКОМ ВИЈЕНЦУ

Право значење понеких речи, израза и филозофских мисли у Горском вијенцу остаће тајна. Њихово правилно објашњење могао је једино дати сам Његош да је дуже поживео. Међутим, износећи нова тумачења и податке за спорне или недовољно протумачене речи, изразе и нејасна места могуће је доћи до највероватнијег или најприближнијег значења, а Горски вијенац заслужује да се учини сваки напор у том правцу. Стога сам и ја покушао да овде дам неколико ситнијих прилога.

1. — За реч *сџалан* у 17. ст. Посвете:

Ево тајна бесмртника; даде Србу *сџалне груди*, . . .

В. Латковић даје ово објашњење¹: „*Сџалне груди* — постојане, чврсте груди. — К. А. Јовановић, међутим, при превођењу Г. в. на њемачки схватила је ријеч *сџалан* као русизам (сталној = челичан) и реченицу превела: ‚er stahl die Brust der Serben‘ — очеличио груди Срба. Ријечи ‚сталан‘ исто значење даје и Б. К. (Божидар Кнежевић). Његош је у Слободијади (V, 200—201) у истом значењу употребио ријеч ‚челик‘: ‚да у челик наша срца, наше груди преокрене‘. Ако се овако та ријеч схвати, смисао остаје исти: ‚Улио је Србину храброст и вјеру у себе самог‘.“ Међутим у Рјечнику²

¹ Сви наводи стихова узети су из „Горског вијенца“ у редакцији Р. Бошковића и В. Латковића. Цјелокупна дјела П. П. Његоша, књига трећа, Просвета, Београд, 1957. Ми ћемо ово издање обележавати ГВ ЦД.

² Рјечник, саставили М. Стевановић и Р. Бошковић. Цјелокупна дјела П. П. Његоша, књига шеста. Просвета, Београд, 1954. Ми ћемо га обележавати Р ЦД.

који обухвата непознатије и необичније речи из свих Његошевих дела стоји: стални, а, о (рус. стальной) челичан, и наводи се горњи стих.

Неки ранији коментатори Горског вијенца, као нпр. Решетар, сматрали су да ову реч не треба тумачити и да је по себи јасна, али Н. Велимировић у свом делу Религија Његошева³ (стр. 173) каже: „Не сталне у смислу постојане груди, него сталне од руског израза стальной — челичан, дакле ‚челичне груди‘.“ Имајући у виду однос Његошев према ондашњој Русији, његово познавање руског језика и чињеницу да је он често употребљавао русизме у својој преписци и у својим делима ово су мишљење заступали и многи каснији коментатори Његошева текста и речника.

Реч *сѣалан* у доба Његошево и много доцније употребљавана је у значењу *јосѣојан*, *чврст* и у народу и код писаца. Вук је у Рј. објашњава са „standhaft, stabilis“, дакле постојан, истрајан, непоколебљив, чврст, с ознаком у Дубр., тј. да ју је он чуо или да се говори у Дубровнику. Међутим, доцнији писци чак и стручних дела употребљавали су ову реч место садашње речи *чврст*. Тако М. Маринковић у својој Физици⁴ (стр. 104. и даље) има термин *сѣална љела* за данашња *чврста љела*. И С. М. Лозанић се, читавих двадесетак година доцније, у свом првом удбенику Неорганске хемије⁵, служи термином *сѣална љела*. Најзад, у Црној Гори реч *сѣалан*, кад се односи на човека и жену има значење моралне чврстоће: *сѣалан* човек значи моралан човек, човек јака карактера. Стога реч *сѣалан* (сталне груди) није, по мом мишљењу, русизам, без обзира на то што је смисао, као што то примећује В. Латковић, потпуно исти.

2. — Стих 434—435:

А ево смо као они миши
те за мачку звоно приправљаху.

„Алузија је на народну причу: „Кад су се миши договорили против мачке, одлуче да јој звоно о врат објесе да се чује кад иде, али се не нађе ниједан миш да се тога посла прими.“ (Ст. М. Љ.) (ГВ ЦД). — Поред ове народне приче (басне) коју наводи Ст. М.

³ Др Ник. Велимировић, Религија Његошева, II изд. Београд, 1921.

⁴ Вук Маринковић, Начела физике I, Београд, 1851.

⁵ С. М. Лозанић, Неорганска хемија, Београд, 1873.

Љубиша постоје и уметничке басне о мишевима који су хтели да стављају мачки звоно о врат. Нпр. код Доситеја: *Мишеви и њрајорци* (бр. 107, Дела Доситеја Обрадовића, V. Државно издање, Београд, 1911); *La Fontaine, Fables, II, 2 (Conseil tenu par les rats = Саветовање мишева)*.

3. — Стих 883—884:

Шта ће слабо *раскриће* липово
пред ошротом витога челика?

„Шта ће слаба хришћанска вјера пред силом турском? Како је липово дрво сасвим слабо, то Турци радо зову хришћанство и хришћане „липов крст“ (М. Решетар) (ГВ ЦД). — У Рј. ЦД стоји: *раскриће*, а с. крст. — Код Вука (Рј.) ова реч означава само *раскрсицу*; у Пословицама (Српске народне пословице, II изд. Београд, 1933 г. под бр. 3104) за липов крст Вук наводи следеће: Крсте липови! Рече Турчин хришћанину кад га што псује. У Ак. Рј. *раскриће* још значи: рачве, рашље, ракле ..., па се каже да она има преносно значење и у горњим Његошевим стиховима. Заиста *раскриће* у неким крајевима Црне Горе то и значи, али се нигде не употребљава у значењу крста⁶, а *рашље* (*рачве* ... pl.), према Ак. Рј. значе и „име гранама што су израсле у разним правцима из истог мјеста“. Према томе горње би место гласило: „Шта ће слабе рачве липове пред ошротом витога челика?“— Липово дрво је иначе меко, а његове рачве су поготову слабе, тако да их тврдо и оштро челично сечиво без муке и тешкоће пресеке. У пренесеном смислу, наравно, ово се односи на хришћанство које је слабо према исламу исто онако као липове гране према оштром челику. —

4. — Стих 1913—1915:

Куда си ми улетео
мој соколе:
Од дивнога јата твога,
браће, рано?

Брате, *рано*? (Код Решетара брате *рано*!)

⁶ Његош је у писмима турским старешинама и кроз уста муслимана или Турака у Г. вијенцу употребљавао речи и изразе у оном облику и значењу како их они употребљавају. Стога би требало испитати да муслимани негде не говоре *раскриће* место крст.

ске итд.). Али као одредба речи *рана*, без обзира да ли значи *vulpus* или има друго значење, служи лице које се оплакује: син, брат, дете, мајка итд. Примера и за једну и за другу групу има доста у Тужбалицама од Н. Шаулића⁷ и овде ће бити поменут само неки из друге групе: рано моја! рано сине! роде рано! рано дјецо! рано доме! брате рано! ... И према примерима ове друге врсте на први поглед не би изгледало невероватно да је и код Његоша реч *рана* употребљена у смислу *ра̀на* (*vulpus*), једино се интонација не би слагала с осталим текстом (брате, ра̀но).

4) Ђорђе Поповић у својој књизи: Турске и друге источанске речи у нашем језику (Београд, 1884) каже следеће:

„ра̀на“ (у реченици: ра̀но моја); ову реч, по мишљењу Маринковића, узели су Срби од Персијанаца, у којих она значи: лепо, нежно, оно што заслужује обзир; те би тако: ра̀но моја! значило: лепи мој! срце моје! С овим тумачењем не верујем да ће се ико сагласити с Маринковићем, па и Пачић вели, да је фраза: рано моја! = храно моја! примећујући да *рана* није персијска, него арапска ра̀на = лепо, нежно“.

Заиста арапска реч га̀ пā у турском језику значи: *леј*; *добар*; *изврсиан*; *врли*⁸. Ова нам је реч дошла из турског и значила је, у изразу *рано моја*: *мили мој*, *леји мој*, *срце моје*, *душо моја*, *врли мој* и сл. Доцније када се изгубило из вида право значење као и порекло речи, она је, „народном етимологијом“, доведена у везу, с нашим познатим речима *рана* (храна) и *рана* (*vulpus*), па су отуда могла доћи, за места која по себи нису јасна, и различита тумачења, и то не само за места из народних песама већ и из других литерарних списа као и у говорном језику. Међутим, тек када се води рачуна о њеном првобитном и правом значењу, фраза *рано моја* постаје потпуно јасна.

Овде ћу навести неколико примера, и то најпре из народних песама⁹:

⁷ Српске народне тужбалице из збирке Новице Шаулића, Београд, 1927.

⁸ Податке о пореклу и значењу ове речи дао ми је др Фехим Бајрактаревић, професор оријенталистике Београдског универзитета, на чему му и овом приликом захваљујем.

⁹ Српске народне пјесме. Скупио их и на свијет издао Вук Стеф. Караџић. IV. Државно издање. Београд, 1932. — Римске цифре означавају књигу, арапске страну, а у загради је година издања.

- 1) „Душо моја, врло ти си лепа!
Да си 'тела, *рано*, моја бити
Не би тако врло лепа била.“ I, 235-6 (1932)
- 2) „Ајд'Омере, *рано* мајерина,
Ајде *рано*, да те жени мајка;“ I, 238
- 3) Плачући га зашитује мајка:
„Што т' је *рано*, крвава долама?
Што си, *рано*, ти завио главу,
Завио си свиленом марамом?“ I, 489
- 4) Сузе рони, сину Гаји вели:
„Оди, Гајо, оди слатка *рано!*“
- 5) Плаче царе као дете мало,
Плачућ' Гају узима за руку:
„Устај, Гајо, устај *слајка рано!*
Неће тебе погубити уја,
.....
Иди, *рано*, двору бијеломе“ I, 562
- 6) Проговори чедо из колевке:
„Слатка мајко, маја слатка *рано!*“ II, 10 (1932).
- 7) Она њему боље одговара:
„Жив ми и 'здрав делијо незнана!
Немам, *рано*, никога млађега
До Стојана јединога сина.“ III, 154-5 (1929)
- 8) Па је онда Мару световала:
„Слушај, Маро, слушај слатка *рано!*“ III, 464 (1929). Итд.¹⁰

Примери под 1) и 2) две су варијанте познате народне песме Омер и Мерима. У првом примеру (под 1) Омер говори својој жени с којом га је на силу мајка оженила: „Да си 'тела, *рано*, моја бити“ ... Јасно је да овде не може бити ни говора о храни.

У другом примеру (под 2) мајка се обраћа сину:

Ајд' Омере, *рано* мајерина

Међутим у главној песми на одговарајућем месту стоје стихови:

Мили сине, Омер момче младо (I, 231)

а у првој варијанти:

Ој Омере, да мој *мили сине!* (I, 234)

¹⁰ Непотребно је било наводити примере, у овом случају, у којима *рана* заиста значи *храну* као у познатим стиховима из песме Марко Краљевић и Мрњавчевић:

„Марко сине, једини у мајке!
Не била ти моја *рана* клета.“ II, 175 (1932)

што несумњиво потврђује да се не мисли на *храно мајџерина*, већ *срце мајџерино* и сл.

У примеру под 5) цар који је позвао свога сестрића да га погуби, па од тога одустане и врати га натраг мајци не може му никако говорити: *слајка храно!* или *храно*, већ то значи: *слајка душо, слајко срце; мили, драги*. То значење има ова реч и у примеру под 3).

У примеру под 7) очевидно је да се мајка Стојана Јанковића не може обратити непознатом човеку („незваној делији“) са *храно*.

О примерима под 3) б) и 8) могло би се дискутовати, али ја мислим да је у овом случају вероватније значење: *мила, душо* и др. него *храно*.

Исто тако сам мишљења да у великом броју примера из Тужбалица од Н. Шаулића (и то у онима када реч *рано* стоји уз лице што се оплакује) значи: *мили, драги, срце, душо* и сл., а не *рано* (*vulnus*): *рано роде!* (*мили роде!*), *рано браћо!* (*мила браћо!*) итд.

У познатој Бранковој песми:

Где си, душо, где си *храно*?
Где си, данче мио?
Где си, сунце огрејано?
Где си досад био?

не може се драга обраћати свом драгану с *храно*, те овде *рано* може једино значити: *драги, мили, срце*, а никако *храну!* Стога и није требало и не треба исправљати првобитни Бранков текст дометањем гласа *x*¹¹.

Јанко Веселиновић у својим приповеткама¹² често употребљава *рано*, *рано моја*. Тако у приповеци *Родишље* ова реч је употребљена око тридесет пута (углавном мајка тако говори сину, а на неколико места каже: *дико моја, кућо моја слатка, моја лепа кућо, дико ...*); у приповеци *Сироче* има с а м о: *кућо, моје лепе*

¹¹ Бранко није писао *x* ни онде где треба, као што то првобито није чинио ни Вук. Бранкове песме издате су прво 1847. г.; у Бранковим песмама (Српска књижевна задруга, 1903), у редакцији М. Драгутиновића, први стих гласи: 'Де си душо, 'де си 'рано?... Б. Поповић, у својој Антологији новије српске лирике, Београд, 1911, преправио га је онако како је наведен, а М. Лесковац (Бранко Радичевић, Песме, Београд, 1947.): Где си душо, где си рано?

¹² Јанко Веселиновић, Целокупна дела, књ. прва. I Приповетке. Библиотека српских писаца. Београд.

очи, моја радости, срце, дико, роде ...; у приповеци *Луда Велинка*, Велинка се обраћа комшији Филипу, ожењену човеку с децом: Вилипе, 'рано моја, моје среће био! итд.

У причи *Мајстор шминкања* од Љескова¹³ руска реч *свеи* преведена је са *рано*: А ты, свет, вот сюда (а ти, рано, ево овде). И ова је реч само у XIII глави (две стране) употребљена пет пута. Реч *свеи* у преносном смислу (у народном, фам. говору) значи исто што и *свеиик*¹⁴, дакле: мили, драги, рођени...

Многи писци речника осећали су да реч *рана* односно *храна* има и посебно значење. Тако Вук (Рј.) код речи *храна* под 3 упућује на *злаишоје*, а под *злаишоје* каже: „Нова млада не смије (од стида) никога у кући звати по имену: за то је обичај да она, пошто се доведе, свима кућанима (мушкоме и женскоме) нађене нова имена (само за себе); тако нпр. некога зове ... дјевером, а млађе братом, *злаишојем*, соколом, милоштом, милојицом (ср. *красни*)“ — У приповеци *Чини* од Ј. Веселиновића снаха зове девере који су млађи од њена мужа: *голубом*, *лабудом*, *злаишаном*. У Васојевићима сам чуо да снаха млађег девера зове *злаишом* и сл.

Ристић — Кангрга (Речник српскохрватског и немачког језика, Београд, 1928) наводе да *храно!* значи *mein Goldhen!* (тј. злато моје). Лујо Бакотић (Речник српскохрватског књижевног језика, Београд, 1936) каже: *храно моја!* усклик који може значити: а) хранитељу мој! или б) драги мој! драга моја!

Ј. Dayre - М. Deanović - R. Maixner (Hrvatskosrpsko - francuski rječnik, Zagreb, 1956) *храно (моја)!* објашњавају француски *mon trésor!*, а *mon trésor!*, кад се односи на лице, значи: мили, драги, рођени, душо, срце ...

Н. Н. Толстой (Сербско-хорватско-рускиј словарь, Москва, 1957) *храно моја!* преводи на руски: кормилец мой или душа моя (тј. хранитељу мој или душо моја, драги мој, мили мој, рођени...).

Један од мојих пријатеља из Земуна рекао ми је да му је баба која је имала преко седамдесет година, још док је био дете, говорила „рано моја!“ иако је имао још два старија брата и родитеље

¹³ Н. С. Љесков, *Мајстор шминкања*. Превео Слободан Савић. Мала библиотека. Београд, 1950. — Оригинал: Н. С. Лесков, *Избранные сочинения* (Тупейный художник) ОГИЗ, 1946.

¹⁴ Толковый словарь русского языка (Волин-Ушаков) Москва, 1940.

који су већ били зашли у године. Три моја познаника из разних делова наше земље из Лике, Срема и Шумадије (Горњи Милановац) казали су ми да и данас жене комшијском па чак и непознатом детету рекну: *рано моја!*

На основу свега овог излагања може се закључити да израз *браше рано* у тужби сестре Батрићеве значи *браше мили!*

6. — Стих 1963:

Главари се скаменили,
кам им у дом!

Главари су непокретни, неактивни, потпуно су се ућуткали (*скаменили се*).

Кам им у дом — клетва: „*исѝфражи им се дом*“ тј. „*нестало у њему мушке главе*“. (ГВ ЦД).

Ова клетва несумњиво има реалну подлогу. Она потиче од некадашњег обичаја, да се уносио камен у дом када се мушка линија тек уће угаси. Поменућу овде да је Р. Алексић још 1926. г., реферишући о преводу Г. вијенца на чешки, изнео на седници Лингвистичког друштва, на којој су присуствовали и М. Решетар и Т. Маретић; да је једна мајка у селу Бојовићима, недалеко од Андријевице, зазидала донекле камењем „*веља*“ врата на кући и унела камен у собу кад је умро последњи мушки изданак из те куће¹⁵.

Писцу ових редова такође су летос рекли у Васојевићима да је заиста такав обичај тамо постојао, а можда и у другим местима Ц. Горе или наше земље.

7. — Стих 1967:

да чудно ли с главе ѝогибосмо!

„С главе погинути — изгубити истакнутог јунака, једног од најбољих“ (ГВ ЦД).

По Решетару: *пропадосмо сасвим*.

¹⁵ Б. Милетић, Црмњачки говор, Београд, 1940, стр. 437. омашком је приписао то саопштење Д. Вушовићу. — М. Решетар (Г. Вијенац, десето издање, Београд, 1940, стр. 101) објашњавајући ову клетву на крају каже: ...али сам чуо да гдјегдје у Ц. Г. жене, кад нестане у дому мушке главе, уносе камен у кућу.

Да је прво тумачење тачно, види се и из Огледне свеске Речника српскога књижевног и народног језика¹⁶: „*погинути с главе* — изгубити првака (прваке), човека (људе) од значаја за један крај, народ, изгубити најугледније чланове породице, братства.

„Да чудно ли с главе погибосмо (Његош)

Ал' смо добро с главе погинули
Погибоше наши стотинаши,
Који нашом војском управљаху

(Вук, Пјесме).“

Ја ћу додати још да се у Васојевићима и у неким деловима Ц. Горе приликом смрти изјављује двојако саучешће:

а) Ако је старешина породице (домаћин) жив, каже се: главџа и остатџа да ви (вам) је здраво, а одговара се: браћа и пријатељи да су здраво;

б) ако је пак сам старешина породице умро (погинуо), онда се само говори: остатак да ви (вџм) је здраво. После сахране, при растанку с члановима ожалостићене породице, рече се: на здравље да ви (вам) (ти) се долази, а одговара се: с добром да ти (ви) (вам) се врати. Негде се говори: идем да им здравим главу (да им изјавим саучешће).

Оно што важи за старешину (главу) породице, то исто важи за старешину (главу) братства и племена (истакнуте представнике и главаре).

8. — Стих 2294—95:

Је ли ово *причина управа*
којој тајну постић не можемо?

„У овој реченици предмет је *управа*, а прирок је ли *причина*; причина је овде придев, у женском роду, а не именица, и чини именски део прирока. У старој Ц. Г. каже се: „Он је то крив“ чешће него: „Он је томе крив“, отуда овдје *ово* уместо *овоме*. Цијела реченица значи: да ли је овоме узрок управа, је ли ово проузроковала управа чију тајну не можемо схватити?“ (ГВ ЦД).

„Је ли овоме (тј. судбини свијета и човечанства) узроком (*причина*) тајна управа коју не можемо докучити! Ријеч *причина*

¹⁶ Српска академија. Речник српског књижевног и народног језика Огледна свеска (глава — глече) Београд, 1944.

не може се схватити као „причињавање“, јер је владика има више пута у својим другим пјесмама, па му увијек значи „узрок“. (М. Решетар .

„Заменица „ово“ у стиховима 2294 и 2296 односи се на чуда и парадоксе у свету, које Његош наводи у стиховима од 2274 до 2293, тј. свету лампу луд ветар угаси; на плодним њивама трње, храм Омеров — на основ Соломонов итд.

На крају наведених чуда и парадокса Његош сасвим логично поставља у стиховима 2294—2297 питање: је ли ово тј. да ли ова чуда и парадокси имају за узрок тајну управа тј. тајну управљања Свевишњег, коју ми не можемо никад дознати; и је ли ово све што видимо тако као што га видимо или је само привид — обмана.

Кад би се речима „причина управа“ у стиху 2294 дало значење „привид управо“ или „привидна управа“, стих би у оба случаја имао изврстан смисао. Али у том случају мења се и текст стиха, место „управа“ долази „управо“, а сем тога доводе се у питање и други стихови Његошеви где се налази реч „причина“ и значи „узрок“. — Да „причина“ не значи: „привид, привиђење“, постоји још и тај разлог што Његош у својим стиховима кад треба употребљава реч: „привиђење“¹⁷ (М. Тасић).

Коментатори Горског вијенца не слажу се ни у објашњењу ове речи, нарочито у изразу: *йричина уйрава*. Тако професор Р. Бошковић (приватно саопштење) мисли да је *йричина* ж. р. од придева *йрйчинй*, *а*, *б*, (као *йстйинй* од именице *исйина*) јер у околини Цетиња (у некадашњој Катунској нахији) постоји реч *йричина* им.¹⁸ (глагол *йричинйи се* — *йривйђаи се*) и придев *йричини*, па би *йрйчинй уйрава* значило *йривидна уйрава*, управа која нам се само привиђа, причињава, а чију тајну не можемо сазнати.

По моме мишљењу реч *йричина* и овде је именица и значи узрок (рус. причина) као што каже Решетар. Сем у другим песничким делима, Његош је ову реч употребљавао доста често у својим писмима (око 57 пута, а реч *узрок* око стотину пута). Он исто тако употребљава русизам *йо йричини* (услед, због).

Ево неколико примера из којих ће се видети конструкције које Његош употребљава уз реч *йричина*¹⁹.

¹⁷ Милан Тасић, Горски вијенац и његови коментатори. Тумачења најтежег места у Горском вијенцу. Београд, 1945.

¹⁸ У Васојевићима чује се само у изразу: *йричино* једна! (пеј. утваро једна!).

¹⁹ Цјелокупна дјела П. П. Његоша. Писма I (1951), II (1953) и III (1955).

- 1) ... али *шому* је причина... I, 57
- 2) а *шоме* је причина што је ... II, 122
- 3) Али је највиша причина *овоме* моја болест III, 428
- 4) Причина *штога* овди Вама не налазим за нужно ... I, 239
- 5) ... којему су такође све причине *овога случаја* познате II, 89
- 6) ... и они су причина јавна *овога немира* III, 252
- 7) Оно што би ми *йричином* било ... II, 64
- 8) Ово је *йричина* која чини оволико ларме међу нама II, 187

Овде ћемо додати да у Писмима Његош нигде није употребио реч *ујрава* мада се велики број његових писама бави питањима у вези с управом како Црне Горе тако и суседних држава. Он има *устјројсјиво*, *уредба*, *йравителсјиво* (влада), *началсјиво* (управа, власт), *йравленије* (управа, власт), *ујравленије* (управа). Ту реч нема ни Вук у I издању Рјечника (1818), а унео ју је у II издање (1852. г.). Можда је и ову реч, као неке друге, Вук унео из Г. вијенца (в. ГВ ЦЦ, стр. 141).

Ако се узме да је *ујрава* именица, онда би према наведеним примерима конструкција била: је ли ово причина управѡ?, а *којој* у следећем стиху односило би се на *йричину*. Његош је могао рећи не кварећи ни број слогова ни ритам стиха: је ли овом причина управа? Теоријски остаје још могућност да је *ујрава*, ради стиха, употребљена место прѡва: Је ли ово причина прѡва? (права причина, прави узрок). Сличних конструкција има и у Писмима:

- 1) Ова је стражарница *йрава* и *једина йричина* ... II, 86
- 2) Ово је *йрави* и *једини* узрок зашто Црногорци морају... II, 241
- 3) То је *једини* узрок што он није II, 290

Најзад, ако би се узело да је *йричина* наша реч која означава привидност, причињавање (што Решетар оспорава), а која се, према Р. Гошковићу, говори у том значењу, као што је већ речено, онда бисмо имали:

Је ли ово причина прѡва? (права привидност), односно је ли ово право причињавање, чију тајну не можемо сазнати? што би се добро слагало с наредним стиховима: Је л' истина е ово овако, ал' нас очи сопствене варају?

По мом мишљењу у стиху 2291: *без йорейка* најдубља наука, без поретка је случајно растављено место *безйорейка* = беспоретка

(неред, хаос) те не значи *без уишрђеног реда* (М. Тасић). У прилог овоме тумачењу иду и стихови 2309—2310: и цијели ови *бесџоречи* по поретку некеме следују. Даље, у писму Г. А. Турском (III, 18) Његош каже: „По причини грдни[х] *бесџоредака* који су се догодили између Кривошијана и Цуца ...“ Недељу дана доцније Његош опет пише Турском (III, 20): „... и то по причини *неџорейка* који се 31^а прошлог јануарија на пазару пред Котором догодило“. — „... будући да велико мито паше скадарскога у Црницу је неки *неџоредак* метнуо ...“ (III, 345). — „Ја мислим да је већ познато да сам ја непријатељ анархије и *неџорейка* ...“ (III, 375). Обе ове речи Његош је направио према одговарајућим руским речима: *бесџорядок* (раније писано *безџорядокъ*) и *неџорядок*, које су синоними и значе неред, збрка, хаос и др., па их је и он у том значењу употребљавао.

Ја сам изнео ово неколико напомена у намери да покренем дубљу анализу ових и сличних стихова као и значење речи у тексту, јер би се тако могло доћи до правилнијих тумачења и бољег разумевања нејасних или двосмислених места у Г. вијенцу.

9. — Стих 2380:

(мило ми је за моје оружје):

„Мило ми је (за) онолико (за) колико ми је мило моје оружје, — а зна се колико је Црногорцу мило оружје“ (М. Решетар).

„То је добар знак за моје оружје, па се радујем“ (Т. Остојић) (ГВ ЦД).

Израз: *мило ми је за некога или за нешто*, који се и данас говори у народу, значи мило ми је што ће се некеме или нечему нешто пријатно десити. Тако је и Војводи Батрићу мило што је у сну видео Милоша Обилића, али он није рекао мило ми је за мене, јер прави јунак нерадо говори о себи и свом јунаштву, већ му је мило за оружје којим ће победити непријатеља и прославити се у борби за слободу. Отуда је тачно само друго тумачење (Т. Ост.) а не прво (Решетарово).

10. — Стих 2687—88:

Како чусмо за бој на Цетињу
да на главу погибоше Турци.

„На главу — русизам: сасвим, потпуно.

Ст. М. Љ. тумачи: „На главном мјесту Црне Горе“, тј. на Цетињу.“ (ГВ ЦД).

Потпуно објашњење и овога места дато је у Огледној свесци Речника српскога књижевног језика (в. раније):

„Оно што је матица нечега; што доминира чим; што је у неком погледу прво по важности (код чега)“.

Међу осам датих примера у којима *глава* има наведено значење налазе се и горњи Његошеви стихови. По моме мишљењу, овако тумачење је не само исправно него се оно једино слаже с преносним значењем речи *глава* и с основном идејом Његошевом. На Цетињу се одржава скупштина, прославља се Божић и ту око најважнијег места завршава се борба с успехом: у тој области нема више не само Турака већ ни потурица и створен је главни центар одакле ће се борба за слободу даље ширити. Да се то десило на неком другом месту, а не „на глави“, па макар Турци били и јаче потучени, та борба не би ни добила оне размере нити имала онај утицај који је имала истрага потурица — предмет Горског вијенца.

В. М. Мићовић

ВОКАТИВ ЈЕДНИНЕ НЕКИХ МУШКИХ И ЖЕНСКИХ ЛИЧНИХ ИМЕНА

У последње вријеме у загребачком филолошком часопису „Језик“ појавила су се три чланка о облику вокатива личних имена¹. Мада међу ауторима ових чланака има и начелних неслагања, једно им је ипак заједничко — а то је констатација да питање вокатива личних имена и презимена, како оних која живе на нашем тлу; тако и оних која у наше вријеме примамо из страних језика, није тако просто.

Истина, ово није први пут да се на страницама наших стручних часописа расправља о облику вокатива. И раније је то питање интересовало стручњаке и о њему се писало у часопису „Наш језик“². Разумљиво је и то што се баш о овом облику личних имена и презимена воде дискусије. Тај је облик, и од тих именица, у свакодневној употреби, а с обзиром на то што се према познатом фонетском закону нашега језика непалатални сугласници испред вокативног наставка *-е* мијењају у палаталне, деси нам се да нисмо сигурни како да ословимо онога коме је име *Малик*, *Салих*, *Зијаж*, или чије је презиме *Ребац*, *Зец*, *Пајак*, *Грк* и сл., јер гдјекад измијењени ови сугласници могу утицати и на измјену значења дотичних имена. Мада не спадају међу горе наведена имена и презимена, овдје ће бити још говора и о вокативу личних имена на *-ија* и *-ица* јер и од њих, истина знатно рјеђе, налазимо двојаке

¹ Milan Šipka: Vokativ ličnih imena i prezimena, Jezik, god. 1957-58, str. 13—18; Ismet Smailović: O vokativu muslimanskih imena, Jezik, god. 1957-58, str. 139—141; Ante Erdeljac: Još o vokativu ličnih imena i prezimena, Jezik, god. 1958-59, str. 146—153.

² Милош Московљевић: Вокатив личних имена и презимена, Наш језик, књ. II, стр. 105—107 и 180—183; Јован Вуковић: Још о вокативу једине неких именица мушког рода, Наш језик, књ. II, стр. 238—241; А. Белић: О уједначавању граматичких облика нашег књижевног језика, Наш језик, књ. II, стр. 257—259.

облике вокатива. Али прије него пређемо на сам проблем, на разматрање појединачних примјера, потребно је утврдити којих се принципа треба држати, или којим се принципима ми руководимо при одређивању да ли неки облик, било да се ради о вокативу или ма ком другом, има право грађанства у савременом књижевном језику — а то због тога што и ту има неслагања међу онима који су о овоме проблему писали.

Као што је познато, Вук Караџић је полазио од свога језичког осјећања при давању предности појединим облицима. А он је сматрао „да по облицима књижевни језик мора бити исти у целом народу нашем, и то онакав какав је био његов језик“ (А. Белић, *op. cit.* 258). Овакво схватање било је оправдано у оно доба када је Вук био једини који је писао тим језиком и када је он водио борбу за побједу тога језика, али сада, када имамо изграђен књижевни језик, када имамо богату литературу на томе језику, у овом питању не може више одлучивати појединац. У савременом књижевном језику они облици имају право да постану књижевним који се јаве „у већине нашега народа који говори језиком сличним Вукову“ (А. Белић, на истом мјесту), или се, пак, налазе у већине наших писаца који пишу беспрекорним језиком.

Не треба заборављати да је наш књижевни језик, ма колико се он у свом развиту издигао изнад народних говора његове основе, још увијек тијесно везан за те говоре. Ти му говори и данас служе као непресушни извор за потхрањивање и освјежавање, он из њих црпи своју снагу, они му служе, у исто вријеме, и као мјерило исправности његових акцената, творбе ријечи и синтаксе. Зато, по мом мишљењу, није у праву Анте Ердељац кад осуђује граматичаре „који *i odviše prisluškuju narodnim govorima*“ (*op. cit.* 146) и сматра да су они, тј. граматичари, учинили велику грешку што су озаконили три вокатива од именица на — *a* (*Маро, Новица и Илија, Данице*). Ердељац овдје губи из вида да граматичари нису стварали те вокативе него су их нашли у живом језику. И шта је било природније него унијети у граматику једнога језика оно што већ постоји у том језику, што је у свакодневној употреби. Граматичари ту нису ништа исконструисали и наметнули књижевном језику, а Ердељац управо то хоће. Он, наиме, предлаже да се питање вокатива у нашем књижевном језику радикално ријеша и то: да се за имена на *-a* одреди „*da im*

vokativi bez izuzetka budu jednaki nominativima“ (стр. 148), а за имена и презимена на сугласник „da im vokative uskladimo s vokativima općih imenica muškog roda na suglasnik“ (op. cit., стр. 150). Али ни ово рјешење не би скинуло с дневног реда питање вокатива. Опет бисмо имали један „званични“ и више „незваничних“ вокатива који би и даље живјели у народним говорима и који би се ту или тамо појављивали и у књижевном језику. Истина, Ердeљац каже да би такво рјешење „у најгорем случају сметало само неким штокавцима“ (ја бих рекао већини штокаваца), а осталим би се, опет према Ердeљчеву мишљењу, олакшало савлађивање нашега књижевног језика. Може се прихватити да би ово користило нештокавцима и странцима, али се ми питамо који је то језик мијењао своју структуру у интересу оних којима то није матерњи језик, у интересу странаца? Довољно нам је обазријети се око себе, па да се увјеримо како се и много компликованија питања из граматике или правописа појединих језика вјековима чувају непромијењена. Зар је мало оних којима енглеско писмо и изговор задаје грдне муке, оних који тешко усвајају правилан изговор француских вокала или оних што тешко уче њемачку деклинацију и коњугацију? Па ипак ни један од тих језика не мијења те своје одлике, иако су њихови граматичари свјесни тих потешкоћа. Уз ово овдје је вриједно подсјетити и на то да има и таквих језика који чувају начин писања наслијеђен из прошлости и који више не одговара живој усменој ријечи, па ипак тај несклад између говора и писма једна генерација предаје другој, иако су сви свјесни да то отежава учење њихова језика. Наш језик, међутим, не спада међу такве. Не само да граматика и правопис нашег савременог књижевног језика иду заједно са народним говорима, можда више него и у једном другом језику, него је и његов начин писања тако једноставан да га странци без великих потешкоћа савладају за врло кратко вријеме. Зато ја не видим ни разлога ни потребе да се у књижевни језик уносе нови, вјештачки облици мјесто оних које данас имамо у свакодневној употреби у народу. Све оно што данас представља баласт за језик, током времена ће изаћи из употребе. А наш је задатак да дамо предност оним облицима који су у наше вријеме најраспрострањенији и најчешће у употреби. Ја од тог принципа полазим у овом чланку.

I

Мушка лична имена на сугласник у нашем језику имају вокатив или на *-е* или на *-у*: *Милане, Пејуре, Есаде, Јусуфе; Ми-лићу, Драгићу, Драгашу*. Презимена на *-ић* такође имају облик вокатива на *-у*: *Мандићу, Пејровићу, Радовановићу*; али ако се она завршавају на *-ац, -ак, -ец, -ек*, како је то раније констатовано М. Московљевић, у вокативу немају посебног облика, него им је вокатив једнак номинативу (в. Н. Ј., књ. II, 181). Према томе, вокатив једнак номинативу имају презимена: *Пајак, Рејак; Брабец, Зебец; Зубац, Сјујац, Ребац; Бобек, Мачек*. Такав вокатив имају и презимена као *Грк, Ђулибрк*, а и страна имена која се завршавају на *-ц, -к, -х, -с, -з*: *Алфонс, Ханз, Бек, Дик, Мах* (в. Московљевић, ор. cit. 182; Вуковић, ор. cit. 239; М. Шипка, ор. cit. 17). Анте Ердџац сматра, како је напријед речено, да вокатив страних личних имена на сугласник, без обзира на њихово поријекло, треба ускладити са вокативима наших општих именица и да се од тога не одступа без велике нужде. Дакле, Ердџац предлаже да од *Дик, Џек, Мах* вокатив буде *Диче, Џече, Маше* (исто, стр. 152). Само он овдје заборавља да и наша лична имена имају нешто посебно и у промјени и у акценту (в. ниже) и да се ту врло често не слажу са општим именицама; а то је врло важно и о томе се мора водити рачуна.

Међу горе наведена страна имена као *Дик* и *Мах* многи убрајају и наша муслиманска имена као *Рефик* и *Абдулах*, што, по мом мишљењу, није исправно. Та имена више и нису страна јер се већ неколико вјекова дају синовима наше земље и, како је то констатовано И. Смаиловић, она не представљају ништа посебно у нашем језику јер су у свему прилагођена законима наше фонетике и морфологије. Њихов вокатив такође не представља никакав проблем за оне који имају та имена у својој средини. За оне, пак, који немају таквих имена у средини у којој живе, кад се са њима први пут сретну, она представљају нешто страно и ови их сврставају међу имена типа *Дик* и *Мах*, што се може донекле и разумјети. Али то још никако не значи да такво схватање треба прихватити и у књижевном језику. Књижевни језик и овдје, као и у другим случајевима, прихвата оно што је најраспрострањеније у говорима гдје се говори језиком Вукова типа

хаило, *Петар*), а и многа друга, нису словенског поријекла (в. М. Стевановић, Борба од 8. јануара 1961, стр. 9), али њих више нико не третира страним. Нема разлога да тако не поступимо и са именима о којима је овдје ријеч.

Што се тиче вокатива од имена на *-ик*, ја, насупрот ономе што предлажу Шипка и Смаиловић, на једној страни, и Ердељац, на другој, мислим да треба поћи од стања које налазимо у народу; тамо гдје има тих имена. А тамо је, како то истиче и Смаиловић, од имена на *-ѝк*, тј. са дугим посљедњим слогом, вокатив најчешће на *-у*: *Реѝфику*, *Шеѝфику*, *Сидѝку*, *Теѝфику* (*Тѝфику*), *Феѝфику*; а од имена на *-ѝк*, тј. са кратким посљедњим слогом, вокатив је обично једнак номинативу: *Фаик*, *Малик*, *Садик*. По мом мишљењу нема разлога да аутентичне народне вокативе тјерамо из књижевног језика и да мјесто њих стварамо нове који би само дјелимично ријешили овај проблем.

Друго је питање зашто ова имена нису уопштила вокативни наставак *-е*, како је то код наших имена *Новак* и *Видак*, него су она са дугим посљедњим слогом уопштила наставак некадањих мекких основа *-у*. Чини ми се да су за добијање оваквог вокатива била пресудна два момента: 1. Та су имена примљена у оно вријеме када више и није било чврстих граница између именица различитих основа и када су се падежни наставци једних основа могли појављивати и код других (исп. код Даничића поред: *ликару*, *ѝасѝијеру*, *ѝасѝиру*, *цесару* и вокатив на *-е* од именица ове врсте већ од XV вијека: *цесаре*, *царе*; а у XVI и XVII вијеку налазимо и: *бану*, *граду*, *зиду*, *живоѝу* (Историја облика ... , стр. 30—31), иако су ове именице раније имале само вокатив на *-е*); и 2. Та се имена завршавају на сугласник *-к* који би се, по закону палатализације, испред вокала *-е* мијењао у *-ч*, што би опет могло утицати на значење тих имена. А и код других имена имамо случајева гдје се не врше гласовне промјене ове врсте. Тако ми данас редовно имамо: *Милки*, *Анки*, *Зорки*, *Заги*, *Гоги*, *Драги*, *Мехи*, *Мухи*, *Мелихи*, *Салихи* и сл., иако је код општих именица *руци*, *нози*, *снаси*. Све нам ово говори да вокатив на *-у* *Рефику* и *Шефику* не представља никакву аномалију у нашем језику, него је одраз опште тенденције да се у облицима личних имена не врши палатализација. Не треба заборавити да од других муслиманских имена са било којим завршним сугласником осим *-к* и *-х* у вокативу имамо редовно *-е*:

Есаде, Исмеије, Орхане, Ђкреме, Ђнесе, Јунузе, Смаиле, Бџиџре; а ово нам још једном потврђује да су се та имена поодавно одомаћила код нас и да су постала саставни дио нашег лексичког фонда.

Код имена на *-ах* као *Абдулах* и *Сејфулах* М. Шипка и И. Смаиловић усвајају оно што је најраспрострањеније у народу, а то је вокатив на *-у*: *Абдулаху, Сејфулаху*, тако и *Бџиџулаху, Хџрулаху*. Значи, они праве разлику између имена на *-и* и имена на *-ах*, иако за то не постоје оправдани разлози. Сва су та имена истогa поријекла, имала су исту судбину у нашем језику и сва имају дуг посљедњи слог. А. Ердџац и ту предлаже вокатив на *-е*: *Абдулаше*. Као оправдање за такав вокатив он наводи из „Одисеје“ од *Телемах* вокатив *Телемаше* и пита се „ро *četmi bi* лошје звучало ... *Abdulaše*“? По мом мишљењу цијело ово питање погрешно је постављено. Није овдје битно да ли би лошије звучало, или по чему се не би могло рећи *Абдулаше*, него да ли се тако каже? А, колико ја знам, тамо гдје има оваквих имена никада се неће употријебити вокатив на *-е* од *Абдулах, Сејфулах* и сл. Осим тога Ердџац овдје заборавља да је вокатив *Телемаше* створио граматичар Маретић кад је преводио „Одисеју“, а не народ. Од муслиманских имена, међутим, вокативе је уобличио народ, а не граматичари или преводиоци. Због тога ја не видим никакве потребе да ми те вокативе проглашавамо некњижевним и да мјесто њих стварамо нове по угледу на Маретићево *Телемаше*. У вези са овим неће бити сувишно ако се подсјетимо да језик у свом развиту често не иде путем који су му трасирали граматичари. Али је уз ово важно знати и да је дужност граматичара да се повинују новонасталом стању и да озаконе оно што је стварност, а не да овоме супротстављају вјештачки створене облике. Стара је истина да граматичари не стварају језик, него озаконјују оно што већ постоји у њему.

Од имена *Салих*, како је констатовао и Смаиловић, вокатив је једнак номинативу. Ја бих још додао да мјесто тога имена често имамо хипокористику *Салко*, исто онако као што је мјесто *Ризах* и *Зијах* најчешће у употреби *Ризо* и *Зијо* или *Риза* и *Зија* од којих је вокатив једнак номинативу⁴.

⁴ И. Смаиловић каже да је погрешно изговарати *Зијах* и *Ризах* „јер та имена у арапском немају на крају *h*“ (стр. 141). Ја, пак, мислим да та имена у нашем језику не морају имати облик који имају у арапском. Колико

И на крају може се рећи да је тешко вршити унификацију граматичких облика без стварног ослоњања на живи народни језик. Ма колико одступања од олівне граматичке норме чинила потешкоћа, без њих никако не може бити. Не треба заборавити да питања ове врсте нису правописне природе гдје стручњаци могу да донесу једну одлуку и да кажу — пише се овако, а не онако. Ова су питања тјесно везана за живот језика и зато ту не треба вршити никаква насиља и стварати вјештачке облике. Језик ће сам у свој развитку елиминисати оне облике који одступају од системе, а уопштити оне који се не противе духу његовог развитка. То је закон који влада у језику и по коме су и до сада многи облици нестали и уступили мјесто другим.

II

Ту недавно обратио нам се наш познати преводилац с класичних језика, др Милош Ђурић, универзитетски професор, с питањем како треба да гласи у књижевном језику вокатив од имена *Марија*. Мада је и проф. Ђурић врло добро знао да тај облик у савременом књижевном језику гласи као и номинатив — *Марија*, он је поставио ово питање зато што је у Маретићеву преводу „Одисеје“ пронашао вокатив од овога имена на *о* — *Маријо*.

Иако вокатив од именица на *-ија* не представља проблем као што је то случај код имена *о* којима је до сада било ријечи, неће бити сувишно ако овом приликом, а поводом постављеног питања, изнесемо стање које налазимо код личних имена на *-ија* у савременом књижевном језику.

Још је Даничић констатовао да двосложна имена ове врсте са дугоузлазним акцентом у номинативу имају у вокативу дуго-силазни акценат и наставак *-о*. Сва друга имена тог типа имају у вокативу облик номинатива. Од овога правила нема ни данас

је других имена у нашем језику која се фонетским склопом не слажу са својим оригиналом. Довољно је погледати у Шкаљићев рјечник турцизама па да се у то увјеримо. Та имена, као и друга оријенталног поријекла, могла су и да мијењају свој фонетски изглед прилагођавајући се нашем гласовном систему. Она су данас саставни дио нашег рјечничког фонда и њих треба убрајати међу наша имена и прихватати их у оном облику у коме их налазимо ту, на нашем тлу, без обзира на њихов облик у језику из кога су дошла. Она управо и постају наша обличким прилагођавањем ријечима нашега језика.

одступања у књижевном језику. А са личним се именима у овоме данас слажу и презимена и многе друге именице на *-ија*. Ради боље прегледности ми ћемо овдје сва та имена прегледати према броју слогова:

а) двосложна женска имена са дугоузлазним акцентом у номинативу — у вокативу имају дугосилазни акценат и наставак *-о*: *Бија* — *Бијо* (хипокористика од Супхија), *Гија* — *Гијо* (хипокористика од Ганија), *Кија* — *Кијо* (хипокористика од Зекија), *Мија* — *Мијо* (хипокористика од Милена);

двосложна женска имена са краткосилазним акцентом у номинативу имају исти акценат и облик и у вокативу: *Зија* — *Зија* (хипокористика од Разија), *Сија* — *Сија* (хипокористика од Асија);

тако и мушка имена са тим акцентом: *Нија* — *Нија* (од Нијаз), *Зија* — *Зија* (од Зијах);

б) тросложна женска имена, без обзира на природу и мјесто акцената, имају увијек вокатив једнак номинативу: *Марија* — *Марија*, тако и: *Луција*, *Ајнија*, *Ганија*, *Фимија*, *Хајрија*, *Нурија*, *Златија*⁵. Овакав облик вокатива имају и мушка имена тога акценатског типа: *Алија*, *Авдија*, *Андрија*, *Јлија*, *Хилмија*, *Хакија*, *Фазлија*, *Хивзија*, *Мајмија*, *Шућрија*, *Шевикија*, *Велија*, *Вехбија*, *Зићрија*. Исто тако и презимена: *Билбија*, *Чалија*, *Пирија*, а, да како, и етникуми: *Бечлија*, *Нишмија*. И тросложна женска имена са краткоузлазним акцентом на другом слогу задржавају акценат и облик номинатива и у вокативу: *Алија*, *Арзија*, *Наћмија*, *Рабија*, *Разија*, *Садџија*, *Санџија*. Исто стање имамо и код имена са дугоузлазним акцентом на првом слогу: *Разија*, *Нурија*, као и оних са тим акцентом на другом слогу: *Берија*, *Бахрија*, *Хајрија*, *Сафија*, *Суџија*, *Зекија*;

с) четворосложна имена такође имају вокатив једнак номинативу: *Анђелија* — *Анђелија*, тако и: *Иконија*, *Јефимија*, *Челџија*, *Полџија*; *Меланија*, *Пелџија*, *Сулијанија*; *Месудија*; као и презимена: *Мајџија*, *Вуџклија*; *Тегџија*; *Балџија*, *Печџија*, *Сарајлија*.

⁵ Необично је, а помало дјелује и архаично, кад на биоскопском платну у филму „Данашње дјевојке“ који је превео С. Шулентић, од имена *Софија* прочитамо вокатив *Софијо*. Такав вокатив више не иде у књижевни језик.

Потврде за овакав вокатив налазимо и у нашим народним пјесмама: Сједи доље, *дилбер Иконија!* (Вук, нар. пјес. III, 21); *Максимија*, моја вјерна љубо! (исто, 34); Стани мало, *Злаишија ђевојко!* (исто, 143); Бидни девер, *дилбер Анђелија!* (исто, 183); *О Тадија*, мој мио сестрићу! (исто, 188); *Чуј, Алија*, и срце и душо! (Вук, нар. пјес. VII, стр. 305); *Чуј Злаишија*, тако ми имама! (исто, 31). Али тамо налазимо и облике вокатива на -о: *Иконијо*, а ти међ' сватове (Вук, нар. пјес. кв. VII, стр. 338); *Иконијо*, вјеро па невјеро! (исто, 339); Весели се, *лијепа Луцијо!* (исто, 181); *О Фаишијо*, кћери Османова! (Вук, нар. пјес. III, 95); Ој ђевојко, *Глумчева Фаишијо!* (исто, 97); *О Фаишијо*, душо моја драга! (исто, 5); *О Злаишијо*, лијепа ђевојко! (исто, 30); Муч *Злаишијо*, језик прекинула! (исто, стр. 40).

Потврда за вокатив на -о од личних имена на -ија у народним говорима налазимо само у источној Србији: *Милијо*, *Димитријо*, *Николијо* (Белић, ДИЈС, стр. 314).

Од општих именица вокатив једнак номинативу данас имају именице на -ија и -ишија које означавају титулу, занимање или звање, и углавном се односе на мушка лица: *кадија*, *о кадија*; тако и: *кајишија*, *кујушишија*, *босианшија*, *јорганшија*, *механшија*, *штершија*, *судија*, *ефендија*. Потврде за овакав вокатив налазимо и у народним пјесмама: Богом брате, *кајишија млади!* (Вук, нар. пјес. кв. II, 90); *Бемшишија*, црн ти образ био! (Вук, нар. пјес. VII, 432); *Кујушишија*, тако ти заната (нар. пјес. о Врбасу). А на нашим спортским теренима свакодневно се чује: Браво, *судија*; Уа, *судија*. Од ових именица, рјеђе истина, налазимо и вокатив на -о: *Бе с' кадијо*, јатаче хајдучки (Вук, нар. пјес. II, 356, 357), а ако се данас понекад чује и *судијо* (исп. Греота је то, *судијо*, Па молим које је и вама познато, *судијо* — Политика, 9. септембар 1960; Поштовани *судијо*, ја сам занатлија — Борба, 17. I 1961), то помало звучи архаично и овамо обично долази из говора источне Србије.

Етникуми на -ија, како је напријед речено, у вокативу имају облик номинатива: *Нилишија*, *Бечлија*, *Сарајлија* (исп.: А мој зете, *Сарајлија Иво*, Вук, нар. пјес. III, 470; Стани мало, *царе Стамболија*, исто, стр. 69); рјеђе налазимо вокатив на -о: *Цазинлијо* (исп. код Б. Ђопића: Друже Мујо, *Цазинлијо*, Насмијана све-ска, 73).

Од општих именица вокатив на *-o* редовно имају оне које припадају категорији именица личне оцјене и које у исто вријеме могу да се односе на оба рода: *ацамија — ацамијо, бекрија — бекријо, бадија — бадијо, бешиџија — бешиџијо, делија — делијо, ђидија — ђидијо, галамџија — галамџијо, чифџиџија — чифџиџијо, чивџија — чивџијо, кесеџија — кесеџијо, кавгаџија — кавгаџијо, крвоџија — крвоџијо, харамџија — харамџијо, муџџиџија — муџџиџијо, думџиџија — думџиџијо, силџија — силџијо.*

Како видимо, у савременом књижевном језику вокатив једнак номинативу имају не само лична имена и презимена на *-ија* него и стникуми и опште именице које означавају титулу, звање или занимање.

Потврде за овакав вокатив од личних имена на *-ија* Даничић наводи из краја XV вијека: *Андреја, Марија, Тадија* (Историја облика, стр. 33), и то поред вокатива на *-o*: *Маријо, Цариџијо* (исто, 32)! Оба та облика појавила су се мјесто старијег на *-e* за који се нађе по која потврда и код Вука; исп.: *Љубо моја, мила Иконије!* (Вук, нар. прјес. VII, 330)⁶. Друго је питање откуда код ових именица једнакост вокатива са номинативом. Нема никакве сумње да почеци изједначавања ових облика потичу из далеке прошлости нашега језика. За овај процес знају и други словенски језици (руски, нпр., данас и нема посебног облика за вокатив, исп. С. Обнорскиј: *Die Form des Vokativs im Russichen, Zeitschrift für Slavische Philologie, 1924, str. 102—116*), али то питање превазилази оквире овога чланка. Овдје се, ипак, може констатовати да крајем XV вијека код личних имена налазимо поред вокатива на *-o* и номинативни облик у тој служби. Данас, међутим, сва лична имена на *-ија* која имају више од два слога, а и двосложна са краткосилазним акцентом у номинативу, имају у вокативу облик номинатива. Овакво стање налазимо и код презимена, а скоро редовно и код општих именица ове врсте које означавају звање или занимање. То, опет, значи да је процес изједначавања ових облика код именица на *-ија* скоро завршен. Истина, Маретић у својој граматици каже да и овакве именице поред вокатива на *-a* (тј. вокатив = номинатив) „по свој прилици“ могу имати и вокатив

⁶ Вокативни наставак *-e* најдуже се и чувао иза палаталних сугласника, исп. А. Белић, Речи са деκлинацијом, стр. 62.

на *-o* (Граматика i stilistika, 1931, str. 140), али он ту наводи само два примјера са *-o*: *демијо* и *судијо*. Ако се изуземе први примјер, који и данас има искључиво такав вокатив, остаје нам само примјер *судијо* на основу којег се не могу доносити општи закључци. Управо нам и овај примјер говори да се вокатив на *-o* код ових именица све више веже за оне које у себи носе и извјесну нијансу личне опјене и које као такве могу да означавају и мушко и женско лице.

III

Именица имена на *-ица*, нарочито према ономе како их је граматика третирала, разликују се од свих осталих личних имена. Од ових не само да двосложна имена са дугоузлазним акцентом у номинативу имају посебан облик у вокативу (*Мица-Мицо*, *Цица-Цицо*, као *Мара-Маро* и *Бија-Бијо*), него и код свих осталих налазимо у вокативу облик са наставком *-е*. Истина, и код њих се у народним говорима врши изједначавање номинатива и вокатива у корист првог. Потврду за вокатив на *-е*, тј. за облик вокатива такав налазимо за женска лична имена на *-ица*, а која имају више од два слога, у граматицама савременог књижевног језика (в. М. Стевановић, Граматика савременог српскохрватског језика, Нови Сад, 1954, стр. 151; Brabec-Hraste-Živković, Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika, Zagreb, 1952 стр. 56), имамо из централне и сјеверне Херцеговине, једног дијела источне Херцеговине, једног дијела Босанске Крајине, централне Босне, сјеверозападнoг Санџака. На другом, такође великом подручју штокавске територије, чак и у говорима који улазе у основицу књижевног језика, имамо и код ових имена изједначен вокатив са номинативом; дакле: *Даница*, *Ружица*, *Марица*. Потврда за овакав вокатив имамо из једног дијела данашње источне Херцеговине, једног дијела Босанске Крајине, скоро свих говора Црне Горе, Мачве, Лике, јужне и централне Србије. Такав вокатив, тј. вокатив на *-ица*, налазимо и код Вука (в. Рјечник од 1818, стр. XL). Ово нам опет говори, а с обзиром на распрострањеност оваквог вокатива, да није немогуће да и он ускоро постане књижевним обликом.

Мушка лична имена на *-ица* у књижевном језику имају облик вокатива само на *-ица* (в. Маретић, op. cit. 142; Стевановић,

ор. cit. 151). У неким народним говорима поред оваквог вокатива постоји код тих имена и вокатив на *-е*: *Микице, Јовице*.

Презимена на *-ица*, као и она на *-ија*, у вокативу имају редовно облик номинатива: *Бијавица, Бјелица, Кукавица, Мирица, Ојарница, Рубица, Сировица, Сочивица, Вољевица, Зекавица* (исп. у нар. пјес.: Богом брате, *Сочивица Сјанко!*, Вук, књ. VII, 417), а ово ће, нема сумње, помоћи одржавању вокативног облика на *-а* и код имена мушког рода на *-ица*.

Опште именице на *-ица* са више од два слога најчешће имају у вокативу наставак *-е*: *царице, дјевице, божице, другарице, краљице, голубице, њријаштељице, свекрвице, заовице*; знатно рјеђе *-о*. Као потврде за вокатив на *-о* Маретић наводи ове примјере: *kronico, ljestvico, mišico, vještico, besposlico, kukavico, lažljivico, tagarico, odmetnico, poglavico, poturico, sirotico, izdanico, zaručnico* (ор. cit. 141—142). Ако изузмемо *љествицо, мишицо* (уколико се не мисли на лице) и *беспослицо* које означавају предмете а не жива бића, све остале, осим посљедње — *заручницио*, могу се третирати као именице личне оцјене. Овим би се још могле додати и: *издајицо, незнајицо, њројалицо, варалицо*. Све ово, опет, упућује на закључак да данас и именице на *-ица*, као и оне на *-ија*, кад у себи носе нијансу личног става, у вокативу имају наставак *-о*. Не треба заборавити да неке и од ових именица могу да означавају и мушка и женска лица, што није случај код именица типа *другарица* које у вокативу имају редовно наставак *-е* у књижевном језику, а углавном и у народним говорима.

И на крају рекао бих да се слажем са А. Ердельцем кад каже да и народ треба нешто да научи од лингвиста. Али бих уз ово додао да је и до сада било тако. Ни до данас нису граматичари узимали све оно што су налазили у народним говорима, макар то били и они који чине „Тоскану књижевног језика нашег“. Па ни Вук Караџић није радио друкчије. И он је вршио селекцију и у фонетици и у морфологији. Али не треба заборавити ни то да је задатак граматичара савременог књижевног језика нашег не само да прате језик савремених писаца него и да послушкују народне говоре. А ово је у супротности са оним што предлаже Ердџац. Као одговор на Ердџево мишљење о односу граматичара према народним говорима навешћу једно мишљење проф.

Белића, који каже да је потребно „што више и што чешће враћати се извору наше културе, враћати се Вуку и његовим делима, ослушкивати народни говор и посматрати и испитивати што дубље и исцрпније народне особине у свим правцима и духовне и материјалне културе“ (Вук и Даничић, Београд, 1947, стр. 147). Мислим да се једино на овај начин може очувати веза која постоји између народних говора и књижевног језика и да се једино тако може постићи да граматика савременог књижевног језика буде у исто вријеме и огледало развитка народних говора његове основе.

А. Пецо

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ПОРЕКЛА ШУМАДИЈСКО- ВОЈВОЂАНСКОГ ДИЈАЛЕКТА

Часопис „Наш језик“ посвећен је првенствено питањима савременог српскохрватскога књижевног језика. Управо је зато потребно упознати читаоце нашега часописа с приликама у оним дијалектима који су у најужој основици нашега књижевног језика. Такав је, између осталих, и шумадијско-војвођански дијалекат. Из овога прилога видеће се, најпре, да се ни шумадијско-војвођански дијалекат не слаже у свему са нашим књижевним језиком, а, затим, — како се у науци гледа на питање формирања овога дијалекта.

Откако је А. Б е л и ћ 1905. године објавио свој рад *Диалектологическая карта сербскога языка* а М. Р е ш е т а р 1907. у своме делу *Der štokavische Dialekt* заузео критички став према многим Белићевим тумачењима, на шта му је Белић 1908. успешно одговорио у своме раду *О српским или хрватским дијалектима*, откако се, дакле, развила једна од најинтересантнијих дискусија у нашој славистици, — питање о пореклу шумадијско-војвођанског дијалекта не силази с дневног реда наше науке. О овоме питању писали су још М. С. М о с к о в љ е в и ћ (највише у своме раду *Дијалектолошка карта Војводине*, Гласник Југословенског професорског друштва, књ. XVIII), С т ј. П а в и ч и ћ (најпространије у својој књизи *Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji* Zgb, 1953) и П. И в и ћ (најпре у раду *О неким питањима наше историјске дијалектологије*, ЈФ XXI, а затим у *Дијалектологији*, Нови Сад 1956. одн. Хаг 1958).

Простор ми не допушта да у овоме раду прикажем детаљно све етапе у развиту научних знања о пореклу шумадијско-војвођанског дијалекта. Неопходно је, међутим, да већ сада истакнем да

су у тумачењима двојице наших знаменитих научника, А. Белића и М. Решетара, изнете основне идеје о овом сложеном питању. Како се временом ширило познавање савремених говора Војводине и северне Србије, тако се указивала потреба за модификовањем њихових мишљења, која су, међутим, изнета још пре педесет година, на самом почетку овога века.

Током 1950, 1951. и 1952. ја сам проучавао сремски говор, током 1955. и 1956. мачвански а током 1959. говор Ваљевске Колубаре и Ваљевске Тамнаве. Досад сам у облику исцрпних монографија обрадио сремски и мачвански говор. Овде ћу укратко изнети резултате својих проучавања о пореклу шумадијско-војвођанског дијалекта. Своја излагања заснивам на сопственим проучавањима сремског и мачванскога говора, не занемарујући, разуме се, ни друге научне резултате.

Најпре ћу показати основне особине сремског и мачванскога говора, упоређујући их међусобно, а затим ћу дати преглед о пореклу сремског и мачванског становништва; најзад ћу изнети своје схватање о пореклу шумадијско-војвођанског дијалекта. Литература о свим овим питањима, којом сам се служио, биће објављена уз поменуте моје монографије.

I. Однос сремскога говора према мачванском

О узајамном односу сремскога и мачванскога говора ваља рећи ово:

Прво. У Мачви нема познатих војвођанских варијаната вокала *e* и *o*, тј. отворене артикулације кратких (*дѣсеи*, *дѣсиа*) и затворене артикулације дугих ових вокала (*мѣси*, *дѣђѣ*). Као, уосталом, и у западном Срему, и у Мачви се ови вокали изговарају као у књижевном језику српскохрватском (*дѣсеи*, *дѣсиа*, *мѣси*, *дѣђѣ*).

Друго. Нешто затворенија артикулација вокала *a* позната је и Срему и Мачви (*мѣли*).

Треће. И Мачву и Срем, разуме се, карактерише екавска замена јата с познатим икавизмима (3—7 sg. *жѣни*, *мѣни*; *у колима*; *дѣи*; *видији*; *сидрији*, *ди је*; *није*, *гријѣи* и сл.). У источном Срему и већем делу Мачве говори се *сѣјаји*. У западном Срему и у (југо)западној Мачви је *сијаји*. Лик *сијаји* јавља се у северном Банату, западној Бачкој и у Поцерини. — У западном Срему и

западној Мачви је *сикера*, а у источном Срему и источној Мачви — *сџира*.

Четврто. И мачвански и сремски говор познају разне вокалске редукције, елизије и контракције.

Пето. Мачвански и сремски говор имају четвороакцентску систему млађих новоштокавских говора.

Шесто. Ни мачвански ни сремски говор не познају кановачког дуљења.

Седмо. Ни у мачванском ни у сремском говору не чувају се све Даничићеве неакцентоване дужине. У источносремском дужине се губе у већем броју категорија него у западносремском. Мачвански говор је у овоме погледу уједначенији и ближи је западносремском.

Осмо. И у Мачви и у Срему јавља се извешан број неакцентованих дужина којих нема у Даничића. У Мачви само нема дужина типа *крџикама* које постоје у Срему.

Девето. Извешан број именица, у првом реду личних имена, колеба се у Мачви и, нарочито, у Срему између типа *глава* и типа *књига* (*Мића* — *Мџћа*). Акцент је код личних имена диференцијални знак за значење.

Десето. У Срему постоји метатонијски акценат *за лџи*; у Мачви тога нема.

Једанаесто. И у сремском и у мачванском говору акценат се у одређеном придевском виду повлачи према крају у много већем броју категорија него у Даничића (у типова *идви*, *дуги*, *младџи*).

Дванаесто. У западној Мачви и у западном Срему акценат се са *gen.-acc.* и *dat.-loc.* заменица *ја*, *ми*, *себе* преноси по типу *мене* — *кдд мене*. — Сем тога, на целој мачванској и сремској територији постоји у *gen.-acc.* ових заменица преношење по типу *кдд мене*.

Тринаесто. У извесног броја глагола инфинитив у Срему и Мачви има двојак акценат (*изаћи* — *изаћи*, *довесити* — *ддвесити* и сл.).

Четрнаесто. У извесног броја глагола презент у Срему и Мачви има двојак акценат (*доведџем* — *ддведџем*).

Петнаесто. Као и у другим говорима, и у Срему и у Мачви има извешан број речи које код Вука припадају једном а овде неком другом акценатском типу (*мајсџорица* — *мајсџдрица* и сл.)

Шеснаесто. Сонант *л* и сугласници *ш*, *ж*, *ч* и *џ* имају у Мачви нормалну књижевну артикулацију, док у Срему постоје *љ*, *џ*, *ж*, *ч*, *џ*. Западни се Срем слаже са Мачвом.

Седмнаесто. И у Мачви и у Срему губи се сугласник *х*.

Осамнаесто. У Срему су много чешћи архаични облици instr. pl. и loc. pl. именица masc. и neutr. (*на коли* и сл.) и loc. pl. именица fem. *а*-основа (*у чакшира*). У Мачви су ови облици спорадични.

Деветнаесто. И у Мачви и у Срему шири се наставак *-и* у gen. pl. у већој мери него у књижевном језику (*нумерѝ*).

Двадесето. И у Мачви и у Срему шири се у instr. sg. у именица *ѝ*-основе fem. наставак именица *а*-основе (*рѝдбићом*).

Двадесет прво. У западној Мачви и у западном Срему именице типа *Андро* могу се деклинирати по типу *Андро* — *Андрѝ* — *Андрѝн*; на осталом делу сремске и мачванске територије доследно је *Андра* — *Андрѝ* — *Андрѝн*.

Двадесет друго. Однос тврдых и меких основа приближно је једнак у Мачви и Срему. Упоређен с књижевним језиком, тај је однос померен у корист тврдых основа (*рѝжњом*).

Двадесет треће. Ширење наставка *-им* у dat.-loc. sg. заменица и придева врло је живо у Срему (*двѝм дрѝгу*, *у нѝшим шѝру*), али у западном Срему нема оваквог dat. sg. У Мачви ових облика готово нема.

Двадесет четврто. У Срему нема облика личних заменица као *зѝ шебом* и сл., који постоје у Мачви.

Двадесет пето. И у Мачви и у Срему шири се у 3 pl. praes. у VII и VIII Белићевој врсти наставак *-у* (*ѝрѝвѝу*).

Двадесет шесто. Мачвански говор не познаје наставка *-ду* који постоји у Срему у 3 pl. praes. (*дѝђеду*).

Двадесет седмо. У 3 pl. praes. у Мачви наставак *-ају* никад не губи интервокалнога *ј*. У Срему постоји ова појава (*сѝдѝвају*).

Двадесет осмо. Углавном у западној Мачви јавља се облик 3 pl. praes. типа *ѝдѝвајѝ*. У Срему га нема.

Двадесет девето. Од глагола на *ѝ* — *ѝѝ* 3 pl. praes. гласи *нѝ смѝ* и у Срему и у Мачви.

Тридесето. И у Срему и у Мачви и глаголи на *-ћи* граде футур од краћег облика инфинитива (*ѝћеш* и сл.).

Тридесет прво. Глаголи III Белићеве врсте у западном Срему имају инфинитивну основу на *-ни* (поред *-ну*) (*брѣнѣиши* поред *брѣнѣиши*). Ова појава постоји и у Мачви. Лик *брѣнѣиши* јавља се и у западној Бачкој и северном Банату.

Тридесет друго. У западном Срему граес. гл. *искаши* може да гласи и *ишић*. Овај облик постоји и у Мачви.

Тридесет треће. И у Мачви и у Срему одсуствује имперфекат.

Тридесет четврто. И у Мачви и у Срему ограничена је употреба аориста.

Тридесет пето. У западном Срему и у Мачви шири се *и* из 3 рl. аориста и у остала лица рl. (*дѣтераши* и сл.).

Тридесет шесто. И у Мачви и у Срему постоји предлог *мед* (= између).

Тридесет седмо. И у Мачви и у Срему употребљава се уз глагол *ишиши* ген.: *ишиш мѣ*.

Тридесет осмо. У Мачви се уз предлог *за* употребљава генитив (*за живинѣ*). У Срему постоји само конструкција *за чѣга*. Са Мачвом се слаже Поцерина.

II. Порекло сремског становништва

У вези с проблемом порекла сремског становништва треба најпре да нагласим да сам проучио све важније радове из историје и етнографије. Као резиме могу се дати ове констатације.

Српски етнички елеменат постојао је у Срему и до почетка XV в., тј. и пре насељавања становништва средњовековне Србије у Војводину.

Отприлике почетком XV в. и током XV и XVI в. досељава се становништво средњовековне Србије у Срем. Овде треба нагласити да се за време Драгутина, „сремског краља“, Срби из Србије нису насељавали у Срем. Драгутин није имао под својом влашћу данашњу сремску територију, већ је део северозападне Србије, који је био под Драгутиновом влашћу, такође називан сремском земљом. Али је за порекло шумадијско-војвођанског дијалекта важно истаћи да је Драгутин под својом влашћу, поред северозападне Србије, држао и североисточну Босну, да је и пре

Драгутина и после њега северисточна Босна често била, заједно са Војводином и Славонијом, под угарском влашћу.

Током XV и XVI в. било је мањих досељавања из Босне у Срем.

У вези с великом сеобом под Арсенијем III (1690) треба рећи да она није довела новог становништва у Срем.

Крајем XVII и током XVIII в. долази у великом броју у Срем западније динарско становништво (из Босне, Славоније, Лике, Крбаве и сл.).

У исто то време и у још већој мери на сремску се територију излива становништво западне Србије које је несумњиво већ било динаризирано.

Може се уопште рећи да су почетком 19. в. завршена досељавања у Срем која су била од утицаја на физиономију савременог сремскога говора.

III. Порекло мачванског становништва

Литература о пореклу мачванског становништва много је оскуднија од литературе о пореклу сремскога становништва. Подаци се могу добити више посредно, из историјских и етнографских студија о другим питањима. Када се ти подаци среде и класификују, добијају се приближно ови закључци:

- 1) И на мачванској је територији српског етничког елемента било и пре миграција.
- 2) И на мачвански се терен најпре досељава становништво средњовисковне Србије.
- 3) Осамнаести је век период интензивног динаризирања и мачванске територије.
- 4) И у средњем веку, а и касније, и Мачва је често била у интимнијем односу са босанским становништвом.

IV. Порекло шумадијско-војвођанског дијалекта

Моје је мишљење да се на основу свих чињеница о којима је досад било речи могу констатовати три фазе у развоју шумадијско-војвођанског дијалекта. Приказаћу карактеристике сваке од ових фаза посебно.

Прва фаза. Незамањено **џ** има вредност **џ'**. Овакву вредност потврђују, како то П. Ивић тачно каже, и говори са

незамењеним **ѣ** (галипољски и крашовански) и савремени шумадијско-војвођански дијалекат. У Ваљевској Колубари слушао сам примере у којима на месту јата стоји глас између *e* и *u*: *л^ѣеио*, *дѣше*, *п^рѣдвече*, *дѣ^ѣца* (Бранковина).

Ову фазу такође карактерише варијабилна артикулација вокала средњег реда, као и архаични облици деклинације. Два акценатска детаља такође потичу из ове фазе: а) дужина наставка *-ама* у *dat.-instr.-loc. pl.* именица *a-* основа у примерима типа *кр^ушк^ама*; б) акценат *gen.-acc. sg.* личних заменица и повратне заменице *себе* т. *к^од мене* и сл. — Војвођански говори слажу се с јужним говорима у чувању дужине типа *кр^ушк^ама*. Али чињеница што се војвођански од тих јужних говора разликују у томе што немају дужина у *inf.* типа *м^исл^ии* и *adj. г^ар^ав* показује да дужина типа *кр^ушк^ама* није у војвођанске говоре унета из тих јужних говора. Штавише, чињеница што је у западном Срему ова дужина ређа него у источном и што ње у Мачви уопште и нема показује да динарско становништво које је динаризирано овај терен није ни имало те дужине. У Ваљевској Колубари слушао сам примере *кр^ушк^ама*, *г^ар^ав*, *ц^рп^ти*. Али је у Ваљевској Тамнави (која је северно од Колубаре), као и у Мачви, доследно *кр^ушкама*, *г^арав*, *ц^рп^ти*. То значи да је у Колубари у питању динарски континуитет, а да чињеница што ових дужина нема у Тамнави и сама говори да војвођанску ситуацију не треба повезивати са колубарском одн. динарском. Другим речима, нису сви Динарци имали ових дужина у своме говору. Ваљевску Колубару населили су они Динарци који су те дужине познавали. У Тамнаву, Мачву и Војводину дошли су они Динарци који тих дужина нису познавали. — О акценту *к^од мене* објавио сам и расправу у ЈФ XXIII.

У овој, првој фази (XIV в.) шумадијско-војвођански терен често се заједно са славонским и тереном североисточне Босне налази под угарском управом. Сматрам да у ово време пада замена **ѣ** са *u* у познатим категоријама у шумадијско-војвођанском дијалекту. Белић сматра да се овде **ѣ** развило у *u* под икавским утицајем; Решетар сматра да је прелаз **ѣ** у *u* настао гласовним путем, а не под икавским утицајем. Павле Ивић је покушао да неким новим аргументима докаже тачност Решетареве тезе. У Ивићеву тумачењу има доста тачних момената, али ми се чини да они нису довољни да оспоре основну Белићеву идеју. У даљем

излагању покушаћу да покажем зашто сматрам да се у ово време шумадијско-војвођански терен морао налазити под утицајем или икавских говора или говора који су се развијали под икавским импулсом. Хоћу, другим речима, да покажем какве је трагове оставила у шумадијско-војвођанском дијалекту повезаност, под влашћу средњовековне Угарске, шумадијско-војвођанског терена са славонским и босанским.

И П. Ивић сматра да $\text{ѣ} > \text{и}$ у шумадијско-војвођанском дијалекту или гласовним путем или аналогизмом.

Аналогијом тумачи: а) познате облике у деклинацији (*жѣни, мѣни, у колима, двѣх* и сл.), б) inf. *видиѣи*, с) праef. *ѣри-* < *ѣрѣ-* и *ни-* < *нѣ-*.

Ваља нагласити да деклинацијске облике и Белић тумачи аналогизмом. Они и нису спорни. Тачно је, сем тога, и Ивићево тумачење инф. *видиѣи*. Али сматрам да у префиксима *ѣри-* и *ни-* м. ѣ долази под икавским утицајем. Појава, наиме, *ѣри-* < *ѣрѣ-* није захватила сав шумадијско-војвођански терен. Она је позната Бачкој и Банату. У Срему и Мачви се спорадично јавља. У Срему и Мачви чак има примера са *ѣре-* м. *ѣри-*. У Поцерини је и изворно *ѣри-* доследно замењено са *ѣре-*. Изгледа да је развитак ове појаве текао овако. Најпре се јавило *ѣри-* м. *ѣрѣ-* под икавским утицајем, тако да је у то време постојао једино префикс *ѣри-*. Затим се са надирањем екаваца из средњовековне Србије у Срему и северној Србији поново распростире *ѣре-* (< *ѣрѣ-*), али с обзиром да се на шумадијско-војвођанском терену и м. овог *ѣре-* (< *ѣрѣ-*) налазило *ѣри-*, долази до мешања изворног *ѣре-* (< *ѣрѣ-*) и *ѣри-* који су постојали у средњовековном становништву Србије, па то мешање доводи до појаве *ѣре-* м. изворног *ѣри-*, у Срему и Мачви недоследно а у Поцерини доследно. Мачвански и сремски говор, сем тога, показују непревзелост развитка ове појаве. — Исто тако, тешко је претпоставити да је аналогизма била довољна за мешање *нѣ-* и *ни-* јер се и ова два префикса семантички разликују. Мислим да је и за појаву *ни-* м. *нѣ-* на шумадијско-војвођанском терену пресудан био икавски утицај (где је такође фонетика надјачала семантику).

Гласовним путем Павле Ивић сматра да су се развили: а) облици у којима $\text{ѣ} + \text{j} > \text{иј}$ (*сѣдарији, дѣ је, није, гријѣца, сѣјати* и сл., *бијѣчуг*); б) облици са $\text{гнѣ-} > \text{гњи-}$ (*гњиздо,*

у ово време у свим осталим случајевима ђ остало неизмењено и да је имало вредност гласа између *e* и *и*. Ако као апстрактни симбол свих категорија у којима је у овом времену ђ дало *и* узмемо облик *нисам*, а као апстрактни симбол свих осталих категорија у којима је у ово време ђ још остало неизмењено узмемо облик *бе^нло*, онда можемо рећи да је на показани начин створена фаза у развоју ђ коју у формули можемо приказати као фазу *бе^нло — нисам*.

Овде сам изнео само најосновније разлоге због којих сматрам да је на стварање фазе *бе^нло — нисам* у шумадијско-војвођанском дијалекту морао утицати босански говор који је био западније (икавске) нијансе. Неког великог мешања становништва није било, али одсуство мешања не мора да искључи сваки утицај. Целокупно ово излагање, најзад, искључује претпоставку Московљевића и Павичића о икавском супстрату на шумадијско-војвођанском терену.

Међутим, за везу шумадијско-војвођанског дијалекта с босанским говорима или уопште западнијим српскохрватским говорима у овом раном периоду има још потврда сем ситуације у вези с ђ.

Прво. Акцентат придевског вида типа *ндџи — чџиџи — сџи*. Да је ова појава босанска, доказ је и чињеница што је она позната у шаптинувачком, а становници Шаптиновца доселили су се из Босне. Исп. и мој рад у Јужносл. фил. XXIV „Придевски акценат у мачванском говору“ у којем сам покушао доказати да је узајамни утицај типова *ндџи — дџи — младџи* могао да се реализује само у додиру западнијих штокавских говора (који су били ближе чакавским) са источнијим.

Друго. Метатонијски акценат *за лџи*, познат и славонским говорима. У јужним говорима постоји овакав акценат у вези са новим обликом (*за лџима*). Нови деклинацијски облик, међутим, у Срему доследно има акценат *за лџима*, одакле је јасно да војвођанска ситуација није у вези с источнохерцеговачком. Али ова изоглоса спаја војвођанске говоре са славонским, дакле са западнијим штокавским идиомима. До сличног закључка, уосталом, дошао је и П. Ивић. Јасно је да су у Мачви ову појаву уклонили Динарци који је нису имали у своје говору.

Треће. Затворена артикулација вокала *a* (*a^o*) особина је босанских, славонских и војвођанских говора. Она постоји и у

Мачви. На овај начин може се доказати да је босанско-славонско-војвођански континуитет старијег датума.

Четврто. Губљење имперфекта особина је и чакавских и босанских говора.

Пето. Предлог *мед* познат је чакавском и кајкавском дијалекту. Његово присуство у Војводини и Мачви говори о раној вези шумадијско-војвођанског дијалекта са западним говорима српскохрватским.

Шесто. Употреба *геп. м. асс.* уз глагол *ийѣати* постоји и у Славонији и у језику Матије Дивковића.

Уосталом, за ову прву фазу можда и није најважније питање јата. Важно је да се у ово време шумад.-војв. терен налазио у ближним везама са западнијим срп. хрв. говорима. А то је, мислим, јасно из мога излагања.

Ова, прва фаза завршава се крајем XIV века.

Друга фаза. Почев од XV в., а нарочито после пада посткосовске Србије, средњовековно становништво Србије у великим се масама слива на шумадијско-војвођански терен. То траје током XV и XVI в. Ово екавско становништво је утврдило екавизам у шумадијско-војвођанском дијалекту. Остали су само примери са *и м. ђ* о којима је раније било речи. Ово екавско становништво учинило је да се у јужном Банату, источној Бачкој, источном Срему и делу северне Србије учврсте облици типа *сѣјаѣи*. Тај историјско-географски моменат чини излишним покушај да се лик *сѣјаѣи* тумачи било како друкчије. Може се, дакле, рећи да је са досељавањем становништва средњовековне Србије и, с тим у вези, с потпуним екавизирањем војвођанске територије, завршено формирање онога што се обично зове војвођанском заменом *ђ*.

Утицај средњовековног становништва Србије огледа се у још неким особинама шумадијско-војвођанских говора.

Прво. Позната ситуација у вези са вокалима средњег реда која постоји и у шумадијско-војвођанском и у косовско-ресавском дијалекту указује на један преддинарски континуитет. У Мачви су ову појаву несумњиво уклонили Динарци који је нису имали у своме говору.

Друго. Изговор сонанта *л* као *љ* и консонанта *ш, ж, ч* и *џ* као *ш, ж, ч* и *џ*. Познато је да је *љ* нађено и у неким говорима

На овај начин у XVIII веку дефинитивно је формиран шумадијско-војвођански дијалекат. Тако се може објаснити зашто у језику Гаврила Стефановића-Венцловића постоје готово све важније црте шумадијско-војвођанског дијалекта.

Целокупно ово проучавање, најзад, допушта и један општији закључак. Оно показује како историјски развитак утиче на језички развитак. За време средњовековне Угарске шумадијско-војвођански терен био је у блиским везама са славонским и источnobосанским тереном. Као резултат те везе јављају се икавизми у шумадијско-војвођанском дијалекту. После пада средњовековне Србије на шумадијско-војвођански терен продиру представници првенствено косовско-ресавског дијалекта, што доводи до утврђивања екавизма у шумадијско-војвођанском дијалекту. Најзад, с продирањем херцеговачког динарског елемента шире се четвороакценатска система и нови облици деклинације.

21. XI 1960.

Берислав М. Николић

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. „Због чега за робу лошег квалитетa ... одговорност најчешће сноси само трговинска организација, у то време када фабрика-лиферант понекад добија за њу чак и премију за пребацивање плана?“ (Политика 27. X 1960, 3).

Текст је преведен с руског, а и кад се то не би знало, не би у изразу „у то време када“ тешко било препознати руско *в то время* как. Тај израз по значењу потпуно одговара нашем *везнику док*, па је тако требало и превести.

2. „На Мамаевом брду код Сивљинграда ...“ (Политика 28. X 1960, 3).

Руски се тај топоним зове *Мамаев курган*. По прописима новог правописа (уосталом и старих) руско *е* иза самогласника и на почетку речи транскрибује се нашим *је*, па је требало написати *Мамајевом* а не „*Мамаевом*“; реч *Мамајев* заправо је присвојни придев од имена *Мамај* (руски *Мамай*). Можда је и реч *курган* боље било превести речју *хумка* или је оставити непреведену (у том случају писали бисмо је великим словом).

3. „Снабдео се неколицином зализака, брада и густих грива“ (Политика 23. X 1960, 6).

Реч *неколицина* подлеже истим ограничењима у погледу употребе којима и именица *двојица*, *једнорица* и сл. — другим речима, може се употребљавати само за мушка лица. Овде је погрешно употребљена за предмете, и то за предмете различитих граматичких родова. Требало је рећи: „*снабдео се са неколико зализака*“, „*набавио је неколико зализака*“ или сл.

4. „... изражавају забринутост због ирријиска који Сивјет дејаршмент врши у иррилог подржавања ове идеје“ (Политика 27. X 1960, 1).

Плеонастично је и стилски нескладно: „у *ѝрилог ѝодржавања ове идеје*“. Довољно је: „у *ѝрилог ове идеје*“ или: „*ѝодржавајући ову идеју*“.

5. „... да се ... заложисо за усвајање основног *ѝредлога осѝварења заједничких нуклеарних снага*“ (на истом месту).

Боље је било рећи: „*ѝредлога о осѝварењу*“ него: „*ѝредлога осѝварења*“. Сасвим је у складу с језичким осећањем кад се каже: „*ѝредлог закона*“, „*ѝредлог ѝрограма*“ и сл. Наиме, ако именица *ѝредлог* значи *нацрт* нечега, онда је њена допуна у генитиву, а ако та реч значи *идеју*, *мишљење* да нешто треба урадити, допуна се јавља у другим облицима. Према томе: *ѝредлог закона*, али: *ѝредлог о укидању закона*, *ѝредлог да се укине закон* и сл.

М. П.

6. Један од најпознатијих младих француских глумаца Лоран Терзијеф, играо је у два југословенска филма. То су „Кајо“ и „Не уби“ (Вечерње новости, 15. X 1960, 9).

Императив се у нашем савременом књижевном језику гради од 3. лица мн. презента кад се од овога облика одбаци његов завршетак. Наставак за облик императива је *ј* код глагола који се у 3. лицу мн. презента завршавају на *-ју* или *-је*, а испред ових завршетака имају кратак слог: *бирај* (3. л. мн. презента *бирају*), *вѣруј*, *кујуј*, *ѝвај*, *сеј*. Тако и *убиј* (а не *уби*).

7. Своје дневнице неосејно осѝављају у ноћном локалу не дожививши *ѝуни квалиѝетѝ* разноврсне забаве коју су очекивали у *варијетѝеу* (Спорт и свет, 11. X 1960, 9).

Неправилно је саграђен облик глаголског прилога прошлог дожививши. У нашем књижевном језику не постоји глагол *живѝи* (ни *доживѝи*), већ само *живѝѝи* (*доживѝѝи*). Када се инфинитивној основи *доживѝ-* дода наставак *-виши*, јер се тако гради глаголски прилог прошли од глагола са инфинитивном осномом на самогласник, онда тај облик гласи *доживѝѝи* (а не *дожививши*).

8. *Кѝѝѝио је зној са мене, извлачио сам све од себе* (Спорт и свет, 1. XI 1960, 19).

У ијекавском наречју облик мушког рода радног придева глагола *кѝѝѝѝѝи* је *кѝѝѝѝио*, али у екавском је *кѝѝѝѝѝео*. Пошто је текст у којем је употребљен овај радни придев писан екавским, то је требало написати и *кѝѝѝѝѝео*.

9. *Кад смо ушли у одељење за сџомаџологију са свим могућим сџравама и ренџеном, докџор рече* (Спорт и свет, 8. XI 1960, 22).

По правопису треба писати *рендген* када се мисли на медицински апарат, а *Ренџен* — само када се има на уму презиме творца тог апарата.

10. *Публика мањевише осџаје равнодушна љрема свему иџо се догађа с џим женама* (Нин, 4. XII 1960, 24).

Када се као један прилошки израз и у једном значењу употребљавају два прилога с међусобно супротним значењем, онда сваки од њих чува свој посебни акценат, па се између њих пише пртица: *горе-доле, овде-онде, мање-више* и сл.

11. *У љредигри је београдска Слобода љреџрџела џежак љораз с Локомоџивом из Вировџице* — 2:10 (1:3) (Политика, 31. X 1960, 11).

Предлог *с (са)* са инструменталом има значење социјатива, друштва. Из горње реченице се схвата да је *Слобода* у заједници *с Локомоџивом* претрпела пораз од некога трећег. То се, вероватно, није хтело рећи, већ се желело казати да је пораз *Слободе* потекао од *Локомоџиве*. Предлог *од* има значење потицања (аблативни генитив) и њега је требало употребити уместо предлога *с (са)*: „... Слобода [је] претрпела тежак пораз од Локомотиве ...“

12. *Окуџени новинари добили су коминике које је на „аџсолџни и дефинџивни“ начин говорио да гувернер Рокфелер неће бити кандидат за љреџседника САД* (Нин—Избор, 10. VII 1960, 1).

Није добро слагање (конгруенција) појединих речи у овој реченици. Именица *коминике* је мушког рода и придевска заменица уз њу мора бити у облику мушког рода: „... добили су коминике који је ... говорио“. А осим тога је боље било рећи „на *аџсолуџан* и *дефинџиван* начин“.

13. *Воџер Миџи оџшеџа до враџа земуџице љевушеџи* (Спорт и свет, 1. XI 1960, 25).

По новом правопису сугласник *д* испред *ш* остаје неизмењен ма у коме се положају у речи налазио овај експлозивни сугласник испред струјног *ш*. Глагол *одшеџаџи* (< *од-шеџаџи*) у свим својим облицима задржава неизмењен звучни сугласник *д* испред безвучног *ш*, па тако и у 3. лицу једине аориста има облик *одшеџа*.

14. Из Енглеске су се ирјавили ионајни ироизвођачи мошора Перкинс, Сџандард-џриумф и Норџон (Политика, 4. II 1961, 7). — Требало је написати џријумф, јер се између и и у редовно пише ј.

Д. Ј.

15. Од шестџ чланова џосаде четџири су џогинула, а два џреживела су сџашени. — У овој реченици трпни придев одговарајућег глагола дат је, како видимо, у облику сџашен, који се и може и не може сматрати књижевним.

Може и не може, кажемо, зато што овај глагол у облицима инфинитива и презента има по два облика обеју основа и то: сџасџиџи — сџдсџм и сџдсџиџи — сџдсџм. Од облика основа какве овај глагол има у првоме случају, тј. у случају са самогласником и у тим основама — у трпном је придеву гласовним путем добивено ш место с. Та је промена онда гласовно условљена и облик сџашен према глаголу сџдсџиџи — сџдсџм је правилан. Али сам глагол сџасџиџи, мада се употребљава на прилично великом пространству српскохрватске језичке територије (у томе је облику обичан у говорима нашег језика на западу и југозападу), ипак нема ону ширину употребе коју има сџасџиџи — сџасџм. У Вукову Рјечнику, Броз-Ивековићеву и Ристић-Кангрину га налазимо само у овом последњем облику, а у Рјечнику ЈАЗУ поред овог дат је и онај други облик тога глагола. Али баш зато што већи број наших досадашњих речника не зна за облик сџасџиџи, ми га не можемо сматрати сасвим равноправним са сџасџиџи. Зато се, управо, и у речнику уз заједнички Правопис српскохрватскога књижевног језика сџасџиџи упуђује на сџасџиџи.

Поготову морамо бити против употребе трпног придева у облику сџашен зато што се он овако, у облику са ш, употребљава и према основном глаголу сџасџиџи — сџасџм (као што се у књижевно недопуштеном облику употребљавају и: оџрешен, џомужен, до-нешен и сл.), а таква је његова употреба у односу на основе без и уже дијалекатска, и није допуштена у књижевном језику. И управо овај облик трпног придева, тј. његов некњижевни облик са ш и у крајевима где се зна једино за глагол сџасџиџи — сџасџм била би довољна да ограничи употребу тога облика у књижевном језику.

16. Закашњела коресџонденција. — Облик речи закашњела, овакав какав је овде дат, двоструко је занимљив. Занимљив је

уопште по томе што, иако по постанку глаголски придев радни, — има друкчији облик утолико што се у придевској служби не употребљава с вокалом *и* у крајњем слогу основе, као у случају када се употребљава у својој правој служби глаголског придева; од глагола *закаснити* радни придев је *закаснио*, *закаснила*, *закаснело* и у екавском и у ијекавском изговору.

У служби пак обичног придева ова реч има облике *закаснео*, *закаснела*, *закаснело* (у екавском) и *закасњео*, *закасњела*, *закасњело* (у ијекавском изговору); у крајњем слогу основе има, дакле, садашњу вредност некадашњег гласа *ѣ* (јат). Како је дошло до тога да се тај облик у овој другој служби измени, — то је друго питање. А ово, уосталом, и није једини случај да глаголски придеви у придевској служби имају друкчији облик (испор. *сазрео*, које у служби придева има само овај облик и у ијекавском изговору).

Али ако у служби правог придева имамо вредност кратког јата на крају основе, па се непосредно претходно *и* јотује, те место њега добивамо *њ* — у књижевном језику се испред тако добивеног *њ* не асимилује *с* у *ш*, већ остаје неизмењено. И зато је требало да се овде напише *закасњела* (а не *закашњела*) *коресијонденција*.

Х.

ЦЕНА 500

НАШ ЈЕЗИК излази једанпут у два месеца у свескама од 4 до 6 шабача; њих свезака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. Годишња претплата износи 500 дин.; цена поједином броју је 100 дин. Претплату слајти Институту за српскохрватски језик Српске академије наука и уметности, Београд, Кнез-Михаилова 35/I, на текући рачун број 101-14-2-947. Рукописе слајти Уређивачком одбору или др Бериславу Николићу, секретару Одбора, Институту за српскохрватски језик Српске академије наука и уметности, Београд, Кнез-Михаилова 35/I. — Рукописи се не враћају.

11.82
1241

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XI, св. 3—4.

БЕОГРАД, 1961.

САДРЖАЈ

	Страна
1. <i>М. Стевановић</i> : Нови правопис и штампа	63— 68
2. <i>Ирена Грицакић</i> : Прилози и њихов однос према придевима и придевским значењима	69— 80
3. <i>Б. Милановић</i> : О посесивним придевима на <i>-овље/-еље</i>	81— 89
4. <i>Проф. др Александар В. Косић</i> : Наша медицинска терминологија и нови правопис	90— 95
5. <i>М. Сп.</i> : Поводом чланка проф. др А. Костића	96—101
6. <i>Милоје Р. Николић</i> : Прилози упознавању живота и рада Александра Белића	102—109
7. Из лексикологије	
I. <i>Берислав М. Николић</i> : <i>Губији (~ се)</i>	109—115
II. <i>Драгољуб Д. Јерemiћ</i> : О виду једног придева	116—119
8. Хроника	
<i>Бранко Јелић</i> : Девети лекторат српскохрватског језика у Француској	120
9. In memoriam	
1. <i>Милош С. Московљевић</i> : Олаф Брок	121—124
2. <i>Б. М. Н.</i> : Глиша Влезовић	125—126
10. Језичке поуке	127—132

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник дописник др МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Берислав М. Николић

Научно дело

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА
БЕОГРАД

Слог: „Научно дело“, Београд, Вука Караџића 5.
Штампа и повез Графичког предузећа „Академија“, Београд, Космајска 28.

НАШ ЈЕЗИК

Књига XI

Нова серија

Св. 3—4.

НОВИ ПРАВОПИС И ШТАМПА

Иако смо недавно (у дневним листовима и у непосредно претходној свесци Нашег језика) писали о примени новог правописа, има разлога да се већ сада поново осврнемо на ово питање*. После прва три, протекла су и даља четири месеца откад је заједнички Правопис српскохрватскога књижевног језика предат јавности на употребу и откад су наши дневни, недељни и др. листови, неки и декларативно, а сви остали прећутно примили обавезу да га још одмах примењују у пракси. И доиста се, по нашем мишљењу, не може имати исти однос према недоследној примени одредаба Правописа, која је првих месеци после његове појаве била сасвим схватљива, мада је наша културна јавност и пре изласка књиге из штампе стално била обавештавана, и добро обавештена, о правописним новинама.

Време од 7 месеци, које је протекло откад су Правопис добили у руке сви који су позвани да се њиме служе, свакако је било довољно, не само да се савладају новине него и да се упознају правописни принципи, поготову када је, с једне стране, показивано доста интересовања за њихово савлађивање и када је, на другој страни, свакад било готовости стручњака да у предавањима и на семинарима, преко дневне и стручне штампе, у узредним контактима чак, па и телефоном, пруже помоћ свима који је затраже. И зато, ми бар, не можемо данас, као првих месеци, краткоћом времена правдати принцип писања према навикама. Још мање сматрамо оправданим свесно и намерно одбацивање новина, јер ове ни у једном случају нису научно неоправдане, нити практично непримењиве, а унесене су у правопис с одређеним циљем да се разлике у начину писања код Срба и Хрвата тамо где је било мо-

* Овај чланак је ту скоро објављен у приближно истом облику у листу Комунист, али Уредништво сматра да је однос штампе према новом правопису потребно пратити и у стручним часописима, па га зато доноси и на овоме месту.

гуће уклоне или — у случајевима где се ово одмах није могло учинити — да се дају решења која ће брзо довести до нестајања свих разлика, односно до тога да се двојства у правопису престану осећати као српски и хрватски начин писања и тамо где су она била овога порекла и где ће то, свакако, још за неко време бити.

А очевидно има настојања, код појединаца дакако, — а никад у било каквом колективу, ни у било којој установи или организацији — да се обиђу нове одредбе правописа и да остане написано „онако како смо научили“. Како се друкчије него захтевом писца може објаснити да у сада штампаном тексту остане, рецимо, *ош-сйрании* и *ошшиямйаи*, на једној, односно *надчовјек* и *йооцијении*, на другој страни, — када сигурно није тешко упамтити да нов правопис захтева чување непromeњеног *д* испред *с* и *ш*, а његову измену у *ш* у сваком другом положају. Ако и допустимо да било једно било друго може промаћи самоме писцу, имамо право обавезати коректоре, који ово морају знати, да такве ствари никако не пропуштају; а од редакција листова, односно од издавача, који су се сами добровољно обавезали на примену новог правописа, нико ваљда не може захтевати да било шта објављују правописом који је престао важити.

Редакције наших дневних листова, нарочито неке, много су учиниле за популаризовање новог правописа; оне су на ступцима својих листова давале објашњења појединих његових одредаба, тумачиле правописне принципе чак, а ипак у појединачним питањима не примењују одређене принципе, па ни изричите одредбе које су на основу тих принципа у Правопису дате. Да будемо одређени. У једноме листу који је за нови правопис учинио све ово што смо набројили, од почетка се и стално имена македонских градова *Скојља* и *Бишља* пишу у облику који они имају у самом македонском језику, тј. у облику *Скојје* и *Бишјола*, у *Скојју*, у *Бишјоли*, и насупрот недвосмисленом правописном принципу да се имена градова из других језика која су у српскохрватском одавно добила један облик, и у њему тако одомаћена, никако више не враћају на облик који имају у језику онога народа коме припадају. Редакција овога листа, а можда она ту и није усамљена, остала је при своме начину писања и пошто јој је скренута пажња на горњи принцип, као и на то да су, заједно с именима још неких

словенских градова, *Скойле* и *Бишољ* у Правопису (у т. 212.) изриком наведени као примери за њихову употребу у одомаћеном српскохрватском облику. На објашњењу принципа према којему се у фонетском начину писања одступа од транскрибовања имена из страних језика према изговору ми смо се дуже задржали у нашем чланку који је објављен у непосредно претходном броју, па немамо потребе да то овде понављамо. На овоме месту рећи ћемо само да је очевидно мало необично: с једне стране се врло много залагати за доследну примену правописа, приписивати му велики значај за даљи развитак нашег културног живота, признавати чак и правилност постављања принципа у њему, а у једном одређеном случају одступати од постављеног принципа и не придржавати се на основу њега датих одредаба. Ово је утолико необичније што, свакако, чланови редакције о којој је реч морају бити свесни да ће њихов став у овоме питању и друге навести на заузимање сличног односа, не само према овој него и према појединим осталим одредбама Правописа. То практично води одбацивању примљене обавезе да се први заједнички правопис српскохрватског језика доследно примењује. А колико то шкоди ствађи ради које је наша културна јавност, и српска и хрватска, поставила свој захтев за уједначењем правописа — није потребно доказивати.

Осврнућемо се још на један случај неједнаког односа према утврђеним принципима правописа, односно према двојакој примени једне исте његове одредбе. Због двојаке праксе у вези с двома азбукама којима се пише на српскохрватском језику, а у складу с научним и практичним потребама, у Правопису је постављен захтев да се у научним делима, дакле и приручницима којима се служимо у научном раду, као и у уџбеницима за средњошколску и високу наставу, уколико се та дела пишу ћирилицом — поред фонетског начина писања властита имена при првом њихову помињању у загради изворно напишу. У истој тачки (166.) Правопис прописује да се уз изворно писање при првом навођењу имена у загради обавезно даје његов изговор. Међутим, у једној нашој енциклопедији која је сада у изради, у тек изишлој свесци, наведена правописна одреба је једнострано примењена. Тамо, наиме, где су имена, односно презимена, фонетски написана, поред њих је у загради означено и како се та имена изворно пишу. Поред *Njekrasov* у загради стоји *Nekrasov*. И добро је што је то означено,

јер свако код кога се јави потреба да другде потражи још какво обавештење о Њекрасову ваља да зна како се то име пише на руском језику, јер ће га само таквим писмом написано лако моћи да нађе. Али се ми питамо зашто поред имена немачког филозофа Nietschea, рецимо, који је у енциклопедији дат у облику у коме се изворно пише, — није написано и како се то име изговара. Или зашто поред имена пољског слависте *Nitscha* није стављено у заграду *Njič*, када је неопходно потребно да се зна и како се то, и свако такво, страно име изговара. Не треба заборављати да сви они који ће се служити овом енциклопедијом не знају немачки и пољски језик, и не могу сви знати и како се та имена пишу у оригиналу. Многима од оних који буду хтели да у енциклопедији потраже што о филозофу Ничеу или о слависти Њичу десиће се да их не могу пронаћи у енциклопедији. На ово ће нам можда когод одговорити да ће се за ове писце, као и за друге, интересовати само они који знају како се њихова имена пишу на одговарајућим језицима. Али то апсолутно није тачно, и тиме се не би могло правдати занемаривање потребе читалаца за познавањем изговора властитих имена која се уносе у енциклопедију. Па када би то и било тачно, ми онда не схватамо зашто би се друкчије поступало и са писањем имена Њекрасов, када је неупоредиво мања разлика између изговора и изворног начина писања код овога него код два горе поменута имена. У свакоме је случају оправданије било у целини прихватити оно што се овде прописује одредбама новог правописа него примати одговорност за недоследности и неједнако третирање углавном истоветних појава. А да и не говоримо о штети која се овим наноси ономе што се јединственим правописом жели постићи.

Може се допустити да је гдекоме и тешко схватити основне принципе по којима се одређује да ли делови неких израза међусобно срastaју или и даље остају изрази од више посебних речи, да ли, тј., такве делове треба писати као једну реч или одвојено. Ипак нам се чини да је довољно јасно да у временској одредби у *јесен* сваки њен део чува непромењен свој облик као што они чувају и своје основно значење, а зна се и да су се делови ове одредбе и досад писали одвојено један од другог, па се с разлогом питамо зашто их неки сарадници Енциклопедије и поред тога пишу заједно. Уосталом, ако свакад није лако знати да ли нешто треба написати одвојено или састављено, увек се у опсежном

правописном речнику може проверити како нешто треба написати — уколико и тамо није промакла која штампарска грешка или случајна омашка, за шта су одговорни писци и издавачи Правописа. А ако се гдекад понеки писац може правдати да приликом писања уза се није имао правописа, — у редакцијама их сигурно има на сваком столу, као што су и коректорима увек при руци.

О значају интерпункције у писању нигде се тако драстично не говори као у лаконској анегдоти *Помиловаџи не њогубиџи*, према којој је отишло неколико глава, иако је суверен од кога је то тражено одлучио да да помиловање — само зато што је омашком зарез уместо испред речце *не* ставио иза ње. У наше време, када су понеки писци, а то су најчешће песници — не, дакако, само наши већ и страни — у правој рату с интерпункцијом, саввим противу ње, и уопште немају интерпункције у својим саставима, — срећом, не иду ничије главе. Али не треба мислити и да се ништа не губи због тога. Губи се, свакако, врло много. Губи се пре свега време; не мислимо само време оних који се узалуд труде да схвате шта се тамо хтело рећи, већ се губи и време на писање таквих песама или било каквих састава. А губи се и много штошта друго што се на такво стваралаштво троши. Губи се зато што се њиме ништа не добива јер их читаоци не могу разумети.

Још више штете наноси нехат према интерпункцији и рђава интерпункција, пошто она када је таква наводи на погрешно разумевање састава у којима је употребљена. Зато је неопходно да се правилно схвати тзв. слободна интерпункција, на коју обавезује прихватање новог правописа, а за коју су се многи с правом залагали, јер свака друкчија интерпункција слутава мисли. Појам слободне интерпункције ипак не треба мешати с појмом произвољности, а рекло би се да се они гдекад мешају. Слободна интерпункција ипак има своје законитости, које су у Правопису изложене и не треба много напора да се оне лепо савладају.

Нехатан однос према правопису данас мање треба везивати за новине у њему. То је много више однос према правопису уопште. Недоследности које сваки час налазимо у писању великих слова, рецимо, и тамо где је све остало по староме ово недвосмислено потврђују. Називи установа, предузећа, организација, законодавних или управних тела, органа управљања итд. и по садашњем се

правопису, као и по ранијима, пишу почетним великим словом прве речи, а свим осталим малим словима (наравно уколико нека реч у њима сама по себи не захтева да се пише великим почетним словом). Међутим, ми у дневним листовима, нпр., чак и у онима који су учинили лепих услуга у спровођењу у живот новог правописа, сваки час и истога дана налазимо написано: *Привремена алжирска влада, њремена Алжирска влада и њремена алжирска влада*, или чак у истом допису *њредсњавници Привремене алжирске владе, а минисњар француске владе, гански Парламенај и њредседник Тишо је одржао свој говор у Ганском њарламенџу, Сасњали су се њреговарачи Америчке и зајадонемачке владе*; па онда: *влада је њри-сњуишла* (и када се мисли на одређену владу) итд., итд. У овим случајевима ваља имати на уму сада изнето, врло просто иначе, правило које говори о писању великим словом само прве речи у саставу таквих тела. И ваља знати: да су све владе и сви парламенти пред нашим „правописним законима“ исти, да се пуни њихови називи, када се понављају у истом тексту, обично своде на једну реч (*Влада место Привремена алжирска влада, Парламенај м. Гански њарламенај* итд.); да се тај назив, сведен на једну реч, пише првим великим словом само ако испред њега нема никакве одреднице, али ако се каже рецимо *ова влада*, или се уз такав назив употреби друга каква одредница, онда се он пише малим словима.

Уколико се овакви детаљи не могу наћи у Правпису, обавештења о њима свако може добити у научним установама које се баве проучавањем језика и у редакцијама стручних часописа у Београду, Загребу и Сарајеву, где таквих установа има и где ти часописи излазе.

Стручно-научни часописи су позвани да на својим страницама доносе и шира објашњења тих као и других језичких проблема, када се то од њих тражи. Они су то усталом и досад чинили, а и одсад ће увек чинити, јер су и основани не само ради унапређења већ и ради популарисања науке о језику и ширења знања која ће се правилно примењивати у нашем културном животу.

М. Сјевановић

ПРИЛОЗИ И ЊИХОВ ОДНОС ПРЕМА ПРИДЕВИМА И ПРИДЕВСКИМ ЗНАЧЕЊИМА

Циљ овог излагања јесте да подсети на неке особености у вези с правим и привидним прилошким формацијама, које су досад биле недовољно уочене или о којима није довољно дискутовано. Разуме се да питање прилога, и непроменљивих речи уопште, очекује код нас далеко опширнију студију. Овде ће се, у општим цртама, указати на следећа три момента: 1) прилог као носилац значења у предикату или као део предиката уопште; 2) придевске сложенице чији је први део само привидно прилог и, напореда с тим, слични спојеви у којима је придев ближе одређен правим прилогом испред себе; 3) настајање прилога од придева.

I

Основно правило о прилозима гласи да су то речи које ближе одређују глаголе, придеве и друге прилоге¹. Међутим, граматика је уочила да код прилога могу постојати и друкчије службе. Неки од њих (прилози за количину) стоје у функцији именица; при одређивању количине прилог постаје управни део синтагме, док појам чија се количина одређује стоји као зависни део, наслањајући се на прилог: „много људи“, „доста времена“ и сл. Јасно је да је „много“ у „много људи“ — с обзиром на реакцију коју захтева — по својој служби исто што би била овде и именица „мноштво“. Понекад се функција прилога поклапа са функцијом везника (обично код прилога за узрок: „стога“, „отуд“, „зато“; за поређење: „већ“, као и неки други); неки прилози служе и као партикуле („међутим“,

¹ „И, ређе, именице ... (нпр.) „по-јунак“ у српским дијалектима“, .А Белић, О језичкој природи и језичком развитку, Београд 1941, 23.

„само“, „ваљда“)². Поред тога постоје и укрштања прилошке и предлошке службе, али више у појединим лексичким случајевима него као принцип. Речи „после“, „ван“, „више“ и др. могу бити и прилози и предлози. Речи као „овамо“, „упомоћ“ и др. јављају се и као прилози и као узвици. Такве појаве спадају пре у проблематику вишезначности и вишефункционалности одређених речи него међу питања о реченичним службама прилога и његових подврста, јер су могућности за таква пребацавања ограничене.

Прилоге налазимо и као носиоце исказа у предикату, тамо где осим њих и глагола, сведеног на празну глаголску реч (спону), може и не бити других речи. Реченице с таквим предикатима могу бити безличне и личне.

Имамо обрте као: „добро је“, „касно је“, „сувишно је“. У сличним обртима може, додуше, стајати и именица („истина је“, „факат је“), али то не значи да су споменути прилози ту у именичкој служби. Ни именице ни прилози не стоје овде у функцији која им по њиховој природи одговара, већ врше улогу предиката, заједно с оном глаголском речју која, према нормама нашег језика, стоји у предикату обавезно. Пошто су ове реченице безличне, тј. немају субјекта, оне су целе представљене самим предикатом. Оне, наравно, могу бити проширене и извесним предикатским додацима: „О в д е је добро“ или „Сувишно је да се говори“.

Реченица сличног значења може гласити и овако: „То је добро“. Често се јавља недоумица да ли овде „добро“ представља прилог или придев. Јер је логично помислити да је овако употребљена реч „добро“ атрибут уз заменицу средњег рода „то“, која представља субјекат. Мало анализе показује да је у питању ипак прилог. Прво, постоје одиста случајеви када се реч типа „добро“ у оваквом положају мора схватити као атрибут, али су то онда друкчији случајеви, што се нарочито запажа при даљем проширењу: „То је добро и солидно, а ово рђаво и не вреди ништа“. Питање на које би оваква реченица дошла као одговор гласило би: „Какво је (или какō је) то?“ Али у исто овако уобличеној реченици позиција речи „добро“ може бити и прилошка, а сама реченица долази онда као одговор на питање „Какō је то?“ Може се питати и „Како си ти?“ (а не: „какав си“, „каква си“), „Како је овде?“

² В.: М. Стевановић: Граматика српскохрватског језика, Нови Сад 1954, 111—113. и 116—118.

(одговор: „Добро сам“, „Добро је“), а сем тога, у истоветном положају као показана реч „добро“, могу стајати и други, недвосмислени прилози: „То је залуду“, „То ми је снеруке“, „Све је то узпразно“, затим „То је много“, где јасно осећамо да ово није придев „многи“ у средњем роду већ прилог итд. Најјаснију потврду за прилошку природу речи у овом спорном положају пружају случајеви када се прилог и придев средњег рода (у неодређеном виду) разликују по акценту. Такву ситуацију немамо код речи „добро“, јер она у оба случаја гласи „добрѡ“; али зато имамо примере као: „То је дете лѣпѡ“ према: „То је лѣпѡ“. Позиција коју разматрамо мора, дакле, бити прилошка, што, разуме се, не значи да сваки прилог може стајати у њој. Постоји, нпр., прилог „глуво“ („Кораци глуво одјекују“), али се са прилошком вредношћу та реч не може употребити у реченици „Глуво је“ или „То је глуво“. Тачније омеђивање те позиције и указивање на семантичке групе прилога који у њој могу да стоје изискивало би подробнију расправу³.

Осим случајева где се као субјекат јавља заменица „то“ која упућује на садржај контекста, постоје и случајеви са разним другим субјектима, изреченим или неизреченим. Управну реч у предикату, па и цео предикат, не рачунајући глаголску спону, опет представља прилог: „Здраво да си“, „У образ је сјетно, невесело“ или „Добро је слуга твој“⁴. За примере као што су прва два Т. Маретић каже да се ту прилози могу заменити придевима, док у примерима сличним трећем од наведених то није могућно. Заменљивост је, у

³ О сличним проблемима у вези с руским језиком говори опширно Е. Галкина Федорук у својој књизи „Безличные предложения в современном русском языке“, Москва 1958, у поглављу „Безличные предложения со сказуемым из безлично-предикативных слов на „-о“, 266 и д. Она расправља о „предикативном члану“, у примерима типа „досадно је“, „тужно је“, „касно је“ и сл. Галкина Федорук устаје против тврђења да су ово прилошке речи; по њеном мишљењу то је једна посебна, засада неискристалисана категорија са значењем стања. Али не смемо заборавити да су специфичности руског језика друкчије него код нас: због одсуства глагола „бити“ као глаголске споне у презенту, речи „досадно“, „тужно“ (рус. „скучно“, „грустно“) примају на себе сву предикативност: оне саме значе оно што у нашем језику значи „досадно је“, „тужно је“. Вероватно се такво осећање у руском пренело временом на перфекат и на футур („было скучно“, „будет грустно“), где псмoћни глагол данас служи за овремењавање а не за предикативизацију, за којом се не осећа потреба. Стога се овим речима и може у руском језику признати друкчија вредност.

⁴ Примери са коментаром из књиге Т. Маретића, Граматика и стилистика хрватскога или српскога књижевног језика, изд. Загреб 1931, 448—449.

ствари, зависна од значења таквих прилога и од реченичног значења уопште. Ако се при употреби придева добива исто значење, данашњи књижевни језик даје предност придеву: рећи ће се да је неко сетан и невесео у лицу а не „сетно, невесело“. Уосталом, специјално у овом примеру и дијалекатска рекција „у образ“ указује на некњижевни карактер реченице. У реченици „Слуга је добро“ реч „добро“ се уопште не може заменити са „добар“, јер се тиме сасвим мења значење. Али је случај као „Здраво да си“ или „Ми смо здраво“ најпоучнији за нас: он указује на извесну начелну разлику између прилошког и придевског исказа. Без тешкоћа се може рећи и „Ми смо здраво“ и „Ми смо здрави“. Међутим, конструкција са прилогом представља одраз нешто друкчијих асоцијација него кад се каже „Ми смо здрави“, иако је разлика малена. При употреби прилога жели се истаћи стање у којем неко пребива, које влада у нечијем животу („Ми се осећамо здрави“, „Ми живимо у здрављу“) а не толико један од квалитета субјектових; дакле — „начин на какав сад постојимо“ а не „какви смо сад“. Зато се у оваквој позицији и јављају само прилози који значе стање субјекта, мада и они ретко; а казивање као „Он је румено“ немогућно је замислити, пошто руменило није стање него особина. Као што рекосмо, овај начин изражавања није чест. За нас је необичан пример „У образ је сетно, невесело“, иако су сета и невеселост стање; прво, ако је неко само у лицу сетан, то већ није стање него само једна карактеристика субјекта; друго, врло ће се тешко рећи чак и без тог ограничења, нпр., „Ми смо данас нешто сетно“. Ово изражавање своди се на неколико одређених прилога. У руском језику оно уопште и не постоји: не може се рећи „Мы здорово“.

Додајмо овде да српскохрватски језик има богатије могућности од руског и у нешто друкчијем али сличном случају, наиме када у предикату стоји неки глагол са сопственим лексичким значењем, па се он ближе одређује прилогом са значењем које се приписује субјекту. Тако, Галкина Федорук наводи да је у руском немогућно рећи „Он је седео тужно“, „Дошао је сетно“ („Он сидел грустно“, „Пришел печално“)⁵. А српскохрватски се може

⁵ о. с. 277. Она описује ову везу на следећи начин: реч поред глагола која спада у категоријустања, има значење резултата неког процеса, и то резултата који није постао сталан квалитет („тужно“, „весело“). Таква реч може да стоји само уз празан глагол (спону) или уз полуапстрактне („постати“, „изгледати“), али никако уз глаголе који имају своје лексичко значење.

казати, нпр.: „Дошао је тужно, поседео сетно а отишао весело“. Зашто таква могућност ипак постоји — на то се питање може најтачније одговорити ако се узму у обзир семантички преливи, како у прилогу, тако и у глаголу. Што год прилог више значи квалитативни опис начина на који се радња врши („тихо“, „марљиво“, „енергично“) а мање стање које се приписује самом субјекту („тужно“, „весело“), то су могућности за стављање прилога веће. С друге стране, ако глагол значи неку радњу која се збиља може вршити на исти онај начин („тужно“, „весело“) који се јавља и као стање субјектово, такође опадају тешкоће око прављења везе глагола и прилога: „Корача весело“ (иако је он сам, можда, и невесео), „Певуши тужно“⁶. Најнеповољнији за овакву комбинацију јесу случајеви када су глаголи медијални, а прилози значе стање: „Седи тужно“. Неке од таквих веза одиста су и у нашем језику немогућне: „Стоји весело“, „Лежи сетно“. Али и ту постоји једна могућност више, коју, изгледа, руски језик није развио у толикој мери: ако је медијални глагол могућно схватити тако, да он значи и утисак који оставља субјекат, прилози уз њега нису искључени. „Лежи тужно“ значи да неко ко лежи делује тужно на околину, на гледаоце. У овој вези понекад сасвим нестаје помињано значење субјектовог стања а преовлађује значење деловања, утиска на око; тада се везе граде још слободније: „Ова врба стоји тужно над рибњаком“, „Тужно спава природа под снегом“ итд.

О могућностима таквог повезивања појмова, тј. одређивања глагола прилозима, биће још речи и у трећем одељку. Важна је семантика прилога и семантика глагола, из чега и произлазе њихови синтагматски спојеви. Али та иста семантика, и према томе исте могућности синтагматског комбиновања, постоје и у другим језицима, само што и од структуре језика зависи шта се може изрећи прилошки а шта је сасвим немогућно.

II

Постоје облици који су само привидно прилози, а који, у ствари, представљају почетне делове сложених придева. Ти сложени придеви могу бити од две врсте: када се њима казује

⁶ У речнику Броз-Ивековића: пође радо и весело (s. v. весео); они га весело послушају (ib.); па бесједи тихо, жаловито (s. v. жаловито); да онако жалосно не пропадну (s. v. жалостан); тужно сузе пролијевао (s. v. тужан).

напоредност два равноправна придевска појма (полусложенице) и када први само ближе одређује или модификује други, основни (праве сложенице).

За заставу која је састављена од беле и црвене половине рећи ће се „бело-црвена“ застава. Део „бело“ не треба сматрати прилогом него само придевом који је уобличен тако да се помоћу спојног вокала *о* може ослонити на други придев, с којим чини целину. Да ти почетни делови сложених придева нису прилози, сведоче сложенице чији први придев има у мушком роду завршетак *-ски* (*-чки*, *-шки*), па би и прилог по правилу имао исти такав завршетак (нпр. француски: француски), али се у сложеницама јавља уобличење са завршетком *-ско* (француско-пруски рат).

Није друкчији случај ни онда, када у придевској сложеници први део модификује други или — што је исто — сложени придев постаје од синтагме у којој је већ постојао сличан однос чланова: „народноослободилачки“ значи „ослободилачки“ у једном нарочитом смислу (народ је вршио своје ослобођење), а може се исто тако рећи да је сложеница постала прикладним попридевљавањем синтагме „народно ослобођење“. Ни овде *о* на крају првог дела није ништа друго него спојни вокал, иако је однос између делова нешто друкчији него у првом случају. И у сложеницама овог типа, ако први придев има завршетак *-ски*, то *-ски* се приликом спајања мења у *-ско*: „грађевинскотехнички“ према „грађевинска техника“. Сетимо се да и у именичким сложеницама имамо различите односе између делова („водопија“ — који пије воду, „ладолеж“ — који лежи у хладу, а има и других, придевско-именичких комбинација итд.), па опет огромна већина таквих сложеница садржи спојни вокал *о* (одн. *е*, ако то изискују фонетски услови).

Против могућности да се почетни део сложенице схвати као самостална реч, тј. као прилог, говоре и они случајеви, када први део представља неки окрњен придев, какав се иначе не употребљава ни у придевској ни у прилошкој служби. Реч „монархофашистички“ значи „монархистичко-фашистички“, али пошто први део нема више никакву синтаксичку функцију већ само семантичку, за то је довољан и корен речи као носилац значења, те је могућно овакво скраћивање првог придева.

Као што се већ могло видети, однос између делова у сложену придеву значајан је и за правопис: при напоредности де-

лова ставља се цртица између њих, док при одредбеном односу постаје једна реч.

Разуме се, постоје и начелно друкчији случајеви — када прилог одиста ближе одређује придев, као што и гласи један од ставова дефиниције о прилогу. А то нису увек само очигледни случајеви, као „врло добар“ или „временски удаљен“, већ се појављују и спојеви које је доста тешко, па чак и необично тешко разликовати од описаних напред сложених придева. Узмимо као пример једну реченицу Исидоре Секулић: „Одонуд вам се ваздух чини врело виолетан и олујан“ (Аналитични тренуци и теме I, Београд 1941, 52). Да ли је то врео и у исти мах виолетан ваздух, тј. „врело-виолетан“ (по правопису), или је ту виолетна боја — у фигури — врела, тј. некако друкчије виолетна, модификовано виолетна, те је ваздух (по правопису) „вреловиолетан“, или се само допунски (иако и ту помоћу одредбене речи) описује — уз које је пропратне моменте, уз које друге нијансе, ваздух виолетан: „с нотом врелине“, дакле, „врело виолетан“? Пошто понекад, као нпр. овде, сва три тумачења леже у оквирима језичких могућности, важно је на првом месту упозорити писце да употребљавају исправну графију према ономе што желе да кажу, јер, као што се види, правопис одлучује о нашем разумевању примера. Када је правопис непоуздан (или, рецимо, застарео) а желимо што тачније да сазнамо вредност тог првог дела сложеног појма, треба да се руководимо оваквим закључивањем: ако су појмови упадљиво еквивалентни (као код бело-црвене заставе) биће да је у питању полусложеница; ако се спој лако, без насиља може замислити и као именичка синтагма (уп.: „народно ослобођење“, „грађевинска техника“), у питању је, вероватно, придевска сложеница; ако пак није ни један ни други случај и ако уз то констатујемо да би се први део у овом случају завршавао на *-ски* а не на *-ско*, када би уопште био таквог облика, онда имамо посла са правим прилогом испред придева. У наведеном примеру не чини нам се да су врелина и виолетност равноправни и напоредни атрибути ваздуха; не чини нам се ни то да је дошло до попридевљавања неког већ датог, утврђеног појма „вреле виолетности“. Мислимо да је прилогом „врело“ само ближе описан придев „виолетан“ и да би се рекло, рецимо, „аветињски виолетан“ а не „аветињско-виолетан“ ваздух — те да је пример Исидоре Секулић у погледу

правописа исправан. — У изговору одн. слушању помаже и начин наглашавања првог дела; али тај критеријум отпада када је у питању само писана реч.

III

Постоје придеви према којима се прилози граде без икаквих тешкоћа (лѣп - лѣпо, врѣменскій: врѣменскій); постоје, затим, придеви са више значења, па се само према извеснима међу њима ствара прилог (врѣдан: врѣднѡ у значењу „марљиво“, „трудољубиво“, али када придев „врѣдан“ значи „скупоцен“, „драгоцен“, као нпр. у реченици „Набавио је врѣдан алат“, он нормално нема прилога); постоје, најзад, и такви придеви према којима се прилог може замислити само с насиљем над сопственим језичким осећањем, уз допуштање неуобичајених стилских слобода, или уопште никако (вунен, сијалични и др.). Овде ће се покушати да се да само неколико начелних објашњења о овој појави.

Битне особине прилога најбоље је проучавати у њиховој служби ближег одређивања придева и глагола. Јер се ближе одређивање других прилога — ако се оно врши прилозима, посталим од придевских корена — своди на односе који постоје већ и при одређивању придева прилогом. Тако, нпр., наш спој „врело виолетан“ може да одређује не само именицу, као у помињаном примеру, него и глагол: „Врело виолетно изгледа ово олујно небо“ — и на тај начин добивамо случај одређивања прилога прилогом. За проучавање прилошких особина остаје као типична само служба уз придеве и уз глаголе.

Међутим, треба погледати шта је то уопште „ближе одређивање“, и то, с једне стране, ближе одређивање именица (служба придева) а, с друге стране, ближе одређивање придева одн. глагола (служба прилога). Све то троје врло је различито по својој природи. Потенцијали једне, друге и треће врсте речи које се могу одређивати веома су несродни, а „ближе одредити“ и значи објавити нешто из потенцијала речи, схваћеног, разуме се, у ширем смислу, тј. и као скуп разних спољних одредаба и привремених карактеристика, а не само иманентних особина и својстава. Сматра се да су службе ближег одређивања придева и одређивања глагола зближене једним чиниоцем (и стога их врши иста категорија речи,

тј. прилози): у њима се одређује нешто непроменљиво, нешто што је индиферентно према роду, броју и другоме⁷, док при одређивању именица није исти случај, бар не у нашем језику и у језицима сличне структуре. Али тај моменат није обавезан за све језике а осим тога он се не тиче семантике речи већ, практично, само природе односа међу разним врстама речи и чак се, на крају крајева, може узети као формално питање. Важно је то да се семантика именица, придева и глагола у толикој мери разликује, да је немогућно употребљавати семантички исте одредбе за сваку од тих врста речи, или — преведено на језик граматичких категорија — није могућно имати прилог према сваком придеву, па ни служити се истим прилозима при одређивању глагола и при одређивању придева.

Најшире су могућности при одређивању именица и стога је придевска категорија богатија по врстама и по количини лексике од прилошке. Пошто именице значе реалне предмете на којима се запажа мноштво особина, пошто, у ствари, именице и служе да означе скуп особина, то се све те особине могу посебно истицати придевима: именица се одређује и по квалитету — при чему ту треба подразумевати велику скалу најразличитијих квалитета: боју (црвен), разна физичка својства уопште (тврд, провидан, хрпав, четвртаст, топао) — и по мери, вредности (велики, безбројан, јевтин, двоинарски), и по пореклу, саставу, односној карактеристици (вунен, водонични, туђински), по припадању у ужем или ширем смислу (очев, сеоски), по временском односу (тадашњи, давнашњи), по односу у простору (тамошњи, блиски) итд. — а све би се то дало и даље рашчлањавати у мноштво под-типова и прелива.

Међутим, придеви већ значе само једну особину, апстраховану из предмета, тако да је одређивање самих придева сведено на много сиромашније могућности, па је категорија њихових одређивача — прилога приметно сужена. Особину, тј. придевску реч, можемо одредити у погледу њеног интензитета, евентуално и у погледу неке сличности, асоцијације коју она ствара. „Црвено“ као особина не може бити ни четвртасто ни безбројно. Али треба имати у виду да речи којима се врши одређивање, описивање,

⁷ Тумачење А. Белића, о. с. 113.

могу имати метафорична значења; стога, ако особина (црвено) и та метафорична значења чине у свести целину, језик често прибегава прилошко-придевском споју. Тако, „црвено“ може бити и „тврдо“ и „стакласто“ и „провидно“, па чак, рецимо, и „вашарско“ и „блиско“ и ко зна какво све још, што не би био случај при буквалном поимању речи „тврд“, „стакласт“, од којих се у том случају не би градили прилози.

Начелно све то исто — разуме се друкчије у појединостима — вреди и за глаголе. Радње се могу вршити (или збивања се могу догађати) на извесне начине; на квалитативно добар и лош начин, различито по дужини трајања, по интензитету, и уопште са карактеристикама које датој радњи или збивању могу по природи ствари одговарати. Нпр., може се немарно учити, али не може неко немарно да расте или да се немарно раздајује. Не може се замислити да се ма шта ради или збива наранцасто, петоугаоно, лесонитски. Али фигуративна употреба и овде умногоме проширује могућности, јер изазива и такво изражавање као „звучати рогљасто, топло, тврдо“, па чак и „звучати црвено“ или „плавичасто“, опет зависно од асоцијација код ствараоца одговарајућег појмовног споја.

Када се узме у обзир шта се све може а шта по природи ствари не може одређивати у придеву одн. глаголу, види се да неки елементи, који су могли бити одређивани код именица, овде потпуно изостају. Зато и има придева поред којих не постоје одговарајући прилози. Такви су, нпр., присвојни придеви у ужем смислу: Петров, мајчин, мачкин. Начин вршења неке радње никако не може припадати некоме, а ако се жели рећи да тај начин подсећа на мачку или било на кога или било шта, што има своје типичности, граде се прилози на *-ски*, *-чки*, *-ћи*, *-ји* а не придеви на *-ов* или *-ин*: „делује мачећи“, „поступа наполеоновски“. Без одговарајућих прилога су и придеви који показују неки строго одређени однос у оквирима места или времена: тамошњи, тадашњи, давнашњи, будући, прошли. Израженост било каквог односа у придеву и с тим у вези његов етимолошки мотивисан лик представљају, уопште узев, чинилац који омета прелажење у прилоге: ливадски, вунени, водонични, ушни. Јер овакви придеви значе само попридевљени (за потребе правилнијег или лакшег изражавања) однос између име-

ница — аблативни, партитивни, однос намене, порекла итд. — и ти придеви, у својем буквалном значењу, не могу да значе ближу карактеристику неке особине или начина вршења радње, другим речима, немају зашто да постају прилози.

Али о свим тим могућностима прелажења у прилоге треба непрестано говорити с оградама, и то највише из следећа два разлога. Први смо већ споменули: то је велика и све већа способност придева да стварају побочну фигуративну семантику. Захваљујући говорној пракси и добрим писцима којима успева да лансирају нове метафоре све је мање придева који се не могу схватити и у неком помереном значењу, а то често води у могућности прилошке употребе. У језичкој пракси се већ утврдило да у придеву „апотекарски“ лежи алузија на скупоћу, те се може рећи „Он наплаћује апотекарски“; утврдило се и то да „четвртасто“ може значити „неспретно“, „несливено“; продире асоцијација да „најлонски“ значи „фино“, „квалитетно“. Итд. Друго: постоји једна категорија глаголских значења, помоћу које се може направити продор готово на сваком месту где придев пружа отпор при превођењу у прилог. То су глаголска значења „изгледати“, „деловати на чула“, „деловати“ уопште. Ванредно су широке могућности стављања прилога уз глаголе који имају или могу имати таква значења. Јер овде више немамо посла са ближним одређивањем, са „извлачењем“ неког елемента из глаголског потенцијала, већ са једним додатком за исказивање утиска, сличности, поређења. Може се рећи: „Ова материја није вунена, али делује некако вунено“; „Девојка се чешља некако вунено“ (што значи да њен начин чешљања подсећа на вуну; сам „начин“ иначе не може бити „вунен“ никако); „Трава у баштици делује ливадски и умирујући“; „Оно дрво цвета наранџасто“ (чуло вида тако прима начин цветања). Како све може нешто да реагира, да се испољава, да дејствује — рецимо у хемији, у технологији — о томе ће стручњаци знати боље да кажу; али им у сваком случају језик пружа могућности да направе чак и прилоге као „водонично“, „венозно“, „лесонитски“, само ако појмови у корену тих прилога садрже било какве специфичности, кадре да послуже као карактеристика.

Пошто су при грађењу прилога у великој мери битна метафорична значења одговарајућих придева, проблем задира и у поље стилистике. Јасно је да је за потврду свих ових, овде сумарно изнетих тврђења потребна даља студија и опширно трагање по књижевној грађи; констатоваћемо само да систем стварања и употребе нових прилога према постојећим у језику придевима одиста удара извештан печат на стил појединих књижевника.

Ирена Грицакић

О ПОСЕСИВНИМ ПРИДЕВИМА НА -ОВЉЕВ/-ЕВЉЕВ

За тај придевски наставак Т. М а р е т и ћ у својој великој Граматици има само један пример — придев *брајшовљев*, нађен код М. Шапчанина. Зато се може рећи да таквих придева није било у језику којим су Вук и Даничић писали своја дела, као што их нема ни у Вуковом Рјечнику. А други познати граматичари: Новаковић, Лескин (A. Leskien), Белић, Стевановић, С. Живковић, који су такође обрађивали и одељак о грађењу речи, уопште их не помињу.

Међутим, ја могу навести неколико придева с наставком *-овљев*. То су: *брајшовљев*, *синовљев*, *мужевљев*, *зейшовљев*; затим: *кумовљев*, *друговљев*, *йужевљев*; а можда би се нашао још који. Сваки, дакле, од њих има као основну реч — једносложну именицу мушког рода (*брајш*, *син*, *муж*, *зейш*, *кум*, *друг*, *йуж*), која, са изузетком последње, означава лице.

Код поменутих граматичара налазе се посесивни придеви од тих именица, али у облику на *-ов*: *брајшов*, *зейшов*, *синов*, као и са сложеним наставком *-овљи*: *синовљи*, *мужевљи* (Лескин, Белић).

Од познатијих речника савременог књижевног језика само у речнику Ристића и Кангрге поред *брајшов* и *зейшов* има и *брајшовљев* и *зейшовљев* (од именице *син* придев је *синовљи*, а од *муж*—*мужев* и *мужевљи*), а у Бенешихевом Хрватско-пољском рјечнику — *мужевљев* и *мужевљи*. Што се тиче прошлости, податке даје историјски речник Југославенске академије. У њему налазимо присвојне придеве од именица *брајш*, *син* и *муж* у свим облицима — на *-ов*, *-овљи* и *-овљев* (недостаје придев од именице *зейш* јер речник још није одштампан до краја). Истина, за придевски облик *брајшовљев* није нађен ниједан пример у употребљеним писаним споменицима; за њега се каже само толико — да се говори

у Бачкој. Али за придев *мужевљев* постоје књижевне потврде из прве половине XVIII в. (А. Качић: злоћа *мужевљева* и Ј. Бановац: тило *мужевљево*). Више примера има за *синовљев*, и најстарији је из прве половине XVII в. (И. Мрнавић: упућење *синовљево*). А то значи да се ови придеви нису јавили тако давно.

Све ово што је забележено у речницима и у граматикама, ствара утисак као да је употреба придева на *-овљев* ретка и спорадична, сведена каткад на усамљене примере. Ако је раније и било тако код писаца у западном делу језичке територије, тако сигурно није код многих писаца наше нове књижевности. У речничким грађама Института за српскохрватски језик и Матице српске има доста материјала који то потврђује. Отуда су готово сви примери које ћу сад навести.

брајтовљев:

— Причао је берберину ... шта га све кошта до сада то *брајтовљево* дете (С т. С р е м а ц); — ... не бунећи се никад против оштрих *брајтовљевих* ријечи (В е л к о М и л и ћ е в и ћ); — И побожни краљ је једне ноћи лепо | монахињу, сестру *брајтовљеве* жене ... (М. Б о ј и ћ, Песме и драме, СКЗ, 110); — Газдарице развлаче и краду *брајтовљево* имање (Ј. С к е р л и ћ); — Чврсто је држао *брајтовљево* руку ... (И с и д о р а С е к у л и ћ); — јемци *брајтовљевих* меница (В. П е т р о в и ћ); — Сад их је замишљао у *брајтовљевом* дому (М. Ц р њ а н с к и); — Навалише људи из *брајтовљева* војводства (С т. Ж и в а д и н о в и ћ); — И кад се из села ... јавио *брајтовљев* одзив ... (Д. Р а д и ћ); — на жалост *брајтовљево* (В и к т о р Н о в а к); — Чело твојих ногу текла је крв *брајтовљева* (С т. В и н а в е р); — И овог Стојана кога је волео мимо сву *брајтовљево* децу ... (И. А н д р и ћ).

мужевљев:

— Одиста заслужила *мужевљев* укор (Б. Ј а к ш и ћ); — У кући родитељској нису је томе учили, тако исто ни у *мужевљевој* (Ј. В е с е л и н о в и ћ); — Лице *мужевљево* постајало је све сетније и озбиљније (Л. Толстој, Рат и мир IV, 1946, 31, прев. М. Г л и щ и ћ); — Удовица му се преудала за неког судију католика, која узе *мужевљево* вјеру

(С. М а т а в у љ); — Вода дошла, а ти? — трже је *му-
жсвљев* глас (Б. С т а н к о в и ћ, Српска проза I, Бео-
град 1955, 218); — *Мужсвљева* фамилија јој даје издржавање
(С т. С р е м а ц); — Газдарица има љубавника који јој
долази у одсуству *мужсвљевом* (Б. П о п о в и ћ); — ретко
[је] носила *мужсвљevo* име (И. С е к у л и ћ, Српска проза
II, Београд 1955, 250); — Жена рашири нову *мужсвљеву*
кошуљу (Т и х. Ђ о р ђ е в и ћ); — Пошла сам да по-
тражим гроб *мужсвљев* (Б. Н у ш и ћ); — ... слатка за-
љубљеном оку *мужсвљевом* (М. Г р о л); — Клечала је
код *мужсвљевих* ногу (М. С. М о с к о в љ е в и ћ); —
огрнута *мужсвљевим* капутот (С т. Ж и в а д и н о в и ћ);
— Она свиче на *мужсвљеву* нарав (В е л. Ж и в о ј и н о-
в и ћ); — Марија Мартинано је спокојно отворила, знајући
да је то тај *мужсвљев* пријатељ (Илустрована П о л и т и к а,
бр. 121, 28. II 1961, стр. 30).

синовљев :

— ... сваки уздисај *синовљев* (П л а т о н А т а н а ц-
к о в и ч њ); — ... краљ Урош I, потучен ... од војске *синов-
љеве*, отиде у хумску земљу (И л. Р у в а р а ц, Гласник
Зем. музеја год. 1890, књ. I, Сарајево 1890, 17); — Трговац
се досетио *синовљевој* намисли (И. Ђ и п и к о); — уздржани
бес због малодушности *синовљеве* (М. Г л и ш и ћ, Л. Тол-
стој, Рат и мир II, 1946, 333); — Али није ничим показала да
јој је *синовљев* избор немио (В. Ц а р Е м и н); — Гледао
је потпуковник право у *синовљеве* очи (И. С е к у л и ћ);
— Морао ... да се измучи са *синовљевим* задатком (В. П е-
т р о в и ћ); — Уплашио се грешник због *синовљеве* болести
(Д. Р а д и ћ); — Припремила је све ... по *синовљевој* жељи
(К. Д и м и т р и ј е в и ћ, Политика од 9. I 1961); — По
синовљевој смрти деда-Лека се не отуђи од партизана (М.
П е р о в и ћ); — Када му се поглед сусретне са *синовљевим*
(М. Г о ј к о в и ћ, Политика од 19. II 1961, 13).

зейовљев :

— До *зейовљеве* љубави мало се држи (М. Ка п е-
т а н о в и ћ - Љ у б у ш а к); — Настојавају код *зейовље-
вијех* рођака, да се опет саставе (А. Ј о в и ћ е в и ћ); —

Рефрен ... у његовом мозгу загушивао је *зейшовљево* клепа-тање (Ж и в. С и м и ћ).

За остале придеве, *друговљев*, *кумовљев* и *јужсевљев*, има врло мало потврда. Од именице *друг* у речницима нема уопште присвојног придева; придев *друговљев* чуо сам само у разговорном језику („Кад изгуби своју оловку, он узме *друговљево*“). Придев *кумовљев* потврђен је у институтској грађи свега једним примером: Овога упропасти владолубије и неверство зетово, онога владолубије и неверство *кумовљиво* (Србскиј Улакъ, Београд 1843, 59), и он је, као што се види, из времена када се још писало „славеносербским“ језиком. А од именице *јуж* налазе се, у истој грађи, два таква примера: Историја се гмиже *јужсевљевим* ходом („П о з о р и ш т е“ у Н. Саду 1872—1875, 187) и: Ту се види сва штетност наше *јужсевљеве* господарске политике (С т ј е п а н Р а д и ћ, Модерна колонизација и Славени, Загреб 1904, 254).

Осим ових придева, мени више није познат ниједан. А не тврдим да се можда не би нашао још који. Али у сваком случају они су малобројни. Уосталом, нема много ни других посесивних придева с другим наставцима, на *-ов/-ев*, *-љев* и *-овљи*, који су постали од заједничких именица мушког рада које значе какво лице.

Да учиним овде једну напомену. Интересантно је да код неких писаца посесивни придеви из прве групе (*брајшовљев*, *мужсевљев*, *синовљев* и *зейшовљев*) не гласе сви као у исписаним примерима, тј. нису сви на *-овљев*, већ код истог писца други придеви имају други наставак, *-ов* или *-овљи*. Тако смо видели да се код Исидоре Секулић налазе придевски облици *брајшовљев*, *мужсевљев* и *синовљев*, а од именице *зей* придев је *зейшов*, а не *зейшовљев* („Боктер је чувао *зейшов* виноград“). М. С. Московљевић има *мужсевљев*, али од именице *син* код њега је придев *синовљи* („Љуби поцрнелу од сунца *синовљу* руку“). Маретић је код Шапчанина нашао пример за *брајшовљев*, а у грађи има *зейшовљи* у посесивном значењу („Кад сам био пред *зейшовљом* кућом...“). М. Глишић у преводу Толстјевог романа Рат и мир (1946) више пута употребљава *мужсевљев*, али скоро исто толико налази се код њега придев *брајшов* („Наташа је причала Пјеру о живљењу *брајшовом*“, књ. III, 424; — „Али је тим више волела друштво ... *брајшово*, материно и Соњино“, књ. IV, 392). — Још је интересантније што има писаца који од исте

именице напореда употребљавају придев у облику на *-овљев* и на *-ов* или *-овљи*. Код В. Милићевића је за примером *брајтовљев* (Беспуће, Сарајево 1912, 53) одмах на идућој страни (54) придев од именице *брајт* употребљен с обликом на *-ов*, *брајтов* („На [писму] ... је видио *брајтов* рукопис“). Глишић има на истом месту и: Отац заборавио *синовље* писмо на столу (књ. III, 159). А И. Ђипико: Пало би иње у руке његове и *синовље* (Пауци, Београд 1909, 23). Овај се придев у овом облику јавља и код И. Секулић: Отац се као измирио био са одлуком *синовљом* (Записи о моме народу, Београд 1948, 185).

Све то показује да ови придеви, на *-овљев*, којима се исказује придевско значење за именице *брајт*, *муж*, *син* и *зејт* (придеви друге групе, *друговљев*, *кумовљев* и *јужевљев*, не долазе овде у обзир) не стоје чврсто у језичком осећању писаца код којих се могу наћи. Па ипак на њих треба гледати друкчије. То, што се не налазе код Вука не би требало да буде знак да их уопште нема и у нашем књижевном језику, или, ако се већ зна да их има, да се сматра да су толико ретки да их лексикографи и граматичари као безначајне могу занемаривати. Напротив, из прегледа примера види се да те придеве употребљавају многи књижевници, међу којима има и врло истакнутих. Пада одмах у очи да су они већином из Војводине и Србије. Њихов се језик одликује колико граматичком правилношћу, толико исто и изворном чистотом. И нема никакве сумње да су они придеве на *-овљев* узимали сваки из свог домаћег говора, где су ти придеви сасвим обични. Знам да су у употреби у многим крајевима Србије, као и у Војводини. Они су затим тако исто постали обични и у писаном језику и на тај су начин потпуно стекли право књижевних придевских облика. Зато се и не третирају као облици који представљају морфолошку особину појединих локалних говора. Као такви, они се готово и не наводе у дијалектолошким радовима. Једва да се то може регистровати. Тако је Б. Милетић дао примере за црмнички говор: „*брајтовљева* дјеца“ и „*синовљева* чељад“¹. И у збирци речи А. Јовићевића има доказа да је *брајтовљев* из Црне Горе, а П. Трбојевић је тај исти придев забележио у Лици.

¹ Б. Милетић, Црмнички говор, СДЗБ IX, 418.

Питање је и како су настали ови придеви. Пре свега, наставак *-овљев*, који је њихово обележје, сам по себи је сложен наставак. Између *-ов* и *-ев*, што је, у ствари, исти наставак само још једном поновљен, сугласник *љ* представља резултат гласовне промене старог наставка *ј*, који је до данас сачуван углавном у именима празника (нпр. у *Ивањдан Ивањ* је од *Иван + ј*), у додиру с претходним *в*. Познато је да је тако постало *-љев* у придеву *Јаковљев* и сл. (*Јаков + ј > Јаковљ + ев*)². На сличан начин добивено је *-овљи/-евљи* код придева *синовљи*, *муљевљи*³. Професор М. С т е в а н о в и ћ написао је велику расправу о посесивним формама у нашем језику⁴, у којој је изнео и своје мишљење о стварној, језичкој потреби за придевима на *-овљев/-евљев*. Он те придеве доводи у везу са придевима на *-овљи/-евљи* (*синовљи*, *муљевљи*), који означавају врсту; према њима су створени, од истих именица, придеви на *-овљев/-евљев* — за функцију припадности, и постали су од саме њихове граматичке основе (на *љ*) наставаком *-ев*. Ја бих указао на још једну могућност њиховог постанка. За наставак *-ов/-ев*, којим се граде посесивни придеви, Белић претпоставља да припада старој именичкој основи у дативу; према томе, придев *синов* по свом далеком пореклу био би попридевљени падеж за припадање. Али то више није од значаја пошто је именица *син* у једнини примила падежне завршетке именица које су некад имале основу на *-о-* (*брајта — сина*, *брајту — сину*). Међутим, једно-сложне именице, у огромној већини, имају данас у множини уметак *-ов/-ев-*; такве су (осим именице *брајт*) и именице од којих имамо придеве на *-овљев/-евљев*: *синови*, *зейовци*, *другови*, *кумови*, *муљевци*, *јуљевци*. При употреби, рецимо, придева *синов* увек се у свести изазива и представа множинског облика именице од које је изведен. И њеном присутношћу донекле је умањена и ослабљена изражајна моћ наставка *-ов/-ев*, којим је придевско значење формално обележено. Свакако да у том смислу треба примити оно што А. Белић вели за наставак *-овљи* у универзитетским предавањима од 1931. год. (Образовање речи, стр. 60) — да је

² М. Сивановић, Граматика српскохрватског језика, Београд 1957, 248.

³ А. Белић, Савремени српскохрватски књижевни језик II део: Наука о грађењу речи (универзитетска предавања), Београд 1949, 189: *синовљи*, тј. *синовљји*.

⁴ Др Михаило Сивановић, Посесивне форме у српскохрватском језику, Годишњак Скопског Филозофског факултета IV, I, 1939—1940, 31.

могао постати и „од готовог облика на *-ов* да би се још јасније обележило посесивно значење“. А Лескин у својој граматици српскохрватског језика на немачком не искључује чак могућност да придевски облици *мужевљи*, *синовљи* потичу од плурала основних именица, *мужјеви*, *синови*; дакле, *мужјев-ји*, *синов-ји*⁵. Кад су придеви на *-ов* ради веће изразитости свога значења почели добијати и наставак *-ји*, могли су исто тако да добију и *-љев*⁶ према придевима с тим наставком који су постали од именица на *-ов*; на пример: *Јаковљев*, *Бировљев*, *шаровљев*, *бјеловљев* и др. Ја мислим да је притом још више утицала једна друга категорија речи — многобројна презимена на *-ов* која су пореклом поименичени присвојни придеви таквог облика. Као што је познато, те су речи најраспрострањеније у Војводини; на пример: *Бошков*, *Вуков*, *Рајков*, *Тушоров*, *Пејров*, *Појов*, *Кнежев* и многе друге. Многе се од њих и акцентом, не само именичким значењем, разликују од придева истога облика, као на пример: *Милованов*, *Обренов*, *Милбишев*, *Васиљев*, *Веселинов*. Од њих се присвојни придев добија наставком *-љев* (као *Јаков-љев*). Истина, тамо где су таква презимена врло обична и врло честа, од неких се, према обавештењу, доста ретко може чути придев, али се, на пример, чује: *Бошковљев*, *Миловановљев*, *Рајковљев*, *Веселиновљев*, *Обреновљев*, *Гојковљев* и др. Једно је ипак несумњиво: те се придевске речи, које су лингвистички оправдане, не противе језичком осећању. Зато и сматрам да су придеви о којима је реч, будући с недовољно изразитим наставком *-ов*, могли, према њима, добити и наставак *-љев*. И мислим да није случајно што су ти придеви, на *-овљев*, чешћи код писаца који су Војвођани него код свих других.

О значењу ових придева нема да се каже ништа више од онога што је професор Стевановић у својој студији рекао о присвојним придевима с другим наставцима (*-ов*, *-ин*, *-ски* и др.). Он је свестрањом анализом великог броја примера из дела неколиких класичних српских писаца показао нијансе и многе преливе у значењу тих придева, који у нашем језику имају доста широк „опсег примене“. Општи би закључак био у томе да придев значи

⁵ A. Leskien, Grammatik der serbo-kroatischen Sprache, Heidelberg 1914, 310.

⁶ У говору крушевачког краја чује се *зейљев* и *брајљев* (*зейљево имање*; ово је све *брајљево*); придевски наставак *-љев* додат је, дакле, непосредно на основу именица *зей* и *брај*.

припадање кад је изведен од именице којом се именује одређено лице; а када се значење именице односи на било које лице или на сва лица с тим именом, припадност се претвара у означавање својства, врсте, квалитета. То је тако и код придева на *-овљев*. Њихово присвојно значење лепо потврђује напред наведени материјал. Придеви *брајтовљев*, *мужевљев* и *синовљев* у свим примерима значе да у сваком посебном случају нешто припада једном одређеном и познатом лицу означеном основном именицом, или се то тако може схватити из дате реченице; нпр. *брајтовљево* дете — „дете (његовог) брата, *мужевљев* укор — „укор (њеног) мужа“, *синовљев* избор — „избор који је учинио њен син“ итд. Посесивни однос је и у једином примеру за придев *кумовљев*, јер „неверство кумовљево“ стоји ту као и „неверство зетово“; а јасно је да овде неверство припада, у ширем смислу речи, з е т у као лицу које је одређено; другим речима, то лице „поседује“, има неверство као своје својство.

Међутим, придев на *-овљев* код именице *зей* у другом примеру („код *зейовљевијех* рођака“) не означава то; тачније речено, не означава само то. Они којима је извесно лице з е т „настојавају“ код његових рођака да са женом настави заједнички живот. Али је смисао исказа у томе да се такво „настојавање“ чини у свакој одговарајућој прилици. А тада оно што значи именица (= рођаци) више се односи на лице које је тиме уопштено него што му припада. У реченици: И пошто у свима напредним законодавствима такве *синовљеве* кривице зависе од очеве тужбе, то Никола није ни био узет на одговор (Ј. Ђ. А в а к у м о в и ћ, Стицај злочина, Београд 1883, 84) — придев *синовљев* са именицом коју одређује у стилизацији једног законског текста значи, пре свега, својство. Јер су кривице с и н о в а уопште учињене према родитељима такве да је тим сродственим односом одређена и њихова природа, на основу чега се и врши класификација престопа. Затим, у првом наведеном примеру за придев *зейовљев* оно што означава именица од које је тај придев начињен такође је узето уопштено, као љубав с в а к о г з е т а, тако да је то чини својственом, и она је таквих „квалитета“ да се, према констатацији онога који је то изнео, до ње „мало држи“. Придев *синовљев* у реченици: [бугарски „цар“] са *синовљевом* оданошћу слуша глас Светог Оца ... (П р а в д а 1917, Солун, 244/1) — више означава својство: та је оданост као

што је оданост сина; а она се опет представља као посебна по свим својим одликама, она је потпуна, искрена, постојана, дубока и сл. У оба примера за придев *јужсевљев* именица у основи (*јуж*) означава врсту животиња, и придев који је од ње изведен нема значење припадања, већ се њиме казује својство, „оно што је својствено читавој врсти“. У првом примеру се каже да историја „гмиже *јужсевљевим* ходом“, а то значи да се креће с п о р и м ходом јер је такав ход п у ж а као врсте; тим истим својством окарактерисана је и „господарска политика“ — у другом примеру.

Од осталих придева издвојио сам придев *друговљев*. Предмет који значи именица уз коју је употребљен (оловка) својина је једног лица, али неодређеног, ма којег од д р у г о в а. Тешко је извући које друго значење придева од именице *друг*. Ипак припадност је овде у исто време и знак узајамне присности, што се осећа као посебна нијанса у општој карактеристици предмета.

Навео сам све примере за придеве на *-овљев* кад они не значе припадање једном одређеном лицу. Њих неколико стоје овде према много већем броју примера где су ти придеви употребљени у свом основном, посесивном значењу. Могло би се онда рећи да се они најчешће и јављају у тој употреби. Професор Стевановић их је као такве и супротставио придевима *синовљи*, *мужевљи*, који све више казују врсту „онога од чега је придев направљен“; тако их и употребљавају многи наши писци.

Б. Милановић

НАША МЕДИЦИНСКА ТЕРМИНОЛОГИЈА И НОВИ ПРАВОПИС

Појава Правописа српскохрватскога књижевног језика представља, свакако, значајан датум у нашем културном животу. Велики труд, уложен у његову израду, уродио је, сумње нема, успехом, па ипак њиме нису решени сви проблеми нашег књижевног језика. С многих страна искрсавају оправдане примедбе и замерке, откривајући да је много штошта пропуштено или с недовољно оправдања измењено. Највише је за жаљење што није постигнуто још веће уједначење оба језичка подручја, које су с правом сви очекивали, него је у многим случајевима, чак и у оним који нам не изгледају довољно оправдани, само кодификована разлика која је досада постојала. Заиста, мали степен уједначења би био ако се одмерава исувише истицаним уступцима као што су: „точно за тачно“, „точка за тачку“, „запета за зарез“ и т. сл. Неоспорно, требало је да уједначење буде знатно дубље. Што то није постигнуто можда долази од рекордно кратког времена за које је Правописна комисија обавила овај замашан посао. То се нарочито запажа у речничком делу Правописа. Никакви други разлози, верујемо, нису постојали.

Похвале и признања које творци Правописа заслужено примају не треба да искључују примедбе и замерке које долазе од оних који, заједно с Правописном комисијом, желе да он постане општи кодекс правилног српскохрватскога књижевног говора и писања.

Нисам стручан да улазим у анализу свег садржаја Правописа. Мене, разуме се, највише интересује наша медицинска терминологија. Мислим да према њој, а можда и према другим стручним терминологијама, није поступљено онако како Новосадски

договор од 10. XII 1954. године, сасвим оправдано, предвиђа у својој тачки 6., где се каже: „Потребно је израдити терминологију за све области економског, научног и уопште културног живота“. Из тога би се закључило да речи из стручних терминологија и за стручне терминологије неће улазити у овај Правопис, јер њих треба да утврде, уз помоћ лингвиста, стручњаци. Међутим, супротно том корисном начелу, Правопис је (нарочито у свом речничком делу), из неразумљивих разлога, не водџи рачуна о оном што је у изградњи стручних терминологија већ постигнуто, стварно ушао, више него што је смео, у срж тих терминологија, прејудуцирајући на тај начин њихову коначну израду. У томе погледу, Правопис је, на нашу велику жалост, највише зашао у подручје медицинске терминологије која, по својим многобројним терминима страног порекла, долази у најсложеније и најтеже терминологије. Није ми познато у коликој мери се при изради Правописа водило рачуна о оном што је у изградњи нашег медицинског језика досада урађено и колико су консултовани медицински стручњаци с оба језичка подручја. По свему судећи, то је урађено врло мало, површно, вероватно и никако, јер се друкчије не могу објаснити омашке које се у Правопису налазе. Ако је у Правопис требало унети (правописног примера ради) и неке термине из медицине, онда је међу њима требало одабрати само оне који су свакодневном употребом добили значај речи општег значаја. Међутим, изостале су многе такве речи, а ушле су оне које за нашу средину немају никаква интереса, па чак и неке које нико ни од лекара не познаје, као, на пример, *ѿромбидиоза* (вероватно, штампарска грешка за *ѿромбидиоза* или *ѿромбидијаза*, обољење „дуцугамуши“ које се среће у Јапану, на Н. Гвинеји и Суматри, произведено једном рикецијом коју преноси ларва прегља *Trombicula*). Мора се признати да је таквим, сасвим специјалним и ретким речима место само у медицинским речницима. Најтеже пада трудбеницима на пољу наше медицинске терминологије то што се није довољно водило рачуна о оном што је током неколико деценија рада на томе пољу постигнуто и што је за последњих 15 година добило конкретан изражај у завидном уобличењу нашег медицинског језика, постигавши чак и знатна уједначења међу српским и хрватским лекарима. Зато је за жаљење што Правопис сада покушава да многе проблеме медицинске терминологије врати

на почетак. Жалим што морам да подсетим да је наша медицинска терминологија већ поодавно остварила баш оно за шта се Правопис сада залаже и то захваљујући раду Терминолошког семинара основаног пре више од 25 година при Медицинском факултету у Београду (замрлог, на жалост, последњих година), затим залагању наших стручних часописа (Српског архива за целокупно лекарство, Медицинског гласника, Војносанитетског гласника и др.), а нарочито напорима издавачког предузећа Медицинска књига (које је објавило велики вишејезички Медицински речник потписатог). Чланови Правописне комисије могли су на тим изворима наћи обиље доказа шта је на томе пољу у нас чињено и учињено. На жалост, нама изгледа да се они тиме нису користили, па у неким случајевима у Правопис не уносе као исправно ни оно што је у употреби у екавском, ни оно у ијекавском говору, него нешто треће што ни од кога није примљено. За то су најбољи примери именице (латинског порекла) које означују запаљење појединих органа и које се на латинском завршавају на *-itis* (ген. *-itidis*). Међу лекарима екавског говорног подручја преовладао је последњих година упрошћени облик на *-ић*: *бронхић*, *илеурић*, *нефрић* итд. (којима се, мислим, нема шта замерити), док лекари с ијекавског подручја за те појмове претежно употребљавају *бронхићида*, *илеурићида*, *нефрићида* (од ген. *-itidis*). Међу лекарима екавског говора све се више чује *дијабетћ* и *рахитћ*, а не *дијабетћес* и *рахитћис*, како Правопис препоручује. Зашто је било потребно да се у Речник унесу и транслитероване немачке речи: *мумис* (уз штуро објашњење у загради „болест“, док се код *заушак* не упућује на *мумпс*), *гихћ* (у загради само *костобоља*, реч која се засебно не појављује), *алаун* (стипса, реч које засебно нема у речнику, нити се везује за *алаун*) итд.? Поред излишности, оваква мањкава лексичка обрада открива и приличну немарност, утолико пре што се не спомињу наше речи за основне медицинске појмове: има *нерв*, али нема *живац* (иако има *живчани*), има *кисеоник* и *кисик*, али, зачудо, нема *азоћ* и *душик*.

Није расправљено ни важно питање грађења придева од оног именичког облика који се усваја, на пример: уз *сифилис* прво треба да стоји придев *сифилисни*, уз *панкреас* придев *панкреасни*, уз *илорус* (овде је дат у загради код придева *илоричан*) *илорусни*, па тек *сифилићичан*, *панкреаћичан*, *илоричан* (придев од

придевских облика). Али највише пада у очи недоследност у навођењу придева на *-ијски* од сложеница на *-логија* или на *-шки* од сложеница на *-лог*. Док се уз *миџологија* наводи придев *миџологијски* и *миџолошки*, уз *ангиологија* (грана анатомије) *ангиологијски* и *ангиолошки* (иако *ангиолог* као стручњак у ствари не постоји, јер је сваки анатом уједно и ангиолог), уз *џсихологија* *џсихологијски* и *џсихолошки*, дотле се уз *физиологија* даје само *физиолошки*, уз *хисџологија* само *хисџолошки*, уз *џаџологија* само *џаџолошки*, иако је баш у тим случајевима било потребно дати оба придевска облика, утолико више што су облици на *-шки* током употребе добили и посебно значење: физиолошки је оно што је здраво, а патолошки оно што је болесно (према томе, за институт се може казати само *џаџологијски* или бар институт за патологију, али никако *џаџолошки* и т. сл.). Али, чудно је онда, да се уз *анаџомија* наводи само придев *анаџомијски*, а не и *анаџомски* (којим се, уосталом, у одељку Скраћенице на стр. 173 објашњава скраћеница *анаџ*). Иако је у Правопису уочена потреба да се наведу придевски облици на *-ан* и *-чки*, јер се њима уистину казују различити појмови (материја може бити *џласџична*, а хирургија и хирург *џласџички*, *џраџичке* вежбе могу бити *џраџичне* и *неџраџичне*, болесник може бити *реумаџичан*, *хисџеричан*, а болести и појаве *реумаџичке*, *хисџеричке* итд.), ипак то није доследно спровођено, јер уз *аџрофија* стоји само *аџрофичан*, уз *венеџичан* нема *венеџички*, док уз *џоксички*, нема *џоксичан* (*џоксичне* материје изазивају *џоксичке* појаве). У сваком случају, погрешно је навести као парњаке *асеџичан* и *асеџички* (*асеџичан* казује својство нечега што је обескужено, а *асеџички* својство нечега што припада асептици). У семантичкој анализи медицинских термина таквих и сличних проблема има много и они траже уједначено решење које у Правопису није доследно спроведено.

Посебна замерка се односи на наше речи за латинске термине *sexus*, *sexualis*, *sexualitas*. Остављајући по страни транскрипције *секс*, *сексуалан* и *сексуалносџ* (одн. *сексуалџеџ*), у екавском језичком подручју већ 100 година (то доказује: Судска медицина од др Ањима Медовића, 1866. год., Мануал судског лекарства од др Милана Јовановића, 1868. год., сви досадашњи уџбеници медицине и све публикације из области сексуалног питања објављене досад на ћирилици) за те појмове се користе речи *џол*, *џолни*,

сиолносѝ које, на жалост, у Правопису уопште не постоје, него само *сиол*, *сиолни*, *сиолносѝ*. Такав поступак није ничим оправдан. Кад се за неке друге речи, које правописно не заслужују да буду унете, налази оправдање у традицији, онда је то баш у овим случајевима у највећој мери остварено. Требало је, у сваком случају, оба облика унети као парњаке, а не игнорисати дугу традицију која на екавском подручју заиста постоји у употреби речи за поменуте појмове и која тим облицима осигурава право грађанства.

Посебно неугодан утисак остављају погрешке које су учињене у кратким дефиницијама појединих медицинских речи. Уз *кли-јенуѝ* налазе се речи које не значе исто: *одузетост* и *кап*, *капља*. Одузетост је последица капље коју чини нарочити патолошки процес. *Колика* је објашњена као *ѝрољев* (а зашто не и *ѝролив*?) и *грчеви*, што није тачно: пролив је последица цревних грчева (мада ови могу постојати и без пролива), док *колике* могу постојати и у другим органима (бубрег, жучна кесица). А шта тек да кажемо за дефиницију *мијелома* који је, према Речнику, „оток кичмене мождине“, док је он, у ствари, малигно обољење тог органа, као и костне сржи. *Оѝијаѝрија* није лечење ушних болести него грана која се бави уопште болестима ушију, као што је *ѝедијаѝрија* грана која се бави свим проблемима дечјих болести. У екавском језичком подручју нису познати изрази *глежњача* и *ѝоджелудњача*.

За појам *ћелија* и *ћелијица* у ијекавском подручју од давнина је у употреби реч *сиѝаница* која у Речнику није смела да изостане. Са истим појмом необјашњиво се идентификује *ћелица* која је, у ствари, деминутив од *ћела*. Ако је *ѝелашце* деминутив од *ѝело*, како је могуће да *ѝелешце* (иначе дем. од *ѝеле*) буде и деминутив од *ѝело*. Ако се усвајају облици *схема* и *схизофренија*, онда нема разлога да остане *иѝијас* него *исхијас*. Сматрамо да придеве од лат. -alis треба транскрибовати само на -алан, а не на -елан (према немачком и француском). То је урађено код *хабиѝуалан*, али је друкчије поступљено код *визуелан* (уместо *визуалан*).

Најзад, погрешно је усвајати облик *вакцина* за *вакцин* (це-пиво). Иако се та грешка већ дуже провлачи кроз наш медицински језик, исправка се мора учинити, јер вакцина представља кравље богиње.

Само наведени примери довољно указују на потребу:

а) да се изврши ревизија медицинских речи у Правопису;

б) да се што пре путем нарочитог одбора од медицинских и језичких стручњака приступи изради наше уједначене медицинске терминологије.

Морамо да зажалимо што је сада настала велика пометња у нашем медицинском језику. То најбоље могу посведочити редактори и лектори издавачких предузећа и многобројних медицинских часописа. Верујемо да ће усвајањем горњих предлога и њиховим спровођењем у дело те пометње брзо нестати и да ће наш медицински језик најзад кренути уколосеченим путем ка својој коначној изградњи.

Проф. др *Александар Ђ. Косић*

ПОВОДОМ ЧЛАНКА ПРОФ. ДР А. КОСТИЋА

Ми објављујемо овај чланак проф. др А. Костића, познатог нашег медицинског стручњака, лексикографа и ранијег сарадника Нашег језика, пре свега зато што би нам се иначе могли чинити оправдани приговори да спречавамо објављивање и неповољних мишљења о новом Правопису српскохрватског језика. Али, иако проф. Костићу у понечем можемо дати за право, ми се с многим његовим констатацијама не слажемо, па се зато одмах овде осврћемо на његов чланак.

Проф. Костић, пре свега, каже да Правописом „нису решени сви проблеми нашег књижевног језика“. Правописом се, наравно, сви ти проблеми и не могу решити, нити су састављачи правописа имали за задатак да све те проблеме реше; они се никад не би ни прихватили да учине нешто што је немогуће. Њихов задатак је био да реше само правописне проблеме, да пре свега отклоне постојеће разлике у начину писања између наших културних центара. А ни то, дакако, у сваком поједином случају није било могуће решити на свестрано опште задовољство, чак ни на потпуно задовољство самих чланова комисије, али је ту, несумњиво, што уосталом и проф. Костић признаје, много постигнуто. И, што је доста значајно, у случајевима где нису нађена јединствена решења дате су одредбе које воде скорим таквим решењима.

Проф. Костић каже да „с многих страна искрсавају оправдане примедбе и замерке, откривајући да је много штошта пропуштено или с недовољно оправдања измењено“. Ми ћемо се с критичарем сложити у мишљењу да пропусти има, али њих свакако нема баш „много“, како то он тврди. А на то што каже да с многих страна долазе примедбе, ми можемо рећи да примедба, озбиљних примедба бар у јавности нема, а о примедбама које се

износе на какав други начин, ми не мислимо говорити. Он тврди и да су чињене измене с недовољно оправдања. Нама је јако жао што проф. К. није изнео који одређени случај такве измене која је у правопису учињена, јер сматрамо да бисмо чињеницама лако могли доказати да неоправдане измене у Правопису нису чињене. Даље проф. Костић примећује да су опет „у многим случајевима“ управо разлике новим правописом кодификоване. У Правопису, дакако, све мора бити кодификовано, па су кодификоване и разлике тамо где су остале. Али смо ми о тим разликама и овде казали што смо имали, рекли смо наиме ког су карактера те разлике, а казали смо и да их је остало само неколико, а не, како се то проф. Костићу чини, велики број њих.

Одређене примедбе проф. Костића се тичу углавном правописног речника, а најоправданија од њих је она што се односи на преоптерећеност тога речника материјалом који нема правописног значаја, него иде у терминологију, и посебно — у медицинску терминологију. Та слаба страна правописног речника повлачи и другу — прејудуцира утврђивање медицинских термина, који, сасвим правилно мисли проф. Костић, не могу бити утврђени без медицинских стручњака. Очеvidно није тешко запазити да тих термина има изузетно много, каткад и сасвим непотребних. Да се ту отишло даље од онога што је потребно види се из примера с уношењем речи *шромбодидоза*, и то још, каже нам проф. Костић, у овако погрешном облику. Може се поставити и питање зашто је било потребно у Правопису давати назив једне болести која се јавља далеко од нас, на острвским земљама Тихог океана, и зашто га је још било потребно упутити на одређену тачку правописне теорије, а те речи нема ни у тој ни у другој некој тачки правописних правила.

Оправдане су и Костићеве примедбе на нетачна објашњења појединих медицинских термина у којима се меша обољење са последицом (случај с тумачењем речи: *клијенуи*, *колика*, *мијелом*) или лечење болести са граном која се бави том болешћу (*оџија-шрија*) итд. У Речник је требало унети познате и само правописно занимљиве речи, оне које чине неки правописни проблем. Правописна комисија је била управо на овоме становишту. А наведени су случајеви промакли при сређивању знатно опсежније грађе, која је за правописни речник спремана.

Скрећемо пажњу и на још једну Костићеву примедбу која можда и има свог оправдања. Он се, наиме, пита зашто у погрешном иначе објашњењу *колике* стоји *ѝрољев*, а не *ѝролив*. Оба ова облика те речи су у употреби, и то на екавском подручју само *ѝролив*, а на ијекавском *ѝролив* и *ѝрољев*. То је позната чињеница која је констатована и у Правопису (в. т. 28). Па када је тако, — онда може бити употребљен било који од та два облика, али се мора признати да је боље било узети онај што је познат и на једном и на другом подручју.

Није требало *ѝјелешцу* као деминутиву од *ѝело* дати преминућство над *ѝјелашцем*, него их је ваљало дати напореда, јер је и један и други облик те речи у употреби у нашем књижевном језику. Ми се проф. Костићу не чудимо када пита зашто је *схизофренија* претпостављена облику ове речи са *ш* место са *сх*. Али се, с обзиром на уобичајеност употребе, никако не може постављати и питање зашто да се *схема* претпостави *шеми*, а још мање тврдити да би се с једнаким правом и место *ишијас* могло говорити и писати *исхијас*.

Проф. Костић није у праву ни када Правописној комисији замера што поред *визуелан* не допушта и *визуалан*, као што је означила да се говори и пише *хабуѝуалан*. Ово, мисли он, зато што су и један и други придев истог, латинског порекла, и што су оба ова придева у томе језику имали исти завршетак *-alis*. Међутим, врло би тешко било прописати да се мора употребљавати само *визуалан* када је у употреби скоро искључиво *визуелан*. Па мора се водити рачуна у каквом се облику та реч досада код нас употребљавала. А, од исто је таквог значаја имати на уму и да ми поједине речи из одређених, напосе из класичних језика, нисмо примали свакад непосредно из њих, него и посредно, преко другог којег језика и да су у томе случају у нашем језику устаљене позајмљене речи у облику који имају у језику посреднику (указујемо на облике речи: *афиниѝеѝ*, *ѝросѝериѝеѝ*, *универзиѝеѝ*, на *Париз*, *райорѝ* и сл.). На овај принцип је указано и у новом правопису (в. т. 154. и 165. в.). И довољно је знати да је латински придев *actualis* у француском добио облик *actuel*, *-le* и да у овом последњем језику имамо *visuel*, *-le* — па да буде потпуно јасно зашто су ови придеви с латинским наставком *-alis* код нас уопштени: први и с наставком *-алан* и с наставком *-елан*, а други

углавном само с наставком *-елан* (*акѣуалан* и *акѣуелан*, а само *ви-зуелан*) и зашто је опет у употреби претежно *хабиѣуалан*.

И када реч *глежњача* и *ѣоджелудњача* никако не би биле познате на екавском подручју, како то тврди проф. Костић, — то не би могло бити разлог да се оне не унесу у правописни речник пошто се већ употребљавају на другим подручјима и пошто својим обликом представљају правописни проблем.

Реч *сѣол* ушла је у правопис као пример за случајеве у којима се *л* на крају речи (и слога) чува непромењено у *о*. Исто је тако ту могла доћи и реч *ѣол*. И очевидно је, у циљу отклањања неспоразума који ево настаје, поред *сѣол* добро било дати и *ѣол*. Али ако *ѣол* у овом значењу није унесено у речник, то никако не значи да је тим речи *сѣол* дато преимућство над речју *ѣол*.

Ми бисмо се с проф. Костићем пре сложили када би састављачима речника замерио што су у њега унели *нерв*, *кисеоник* и *кисик* него када им замера што су изоставили *живац*, *азот* и *душик*, јер ниједна од тих речи не представља никакав правописни проблем. Придев *живчани*, међутим, са сугласником *ч* представља такав проблем, управо по томе гласу, место којег се често и изговара и пише *ћ*, па је овај придев зато и унесен у правопис, иако основну реч *живац* тамо не налазимо.

А иако се проф. Костићу никако не може спорити стручност у медицинској терминологији, — његово мишљење о терминима за болести с латинским наставком *-itis/-itidis* (*bronхийис*, *ѣлеуриѣис*, *нефриѣис* итд.) ми никако не бисмо могли прихватити. Не зато што нема случајева да се и окрњена основа узима као облик номинатива, него што су у правопису дати, и овде у загради наведени, облици добили такву распрострањеност да их више, тако рећи, не би било могуће наметнути у неком другом облику. А и због чега би било потребно одступати од једног колико практичног толико разумног принципа да се оно што је широком употребом ушло у језичку праксу никако не мења без неког оправданог разлога. Овде, очевидно, ни изблиза, таквог разлога нема, па и ако се међу лекарима на екавском подручју, како Костић каже, све више чује: *bronхий*, *ѣлеуриѣ* и *нефриѣ*, а међу онима с ијекавског подручја — *bronхийида*, *ѣлеуриѣида*, *нефриѣида*. И када би било тако — а ми, иако су наша обавештења друкчија, немамо права да у ову констатацију сумњамо — то још не би био довољан разлог да облик који

је уобичајен на целој нашој језичкој територији замењујемо с друга два различна облика. И само по томе што може да буде употребљен као једини облик на целој нашој језичкој територији, он има велико преимућство над оба ова друга облика тих термина. При уједначењу стручних терминологија управо свакад треба узимати термине који ће моћи да буду прихваћени на целој језичкој територији. Па и проф. Костић је замерио састављачима правописа што су кодификовали оне разлике које још засад нису могле бити отклоњене.

Проф. Костић сматра да је штета што у правопису није расправљено питање придевских облика: типа *јанкреасни*, односно *јанкреајичан*. То можда и јесте штета, али су то пре питања медицинске терминологије и боље је да се она реше споразумом медицинских и језичких стручњака при изради терминологије за ову струку. Али то још не значи да се слажемо с проф. Костићем да је и при изради правописа требало консултовати стручњаке из појединих области науке, технике и живота уопште (он, додуше, говори само о медицинским стручњацима). Стручњаци су консултовани само утолико што је било омогућено да дају примедбе на пројекат правописа који је претходно штампан и подуже био у оптицају.

Више од разматрања учињених јој примедба и сугестија Правописна комисија није се могла оријентисати на даље консултовање стручњака, јер је имала да решава правописне проблеме, који морају бити исти у целом језику, у свим његовим областима. А од стручњака у другим гранама науке и живота, који не познају и не морају познавати правописне и друге принципе науке о језику — било би више сугестија које нису у складу с овим принципима и које би, што је још горе, међусобно били опречне.

И најзад, неколико речи о још једном проблему који по проф. Костићу у правопису није најсрећније решен. Он види недопуштену недоследност у мешању значења које имају придеви на *-јски* и *-ски*, одн. *-шки* изведени од именица на *-логија* и *-лог*, па замера што поред *јашолошки* и *хистјолошки* није дато и *јашјолошки* и *хистјолошјски*, као што су поред *мишолошки* и *исихолошки* дати *мишјолошки* и *исихолошјски*. По њему оно што се тиче *јашјологије* мора бити *јашјолошјско*. Између осталог и *инстјитјутј* за *јашјологију*, који се још нигде не зове овим именом, треба звати

психологијски инстџиџуџи (тако, значи, и *психологијски*). А овамо знамо да у називу тога Института стоји *психолошки*. И овај је термин, по нашем мишљењу, несумњиво тачан, јер се изведене речи не морају градити од пуне основе основне речи него и од окрњене. И када од основне речи *психологија* узмемо само њен општи део *психолог-*, па на њ додамо наставак *-ски* и добијемо придев *психолошки*, — то ни по чему неће бити неправилно образовање ни када се односи на *психологију*. А за неком диференцијацијом значења придева у вези с тим да ли се односи на *психологију* или *психолога*, нема никакве потребе, јер се то у сваком случају, када се за тим јави потреба, схвата из језичке ситуације у којој се дотични придев употребљава. Што су негде, као у случајевима са *психологијским* и *психолошким*, дата напоредо оба облика, то је свакако због тога што се поред другог употребљава и први, а не зато да би се придев свакад када се односи на психологију морао употребити у облику *психологијски*. *Инстџиџуџи* или *семинар* за *психологију* сасвим се исправно зове *психолошки инстџиџуџи* (односно *семинар*). И замерка би се пре могла чинити за то што се *психологијски* везује за *психологију*, а *психолошки* за *психолога*.

Очевидно, када се *биолошки*, *морфолошки*, *етнолошки*, *филолошки* и други слични придеви односе на *биологију*, *морфологију*, *етнологију* и *филологију*, не видимо зашто се придеви на *-ски* и *-шки* не би могли употребљавати и када се односе на *анатомију* и *психологију*.

М. Стј.

ПРИЛОЗИ УПОЗНАВАЊУ ЖИВОТА И РАДА АЛЕКСАНДРА БЕЛИЋА

А. БЕЛИЋ КАО ЂАК ВЕЛИКЕ ШКОЛЕ У БЕОГРАДУ

Александар Белић је још у гимназији показао љубав према науци а та се његова жеља нарочито испољила у Великој школи. По свршетку вишег течајног испита у Првој београдској гимназији, Белић се школске 1894/95. године уписује у Историјско-филолошки одсек Филозофског факултета „Српске краљевске велике школе“ у Београду.

Тих година Историјско - филолошки одсек имао је мало слушалаца, те су наставници били у могућности да често буду у додиру са сваким својим учеником. На тај начин, наставници су могли да запазе особине свакога студента.

У Великој школи Белићу су предавали наставници: Љубомир Стојановић словенску филологију, Лука Зима грчки језик, др Милан Јовановић-Батут јавну хигијену, др Јован Жујовић географију и др Јован Туроман латински језик. Осим тога, Белић је слушао и предавања из руског језика.

Своја предавања из словенске филологије Стојановић је држао три пута недељно, од којих је први час био посвећен предавању, а друга два практичним вежбањима. Виђајући своје ученике сваки други дан, убрзо је запазио колико се који од њих интересује за његов предмет.

Научивши у средњој школи да марљиво ради, Белић је и као студент наставио са истом прилежношћу; редовно је посећивао сва предавања и семинарска вежбања. Као уредан ђак, био је брзо запажен од својих наставника, а нарочито од професора Љубомира Стојановића. Мада је у првој години било још вредних и добрих ученика, Стојановић је изнад свих истицао Белића и од-

носио се према њему као према свом будућем наследнику. Та Стојановићева љубав видела се у свакој прилици, јер је Стојановић много волео словенску филологију и „искрено је волео оне који се њоме баве“¹.

Белићев отац, чиновник Српских државних железница, није био у могућности да своме сину обезбеди материјалну помоћ. Због тога је млади Белић био принуђен да тражи државну помоћ. У то време Велика школа давала је сиромашним ученицима стипендију и књиге, ако су били добри ђаци. Тадашња стипендија звала се „благодјејање“. Белић је у два маха тражио новчану помоћ. Прву своју молбу упутио је Академском савету а другу ректору Велике школе. Позивајући се на своје оцене из средње школе и уверење о сиромашном стању, молио је да буде уврштен у „ред благодјејанаца“². Уз молбу приложио је и уверење о свом сиро-

¹ Белић, Александар: Љубомир Стојановић човек и научник, Српски књижевни гласник, Београд, 1930, књ. XXX, стр. 349—355.

² Велика школа бр. 2492, 5. XI 1894. г. Прва Белићева молба гласи:
Академском Савету Велике Школе.

Пошто оценама својим о испиту зрелости, испуњавам услове потребне за примање државне помоћи, а како се из приложеног уверења види моје сиромашно стање, — то учтиво молим Академски Савет Велике Школе, да ме изволи уврстити у ред државних благодјејанаца.

Надајући се, да ће ми молба бити услышана, остајем захвалан,

17 октобра
1894 год.

Александар Белић
филолог I године

Уверење, о коме је реч у горњој молби, гласи:
Суд општине вароши Београда

АБр. 6973
3. октобра 1894. год.
Београд

Уверење.

Суд општине вароши Београда уверава надлежну власт, да је Суд општински у седници својој од 3. октобра ове године, а на молбу г. Александра Белића философа I године изјавио: да молител Алекса н д а р нема нигди никаква имања, ни покретног, ни непокретног ни у овој, нити у којој другој општини: да нема никакве плате, ни пензије; да нема стокe; да нема задруге; да не плаћа ./. год. порезу.

Ово се уверење издаје по чл. 3 тач. в. закона о таксама.

Писар,		За председника
Дим. Антоновић	М. П.	члан суда,
		Јов. Антонијевић

Истинитос потписа и печата — Суда општине вароши Београда — кварт дорћолски тврди с тим, да такса није наплаћена по чл. 3 тач. в. зак. о таксама.

№ 7299
16 октобра 1894.
Београд

М. П.

Стареш. (ина)
Кварта дорћолског
Начелник срески
П. Ј. Милетић

исправљено је на „достојним ваше пажње“. Белић је тражио да му се додели Вукова стипендија „како би се могао што више посветити започетом послу“, а он ће се са своје стране потрудити да се покаже „достојним“ ректорове пажње³, коме је молба и упућена.

Поред Александра Белића, Вукову стипендију тражили су још филолози I године: Добривоје Р. Ђукнић, Владан Јовановић, Љубомир Јовчић, Ангелина Петковић, Живка Дреновац; филолози II године: Драгутин Пећић, Зорка Јеремић, Војислав Симоновић, Живојин Видановић; филолози III године: Никола Јанчић, Михаило А. Стојанчевић, Петар Велимировић, Јован Кантрга и филолог IV године Тодор Коблишка. На молбама свих молилаца биле су исписане оцене из гимназије односно из Велике школе. Већина молилаца имала је врло добре оцене, а само су Ђукнић и Белић имали одличне оцене: 4, 5, 5, 5, 5, 5, 5, 5.

Да ли је Белић добио коју од тражених стипендија, тешко је са сигурношћу рећи. Архива Велике школе за време прошлих ратова знатно је оштећена и доста докумената из исте недостају, а поред тога, она није ни до данас потпуно сређена. Међутим, знајући упорност Белићевог професора и заштитника Љубомира Стојановића, као и Белићеве одличне оцене поткрепљене уверењем о сиромаштву, може се претпоставити да је Белић добио тражене стипендије. У прилог томе говоре ове чињенице:

1. Белић је, после поднетих молби, у Великој школи сма-тран као сиромашан ученик. То потврђује „Списак сиромашних ученика“ за школску 1894/95. годину, који су добили бесплатно књиге за ту школску годину. У тај „Списак“ уписано је ових осам ученика I године: Владан Јовановић, Ангелина Петковић,

³ Велика школа Бр. 2601, 17. XI 1894. г. Исправљен текст Белићеве друге молбе гласи:
М. М. 30 п.

Господину Ректору Велике Школе.

Пошто се из приложеног сведочанства о испиту зрелости и уверења о мом имовном стању види, да испуњавам услове потребне за примље помоћи-стипендије Вука Стеф. Караџића, — то молим Г. Ректора да ми — по свом нахођењу — укаже ту помоћ, како би се могао што више посветити започетом послу. Са своје, пак, стране, ја ћу се трудити да се покажем достојан ваше пажње.

Надајући се, да ће ми Г. Ректор испунити молбу, остајем захвалан
Београд-4.-XI-1894 г. Александар Белић
филолог I године

Живка Дреновац, Александар Ј. Белић, Љубомир Јовчић, Светозар Томић, Добривоје Ђукнић и Радисав Радујковић. Уз овај „Списак“, који је незаведен, налази се и писмена изјава ових студената, у којој својим потписима потврђују, да су примили следеће књиге: др Ј. Туроман—Грчка граматика, Примери за грчке облике и Синтактички задаци III део; Н. Глушчевићка—Руска читанка.

2. У 1894. години студенти Велике школе организовали су три демонстрације. Прве две биле су изведене на улицама Београда а трећа демонстрација у просторијама Школе против професора Андре Борђевића 16. и 17. октобра 1894. У трећој демонстрацији учествовали су многи студенти I године Историјско-филолошког одсека, међу којима и знатан број „благодјејанаца“, као Светозар Томић, Јевђеније Маринковић, Љубомир Јовчић и др. Од наведених стипендиста, Томић и Јовчић осуђени су пресудом „Академског суда“⁴. Јовчић, приликом тражења „благодјејања“, имао је врло добар успех и кад је он добио државну помоћ онда је логично да је добије и Белић.

Из времена Белићева студирања у Београду сачуван је и његов „Пријавни лист“. У њега је Белић, поред осталог, уписао својом руком и ове податке: рођен у Београду 2. августа 1876. г., сиромашно стање, стан Прилепска ул. Бр. 27⁵.

⁴ Николић, Милоје Р.: Три демонстрације студената Велике школе 1894., Годишњак Музеја града Београда, 1957, књ. IV, стр. 451.

⁵ Велика школа Бр. 344/95. Цео текст „Пријавног листа“ гласи: Полгође II школске 1894/5

М. М. 30 пара

Факултет философски
Одсек филолошко историјски
Дан пријаве 2 фебруар
1895 год.

ПРИЈАВНИ ЛИСТ

редовног ученика Велике Школе
Име и презиме Александар Белић
Име и презиме родитеља или татора Јован Белић
Место и дан рођења Београд 2 август 1876 година
Вероисповед источно-православна
Држављанин српски
Стан Прилепска улица бр. 27
Имовно стање сиромашно

Сведоцба ранијег школовања испит зрелости у Iвј беог. гимназији и I полгође Iве год. филолошко-историјског одсека.

Потпис пријавника
Александар Белић
фил. I године

Примио уписницу
24-II-1895 год. Александар Белић, фил. I год.

Најзад, долази и крај школске 1894/95. године. Испити су одржани у времену од 10—29. јуна 1895. године. Први је испит одржан из грчког језика, а последњи из јавне игијене. Резултатима испита били су задовољни и наставници и ученици. Белић је из сваког предмета добио оцену 5, осим из јавне игијене из које је добио оцену 4. На дан 14. јуна 1895. г. када је био испит из словенске филологије⁶, причају неки савременици, професор Стојановић позвао је неке своје пријатеље да слушају Белића кад одговара из његовог предмета.

По завршетку школске 1894/95. г., долази у Београд Белићев ујак Васа Кокановић, који је живео у Одеси као трговац. Сазнавши за Белићеве новчане невоље Кокановић му нуди своју помоћ за школовање у Одеси, што Белић—по претходном договору са својим професором Стојановићем — прихвата. Тиме му се пружила прилика да настави студије из словенске филологије у Русији, где је било научника светског гласа за тај предмет.

У првој половини јула 1895. г. Белић почиње да врши припреме за одлазак у Русију. У том циљу он се обраћа Великој школи и тражи да му изда „сведочанство о успеху и владању прве године филолошко-историјског факултета“⁷. Своју молбу Белић

⁶ Велика школа Бр. 904/95.

⁷ Велика школа Бр. 987/95. Текст Белићеве молбе гласи:
М. М. 30 п.

Ректорату Велике Школе.

Долепотписани учтиво моли Ректорат Велике Школе да му изда *сведочанство о успеху и владању* прве године филолошко-историјског факултета, који је молилац слушао 1894/5 год.

Београд 10. јула
1895 год.

С поштовањем
Александар Ј. Белић
сврш. фил. I год.

На полеђини молбе:
Срп(ска) краљ(евска) Вел(ика) Школа
Примљено 14/VII 95
Бр. 987

Уверење

Г. Александар Белић, као редован ђак на Вел(икој) Школи у Београду, био је у школској 1894/5 години у I првој години Истор(ијско) филолошког одсека Философ(ског) факултета и по положеним испитима показао је овакав успех из:

јавне игијене: врло добар, из словен(ске) филологије, латинског језика, географије и грчког језика: одличан.

Владања је био доброг.

За ово уверење такса није наплаћена пошто је молитељ стања сиромашног.

Б. 14/VII

Р(ектор) В(елике) Школе

је предао 14. јула 1895. г. и истог дана, уместо сведочанства, добио уверење са оценама из предмета које је полагао.

Тако је Александар Белић завршио своје школовање у „Српској краљевској Великој школи“ у Београду школске 1894/95. године.

И овом приликом Љубомир Стојановић пружио је помоћ своме вредном ученику, препоручивши га својим руским колегама и пријатељима. Та помоћ била је драгоцену Александру Белићу који је умео да је корисно употреби за своје усавршавање.

Милоје Р. Николић

ИЗ ЛЕКСИКОЛОГИЈЕ

1. ГУБИТИ (~ СЕ)

Проучавање значења семантички разгранатих речи вишеструко је корисно. Тако се, најпре, лепо може пратити како се језик богати новим изражајним могућностима, како се све развијају нова значења речи, како од стварних постају фигуративна значења а од ових у даљем развоју опет стварна. Тако се, сем тога, може видети шта то значи живот речи, како и значења речи имају „свој век“, не само, дакле, како она настају, већ и како нестају, како се губе. Тако се, најзад, на очигледним примерима може показати да није у сваком конкретном случају лако дати одређено, апсолутно јасно фиксирано значење. Реч се у реченици не употребљава увек за казивање једног строго ограниченог значења. Напротив, споредне семантичке асоцијације које изазивају поједине речи смисаоно обогаћују текст. Текст је тиме, доиста, пунији, али је утолико тежи посао лексикографа да одабере управо ону од бројних асоцијација која даје „основни тон“ значењу.

Покушаћу да ово покажем анализирајући значење глагола *губити* (~ се). Поћи ћу од савременог језичког осећања. Прво ћу анализирати лик *губити*, а затим лик *губити се*. Употребићу грађу Института за српскохрватски језик САНУ.

А. *губити*

На основу материјала који ми је стајао на расположењу, закључио сам да глагол *губити* има три основна значења:

1. *невољно остијати без кога, чега;*
2. *уйројашћивати, уништиавати, нарушаваћи;*
3. *убијати*. За ово се значење мирне душе може рећи да је за данашње језичко осећање просечно образованог нашег човека — застарело.

Од ова три значења најраспрострањеније је прво. Оно се грана у неколико подзначања. Прегледајмо их.

1. а. *нејажњом зайурајти не знајући куда*. Без сумње смо за каквог пријатеља могли закључити да често „губи“ какву књигу или сл.

1. б. *ѿресијајати имајти*. Врло се изразита потврда овоме значењу може прочитати у Даничићеву преводу Старог завета: „Има вријеме кад се рађа ... вријеме кад се тече и вријеме кад се губи“ (изд. 1938, стр. 512). Истога је значења, само у фигури, овај глагол и у познатом Његошеву стиху из Горског вијенца: „Мањи поток у виши увире. | Код увора своје име губи“ (изд. 1847, стр. 30). У овоме значењу глагол *губити* употребљава се уз разне мислене именице (*вера, нада, расјоложење* и сл.); исп.: Домановић ... у својим делима не губи добро расположење (Б. Поповић, СКГл, стара серија, VI, стр. 1076). Сваким дагом се све више губи вера у победу (А. Ђурић, Ка победи, 81) и сл.

1. с. *осијајати са све мање и мање нечега*. Примери: Он је дакле губио вид, а није могао то да схвати (М. С. Јовановић, СКГл Н. С., 7, 41). Прије се и на шавачки рад гледало с презирањем, али сад то презирање губи силу (С. Дучић, СЕЗБ XLVIII, 71). — Јасно је да у првом примеру *губио је вид* подразумева п о с т е п е н о с т губљења вида, а у другом, *губи силу*, такође је реч о поступном напуштању једног схватања.

1. д. *осијајати без онога што одлази, умире, ишчезава*. Свакако смо били у прилици да чујемо овакву изјаву: У њему губим свога доброг пријатеља, или сл. Овамо спада и Веселиновићев пример: И ја сам губила децу па ... вала Богу (Сељанка, Бгд. 1893, стр. 182).

1. е. *бивати ѿоражён (у каквој бици, игри и сл.)*. За илустрацију навешћу овај Типиков пример: „Пиеро је губио, Иво је чекао и чекао, но тој партији не бијаше конца и краја“ (За крухом, 1904, стр. 10). Овде се сусрећемо и са оваквим примером Лазе К. Лазаревића: „Доносио је често пуње вишеке новаца. Губио је такође“ (Приповетке I, 1898, стр. 76). Сусрели смо се, дакле; са примером у којем су живе асоцијације на неколико-значења овога глагола (нпр. и на 1. б). Није случајно што је то Лазаревићев текст. Особина је добрих писаца да и стилизацијом свога приповедања малим бројем пробраних речи проширују могућности читаочевог примања текста.

1. f. *биџи на шџейџи, шџейџовџи*. Значење добро илуструје овај Белићев пример: „Наш народ губи ако он буде ометан у раду“ (Вук и Даничић, стр. 20).

1. g. *џресџајџи владаџи чиме, џресџајџи биџи у једном сџању*. Примери: Адвокат је губио нерве (Душан Ђуровић, Међу брђанима, стр. 50). Почињао сам већ да губим стрпљење (Александар Ђурић, Ка победи, стр. 8). Од болова и напрезања почео сам губити свест, те ме положише на земљу (С. Јаковљевић, Капија слободе, стр. 183).

1. h. *џресџајџи ојажаџи, џројџушџаџи, занемаривџи*. Ово значење потврђује пример из Јанка Веселиновића: „Брзо схваташе све што учитељ рекне. Ниједну његову реч не губијаше“ (Целокупна дела II, стр. 447).

Д р у г о значење глагола *губиџи*, тј. *уџројашџивџи, унишџавџи; бесџиљно, узалудно џрошиџи; нарушаваџи*, није се тако изнијансирало као прво. Потврђују га ови примери: Сјеме губи тко по пржини сије (Ђ. Даничић, Стари завјет, стр. 111). И крај друге жене ја ћу да се надам, и да своје срце расипам и губим (Ј. Дучић, Сабрана дела I, стр. 153). Ко старо љуби данке губи (Вук, Српске народне пословице). Зар она да губи своју младост и своје здравље због мене? — мишљаше Марта (Ј. Веселиновић, Цел. дела II, стр. 183). Ти, Стипане, канда губиш ришпет редовницима (С. Матавуљ, Бакоња Фра-Брне, 1893, стр. 74). Ма ђевојци срећу губи (Вук, НПјосл).

Т р е ћ е значење, тј. *убијаџи*, треба сматрати застарелим зато што га новији писци не употребљавају. Карактеристично је, међутим, да је, као што је свима познато, у глагола *џогубиџи* врло живо значење „извршити смртну казну над ким“ или сл. Иначе, значење *губиџи* = *убијаџи* потврђује пример из Вукове збирке народних приповедака: Три пута затруби у трубу да чује сватко и ко хоће да може доћи ... да гледа ђе цар цара губи (стр. 197).

V. губиџи се

Чини ми се да се за лик *губиџи се* може успоставити јединствено значење: *несџајџи*. Покушаћу да покажем како су се из овог основног значења разгранале бројне нијансе, које се, међутим, све могу свести на то првобитно. Идимо редом.

а. *несћајајџи залуџаџи, залазиџи не знајуџи куд*. Потврђује га пример: Пре, ови просјаџи и други божјаџи већином се разилазили и губили по оближњим селима (Б. Станковић, Божји људи, 1913, стр. 92). Овамо спада и пример с фигуративном употребом: Стара филозофија губила се у апстракцијама (Ј. Продановић, Наши и страни, 1924, стр. 85). — Мислим да није потребно доказивати да је овде јасно уткано значење „нестајати“.

б. *заузимаџи џакав џоложај да се на крају џосџане невидљив, несћајајџи (у даљини и сл.)*. Примери: Скида ... шајкачу и ... руком стеже јаче пушку и губи се клизавом уском путањом доле (Српске новине, Крф 1917, стр. 135/2). На ужас наш, видик пред нама поче да се губи (С. Јаковљевић, Капија Слободе, стр. 176). — И овде се врло јасно као основно опажа значење „нестајати“.

с. *џроџадаџи, ишчезаваџи, уџајаџи се, џонираџи*. Ово значење је у познатом Војислављевој стиху: О вали, о реко српска! Столећа тако се губе | И као таласи тону у море вечности тавне (Песме I, 1907, стр. 170). — Примери су бројни и сви с провидним основним значењем — „нестајати“.

д. *разлегаџи се несћајајуџи (о звуку и сл.)*. Пример—два из Шантића: И неко викне и одјек се губи (Пјесме, 1911, стр. 101). Но пусто и без одзива | У небу губи се очајни крик (исто, стр. 106). — Као што се види, глагол *несћајајџи* ушао је и у дефиницију.

е. *џосћајајџи неухвајљив, неналажљив*. Могао би се навести овакав пример: Пулс се непрекидно губио.

ф. *џомало, џосџејено несћајајџи*. Примери: Гледала је мило очима, у којима се већ почео губити живот (М. Сретеновић, Јетрве, стр. 99). Светло дана губи се и гаси (В. Илић, Песме I, 1907, стр. 19). — И овде, разуме се, доминира значење „нестајати“.

г. *џресћајајџи биџи у свесном сћању*. Примери: Глава несрећнога девојчета не издржа, она се губила (Р. Л. Кнежевић (превод:) Ернест Ренан, Успомене из детињства и младости, стр. 31). Оно траје и траје да непомичан обамирем и губим се у несвести (М. Настасјевић, Из тамног вилајета, стр. 77). — Значење „нестајати“ доминира и овде.

н. *џресћајајџи владаџи собом; осћајајџи без душевне снаге да се издржи какав најор, неџријајносџ*. Примери: Поче још јаче да бјесни. Да се губи у љутини. Да забораваља сама себе (А. Мурад-

беговић, Свијет у опанцима, стр. 39). Чика-Лука се губио од страха (Б. Ковачевић, Наша књижевност, 1946, стр. 109).

i. *мршавити, њроадаити*. Карактеристичан је Сремчев пример: Вене и губи се сирота, као дгуња на шифоњеру (Вукадин, 1903, 249).

j. *некорисно се њрошити, саитираити се*. Пример: Жао јој беше себе саме, жао јој беше што се тако узалуд и ни за кога губила за све то време (Окица Глушчевић и Милован Ђ. Глишић (превод:) Лав Н. Толстој, Рат и мир II, 1900, стр. 322). — Јасно је да се и приликом трошења физичке снаге у ствари подразумева нестатање животних способности, да је, дакле, и овоме значењу у основи глагол *нестатајити*.

k. *ѡружити се, уѡћиваити се у неодређене даљине (о очима и ѡгледу)*. Примери: Очи ... су се замишљеним погледом губиле онамо даље у низине (Ђалски, Иринина удаја, стр. 7). Губе јој се тако очи у даљинама као брижне мисли (Драгутин Илић-Јејо, Дунавска улица, стр. 53). —

l. *у ѡређењу са чим другим ѡрестатајити имаити важност; ѡсстатајити неизразити, ѡнримешан, неважан*. Примери: Ал' и најопорија змајованка губи се према Марковој дивљачини и грдној му бесноћи (Л. Костић, 5, 355). Али је Париз толико огроман и сјајан, да се пред њим све личне беде губе као ништарије (Ј. Дучић, Сабрана дела V, стр. 62). — Овде је значење „нестајати“, мислим, такође очевидно.

m. *одлазити (обично у ошѡријој, грубљој зайовесити)*. Примери: Него се губи смјеста одавде (Славко Колар, Ми смо за правицу, стр. 45). Губите се, ништарије (Иван Горан Ковачић, Дани гњева, стр. 56). — Непотребно је доказивати да је и овде у основи значење „нестајати“.

* * *

Сем свега овога, глагол *губити* ушао је и у изванредан број израза. Из оправданих лексикографских разлога (о којима није потребно овде говорити) у Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ изрази се обично не обрађују уз глаголе. У питању су принципи на којима је засновано једно дело и који морају бити спроведени у целом делу од почетка до краја. У овоме прилогу, међутим, ми говоримо о целокупном животу глагола *убити* (~ се) у нашем језику, па ћемо зато овде расправљати и о

изразима у којима се јавља и глагол који анализирамо. То су ови изрази:

1. *губиџи из вида, губиџи са вида*. Овај израз има две значењске нијансе:

а. *ѝресџајџи гледаџи у џиџо, џишавџи се могућностџи да се џиџо види*. Примери: Бродарима (је) потребно да из вида не губе компас, да у сваком часу знају где стоје (Шумадија, 1876, стр. 39). А како га с вида губи, све јој је тјешње у души (И. Ћипико, Приповетке I, 1947, 154).

б. *ѝресџајџи узимаџи у обзир, ѝресџајџи имаџи на уму, занемариваџи*. Примери: Не треба губити из вида да су закони наслеђа још сасвим тамни (Ј. Скерлић, Звезда I, стр. 59). Аналише због анализе и губи са вида радњу, постаје досадан (Матош, Огледи, студије и импресије, стр. 145).

2. *губиџи главу*. И овај израз има две нијансе у значењу:

а. *излагаџи се смртној ојасностџи, умираџи*. Пример: А теби је, Мустај беже, Мујо наввијек десно крило био и за тебе је главу губио (Коста Херман, Народне пјесме Мухамедоваца у Босни и Херцеговини I, стр. 605).

б. *ѝресџајџи владаџи собом*. Примери: Чак и они најстарији сарадници ... узнемирени. Часовито клонуће и већ се губи глава (Н. Симић, Иза завјеса, стр. 97). Једино један наш друг непрестано губи главу од бомбардовања (Ј. Ђонових, Хронике и путописи, стр. 288).

3. *губиџи душу*. Овај израз значи: *ѝретерано радиџи, џиешко се ѝремариџи*. Пример: Ти ... знаш — богатство није уживање ... Ја губим душу да бих зарадио три хиљаде дневно (Вера Стојић и Милан Ђоковић (превод:) Максим Горки, Дела XV, стр. 124).

4. Изрази *губиџи из очију, губиџи исѝред очију* значе исто што и израз „губити из вида“: И калуђер је дошао а ја га нисам губио из вида (Ђ. Јакшић, Дела IV, 1882, стр. 180). Србија ... је свагда грешила ... кад је из очију губила ... своју потоњу будућност (С. Новаковић, Балканска питања, стр. 388).

5. Израз *губиџи ѝ аметџи* значи *ѝресџајџи владаџи собом*: Још су њене косе незамршене ... још јој нико није пио

оне црне очи од којих се памет губи (Ј. Скерлић, Писци и књиге I, стр. 108).

6. Изрази *губићи цену*, *губићи у цени* значе *сти-цији*, *добивају мању вредносћ*: Не губи цијене. Рече се у шали онеме који се накашље, и значи да не губи цијене као коњ (Вук, НПОсл). Тим та књига много губи у цени за љубитеље штампарских реткости (Л. Костић, О Јовану Јовановићу Змају, стр. 43).

* * *

На крају, неколико речи о развиту значења овога глагола. По свој прилици полазећи, оправдано уосталом, од *М и к л о ш и ч е в а* тумачења у његову *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen* (s. v. *gyb-*), *P. B u d m a n i u RJA s. v. gùbiti* каже: *Riječ je praslavenska, isporodi stsl. gubiti, rus. губить, češ. hybiti, pol. gubić. — gub postaje ojačanem od gyb...*“ А *Миклошич губићи* дефинише са „*zu Grunde richten*“. Исту дефиницију даје и *Ф а с м е р (М а х V а s m e r)* у своме делу *Russisches etymologisches Wörterbuch* (s. v. *губићь*). Потпуно је јасно да су се и како су се у вези с овим значењем гранала сва она друга о којима смо говорили. Етимолошки и семантички овде је све прозирно. Овде долазе до изражаја принципи о којима говори *А. Б е л и ћ*: „Све то чини да се речи или богате по садржини својој или да им се садржина своди на једну једину особину којом се може обележити не само стварна особина предмета него и однос међу предметима. Ако су повод богаћењу речи све нова остваривања њихова у најразличнијим везама какве се у језику јавити могу — разлог увек могућном свођењу сложенијих значења речи на простија и сасвим проста лежи у духовној природи речи. Њихова је основица представа оног предмета или особине које реч обележава. Ту представу прати увек сазнање не само збира свих особина њених већ и свих њихових прелива који се у њима такође слажу. И једна је од врло значајних особина језика: да може — кад му устреба и када се прилике за то јаве — употребити какву саставну особину или какав њен прелив да речју у којој се они налазе, занемарујући све друго у њима, обележи свој нови случај“ (О језичкој природи и језичком развиту I, 1941, стр. 496—497).

30. III 1961.

Берислав М. Николић

II. О ВИДУ ЈЕДНОГ ПРИДЕВА

Наши речници већином не помињу неодређени вид придева *шајан*, већ имају само *шајни*. Вук бележи само *шајни*, *на*, *но*; Речник српскохрватског књижевног језика др Луја Бакотића наводи само *шајни*, *-на*, *-но*; код Ристића и Кангрге — *шајни*; код Броза и Ивековића, такође, само *шајни*; Александар Перић у Речнику српскохрватско-француском даје само *шајни*. Проф. Белић, тако исто, сматра да овај придев има само облик одређеног вида¹.

Хрваткосрпско-француски рјечник М. Деановића даје *шајни* и *шајан*; Парчић исто даје оба вида овог придева у речнику хрватско-талијанском; Бенешкић у Хрватско-пољском рјечнику наводи *шајан*, *-јна*, *-о* и *шајни*, *-а*, *-о*; Мажуранић у Повјесно-правном рјечнику помиње *шајан* и *шајни*.

Из прегледа ових речника произилази да углавном у речницима рађеним у нашим источним крајевима не налазимо облик неодређеног вида овог придева, док се у речницима који су састављени у западним крајевима наше језичке територије наводе оба вида придева (*шајан* и *шајни*). Изузетак од овога чини једино речник Броза и Ивековића. Ово стање у речницима с источне територије можда показује да је на истоку употреба облика *шајан* мање распрострањена, иако постоји, како ћемо мало касније и показати.

И у делима писаца из источних крајева наилазимо на облик неодређеног вида овог придева, што нам потврђују примери:

Држали су код царице удове *шајан* породични савет... (Пијемонт, 1910, 120, 2). Тада се почео стварати нов шум. Лагањ, тајан

¹ А. Белић: Историја српскохрватског језика, књ. II, св. 1: Речи са деklinацијом, Београд, 1950, стр. 275.

шум, који је личио на болан осмех огорчена човека ... („Звезда“, ур. Бранислав Ђ. Нушић, Београд, 1912, св. IV, стр. 217). Тај младић зна *шајан* начин својствен њему, како да се докопа дечка, његовог срца и његове цигерице (Ч. Дикенс: Велико очекивање, стр. 8 — превео с енглеског Симић Живојин В., Београд 1950). Он је *шајан* ... и тајна је та неопходна за саму његову егзистенцију (Ст. Протић, Дело, 1894, књ. 2, стр. 50). С њим (новим светом) лежем, с њим устајем, душо! Сваком *шајан* ... је л'и теби стран? (М. Кујунџић, Абердар, Други јек, песме, у Београду, 1870, стр. 12). Један део јучерашњег претреса био је *шајан*. Претрес је оглашен за *шајан* због саслушавања сведока ... *Тајан* претрес одржан је по подне (Политика, 1960).

Примери су из грађе Института за српскохрватски језик, и свакако не дају онако потпуну слику какву би дало систематичније прибирање грађе, тим пре што се у текстовима са неозначеним акцентом придевска видска разлика види само у номинативу једнине мушког рода. Али и оволико колико их је, ови примери показују да овај придев постоји и употребљава се и у облику неодређеног вида. Ипак је чињеница да је облик неодређеног вида овог придева мање обичан него код основне масе описних придева, што је и навело Вука — а за њим и друге лексикографе — да га наводе у облику одређеног вида. Разлози за то биће доста сложени.

По мишљењу проф. Белића, овај придев је добио само тај, одређени вид под утицајем присвојних придева истог наставка². Стварно имамо *јужни* (Бакотић наводи и *јужан*), *северни*, *зајадни*, *источни* и сл., али ти придеви значе просторне односе извесне врсте, тј. припадају семантичкој категорији у којој се облик одређеног вида по правилу јавља. С друге стране, међутим, имамо велики број придева са истим суфиксом који показују нормалну видску разлику: *озбиљан*, *јасан*, *обичан*, *сјајан*, *шајан*, *бедан*, па ако хоћемо и антоним придева о којему говоримо — *јаван*. Према томе, утицај присвојних придева може бити један од разлога за ову појаву, али не и једини, не и довољан разлог.

² „Под утицајем присвојних придева и неки су други придеви са истим наставком добили само један вид: дивљи према жаљби и сл., тајни и сл.“ (А. Белић: Историја српскохрватског језика, књ. II, св. I: Речи са деklinацијом, Београд 1950, стр. 275). — Што се тиче придева *дивљи*, он је образован другим наставком, наставком присвојних придева. Б. Јањић је показао да и тај придев има оба вида (Наш језик III, св. 1—2, 1951). Сем тога *дивљи* и по своме постанку подсећа на присвојне придеве.

Придеви *танъ* и *ивѣнъ* постојали су и у старословенском. Помињемо и придев *јаван* не само због тога што придеви *шајан* и *јаван* стоје у вези по супротности него више због тога што су по постанку истоветни. Ти су придеви образовани суфиксом *-ѣнъ* (> *-ан*) од прилога, засведочених у старословенском у облицима који напомињу именске локативе — *тан* и *ивѣ* (то је и старији српскохрватски облик, који се изгубио, тако да данашњи прилози гласе *шајно* и *јавно*). Како се већ на основу њиховог порекла види, *шајан* и *јаван* — за разлику од највећег броја описних придева — стоје према прилозима у секундарном односу. Разлог овоме је у њиховом семантичком садржају — *шајно* и *јавно* пре свега су карактеристике радње, па је природно што се ове две лексеме јављају првенствено као одредбе глаголске (тј. као прилози), а тек у другом плану као именичке (и овде, углавном, као одредбе глаголских именица). И можда је управо ово пресудан моменат који омогућава видске особености оваквих придева у односу на остале описне придеве. Наиме, у старијем српскохрватском, синтетичком типу реченице нерадо се употребљавала глаголска именица као субјекат, па је предикатску службу придева овог семантичког типа (који представљају првенствено одредбе радње) обично преузимао прилог: *шајни договор*, али *договорили су се шајно* радије него *договор је био шајан*. Отуда су се овакви придеви употребљавали у предикату ређе него други описни придеви, што значи да је изостајала основна функционална категорија која подржава облик неодређеног вида, па је он могао постајати и мање обичан. Све ово, међутим, вреди једнако и за *јаван* и за *шајан*, а зашто је код првог облик неодређеног вида ипак обичнији него код другог — тешко је одговорити. Можда би се могло помишљати на утицај неједнакости облика одговарајућих именица (с једне стране *шајна* — са обликом који је можда подстицао употребу одређеног вида придева, а с друге *јав* и *јава*); али могла би се тражити и друкчија објашњења.

У сваком случају, може се узети да у једно време облик *шајан* није био обичан и да се у новије време поново почео употребљавати. Таквом развоју погодује новији, аналитички тип реченице, који форсира употребу глаголских именица у служби субјекта, а тиме и предикатску употребу придева овог семантичког типа, али ће у овом конкретном случају основни разлог бити

аналогија према антониму *јаван*. Занимљиво је да Ристић и Кан-грга у својем речнику под одредницом *јаван* стављају орр. *шајан*, док као засебну одредницу немају *шајан* већ *шајни*. За овакво обличко изједначавање чланова појединих лексичких спрега може се наћи врло јасних аналогија. Тако је именица *дан*, под утицајем антонима *ноћ*, почела добијати у инструменталу једнине наставак IV врсте: *дању* према *ноћу*, али само у тој опозицији временско-прилсшког карактера, док је у осталим случајевима *даном*. Тако се и *шајан* могло образовати и образује се према *јаван*, структурално, као његова антитеза.

Немамо разлога да се супротстављамо овом развиту, па облик *шајан* треба примити као нормалан и правилан, тим пре што се среће код писаца и што се може рећи да није стран добром језичком осећању.

Драгољуб Д. Јермић

ХРОНИКА

ДЕВЕТИ ЛЕКТОРАТ СРПСКОХРВАТског ЈЕЗИКА У ФРАНЦУСКОЈ

У јесен 1960. године, одлуком надлежног органа Универзитета Екс-Марсеј, српскохрватски језик увршћен је у групу бројних страних језика који се данас изучавају на старом и угледном Филозофском факултету у Екс-ан-Прованс. Настава словенских језика и књижевности на овоме факултету нема дугу традицију: његов Словенски институт основан је тек пре пет година и отада се на њему предају руски и пољски језик и руска књижевност. Интересовање за славистичке студије међу студентима постајало је из године у годину све веће. То се најбоље види из податка да ове године око седамдесет студената изучава словенске језике у Институту, што је за француске прилике свакако веома завидан број.

Наставу српскохрватског језика и предавања о југословенској цивилизацији прати осам студената којима добро познавање руског језика донекле олакшава улажење у проблеме нашег језика. Ваља истаћи да библиотека Института већ сада располаже са око сто одабраних књижевних дела и најпотребнијих приручника на нашем језику, и да је на иницијативу Института овдашња Универзитетска библиотека недавно откупила велику библиотеку познатог француског слависте *Андре Мазона* у којој има око две стотине језичких, књижевних, историјских, етнографских и географских дела на нашем језику. Ова два књижна фонда омогућиће овдашњим младим славистима да стекну прва дубља знања о о једној словенској култури коју досада нишу познавали.

Чврсто сам уверен да ће их она освојити и да ће они умети да открију у њој све оне вредности којима се ми Југословени носимо.

Бранко Јелић

ОЛАФ БРОК

(1867—1961)

На дан 28. јануара ове године угасио се дуг и плодан живот једног од најистакнутијих иностраних слависта. Тога дана умро је у Ослу, у 94. години живота, професор Олаф Брок (Olaf Broch), оснивач славистике у Норвешкој и њен највећи представник у тој земљи.

По завршетку универзитета у Кристијанији (Ослу), покојни проф. Олаф Брок је наставио своје лингвистичке студије од 1886—88. код знаменитих протагониста словенске филологије: у Москви код Фортунатова, Шахматова и Кључевског, затим у Пољској, 1891—92, код Бодуена-де-Куртенеа, у Лајпцигу, 1892—93, код великог немачког слависте Лескина и најзад у Бечу, 1893—1894, код нашега Јагића. Наоружан тако великим знањем код најчувенијих тадашњих лингвиста, почео га је одмах практично примењивати при испитивању словенских говора у Аустро-Угарској, 1894/5. године. Резултате тих својих дијалектолошких испитивања, као и многих доцнијих радова, објављивао је у Јагићеву Архиву, у којем је стално сарађивао, све док је тај научни часопис излазио. Као први свој научни рад објавио је у њему 1895. и 1897. „Zum Kleinrussischen in Ungarn (Dialekt von Ublya)“. Други дијалектолошки рад, „Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze in östlichen Ungarn“, објавио је 1897. и 1899. у издању научног друштва у Кристијанији.

Истакнувши се брзо својим научним радовима, буде 1896. изабран за доцента Универзитета у Кристијанији, а 1900. за професора словенских језика, у првом реду руског, на ком је месту остао до 1937. године. Осим тога, био је генерални секретар Норвешке академије наука од 1924.—1946. Са тих положаја је много допринео развоју славистике у Норвешкој. Пошто је већ у

првим дијалекатским испитивањима показао изванредну способност у примени модерних фонолошких метода, добар слух, поуздано бележење и студиозну обраду, на Јагићеву препоруку бечка Академија наука му је поверила испитивање говора југоисточне Србије, у нишком, лесковачком, пиротском и врањском округу, који су 1878. припојени Србији. По тврђењу Бугара и неких страних научника, ти говори су били бугарски, или бар прелазни. Пошто је Брок добро положио испит при проучавању граничних говора угроруских и словачких, сасвим је оправдано што је њему поверено да на терену утврди да ли су говори југоисточне Србије бугарски или српски. За време свога тромесечног бављења у тим окрузима, 1899. године, Брок је прикупио богат материјал и по њему израдио велику студију „Die Dialekte des südlichsten Serbiens“, објављену 1903. године у издању бечке Академије наука¹. Ваља истаћи да овај Броков рад представља собом прво дијалекатско испитивање у Србији модерним научним методом. Њим је први пут у науци доказано да су дотле спорни говори саставни део српскохрватске језичке целине, што је две године доцније још потпуније потврдио проф. Белић својим великим дијалектолошким делом „Дијалекти источне и јужне Србије“ (у Српском дијалектолошком зборнику, књ. I). У тој књизи проф. Белић је први пут говорио о Брокову раду, а у посебној студији „О дијалекатском материјалу О. Брока“, у Срп. дијал. зборнику II. 1911. год. дао је детаљну оцену тог рада и указао на неке пропусте и нетачности, због непоузданости људи који су Броку давали материјал.

Године 1902. проф. Брок је испитивао у Русији дијалекте, па је резултат тих испитивања објавио у Зборнику Одељења руског језика и књижевности Императ. Академије Наука, под називом „Опис једног говора из југозападног дела тотемског среза“. Стекавши велико искуство у проучавању неколико словенских језика, он је израдио велику студију „Очеркъ физиологии славянской рѣчи“, коју је објавила Јагићева „Енциклопедија славянской филологије“, 1910. у Петрограду, а идуће године појавила се и у Хајделбергу под називом „Slavische Phonetik“. У тој књизи први пут је научно обрађена физиологија гласова свих словенских језика, међу њима и српскохрватског и словеначког. Ради про-

¹ Schriften der Balkankommission Linguistische Abt. I. Südslavische Dialektstudien 3, стр. 342, in 4°.

учавања словеначког језика, Брок се бавио 1905. у словеначким крајевима.

Проф. Брок се целог свог века бавио проучавањем руских говора и о њима написао више студија и чланака, од којих ћу поменути само неке. Год. 1916. објавио је у издању Академије наука у Петрограду рад „Говори западно од Мосаљска“, 1927. у Јагићеву Архиву „Russenorsk“, тј. русконорвешки погранични мешовити говор у северној Норвешкој; 1929. „Архивске студије у Русији у мају-јуну 1928.“, у издању Норвешке академије наука; 1939. „Руска имена места у северној Норвешкој“; 1957. „О једном белоруском дијалекту из околине јужно од Вилне“, у хајделбершком часопису „Zeitschrift für slavische Philologie XXVI, 1“.

Као познавалац рускога језика и културе и као велики пријатељ рускога народа, пок. проф. Брок трудио се да Норвежанима олакша учење руског језика, па је написао два уџбеника: „Руску граматику“, 1936. која је имала још два издања, и „Уџбеник руског језика (заједно са Борисом Клејбером), 1945.

Мада се његов научни рад кретао највише у кругу руског и других словенских језика, проф. Брок је посвећивао пажњу и појавама у норвешком језику, нарочито фонетским, и о њима написао више чланака и одржао неколико предавања. А као врло истакнут фонетичар објавио је (са Е. Селмером) 1921. „Уџбеник елементарне фонетике“, који је после тога имао још четири издања. Последњи његов дијалектолошки рад, „О литванском јужно од Вилне“, штампа се ове године у часопису „Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskab“.

Као велики познавалац и пријатељ словенских народа, проф. Брок је не само проучавао њихов језик и написао многе радове од велике научне вредности, већ је целог века пратио и њихов политички и културни живот и написао многобројне чланке о томе у научним часописима и новинама. Поред тога је преводио књижевна дела Сватошлука Чеха, Х. Сјенкјевича, Л. Толстоја (Ана Карењина), Ф. Достојевског (Браћа Карамазови), Берђајева. Упознавши се с нашим народом за време својих дијалекатских испитивања у Србији и Словеначкој, он му је до смрти остао пријатељ, са симпатијама пратио његов политички и културни развитак и преко јавности бранио његове интересе. За време својих путовања по нашим крајевима слао је дописе најчитанијим

норвешким новинама „Aftenposten“, а по повратку с пута одржао неколико предавања. Поводом преврата 29. маја 1903. написао је чланак „Догађаји у Старој Србији“. У вези с анексионом кризом написао је чланак „Аустрија и Србија“, у којем је жигосао империјалистичке намере Аустро-Угарске на Балкану. Кад је 1915. године у Лондону потписан тајни договор између западних савезника и Италије, којим су овој уступљени југословенски крајеви, да би ушла у рат против Тројног савеза, проф. Брок је устао у одбрану наших националних права чланком „Италија и Словени“. Исте године написао је чланак „Србија и Европа“, у којем је изнео значај Србије у послератном кројењу карте Европе. А кад је 1917. на Крфу објављена знаменита „Крфска декларација“, као резултат споразума између владе Србије и Југословенског одбора у Лондону, Брок је написао чланак „Срби-Хрвати-Словенци“, у којем је поздравио овај историјски документ, који је имао да послужи као правна основа будуће југословенске државе, која ће бити неминовни резултат њихове борбе за ослобођење и уједињење. Уз чланак је превео и цео текст Декларације. Најзад, 1947. године, кад се навршило сто година од победе Вукове реформе књижевног језика и правописа, написао је чланак у листу Morgenbladet „Проглашавање стогодишњице културног живота Југославије. Посвећено Вуку Караџићу“. На крају треба споменути да је пок. Брок намеравао штампати једну књигу успомена са свога пута по нашим крајевима. Своје симпатије које је показивао целога живота према нашем народу, пренео је и на свога ученика и научног наследника др Арне Галиса (Arne Gallis), који врло усрдно и успешно наставља његов рад.

Због стечених заслуга за наш народ на научном и културном пољу, проф. Брок је изабран 1920. за дописног члана Српске академије наука.

Нека је вечна хвала и слава пок. проф. Олафу Броку!

Милош С. Московљевић

ГЛИША ЕЛЕЗОВИЋ

17. X 1960. умро је Глиша Елезовић, дописни члан Српске академије наука и уметности и наш угледни филолог и историчар. „Наш језик“ бележи смрт свога истакнутог сарадника који је то био од самог оснивања часописа.

Глигорије-Глиша Елезовић рођен је у Вучитрну 6. I 1879. год. Основну школу похађао је у своме родном месту, а гимназију у Солуну и Цариграду. Дипломирао је на Филозофском факултету у Београду 1905. год. Више година био је наставник у Пљевљима, Солуну, Скопљу и Призрену. Октобра 1926. год. постављен је за начелника основне наставе Министарства просвете у Београду, али је већ августа 1907. пензионисан „због политичког неслагања са тадашњим председником Министарског савета Вељом Вукићевићем и после тога се није више враћао у државну службу“ (Годишњак Српске академије наука за 1946. год., књ. LIII, стр. 190).

Као филолог Елезовић је радио у неколико области.

Најпре—у дијалектологији. У „Босанској вили“ објавио је 1910. год. чланак „Нешто о јањевском дијалекту“. У СДЗБ II штампао је „Извештај са дијалектолошког путовања у Вучитрн до Пећи“. Када се зна колико је и данас мало посебних расправа о косовско-ресавском дијалекту, можемо само зажалити што нису објављени Елезовићеви радови: „Гласови у Косовско-метохиском дијалекту“ (дипломски рад) и „Акценти у именица у Косовско-метохиском дијалекту“ (рад за професорски испит). Али је Глиша Елезовић веома задужио нашу дијалектологију својим „Речником косовско-метохиског дијалекта“ (СДЗБ IV и VI). То је „најкрупније и најзначајније дело наше дијалекатске лексикографије“, и поред чињенице што га је аутор морао бранити у једној прилично оштрој полемици. Као што често бива у сличним прили-

кама, истине је било и на једној и на другој страни, али је ово Елезовићево дело заузело неоспорно високо место у нашој науци пре свега својим веома исцрпним и аутентичним материјалом. У ЈФ XVIII Елезовић је објавио „Један оглед нашег говора из Ораховца у Подрими код Призрена“. — Поменимо, најзад, овде и Елезовићеве радове из албанске дијалектологије: „Знатније разлике између две групе говора у арбанашком језику: гегиске и тоскиске“ (ЈФ XVIII) и „Гласовне особине арбанашког дијалекта Дебра и околине“ (СДЗБ XI).

Друга област у којој је радио Елезовић као филолог јесте — лексикологија. Овој области управо припада и његов овде приказани „Речник косовско-метохиског дијалекта“. Али ту ваља поменути још и бројне Елезовићеве радове у „Нашем језику“ објављиване обично у рубрици „Из живота речи“. Када читалац прелистава ранија годишта нашег часописа, често стиче утисак да је ова рубрика тако рећи и установљена за тако потребне и корисне Елезовићеве прилоге. Неопходно је поменути и дугогодишњи Елезовићев рад на Речнику наше Академије.

О н о м а с т и ц и је свакако Елезовић дао значајне прилоге и својим радовима „О именима и пореклу старијих муслиманских породица у Скопљу“ (Зборник за етнологију и фолклор Јужне Србије и суседних области, књ. I) и „О имену Шапца кроз векове — Заслон град на Сави, град Сава, Шабац, Bögürtlen, Bögürdelën“ (Гласник Етнографског института I).

Елезовић је написао и низ прилога посвећених народној усменој књижевности.

Уосталом, када се прегледа целокупна Елезовића библиографија, види се да је он за цело време своје делатности обрађивао одређену научну материју чије проучавање захтева познавање свих оних области које смо напред поменули. Подела Елезовићевих радова на те области условна је. Сви се они узајамно прожимају. Тако се могу оцењивати и радови историчара Глише Елезовића о нашим односима с Турцима.

Неопходно је, на крају, истаћи видну Елезовићеву друштвену делатност.

Захваљујемо Глиши Елезовићу и на сарадњи у нашем часопису и на његовом целокупном честито обављеном научном послу.

Б. М. Н.

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. *Он нема суџарника њриликом удварања, а ако би се који и њојавио, може да буде сигуран да она неће на њих ни обраџиџи ѡажње* (Нин, 13. нов. 1960).

У писању се често, као у овом случају, мало води рачуна о слагању делова једне реченице и делова двеју међусобно везаних реченица који се један на други односе. У другој реченици се овде говори о појединцу (ако би се *неки и њојавио*), а у трећој, од које је друга зависна, каже се, прво, да *он* може бити *сигуран*, а одмах затим: да *она неће на њих* (уместо: *на њега*) да *ѡгледа*. Један се појављује да би свратио на себе пажњу, а каже се да *на њих* неће да погледа она чију наклоност овај жели задобити. Ваљда зато што се не мора појавити један него и више њих и, наравно, што се не настоји свакад да се мисли коректно и јасно кажу. Да је тога настојања било код овога писца, он би свакако написао — *ако би се доцније неки њојавио, може да буде сигуран да она неће на њега ни обраџиџи ѡажњу* или пак: *ако би се доцније неки њојавили, могу да буду сигурни да она неће на њих ни обраџиџи ѡажњу*.

2. *У н и ш ѡ и ѡ и ћ у све шѡо будем ѡрибиљежѡо*. — У свакој се школској граматичи може наћи какви треба да буду правилни облици футура, и ми на неисправност овога облика не бисмо ни указивали, али нас на то понукава један предлог за јединствени начин писања футура који је учињен да би се избегла двострукост која је предвиђена још нацртом новогa правописа. Као што је познато и овај правопис допушта двојак начин писања овога облика када помоћни глагол долази иза инфинитива на *-ѡи*: облик с крњим инфинитивом, без *и*, и одвојеним облицима презента глагола хтети: *униѡиѡиѡи ћу* и сажети облик *униѡиѡићу*.

Изнети предлог којим се хтела и ту постићи јединственост облика футура био је образложен писањем овога облика глагола на *ћи*, од којих се свугде код нас пише пуни облик инфинитива и одвојен облик помоћног глагола иза њега, а затим употребом пуног облика инфинитива и од глагола у којих се он завршава наставком *ићи* уколико енклитика долази испред главног глагола. У томе образложењу има, несумњиво, неке логике, тим пре што је било и писаца који су тако писали, иако не никад доследно само тако. Писци су свакако ишли за употребом у народу, а ње такве овде нема, јер футур — то је одвећ познато — није постао од пуног већ од крњег облика инфинитива, тј. од некадашњег супина. Ми имамо своје схватање о томе шта је стварно дао такав облик инфинитива с презентом помоћног глагола *хйейи* иза себе. Ми смо га износили и у овоме часопису, и немамо никакве потребе да га овде понављамо. Истаћи ћемо само да су кодификатори правописа имали разлога да одбаце учињени предлог о промени облика футура и да усвоје оба досадашња облика тога глаголског времена, па ћемо зато и овде рећи да је место *унишиићићу* требало употребити облик *унишиићићу* или *унишиићићу*, управо онај од ова два облика који је другде у дотичном напису употребљен.

3. *Самоојредељење — рекао је он — је важећа процедура ...* — Иза зареза, ни иза осталих знакова који врше његову функцију, енклитике се у добром стилу не употребљавају. Ту је овај оправдани захтев интерпунгирања везан за природу српскохрватског књижевног језика, који не трпи енклитике на почетку реченице. Одмах се може рећи да овде, и уопште у случајевима уметнутих реченица, тамо где се оне уносе међу делове друге неке реченице, какав случај имамо у наведеном примеру, — део иза уметнуте реченице није почетак већ наставак раније почете реченице. Али иако енклитика *је*, написана непосредно иза црте која је ту стављена ради одвајања од оног што је уметнуто, није на почетку, — ипак интонациони прекид, који се јавља између уметнуте реченице, као и између уметнуте речи, уосталом, и онога дела реченице који долази иза њих, у толикој је мери осетан да иза себе не допушта употребу енклитике. А, што је много важније, свакад је могуће да се избегне употреба енклитике непосредно иза зареза, иза црте, па и иза заграде, већ самим тим што се може узети акценатски

облик дотичне речи место енклитичног, много чешће стављањем енклитике испред уметнутог дела, или пак иза других делова реченице који такође долазе иза онога што је у њу уметнуто. Овде је огрешење о добру интерпункцију могло да се избегне на тај начин што би горња реченица била дата у облику: *Самоодређење је — рекао је он — важјећа процедура ...* или у облику: *Самоодређење рекао је он — важјећа је процедура.*

4. *Није хтео да нам љрича о својим тешкоћама као здравственог радника.* — Свако ко је прочитао ову реченицу сигурно је запазио да у њој нешто стилски и језички није исправно. А није баш тако једноставно да се укратко покаже како се та неисправност може отклонити. Ипак се може рећи да је она везана за рђаво слагање поредбене синтагме *као здравственог радника* са синтагмом *о својим тешкоћама*, с којом она очевидно стоји у вези, али нити се с њом може слагати у облику, јер генитив *здравственог радника* не казује директне одлике *тешкоћа*, нити се опет оваквом поредбом може објаснити на кога се односе тешкоће, чије су тешкоће. Ако је писац, односно новински извештач (реченица је узета из једног дописа у новинама) хтео рећи да је тај о коме говори као здравствени радник имао тешкоћа о којима није хтео да прича, морао је рећи: *Није хтео да нам љрича о својим тешкоћама које је имао као здравствени радник.* А писац је и без узимања поредбеног везника *као* могао казати чије су то тешкоће, у коме случају је морао избећи везник *као* и рећи: *Није хтео да нам љрича о својим тешкоћама једног здравственог радника.* Када се зна да су тешкоће, с једне стране, здравственог радника, а с друге стране онога о коме писац говори, било би јасно шта се и овако хтело казати.

Ми ипак сматрамо да би мисао била адекватнија у оном првом облику иако је дата са једном зависном реченицом више. Не треба сметати с ума да, када *као* стоји уз неки падежни облик, тај облик ваља да се у падежу слаже с обликом на који се односи. А у реченици од којје смо пошли субјекат, мада неприсутан, није ништа друго него *он*, а *здравствени радник* је апозиција субјекта, па пошто субјекат стоји у номинативу, биће обавезно да и та његова апозитивна одредба буде у номинативу.

Х.

5. То је синоменик посвећен независности Тога (Борба, 7. III 1961, 1).

Пред владином јалашом одсвиране су химне Југославије и Тогоа (Политика, 5. III 1961, 1).

Из ових примера види се неуједначеност у нашој дневној штампи у промени имена државе Того: ген. Тога и Тогоа.

Иако се именица мушког рода Того (тај Того) слаже по облику са именицама Конго, Мароко, које се мењају: Конго — Конга; Мароко — Марока итд., тј. на основу Конг-, Марок- додају се наставци промене именица мушког рода, — више се јавља у облицима који су добивени додавањем падежних завршетака на облик номинатива Того: ген. Тогоа итд. Можда је то због тога што би се облик генитива Тога изједначио са обликом показне заменице њај — ген. њога. Требало је, затим, по Правопису, у другом примеру написати правилно одсвиране, уместо одсвиране.

6. Први професор на њој био је пољски јесник Адам Мицкјевич (Политикин забавник, 11. III 1961, 11).

У нашем правопису утврђено је тачно писање словенских речи код нас. Тако презиме овог великог пољског песника налази се у правописном речнику и гласи Мицкјевич, а не Мицкијевич.

7. Цела ова акција представљала би само формални покушај да се од свесног и хойимичног уништења сјасе бар нешто из њог некроловог музеја што је миленијама сјајао под ведрим небом (Нин, 12. III 1961, 6).

Именица мушког рода милениј у нашем језику има два облика: милениј и миленијум, исто као кришериј, кришеријум; орашориј, орашоријум; конзилиј, конзилијум и сл. Према томе, датив, инструментал и локатив множине од именице милениј, миленијум је миленијима, миленијумима, а не миленијама.

8. Весперн у коме каубоји неће бити Хамлети са ласоом, а њихове драгане — Офелије (Политика, 11. III 1961, 10).

Именица ласо (шпан. lazo), врста ужета, мења се у јединици као именица село (ласо — ласа као село — села), тј. на основу лас- додају се наставци именица мушког или средњег рода. Неправилан је, према томе, облик инструментала јединине ласоом, већ треба да гласи ласом: „... Хамлети са ласом ...“. У множини она може бити и мушког и средњег рода: та ласа и ти ласи, што је и у Правопису назначено.

9. *Сматрао је да је се ипак све срећно завршило* (Подитика, 11. III 1961, 6).

Облик 3. (лица једине помоћног глагола *јесам*, који гласи *је* (поред облика *јесѝ*, *јесѝе*), употребљава се иза заменичких енклитика (исп. Он *ме је* видео). Неправилно је говорити и писати: „Он *је се* радовао“, па је неправилно, некњижевно и: „Сматрао је да *је се* све ... завршило“. Писање „*је се*“ није у духу нашег књижевног језика (в. НЈ 1932. г.). А веза „*се је*“ у 3. лицу једине перфекта гласовним путем у изговору даје *се* (*се је* > *сее* > *сѐ*) и такво се писање у књижевном језику може сматрати правилним. Зато је горњу реченицу требало написати: „Сматрао је да *се* ипак све срећно завршило“.

10. *Слажући нове акорде боја: црвене и кесѝењасѝе, жуѝе и црвене и тамно зелене са црном и црвеном, он се највише љоводи за колоритом ѝадашњег ѝексѝила* (Нин, 12. III 1961, 8).

Заједно се пишу, као једна реч, придеви *ѝамнозелен*, *ѝамноцрвен*, *мркожуѝи* и сви други придеви који означавају нијансе боја и који су, према томе, праве сложеннице.

11. *Оѝуда је ... савѝтовао расѝѝичком ѝремијеру „ѝѝо већу ... одмереносѝ“ како не би ѝреѝѝерано разгневио осѝале афричке, ѝа и азијаске ѝредсѝавнике* (Нин, 12. III 1961, 3).

Придев *азијѝски* изведен је од именице *Азијѝ* наставком *-ски*. У оваквом положају сугласник *ѝ* се не губи. До губљења сугласника *ѝ* долази само када се он нађе у положају између *с* или *з* на првом месту и *к* или *м* или *н* — на другом (*наѝрсѝка* = *наѝрска*, *усѝмен* = *усмен*). У придеву *азијѝски* *ѝ* није у таквој позицији и, због тога, не треба га ни изостављати, уколико, наравно, ово овде није случајна штампарска грешка.

12. *Јужно-афричка Унија је ѝрогласила реѝублику* (Нин, 12. III 1961, 3).

Непотребна је цртица између речи *Јужно* и *афричка*. Треба писати *Јужноафричка Унија*, *јужноафричка клима*, тј. састављено *јужноафричка* (односно *Јужноафричка* ...). Кад две речи представљају један појам придев од њих пише се заједно: *сѝољно-ѝолиѝички* (курс), *књижевноисѝоријски* (спис), па према томе, и *јужноафричка*, односно *Јужноафричка* (Унија).

13. „Васйок“ је њловио у удаљености која се кретала од 172 до 302 км (Глобус, 1. V 1961, 7).

Самогласници руског језика преносе се у наш језик без обзира на промене које се у руском језику врше под утицајем акцента. Тако се руско *Москва* пише у нашем језику *Москва*, а руско *Восйок* исто тако треба писати: *Восйок*, без обзира на то што се у рускоме те речи изговарају *Масквд*, *Васйдк*.

Д. Ј.

НАШ ЈЕЗИК излази једанпут у два месеца у свескама од 4 до 6 шабача; пет свезака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. Годишња претплата износи 500 дин.; цена поједином броју је 100 дин. Претплаћу слајти Институту за српскохрватски језик Српске академије наука и уметности, Београд, Кнез-Михилова 35/I, на текући рачун број 101-14-2-947. Рукописе слајти Уредничком одбору или др Бериславу М. Николићу, секретару Одбора, Институту за српскохрватски језик Српске академије наука и уметности, Београд, Кнез-Михилова 35/I. — Рукописи се не враћају.

491.82
N241

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XI, св. 5—6.

БЕОГРАД, 1961.

САДРЖАЈ

	Страна
1. <i>Мишар Пешикан</i> : Напомене о новом правопису	133—161
2. <i>М. Сидвановић</i> : Уз напомене о новоме правопису	162—179
3. <i>А. Пецо</i> : Примјена једног правописног правила у нашој штампи	180—193
4. <i>М. Павловић</i> : Корелације и поремећаји у њима	194—195
5. <i>Берислав М. Николић</i> : Једна акценатска алтернација у савременом српскохрватском језику	196—200
6. <i>Језичке йоуке</i>	201—205

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник др МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Берислав М. Николић

Научно дело

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА
БЕОГРАД

Слог: „Научно дело“, Београд, Вука Караџића 5.
Штампа и повез Графичког предузећа „Академија“, Београд, Космајска 28.

НАШ ЈЕЗИК

НАПОМЕНЕ О НОВОМ ПРАВОПИСУ

Појава заједничког правописа српскохрватског језика с разлогом је поздрављена као крупан догађај у историји наше културе и као срећан и озбиљан почетак једног обимног и сложеног али неодложног посла на отклањању извјесних помало вјештачких сметњи и препрека које отежавају нормални ток културног живота и саобраћаја. Пријем на који је наишао Правопис, спремност аутора и преносилаца јавне ријечи да прихвате и оне за прво вријеме — док се створи навика — необичније правописне и нормативнојезичке одредбе — показују да неће бити начелних тешкоћа ни у усвајању стандардизованих стручних терминологија које је наговјестио новосадски договор и које наша култура с правом очекује. Ако су такве свакодневне ријечи као *шачка* и *зарез* могле бити усвојене као заједнички термини, нема се разлога прибојавати да ће уједначавање термина као што су *кисик*, *водик*, *душик* односно *кисеоник*, *водоник*, *азот* наићи на веће тешкоће.

Требало је ово одмах у почетку истаћи и зато да се не би погрешно схватила намјена овога осврта. Наиме, ако ће у њему и бити предложена понека друкчија формулација или ако ће бити замјерено некој формулацији, то никако не значи оспоравање Правописа, него само дискусију о појединим његовим детаљима и предлоге ситнијих (често чисто техничких) ретуша. До новог издања Правописа вјероватно ће морати доћи већ и зато што само једно издање не може за дужи низ година задовољити потребу за једним оваквим приручником, који се свакодневно и врло широко употребљава, а овај осврт је замишљен као прилог послу на том будућем издању или бар као предлог да се неке ствари узму у обзир приликом припремања новог издања. Природно је да један тако сложен и обиман рад као што је објављени Правопис, од којег се захтијева сва прецизност једног правног

текста (уосталом, он донекде и јест правне природе), не може претендовати на дефинитивност свих формулација, па би, чини ми се, било корисно прикупљати преко наших стручних часописа предлоге и примједбе које би могле помоћи при раду на другом издању.

Ове напомене тичу се само првог дијела Правописа — Правописних правила. Што се тиче Правописног речника, за његово иоле систематичније разматрање био би неопходан врло обиман рад, у који ја овом приликом нијесам могао улазити. Јер хтјело се то или не хтјело — приручници карактера и поготово обима Правописног речника неминовно задиру и у друге области језичког (а не само правописног) нормирања. Ако је у једном лексичком приручнику од 70.000 одредница означаван акценат, ако је показивана глаголска и именичка промјена, ако се у њему заузима став према неким колебањима у творби ријечи (рецимо *неизљечив*—*неизљечљив* и сл.) — онда то више није само правописни, ортографски норматив, него у великој мјери приручник са подацима о нормативној лексици, морфологији и акценту. Нарочито су ту обухваћена питања акцента, јер се при толиком обиљу акцентованих ријечи (тим прије кад је показано мијењање акцената у деклинацији и коњугацији) морају обухватити практично све значајније категорије акценатских односа. Према томе, да би се дала оцјена Правописног речника, неопходно би било извршити категоризацију материјала, категоризацију нормативних одређивања — правописних, морфолошких, лексичких и нарочито акценатских — и видјети које се законитости у томе спроводе и треба ли их прихватити немодификоване.

Овдје треба напоменути да би добро било кад би постојао неки предговор Правописном речнику, у којему би се за ширу (најзад — и за стручнију) публику објаснило по којему су критерију уношене ријечи у Речник и у којој мјери неправописна нормирања (нпр. акценатска) у њему претендују на нормативност и обавезну примјену. Одмах се намеће питање јесу ли у довољном обиму спроведени припремни радови за таква нормирања и јесу ли аутори овога дијела Правописа довољно широко и са довољно метода бирано а н к е т н о тијело за нормирање једне у толикој мјери необрађене области као што је рецимо акценат — ово, разумије се, само у томе случају ако неправописна нормирања

у Речнику претендују да буду исто толико прописи колико и правописна правила. Овим се, наравно, ни у најмањој мјери не оспорава велика корисност овакве обраде Правописног речника; ко год је долазио у прилику да се одлучује као за бољи за један или други облик и нарочито акценат неке ријечи, знаће колико су драгоцени приручници и лексикографски радови појединачних аутора (нпр. Ристића и Кангрге или Бенешихев), па је природно да ће тим драгоценији у томе погледу бити један приручник од 70.000 ријечи који је колективно дјело наших најпознатијих језичких стручњака.

С обзиром на то, ове напомене — како је већ речено — ограничиће се на текст Правописних правила и Правописне терминологије. Само се по себи разумије да оне представљају само лични став и личне оцјене аутора. Најпрегледније ће бити ако напомене изложим идући редом према тексту Правописа.

Уз *ш. 11f*: „Називи за ознаку расе пишу се малим словом ... Али ако такав назив значи етнички одређену групу, он се пише великим почетним словом: *амерички Црнци*“. — Тешко је показати ваљане разлоге зашто треба писати „амерички бијелци“ али „амерички Црнци“. И јесу ли они нешто етнички одређеније него *Американци* (по садашњој припадности), *Африканци* (по поријеклу), *црнци* (по раси)? Мислим да није потребно тражити ово разликовање, него да треба писати једнако: *амерички црнци и бијелци, јужноафрички црнци и бијелци, Банију црнци* итд.

Уз *ш. 11a*. Можда не би било сувишно поменути и овдје да се и збирне именице од етника пишу великим словом (нпр. *Српство, Араичад, Србадија, Турадија, Влахалук, Швабурија* и др.). Неке такве именице наведене су у Речнику.

Уз *ш. 13a*: „У осталим географским именима од више речи пишу се великим почетним словом само прве речи и, разуме се, речи у називу које су већ саме по себи властита имена“. — Остаје неречено треба ли начело прве ријечи примјењивати и кад дође до инверзије, или треба писати нпр. овако: *наше ријеке теку у три мора — Јадранско, Црно и Егејско; оба йолуосирва — Балканско и Ајенинско; са језера Скадарскога* — итд.

Уз *ш. 16a*: „У називима организација, друштва, установа, конференција и конгреса једино се прва реч пише великим словом“. — Остаје непречишћено је ли у случајевима као *Селачка*

радна задруга у Кујинову, Класична гимназија у Сарајеву — обавезно писање великим словом. Има огроман број назива организација, установа и др. у којима су ријечи употребљене у свом правом, апелативном значењу, тако да не губе природу заједничке именице, придјева општег значења и сл. Заправо, долази до подударања властитог имена и општег, апелативног, описног назива, који не губи своју природу чим се употријеби као званични назив. У потпуно истом смислу, са истим карактером заједничког имена, може се рећи *сељачка радна задруга у Кујинову* и *сељачке радне задруге у Кујинову и другим мјестима*, или *класична гимназија у Сарајеву* и *класичне гимназије у Сарајеву и Новом Саду* — итд. Исто вриједи и за случајеве као *Закон о избору народних њосланика* (т. 18).

Мислим да би овдје требало примити начело да се не мора писати великим словом такав назив ако се схвата као описни дио текста, ако се у њему не осјећа природа навода, преузете формулације — уз препоруку да се не употребљавају велика слова гдје нијесу неопходна. Правопис, истина, не захтијева изричито обавезну употребу великих слова у оваквим случајевима (прије би се могло рећи обрнуто, с обзиром на т. 16ц: „Али ако се не мисли на одређену установу, него на више таквих установа или на врсту установе, онда се ове именице пишу малим почетним словом“ — међутим, овдје употријебљени примјери нијесу оне природе које и наведени у претходном пасусу) — али се то често спроводи у пракси, услед чега долази до претрпавања текста великим словима, што није у складу са општим интенцијама Правописа.

Уз *иѝ. 24а*: „Уобичајено је да се и појединци у личном обраћању ословљавају са *Ви*. Ову заменицу онда, као и присвојну заменицу *Ваш*, пишемо великим почетним словом“. — Мислим да би било више у складу са начелима логичке интерпункције да се само дозволи (рецимо у свечанијем, званичнијем тексту, или уопште — по властитом нахођењу), а не пропише употреба великог слова у оваквом случају. Можда би у истом смислу требало дозволити велико слово и у писању замјенице *ѝи*, па и замјенице *ви* кад се односи и на више од једног лица.

Уз *иѝ. 24с*: „Називи живих поглавара држава када се не спомињу њихова имена пишу се такођер великим словом“. — Да ли је згодно ограничити само на живе? Значи ли то да чим умре по-

главар државе, макар се он из поштовања помињао титулом а не именом, одмах његова титула губи право да се пише великим словом? Мислим да би овдје ријеч живих требало замијенити ријечју савремених а можда би требало рећи: могу се писати великим словом.

Уз *иѝ*. 26b. Под 4 и 7 наведени су односи *зámјѣрка*: *зámјера* и *насијѣцаѝи*: *на̀сјецаѝи*, а стилизација је таква као да је прва ријеч изведена од друге (у првом случају, међутим, имамо девербативну именицу — као *ѝогрешка* од *ѝогријешѝи*, *исѝравка* од *исѝравѝи*, а у другом изведеницу од *на̀сјећи*).

Под 6 и 7 наведени су глаголи *замјѣраѝи*, *намјѣшиѝаѝи*, *засјѣдаѝи* и други од тих основа као једино дозвољени облици (ако је акценат дуг). Мислим да би и овдје требало дозволити и облике с двосложном замјеном јата (тако се те основе чују у западној Црној Гори), тј. поступити бар на исти начин као са облицима *ѝрезир*/*ѝријезир*, *ѝрез*/*ѝријез*, за које се у т. 31с каже: „Али ако когод неку од тих именица изговара с двосложном замјеном јата, он је тако може и писати“.

Уз *иѝ*. 31—33. Што се тиче замјене кратког јат иза *р* (у ијекавском изговору), озбиљне разлоге у прилог прихватању замјене *е* изнио је у новије вријеме П. Сладојевић¹. Правопис овдје узима један рекао бих помало вјештачки критериј — има ли непосредно испред *р* још неки сугласник. Сладојевић наводи глагол *резаѝи*, гдје се не пише *ј* иако испред *рѣ* није било сугласника, а томе се може додати још ријеч *реѝа*. У сваком случају, непризнавање *е* као замјене јата у ријечима као *рјешење*, *рјећи*, *рјечица* и сл. изгледа ми као гђра одредба, којој основну подршку пружају говори који не показују класични вуковски однос замјена дугога и краткога јат. Тим је теже представницима говора у којима кратко јат иза *р* досљедно даје *е* прихватити случајеве као *ѝроѝиѝврјечје*, *разрјеѝиваѝи*, *разрјешење*, *огрјев* (за ову последњу ријеч рекло би се да има довољно разлога да се призна и облик *дгријев*); требало би, можда, поменути овакве случајеве кад се говори о самогласничком *р* (т. 3).

Требало би се бар оградити у погледу случајева као *резаѝи*, *реѝа* (код Шулѝека налазимо и *рјеѝа*). Незгодно је што примјери у овом одјељку нијесу акценатовани; могла би се и промијенити

¹ НЈ н. с. IX, 301—304.

стилизиација у т. 31, гдје су некако заједно наведени примјери са рефлексима и дугога и краткога јат и гдје стилизиација није за ширу публику доста јасна.

Уз *ш. 43с*. Под 1 се међу ријечима у којима се дозвољава само писање са *x* наводи и *снаха*. Требало би се оградити у погледу хипокористика *снаја* (уп. *Кашарина—Каја, нана—наја*), који се чује и тамо гдје нема замјене *x* са *j* (познато ми је то из црногорских говора).

Уз *ш. 44а*: „Ако *x* између два самогласника нестаје, долази до сажимања, па су тако настали двојаки облици ... *јодбухао* и *јодбуо* (али *јодбухла* и *јодбухнуши*)“. — Однос *јодбуо—јодбухла* сасвим је вјештачки, и питање је да ли се игдје гдје се каже *јодбуо* изговара *јодбухла*. Питање је и је ли облик *јодбуо* настао сажимањем (оčekивали бисмо сажете облике *јодбу(x)ā* — у говорима са прогресивном асимилацијом самогласника, или *јодбуџ* — у говорима са обрнутим правцем асимилације). Прије ће бити да је *јодбуо* аналогни облик према *јодбула* и сл., што би значило да оно што је послужило као узор не признајемо, а посљедицу признајемо; оправдано би, према томе, било или дозволити и *јодбуо* и *јодбула*, или не дозволити ни једно ни друго.

Уз *ш. 46i*: „... каткад на крају речи између *e—a* сугласник *j* се такођер пише ... *идеја, мајинеја*. Али: *идеалан, куйеа* (ген. једн.), *дефилеа* и др.“ У т. 155е (одјељак о писању ријечи узетих из класичних језика) понавља се: „Између *e—a* умеће се *j* само на крају речи, нпр. грч. *Medea*, лат. *Medea* — *Медеја*, грч. *idea* — *идеја*, али *идеалан; шрахеја, али шрахеалан*“. — Готово да би срећније било уопште не помињати писање *j* између *e* и *a* (тим прије што се *j* у том положају доста јасно изговара ако га има), него га поменути овако кратко и шкрто — поготово кад се не указује на различито третирање позајмица у којима се већ у језику из којег долазе пише *j* и оних у којима се такво *j* не пише. У примјерима који се наводе углавном се и не гријешу, а за случајеве као *бејаги, бејадер, бејаз, бејан, бејаниле, бејар* (из Речника САНУ), *ареа*, па и *Корејанац, Гвинејац, Бечејац, њлејада* и др. — прије би наведени пропис могао довести у забуну него помоћи. Како да се пише *Ге(j)а, Ре(j)а*?

Уз *ш. 50а*: „Ко год дакле није сигуран у правилност изговора [гласа *ч*], треба да погледа у правописни речник, јер су у

њему побележене све такве речи“. У т. 54а тврдња се понавља (поводом сугласника *ћ*), а такође у т. 60а (поводом сугласника *ђ*). — Требало би ублажити тврдњу да су с в е такве ријечи пописане (у Речнику САНУ биће нпр. 38 ријечи са ч између *влацљив* и *влаш*, а у Правописном речнику има их на одговарајућем мјесту 4).

Уз *ш*. 51b: „Од гласовног скупа *ск* испред споменутих гласова [тј. *е*, *и* или *ј*] настаје *шч*, нпр. *даска* — *дашчица*, али дисимилацијом (разједначавањем) и *шић*, нпр. *вошићаница* м. *вошчаница* ...“ — Можда би требало дотјерати формулацију, јер би се из овакве могло разумјети да су примјери као *дашчица* старији него тип *вошићаница* (познато је да је у штокавском дисимилацији скупа *шч* извршена врло давно: *шићница* од **дѣшѣса* и сл., док примјери као *дашчица* показују аналошко обнављање ч).

Уз *ш*. 52а. Под 7 је наведен облик *кошчица* као дем. од *косѣка*. Биће боље рећи „од именице *косѣ*“ (као и *цев—цевчица*), јер има говора који имају ријеч *кошчица* а немају *кос(ѣ)ка*; тако је, уосталом, и код Вука.

Под 8 се наводи „од именице *Иван* презиме *Иванчић*“. Прије ће бити од *Иванко* или *Иванка*.

Уз *ш*. 55с. Облици *ѣљешћем*, *сѣишићем*, *ѣриѣишићем* биће шћакавизми, и мислим да их није требало признати за књижевне.

Уз *ш*. 56b. Можда је срећније изоставити *кораћ* (које долази од грч. *korakion*) између ријечи са наставком *-аћ* (*глухаћ*, *голаћ*, *ѣухаћ*).

Уз *ш*. 55d: „... *Ђурило* од грч. *Kurillos*, *бећар* од тур. *бекѣар*“. — Згодније би било турску ријеч навести изворним правописом (*bekâr*) него у ћириличкој транскрипцији (имао сам у рукама ћирилично издање Правописа, па су сви наводи узети из њега).

Уз *ш*. 65а. Под 4: „Ни деминутиви изведени од њих [личних имена] с наставком *-ица* већином не мењају основни сугласник . . . Неки од њих, истина, имају двоструке облике: и *Анкица* и *Анчица*, а неки само облик с променом: *Иванчица*, *Јованчица*, *Дубравчица*“. — Мислим да су и ови посљедњи хипокористици обични и у облику без промјене основног сугласника: *Иванкица* и сл.

Уз *ш*. 65b: „Дакако, од осталих заједничких именица којима се основа свршава на *к*, *г*, *х* без тешког сугласничког скупа, обавезна је промена . . . у *ч*, *ж*, *ш* у присвојном придеву (где га има)“. — Добро би било ипак прецизирати у каквом присвојном придјеву

(уп. јунаков и сл.). Јесу ли узвичници иза примјера *јабуков, ручни, сјрежни, ножни* штампарска грешка? Ако нијесу, није јасно чему служе.

Уз *ш. 66а*: „У претходној је тачки истакнуто да промену *к, г, х* у *ц, з, с* у дат. и лок. једнине помера и тежина изговора сугласничких скупова. Такви би тешки сугласнички скупови били *цк, зг, сх* кад би се испред самогласника *и* морали претварати у *ц, з, с*“ — Згодније би овдје било говорити о тежњи да се очува основа, него о тежини изговора.

Уз *ш. 72а*. Овдје је наведен придјев *конавоски* према *Конавли*. Питање које се при томе намеће начелне је природе, и поставља се отприлике овако: у којој мјери књижевни језик треба да толерише разне дијалекатске појаве у етницима, ктетицима, па и географским именима — или обрнуто: у којој су мјери облици матичног дијалекта обавезни за књижевни језик? Мислим да на то питање треба одговорити углавном овако:

1) Облик географског имена, као праве властите именице, по правилу треба да буде као у одговарајућем дијалекту — ако у књижевном и административном језику није уобичајен друкчији облик (у складу је с овим одредба у т. 44е, гдје се прописују облици *Хвар, Грахово, Ораховац, Ораховица*). Ипак се може додати да од разних локалних дијалекатских варијаната за име истог појма треба одабрати онај који је најближи граматичким нормама књижевног језика.

2) Придјеве већ по правилу треба прилагођавати законитостима књижевног језика, другим ријечима — они треба да имају наставке уобичајене у књижевном језику, а у додиру основе и наставка треба поштовати начела фонетике књижевног језика. Према томе — не *ћеклици* него *ћеклићи*, не *микулицки* него *микулићи* (*Ћеклићи* племе а *Микулићи* село у Црној Гори). С обзиром на ово за облик *конавоски* (гдје имамо дијалекатско сажимање *ао* у *о*) може се рећи бар то да не представља једини књижевни облик.

3) Најсложеније је питање етника, који представљају у извјесном смислу средину између горње двије категорије. Наиме они у великој мјери имају карактер властитих имена, али с друге стране, захваљујући скоро неограниченој продуктивности и утврђеним односима са основном ријечју, показују велику блискост

са присвојним придјевима. Отуда за нормирање њиховога облика у књижевном језику треба тражити неки средњи критеријум. Да ове ријечи немају природу правих властитих имена, показује и третирање страних етника у нашем језику. Наиме, ми више не преводимо страна властита имена, али за уобличавање етника имамо готове калупе, које примјењујемо скоро неограничено. С друге стране, тешко је и незгодно наметати становницима неког мјеста име на које нијесу навикли.

Наш највећи ауторитет у области ономастике — П. Скок заступао је гледиште да „чистиоцу језика не преостаје ништа друго него ослушкивати народни говор и тенденцију при грађењу, тј. одлучити се за онај облик, који говори и употребљава у већини народ или његови добри писци. Према томе, он неће стварати нова етника . . . кад народ тако не говори“. Изгледа да такав став и иначе (понекад са још одређенијим инсистирањем на поштовању мјесног облика) доминира међу нашим језичким стручњацима (уп. код М. Стевановића, НЈ н. с. XI, стр. 2).

Мислим (како сам и раније писао, уп. НЈ н. с. IX, 204) да овај став треба донекле модификовати, и да се не може порицати право књижевном језику да разна уско дијалекатска образовања прилагођава својим законитостима, тим прије што је ријеч о једној изванредно продуктивној категорији творбе ријечи, која своју продуктивност обнавља и освјежава свакодневном творбом етника према туђим именима. Тешко је сматрати грешком ако неко не каже *Грућка* него *Грућанка* (становница Груде), или ако неко у женском етнику на *-уша* тај наставак замијени са *-(j)анка* — а слично се може рећи и за ријечи *Конавока*, *Кривошинка* (према *Кривошије*, *Кривошијанин*) и друге етнике необичнијег типа творбе. Сем тога, имена мјеста лако се нађу на географској карти или у неком именуку, а за утврђивање аутентичног облика многих етника био би неопходан управо дијалектолошки поступак, што се нормално не може очекивати од аутора јавне ријечи. Према томе — хтјели ми то или не хтјели — од етника особенијег облика једино ће они који се често употребљавају у јавној ријечи ширег домаћаја (углавном према именима већих мјеста) имати изгледа да продру у књижевни језик и остану у њему једино у том облику, док ће се према именима мањих и мање познатих мјеста изводити етници у складу с језичким осјећањем онога коме такав облик

затреба. То не значи да не треба поштовати аутентични облик етника кад је изведен наставком уобичајеним у књижевном језику (*Айајинац*, *Цејињагин*, а не *Айајињагин*, *Цејињац*) али значи да не треба толерисати облике *Грабјанин*, *Лийјанин* (*Граб*, *Лийа* — села у *Катунској* нахији), иако *Грабљани* и *Липљани* управо тако говоре.

Уосталом, ово и нијесу толико проблеми правописа колико проблеми нормативне граматике.

Уз *ш.* 77. Можда би требало за *ш*, *ж*, *ч*, *џ* избјећи назив предњонепчани сугласници, нарочито у тексту намијењеном широј публици, јер овај термин за те сугласнике има практично само историјску и традиционалну вриједност.

Уз *ш.* 83а и 83б. У овим тачкама поменута су одступања од губљења *д*, *ш* између сугласника: (*не*)*йойусџљив*, придјиви типа *азбесџни* (изведени од страних ријечи) и именице типа *гимназисџкиња*. Одступања, међутим, има и још, и она су помињана у Речнику, али би их добро било и овдје поменути или бар наговјестити да их има; уп. *асџма*, *чисџка*, *Присџли*, *ресџлови* (и иначе код туђих имена и новијих позајмица), *двобраздни*, *одмаздни*, *косџни*, *косџка* (примјери из Правописног речника — посљедњи, рекао бих, непотребан), уопште придјиви типа *нейремосџљив* и др.

Уз *ш.* 87д: „И имена држава сложена од двају делова, не само када је у питању један придевски а други именички део него и када су оба дела именичка, ако њима треба означити јединственост појма који означавају, — она се изговарају с једним акцентом и пишу састављено, као сложена реч: *Југдслџвија*, *Белдрусџја* (или *Бџјелџ Русџја*), *Чехослџвачка*. Ако се пак саставни делови, и поред тога што узети заједно чине један појам, осећају и као два посебна у томе јединственом појму, онда речи које их означавају пишемо с цртицом: *Аусџро-Угарска*“.

Мислим да се име аустроугарске државе изговара с једним акцентом и да исто тако представља јединствен појам (комплекснији него *Аусџрија* + *Мађарска*) као и *Чехослџвачка*, и да би требало бар дозволити и писање *Аусџроугарска*. Уосталом, спојено или растављено писање придјевског и именичког дијела имена држава и не зависи толико од јединствености појма који значе (*Велика Бриџанија* и *Нови Зеланд* исто су толико јединствени појмови као и *Белорусџја*), колико од неких других, аналошких и донекле механичких околности. Промјена значења коју таква

синтагма доживи поставши географско ~~име~~ сама по себи доводи до спајања чланова имена углавном посредно: на тај начин што захваљујући њој долази до конзервације облика прве компоненте (*Цариград, Радоњеждо*) и што се из изведеница — захваљујући јединствености појма — може преузети спојени облик; другим ријечима — двочлана географска имена често се спајају захваљујући посредству етника и придјева (таква ће бити имена типа *Пусидиоље* и *Белорусија*). Овај други начин спајања оставља трага у акценту. Можда не би било сувишно поменути посредство изведеница у уводној тачки (86) овога одјељка, гдје се износе основни узроци постајања сложеница.

Уз *ш. 87i*. Можда је у спојевима непромјенљивог дијела имена са промјенљивим (*Хаџи Бера*, ген. *Хаџи-Бере*) боље било и у номинативу предвидјети писање са цртицом. Однос *ефенди Миша—ефенди-Мише* тим више изгледа натегнут кад се упореди са *Милић-барјакџар* (т. 87к), гдје се и у номинативу пише цртица. Тешко ће бити одржавати разлику и између *Хусеин-бег* (гдје је бег титула) и *Ибрахимбег* — гдје се *-бег* употребљава „само из поштовања (или и подругљиво)“.

Уз *ш. 87т*. Мислим да би боља одредба била да се пише спојено *о Николудне, Јовањадне* и сл. него прописати однос *Николдан — о Николу дне*. Облици типа *Никоља дне* не живе као потпуна промјена (инструментал тога типа није обичан), осјећају се већ архаичнима, а у говорима који их добро чувају мислим да се чешће изговарају са једним акцентом. То значи да испуњавају основне услове да се третирају као сложенице, тим прије што се ван те спреге не употребљавају облици типа *Јовањ-* (ретко и облик *дне*). Преседан за такав тип сложеница (са промјеном првога дијела) имамо код замјеница: *когод—когагод* итд.

Уз *ш. 90а*. Незгодно је међу замјеницама наводити *којеколико* (можда штампарска грешка).

Уз *ш. 92b*: „Бројеви пак који означавају стотине (2—9) по правилу су састављени од по две речи од којих свака има свој потпун облик и посебан акцент: *две стотине, три стотине, четри стотине* . . . Али се ти бројеви врло често употребљавају као сложенице: *двеста, триста* . . .“ — Стилизација је таква да изгледа да се нормалнијим сматра *две стотине* него *двеста*, што не би било оправдано.

Уз *ш.* 94b: „Једино се с облицима трпног (а и радног) глаголског придева када се ови употребљавају у придевској служби — речца *не* увек пише састављено: . . . Књига је остала *нейро-чићана* . . . Али: Купио сам косу *не ковану*, него ливену“. — По оваквој стилизацији могло би се погрешно разумјети да спајање ријечце *не* са трпним придјевом зависи од тога је ли он у придјевској служби или није. Можда би требало поменути да спојено или растављено писање овдје зависи од тога да ли се само одсуство неког својства схвата као особина, или се просто пориче неко могућно својство (односно својство које би се могло претпоставити) — често уз приписивање нечег супротног, друкчијег или јачег (*не . . . него*). У овом другом случају ријечца *не* обично има посебан нагласак и пишемо је растављено. Исто начело вриједи и код придјева (*Он је нейроусљив* — *Он је не йоусљив*, *него више йредусрејљив*).

Уз *ш.* 98. Под *h* стоји: „Предлози *од*, *до* и *за* могу се писати одвојено од прилога за време“. — Стилизација је таква да би се могло разумјети да се ти предлози не пишу одвојено од прилога за мјесто, тим прије што у Правописном речнику имамо *дошамо*, а спојени *до овамо*, *до онамо*, *до недалеко од* . . . — нигдје се не спомињу. Питање је и је ли оправдано различито третирати спојеве ових предлога са прилозима са покретним *а* и са онима без тога *а* (само *докад*, али *докада* и *до када*). Наиме, и прилози *кад*, *сад* и сл. могу исто тако примати реченични нагласак као и у облику *када*, *сада*.

Проблем разграничавања сложеница од уобичајених израза и спрега и иначе је врло сложен, нарочито кад су у питању разне везе предлога са падежним обликом. Прерастање израза у сложеницу представља постепен и лаган процес, без наглих скокова, па је природно да је граница између двије фазе у великој мјери условне природе². Проблем је у највећој мјери лексичке природе, другим ријечима — поједини случајеви често измичу категоризацији и захтијевају појединачно разматрање и обраду. Што се правописне стране овога проблема тиче, мислим да је начелно

² Извјесног утицаја на језичко осјећање у овом погледу има и преношење акцената (кад је пренесени акценат силазни) на проклитику. Ово преношење у великој мјери губи продуктивност, и најчвршће се одржава у *прегама* које нагињу спајању у прилог, сутерирајући са своје стране језичком осјећању извјесну блискост оваквих спрега прилозима.

боље да правопис нешто касни за стварним развојем него да га претијече. У овом правопису отклоњена су нека ранија претјери-вања (можда и покоји случај у којему и није било неоправдано спојено писање) — али би се рекло да и у њему има спојева који су за дискусију, што нарочито пада у очи кад се разгледа мало богатија грађа. Ту би се, чини ми се, могли споменути ови случајеви спојеног писања (у Правописном речнику или и у првом дијелу Правописа): *докраја*, *домалојре* (поред одвојеног), *донедавно*, *заонда*, *заузврат* (уп. на узврат, у замјену и узврат, макар било без узврата, хвала вам за овај песнички узврат, узврат на то није био . . . , као узврат за ону ствар, као узврат Европи)³, *заунајредак*, *зачудо* (уп. за дивно чудо, за чудо велико и сл.), *изгласа* (уп. из свега гласа), *набоље* (уп. на побољшање), *надебело*, *надушак* (уп. на један душак, у један душак, из душка, у душку, о три душка, од једног душка)³, *надохвај* (уп. на дохвату јој беше, дођу на дохват, на догледу и дохвату, у дохвату, једним дохватом, изашао из дохвата, изишла испод дохвата, ван дохвата, изван дохвата, изван јачег дохвата, јер их је вријеме одбавило од дохвата)³, *наздравље*, *наускај* (уп. до искапи³, на „екс“), *наодмет* (уп. нису за одмет, ја бих њима био одмет, што ћу рећи — одмету ти није)³, *најакоси*, *најочек* (уп. на причек, на вересију, на кредит; бољи је дочек него почек, почеком би се спасли штете, ако је добио почек, давати почек, почека може бити, моли за почек, почек је протекао, допусти почек за наплату, тражи почек, испродавало на дуже почеке, на менични почек, рок почеку, средства за која нема почека, дозволио почек, почека ми није, није до почека — и још низ сличних примјера)³, *најравац*, *најрекид*, *најреклой*, *најрескок*, *најрејек*, *најрешу* (*јрѣша* значи потреба или журба, хитање; уп. на журбу, на хитање, на брзину), *најрси* (бројити), *наруку*, *сруке*, *насмрш* (уплашити), *најроје*, *наујрш*, *наушијрб* (уп. на штету; без уштрба, с уштрбом, уштрб претрпели, нанело уштрба, никакав уштрб, на велики уштрб, са све већим уштрбом, без икаква уштрба, уштрба не би имали, што мање уштрба, учињен уштрб — и још доста примјера)³, *убескрај*, *углас* (уп. у сав глас), *удаљ* (уп. у даљину), *удесешеро*,

³ Примјери су из грађе за Речник САНУ. Прегледао сам осам ријечи из те грађе (дохват, душак, недоглед, неповрат, одмет, почек, узврат, уштрб), а вјероватно би се и код других случајева нашло грађе која би баčila дручкују свјетлост на питање њиховог спојеног или растављеног писања.

укорак (уп. иду корак у корак), *унедоглед* (уп. у недогледу, од недогледа, вечности недоглед, пусти недоглед, упро поглед плавом недогледу, кроз недоглед плави, по далеку недогледу, у равноме недогледу, недоглед пукла, у пуну недоглед, у плаву недоглед, кроз недоглед кукуруза, у најдаљи недоглед, бекство преко недогледа — итд.)⁴, *унейовраӣ* (уп. кренула у вратоломни неповрат, упропашћен до неповрати, понио у неврат и неповрат, грумен за неповрат баци, у тмурни неповрат, улази у неповрат, све то на неповрат, златна неповрати, вечери тужног неповрата, бацају у неповрате)⁴, *уиријекрсӣ*, *уишуша̄* — и др.

Ако се нпр. *узвраӣ* употребљава не само с предлогом *за* него и у другим везама — са истим или блиским значењем, онда би боље било да ни у спрези са предлогом *за* не негирамо именичку природу те ријечи (уп. *без накнаде* — *без узвраӣа*, *за накнаду* — *заузвраӣ*). Мислим да би се у начелу могло ићи на растављено писање и у неким случајевима кад именица није засвједочена ван спреге са одређеним предлогом — ако предлог задржава своју мотивисаност, ако се осјећа веза са употребом предлога у случајевима који не долазе у обзир за спојено писање. Да поновим још једном: мислим да је у горњим примјерима спојено писање *з а д и с к у с и ј у*, што значи да ово што је речено не треба схватати као изричит предлог да се у свим поменутих случајевима прихвати растављено писање.

Уз *ш. 98f*: „Када се као један прилошки израз и у једном значењу употребљавају по два прилога у корелацији или с међусобно супротним значењем, онда сваки од њих чува свој посебни акценат, па се између њих пише цртица: *кад-кад . . . овде-онде, брже-боље . . . мање-више*“. — Мислим да би за оне спреге у којима је семантички развој отишао даље и које се често изговарају и с једним акцентом требало дозволити и спојено писање: *бржџбоље* (чује се и *бржбоље*), па и *мањџвише*.

Уз *ш. 102. и 121*. Мислим да би требало да правопис нормира и питање граница међу посебним реченицама, тј. начелно да одреди који се одсјечци говора могу у правилно написаном тексту писати као засебне реченице (начелно су то реченице или ма колико редуковани искази у којима нема обличко-реклајских знакова везе са сусједним реченицама, затим реченице у облику какав

⁴ Примјери из грађе за Речник САНУ.

има напоредна реченица у напоредно сложеној и главна у зависно сложеној реченици, изузимајући корелативне реченице са паровима везника: *или . . . или, ни . . . ни* — итд.). Постао је некако чест манир насилно пресијецање реченице тачком, на примјер одвајање објекта или друкчијег предикатовог додатка од глагола који допуњава, па би било потребно да се правопис јасно супротстави том маниру. Разумије се, ово не значи да би се људима од пера бранило да и на овај начин покушавају да постигну умјетнички ефекат у тексту са умјетничком претензијом, тим прије што се у новијој књижевности често тежи да се постигну умјетнички ефекти најразличитијим одступањима-од нормалног начина казивања (нпр. изостављањем свих интерпункцијских знакова, различитим деформацијама ријечи и др.). Правопис, међутим, није ни замишљен да нормира језичке и графичке експерименте, него нормални, заједнички начин писменог саобраћања.

Уз *ш. 104с*: „Када се у набрајању испред последњег члана . . . налази неки везник, тај се члан, осим у случају ако се нарочито истиче, не одваја зарезом: . . . У новијој *йосійојбини су морали йроменийи и климай, и веру, и начин живојиа, и начин уйраве и суседсийво*“. — Мислим да везник који се понавља испред сваког члана набрајања нимало тјешње не веже посљедњи члан за претходне него било који други члан за остале, па би зарез требало изостављати само кад су два члана — свеједно на којему мјесту у набрајању — по смислу тјешње везана један за други него за остале чланове (нпр.: Ту се могу ставити и двије тачке, и тачка и зарез, и тачка, и црта). У томе смислу требало би случајеве са поновљеним везником поменути одвојено од случајева у којима је везник само испред крајњег члана.

Уз *ш. 105d*. У примјеру: „И, најзад, да завршимо“ — мислим да је први зарез сувишан и да обије прве ријечи имају исти смисао и иступају у заједничкој функцији.

Уз *ш. 105e*: „Али ако непосредно иза таквих [модалних и сличних] речи долази која енклитика, она се не одваја зарезом“. — Није zgodно изостављање зареза изричито условљавати постојањем енклитике. Мјерило би овдје морало бити би ли се могла употријебити енклитика, а не је ли она употријебљена. Једнако је тијесна веза чланова

реченице у примјеру *Веровајно ће доћи и Веровајно долази, или Најзад су завршили и Најзад завршавају.*

Мислим да би и иначе у издавању уметнутих ријечи и израза зарезима требало оставити више слободе, што би допринијело изражајности интерпункције. Не би требало механизовати употребу зареза у овим случајевима, него оставити могућност да се помоћу њега инсистира на предаху, на друкчијем тону уметнутог израза. Тако у примјеру (т. 105d) *Тако њоремећен и болесјан човек, уосталом, и не живи дуго* — зарези не изгледају неопходни осим ако се нарочито инсистира на накнадном карактеру ријечи *уосталом*. Чини ми се да је издавање новог правописа била прилика да се даље развију нека начела слободне интерпункције, и да се могло поћи и на одступање од неких „освештаних“ правила употребе зареза. Имам у виду два случаја. Један — обавезно одвајање вокатива зарезом, које почиње да губи оправдање кад се уз вокатив нађе императив. У овоме положају вокатив често престаје да буде „облик који органски није везан ни с једним делом реченице“ и добија у великој мјери службу с у б ј е к т а у односу на глагол у императиву; и не би ли било логичније у примјеру *Полејш, њесмо, њођише, сунца, на облак сиви* — изоставити све зарезе изузев другог? Уосталом, доста је тешко одредити је ли лична замјеница уз императив у номинативу или у вокативу, или пак у некој компромисној функцији. Други случај имамо у такозваној реченичној инверзији (кад зависна реченица долази испред главне), која понекад и није никаква инверзија ни за какво језичко осјећање (уп.: *Ако хоћеш, доћи; Чим га видиш, дај му њо* — итд.).

Уз *ш. 123*. Остало је непоменуто, рекао бих и неријешено, једно питање употребе двију тачака на које често наилазимо—наиме: у којој нас мјери двије тачке обавезују да не прекинемо реченицу до краја набрајања? Често се наметне потреба да се наговјести набрајање које обухвата више пасуса (а сваки је пасус један члан набрајања), или набрајање у којему се поједини чланови (било да слиједе у истом пасусу или да сваки члан захвата један или више пасуса) означавају бројевима или словима алфабета. У пракси се различито одговара на питање могу ли се двије тачке употријебити на крају наговјештаја оваквог набрајања — кад се у оквиру набрајања јављају реченице завршене тачком и започете великим

словом. Мислим да би на ово питање требало одговорити начелно позитивно.

Уз *ш. 124с*: „Али ако су туђе речи добро познате, њих није потребно обележавати наводницима: *Ко брзо суди, брзо се и каје, каже народна њословица*. — У шуми где се склонио чу се глас: *Није ово свршењак, ово је њочешњак новог живоња*“. — Други примјер није срећна илустрација; ако је правописни поступак у њему оправдан (велико слово без наводника), не би се рекло да је изостављање наводника омогућено познатошћу туђих ријечи, него прије тим што је двјема тачкама, великим словом и крајем реченице јасно омеђен навод.

Уз *ш. 124h*. У начелу је добро што је предвиђена употреба полунаводника кад се наводницима жели издвојити дио неког ширег текста који је такође захтијевао наводнике, јер се тим текст чини прегледнијим. Ипак је можда боље било ово предвидјети као могућност а не као обавезни пропис.

Уз *ш. 124i*: „Поред осталих знакова интерпункције завршни део наводника употребљава се . . . иза осталих знакова ако је реченица под наводницима потпуно завршена: *Сви громко узвикнуше: „Живела слободна Југославија!*“ — *А он га уићња: „Када мислиће њоново у Дубровник?*“ — Рекло би се да овдје није толико у питању потпуна завршеност реченице колико извјестан приоритет упитника — па и узвичника — над тачком (шире реченице захтијевале би на крају тачку, а оне под наводницима упитник и узвичник). Мислим да би отприлике овакав пропис био најлогичнији:

1) Ако и ужа (под наводницима) и шира реченица захтијевају исти знак на крају, изоставља се знак уже реченице, изузев ако је то тачка којом се завршава скраћеница: *Шта је он хићно њићњанем: „Куда ћеш“?* — *Навео је сћих: „Пас свакоји своје бреме носи“*. — *Биографија му њочине реченицом: „Рођен сам 1920 год.“*

2) Ако ужа реченица захтијева упитник а шира узвичник или тачку, изостављају се знакови шире реченице, а тако се поступа и кад ужа реченица захтијева узвичник (или узвичник и упитник) а шира тачку (примјере в. горе).

Оваква стилизација разликовала би се од прописа у Правопису углавном по томе што ставља тачку којом се завршава реченица иза свих других знакова — ако се та тачка не изостави

(због приоритета неког изразитијег знака). Мислим да би исто тако требало предвидјети да мјесто експоненцијалне бројке или звјездице којом се упућује на подтекст буде такође испред тачке, јер се напомена у подтексту односи према реченици углавном као и заграђени текст (а заграда такође долази испред крајње тачке). На овај начин тачка би била у служби основне границе двију сусједних реченица, тј. раздвајала би (ако се не изостави зато што је испред ње употријебљен знак веће изразитости) прву реченицу и све што се на њу надовезује од оне која слиједи.

Уз *ш.* 125f: „Између реченица које се наводе као примери за које правило, а иначе међу њима нема никакве друге везе, пише се прво тачка па онда црта“. — Требало би рећи „може се писати“, а не „пише се“, да се не би тај пропис схватио као обавезан (у многим публикацијама црта у сличним положају изостаје, уп. нпр. Рјечник ЈАЗУ и Речник САНУ).

Уз *ш.* 126b: „Ако је и ономе што је већ у загради потребно посебно објашњење које опет ваља некако одвојити од основног излагања, онда се стављају две врсте заграда: *Ми сада имамо много важнијег њосла и великих брига [обавештени смо (није важно од кога) да ће бити рађа] и зато вас с њиме ошћављамо саме*“. — Мислим да је нелогично шири текст заграђивати угластом заградом а ужи облом. Обла заграда је основни облик заграде, а угласта служи као њена допуна, па би природније било овом другом заграђивати ужи, још накнаднији текст. Не треба се поводити за формалним обичајем у математици; суштински је и тамо обла заграда основни облик, који се први пише, а тек пошто се она употријеби, јави се потреба за угластом заградом. Уосталом, најобичнија је служба угласте заграде издвајање властитих реплика у туђем тексту, па је то добро било и поменути у Правопису.

Уз *ш.* 128c. Овдје су узвичник и упитник кад заједно долазе предвиђени у редосљеду узвичник па упитник. Њихов редосљед, разумије се, нема никаквог практичног значаја, али је обичнији обрнути ред, па га је непотребно мијењати (истина, у Белићевом Правопису предвиђено је „!?“, али изгледа да је и у Београду обичније обрнуто).

Уз *ш.* 130b и 130e: „Иза редних бројева, ради разликовања од других бројева, када се пишу арапским цифрама, ставља се тачка . . . Када иза редног броја дође који други знак, тачка се

иза њега не пише“ — Начело, овако формулисано, није у складу са духом логичке интерпункције; у складу са њом било би прописати писање тачке само кад постоји могућност и нека вјероватноћа погрешног читања, и то и онда кад за бројком слиједи неки други знак интерпункције. Ова могућност забуне и стварна потреба диференцирања доста је ријетка, а најчешће се писање тачке иза бројева своди на чисто графичко кићење (нпр. у писању датума⁶), нимало потребније него рецимо кићење надредним знаковима у старим текстовима. Рекло би се да и сами аутори овога прописа прећутно признају сувишност писања тачке у овом положају кад прописују њено изостављање ако слиједи други знак интерпункције (наравно, сасвим различит по смислу од овакве тачке).

Не значи ово, разумије се, да ће овај пропис изазвати какве озбиљне тешкоће — на сваки графички манир лако се навикнути — и ако се до заједничкога става најлакше могло доћи на овај начин, онда је он добар; ипак стоји констатација да пропис овакав какав је није у складу с начелима логичке интерпункције.

Није сасвим јасно ни треба ли изостављати ту тачку ако слиједи неки знак интерпункције који се графички спаја са наредном ријечју (први дио заграде или наводника).

Уз *ш. 133*. Штампарска пракса усталила је двије графичке варијанте црте: црта одвојена празнинама од сусједних ријечи или знакова — углавном за означавање изговорне паузе — и црта—спојница, без празнина између ње и сусједних знакова, чија се употреба углавном поклапа са оним што је у Правопису издвојено за црту као правописни знак (за разлику од црте као знака интерпункције). Мислим да је у Правопису требало поменути и озаконити ова два графичка начина писања црте; уосталом, слагачи су ову разлику спровели и овдје.

Црта—спојница јавља се у неким случајевима као извјесне врсте претходница или блажа варијанта цртице, тј. за везивање разних случајних спрега које представљају функционално али не

⁶ Заправо, у писању дана у мјесецу кад се мјесец наводи именом а не бројем и у писању године. Иначе, кад се цио датум пише бројевима, имамо у ствари механизирану формулу, у којој су се везни знакови одвајали по смислу од интерпункције и имали углавном спојну улогу (писало се рецимо 3.V.1950, или 3-V-1950, или најзад са косом цртом); с обзиром на то, можда је овдје требало оставити тачку и иза римског броја.

лексичко јединство (*јуруга Београд—Загреб, осовина Рим—Берлин* итд.). Мислим да би тако требало писати и неке случајеве за које Правопис предвиђа да се пишу са цртицом. Овдје би прије свега дошло писање имена коаутора једнога дјела: *Броз—Ивековићев Рјечник* (у Правопису, т. 134, са цртицом, при томе као примјер иза текста којим се најављују двострука презимена), *Речник Ристића—Канџге* — затим писање разних спрега које лексички још не чине једну јединицу, једну ријеч: *хѝео—не хѝео* (у т. 97. са цртицом, што је доста незгодно, јер се изазива утисак да су спојене само прве двије ријечи, а не и трећа), *знас—не знао*, можда и *колико—ѝолико* и сл.; овако би требало писати и спреге као *биљка—ѝосредник*, *жена—сѝручњак* и сл. — кад није згодно изоставити знак спајања (можда у овом посљедњем случају и црта са празнинама?).

Узгред да напоменем — нигдје није поменута употреба црте нпр. између стране ријечи и њеног превода и уопште између неког знака или ријечи и њиховог објашњења (примјера за такву употребу црте има доста у одјељцима о скраћеницама и писању туђих ријечи). Није сасвим јасно је ли то црта као интерпункцијски или правописни знак; и иначе је доста тешко прецизно разграничити ове двије категорије (иако је начелна разлика јасна), па би можда прегледније било да нијесу раздвајане у Правопису.

Уз *ѝ.* 136, 138. и 139. Ако је унијета у Правопис звјездица за означавање претпостављених облика и неправилних ријечи, затим знаци поријекла и знак једнакости, било би, рекло би се, исто толико оправдано поменути и неке друге знакове и симболе (коса, усправна или двије усправне црте за ознаку одвајања стихова и др. или напоредности, знакови за степене, проценте, параграфе, затим „тилда“, „аколада“). Можда је најбоље све ово поменути заједно, или и сасвим изоставити.

Уз одјељак о скраћеницама. У погледу овога одјељка главна је тешкоћа за оне који се служе Правописом у томе што недостаје један опширнији увод у којему би се изнијела начела скраћивања (тј. законитости које при скраћивању треба поштовати) и главни типови скраћеница. Често се чује питање јесу ли они облици скраћеница који се наводе у Правопису обавезни, а ако јесу — чему онда различите скраћенице за исту ријеч (*г.* и *год.*, *р.* и *разр.*, *исѝ.* и *исѝор.*); сем тога, многим није јасно допушта ли

Правопис право да се направи нека скраћеница која није у њему предвиђена. Зато би, вјероватно, срећније било допунити овај одјељак прецизнијим излагањем општих начела, при чему би требало имати у виду бар ове моменте:

1) Постоје скраћенице које су интернационални или по интернационалном узору направљени симболи (у хемији, шаху и др., а слично је и са системима мјера, па и новчаних јединица). Овдје правописци могу углавном само констатовати међународни обичај установљен у појединим струкама и његову примјену код нас.

2) За скраћенице које се обрађују у другом дијелу овога одјељка (скраћенице—етикете и скраћенице које се понашају као нове ријечи) правопис може прописивати правила писања, а начин скраћивања углавном измиче испод контроле правописног нормирања. Хтјели ми то или не хтјели, таквих језичких бисера као што је „Тргодрво“ има огроман број — а биваће их и нових, јер их захтијевају интереси привреде и уопште економичности посла; ма како накарадан био неки такав облик, он испуњава своју функцију: кратак је, најчешће прозиран, лако се памти, а у телеграфској тарифи обрачунава се као једна ријеч.

3) Оно што правопис може нормирати не само како да се пише него и по којим начелима да се скраћује — то су скраћивања обичних ријечи општег значења; потреба за таквим скраћивањем јавља се код ријечи које се врло често употребљавају, при томе у контексту који дозвољава њихово сигурно разумијевање и кад се скрате. Ту се оцртавају углавном ове законитости:

— ријеч се скраћивањем може свести на само прво слово, било оно самогласник или сугласник (*л.* — *лице*, *ш.* — *шачка*, *н. е.* — *нове ере*, *о.* — *осијрво*, *ошок* итд.; свођење на самогласник ипак је најчешће кад се скраћује сваки члан синтагме, а свођење на један сугласник обично се избјегава ако ријеч почиње скупом сугласника, нарочито скупом од два сугласника);

— ријечи које почињу скупом сугласника радо се скраћују на тај начин што се пишу до испред првог самогласника (*св.*, *бр.*, *чл.* и сл.);

— такође се многе ријечи радо пишу до испред другог самогласника (*гимн.*, *год.*, *исп.* и сл.); малобројније су уобичајене скраћенице са писањем до испред трећег самогласника (*аугм.*, *имјерф.* и др.);

— нерадо се скраћивањем изоставља сразмјерно мали дио ријечи (углавном се не иде даље од половине броја слогова), а нарочито се писањем не обухвата дио наставка; из ових разлога се понекад одступа од правила које иначе генерално вриједи — да ријеч скраћујемо испред самогласника а не испред сугласника: *грч.* — *грчки, шур.* — *шурски* и сл.;

— да се избегне претјерана дужина скраћенице а да скраћеница при томе буде јасна, понекад се умјесто почетка ријечи узимају почетно слово и најкарактеристичнији сугласници из ријечи; ово се нарочито радо чини код сложеница, а слично се скраћују и неки изрази од више ријечи (*јд.* — *јединина, сисл.* — *сипарословенски; шј., шид.*).

4) Од ових уобичајених скраћивања треба донекле разликовати „случајна“ скраћивања, која се у тексту јавне намјене обично избегавају (шодложни су им нарочито придјеви). И овдје углавном вриједе законитости из претходне тачке, иако са нешто већом слободом, нарочито што се тиче примицања у писању крају ријечи⁶.

5) Употребљава се, првјенствено у стручним дјелима, огроман број условних скраћеница, примијењених у циљу штедне простора, за које се значење објашњава у самој публикацији (уколико добију устаљенији облик и постану познатије, може престати потреба за њиховим објашњавањем). Многе су по облику у складу са начелима изложеним под 3, али и као скраћенице—етикете. Овога су типа скраћенице *Ј, Г и С (Језик, Глас, Слово)* — које се наводе у Правопису, а слично се скраћују и имена мјеста (нпр. у дијалектолошким расправама), имена дјела која се чешће наводе и много шта друго. И за ова скраћивања вриједи препорука (само препорука, не пропис) да се при њима треба придржавати колико је могуће начела изложених под 3 и начина писања који вриједи за скраћенице—етикете, али је иначе њихов облик и начин писања у великој мјери произвољан, условљен потребом диференцирања и компромисом између тежње за уштедом у простору и за естети-

⁶ И овдје се боље зауставити у писању чим је јасност задовољена: боље је *Филоз. фак.* него *Филозоф. факулт.*; нарочито је незгодно кад се написани дио скраћене ријечи подудари са неком другом, цијелом ријечју. Законитости из претходне тачке вриједе углавном и при скраћеном писању властитих имена, која се нарочито радо свде на почетно слово или скуп сугласника ако њим почињу.

ком и лакшом читљивошћу текста. Многе скраћенице о којима је било ријечи под 2 и под 3 настале су од ових, тј. првобитно су биле употријебљене условно, са објашњењем шта значе.

На крају неколике посебне напомене. У т. 143d примијењена је ријеч „сложеница“ на изразе *џо јестџ*, и *џако даље* — што је незгодно. У т. 144а скраћенице за мјере наводе се само у латиничком писању, а мислим да треба дозволити и писање ћирилицом. Уз т. 129е („Скраћенице *Удба*, *Фифа* и сл. већ у ном. једн. добивају наставак *а*, па се мењају као именице ж. р. на *-а*“): није исти тип *Удба*, гдје је *-а* стварно додато на првобитно *УДБ*, и *Фифа*, гдје је као наставак схваћен крајњи елеменат скраћенице (FIFA — Fédération Internationale de Football Association). Према томе, скраћеница *Фифа* иста је као *Унра*, тј. припада типу који се помиње у наредној тачки Правописа.

Уз *џ*. 155d. Згодније је у назвати „ипсилон“ него „игрек“ (овдје је ријеч о класичним језицима).

Уз *џ*. 155е. Ова тачка посвећена је уметању *ј* између самогласника у ријечима из класичних језика. Не би се рекло да је њу требало укључивати у одјељак о класичним језицима кад већ постоји одјељак о писању *ј*; овдје се довољно било позвати на тај одјељак, јер појаве које се помињу нијесу везане за позајмице из класичних језика.

Уз *џ*. 156а: „У номинативу сингулара нека се грчка имена употребљавају и у изворном облику, нпр. *Ераџо*, *Клио*, *Клоџо*, *Сайфо* и *Сайфа* и сл. Зависне падеже имају као именице женског рода на *-а* ген. *Ераџе*, *Клије* . . .“ — Однос *Клио*—*Клије* и сл. доста је нестабилан, иако се запажа да се зависни падежи туђих женских имена нешто радије прилагођавају облицима наше деклинације него номинатив. Мислим да би ту био бољи еластичнији пропис, који би остављао могућност еволуције — било у правцу индеклинабилности, било у правцу потпуног прилагођавања нашој деклинацији: ако је номинатив *Клио*, онда се то име може сматрати и непромјенљивим, као многа имена из живих језика, и обрнуто — ако генитив гласи *Клије*, онда према њему треба допустити и номинатив *Клија*.

Уз *џ*. 156b. Овдје се допушта однос *Аугија*—*Аугијев*. Однос је вјештачки; кад се каже *Аугијев*, подразумијева се име *Аугије* или *Аугиј*.

Уз *ш. 156e*: „Ако се пред споменутим грчким и латинским завршецима налазе два или више сугласника у скупу незгодном за изговор, код неких се личних имена додаје завршетак *-o*: . . . *Sextus*: *Секстио* . . . *Херхѣс*: *Ксерксо*“. — Мислим да завршетак *-o* у овом случају није оправдан; ако се хоће уклонити с краја сугласнички скуп, боље је примијенити изворни облик с падежним наставком (*Ксеркс* или *Ксерксес*, *Сексти* или *Секстиус*). Уосталом, при предвиђеном писању читалац би се лако повео за обликом и у наглашавању, и нека нас не изненади ако се буде изговарало *Ксѣрксо* (као *Пѣро*), што би ипак било претјерано понашено.

Уз *ш. 157d*: „Према личном имену *Меценати* начињена је наша заједничка именица *мецена*“. — Стилизација не одговара сасвим односима које овдје имамо. Заправо се име *Maecenas* често употребљавало у облику *Мецена* (према односу *Leonidas*—*Леонида*), па је према оваквом облику имена или и према таквој заједничкој именици у другим језицима начињена наша заједничка именица *мецена*.

Уз *ш. 158b*: „Тако и други неки стручни називи као *генс*, *сѣциес*, *фаѣиес* остају у изворном облику. Ако се последња два примера узимају као наше речи, пишу се са *ј* (*сѣѣѣѣјес*, *фаѣѣѣјес*)“. — Ако чињеница што су у ћириличком издању ријечи *species*, *facies* написане ћирилицом кад „остају у изворном облику“ (за разлику од случаја кад се „узимају као наше речи“) представља коректорску грешку, онда овдје треба само указати на њу. А ако то није у питању, него примјена на заједничке именице прописа из т. 167 (по мом мишљењу такође не нарочито срећног: „Туђа се властита имена могу изворно преносити у ћирилицу . . .“ — итд.) — и онда то треба сматрати неоправданим. Кад се латински термини не „узимају као наше речи“, онда су оне — логично — латинске; а латински језик има своју азбуку (и само у њој је он „у изворном облику“), па му ћирилица не треба.

Уз *ш. 166*: „У научним делима, у удбеницима средњих и виших школа и у сличним књигама када се пишу ћирилицом обавезно је на првом месту за такве речи давати и изворно писање, а када се пишу латиницом, обавезно је изворно писање с додатом ознаком изговора у загради при првом навођењу“. — Прописом се, како се види, у великој мјери проширује примјена изворног писања у односу на досадашњу праксу, и то — поред

осталих — и у области пресудној за формирање правописних навика, тј. у средњој школи. Наиме, латиницу не употребљавају само они Хрвати и Срби који су навикли на изворно писање. Постоје читаве области у којима је латиница обичније писмо, а у којима се мало примјењивало изворно писање туђих имена. Сем тога, латиницу употребљавају као друго или напоредно писмо практично све оне области српскохрватског језичког подручја које се служе ћирилицом (у београдским излозима ријетко се види писаћа машина са ћириличким словима), али изворно писање ни издалека није било толико распрострањено. Према томе, Правописна комисија је направила одлучан корак у правцу ширења изворног писања. Изнијећу свој властити став према овоме.

Није срећно заводити друкчије правописно правило за ћирилицу а друкчије за латиницу. То доводи оне који пишу у сложену ситуацију — да морају унапријед знати којим ће писмом бити штампан њихов рад (или да захтијевају одређено писмо, што аутори обично нерадо чине), или да препусте коректорима и лектору — ако га има — да они изврше транскрипцију, што скоро увијек носи ризик неукусних грешака⁷. И један и други начин писања имена има и својих предности и слабих страна, и прилично је индивидуална ствар шта ће нам више падати у очи; али има извјесна контрадикција у ономе како су ријешили аутори Правописа: правећи корак даље у ширењу изворног писања они самим тим дају извјесну предност томе начину у одређеним областима писмености, нпр. сматрају га кориснијим за ђаке — а зашто онда на исти начин не поступити и са ћириличким уџбеницима (једнаке су потребе ђака учили они из латиничких или ћириличких уџбеника, а ономе ко није навикао рецимо на изворно писање оно је једнако необично и у ћирилици и у латиници — ако се напоредо служи објема). Посебно кад су у питању уџбеници, став је мало недоречен: треба ли наставници да захтијевају од ђака да пишу по правилу које вриједи за уџбенике? И једна негативна посљедица изгледа неминовна: може доћи до тога да они који не желе прихватити изворно писање избјегавају употребу латинице, а то се свакако није жељело постићи тим прописом.

⁷ Достијева се у мало nelaгодну ситуацију ако се нпр. за ћирилички часопис куда чланак на латиничкој машини, јер правописне навике нијесу само за јавну употребу.

Према томе, мислим да није требало донијети друкчији пропис за латиницу а друкчији за ћирилицу. Ако се већ није могла наћи јединствена одлука, требало је дозволити оба начина писања једнако у оба писма; да би се омогућила потпуна јединственост поступка (а и да би се јасније одвојила туђа ријеч од нашег наставка), вјерујем да ни за присталице изворног писања не би било неприхватљиво да се туђе име од нашег наставка у изворном писању одваја цртицом: *Diderot-om* и *Diderot-ом*, *Gioscond-in* и *Gioscond-ин* или сл. Правдати усвојену одлуку тежњом за теоријском равноправношћу а з б у к а није оправдано (нијесу у питању навике и ставови азбука него људи). Да буде јасније — ја нијесам присталица изворног писања у случајевима који изискују наш наставак (кад наставка нема, начелно немам ништа против изворног писања — ни у једном од два писма), и прихватио бих га једино по језичкој дисциплини, у интересу јединственог писања; јер бољи је *ј е д а н* правопис макар га сматрали и лошим него три добра.

Незгодно је и што се изричито инсистира на томе да се други начин писања наводи у *з а г р а д и*. Често га је знатно згодније навести у подтексту, а начелне разлике нема; за читаоца би згодније било и кад би се у обимнијим дјелима друго писање наводило на почетку или на крају дјела, а не при првом помињању (то прво помињање често је тешко наћи).

Уз *ш*. 167e: „Француска имена ж. р. код нас место муклога *-e* на крају обично добивају наставак *-a* . . . *Toulouse — Toulousa, Marne — Marna* . . . Али имена која су већ у номинативу једн. понашена пишу се фонетски: *Provansa, Šampanja, Tuluzа*“. — Стилизација је нешто нејасна, или и контрадикторна: искључује ли посљедња реченица писање *Toulousa*, а ако га искључује, шта ће у првој?

Уз *ш*. 178a и 179c. У транскрипцији руских имена са основом на *ш*, *д* предвиђа се овакав однос имена и хипокористика: *Федја—Фећка, Пеија—Пећка*. Однос је мало необичан; обичније би било изузети ову категорију из других ријечи, па писати: *Феђа—Фећка, Пећа—Пећка* — а кад је основа на *сш*: *Косшја—Косшка, Насшја—Насшка* (случајеви као *Косшка* не помињу се, па би се према слову прописа очекивало *Косћка, Насћка*, што је свакако немогуће).

Уз *ш.* 184b. Мислим да је код руских женских имена по оцу обичнија именичка промјена него придјевска. Нпр. *Насѣасји Филијовној* асоцира наш наставѣак *-ни*, према чему би номинатив био са дужином: *Филијовнѣ*, а то би добро било избјећи. Уосталом, и у руском језику ове ријечи имају именичку промјену.

Уз *ш.* 189: „Пољска слова *ł* и *l* (тврдо и меко *л*) у српско-хрватском се пишу словом *л*“. — Овим прописом мијеша се фонетско и етимолошко начело и затире се једна фонолошка разлика (између замјена за прасловенско тврдо и јотовано *л*) коју српско-хрватски језик добро чува, а у великом броју случајева и пољски. У пољском изговору је *ł* билабијални сугласник, неслоговно *и* (*w*), док је *l* испред *i* најближе нашем *љ*, а у другим положајима је блиско нашем *л* (иако нешто мекше од њега). Фонетски би, према томе, најближа транскрипција била *в—л—љ*: *Głos ludu* — *Гвос* (евент. *Гуос*) *луду*, *Lida* — *Љида* итд. Мислим, међутим, да би најбоље било ослањати се и на наше осјећање етимолошке сродности — као што поступамо и кад транскрибујемо руски — па *l* у ријечима које одговарају нашим ријечима са *љ* замјењивати нашим *љ*, а у осталим случајевима (и за *l* и за *ł*) употребљавати наше *л*. Тако бисмо имали *Глос људу*, *Трибуна људу*, *Људ слов-јањски* (пољ. *lud* = народ, уп. наше *људи*) — итд.

Узгред да напоменем — не би било сувишно негдје поминути да се пољско и руско [изговорно обезвучавање крајњег сугласника и пољско (такође изговорно) једначење *w* у *ф* не одражавају у нашој транскрипцији.

Уз одјељак „Правописна терминологија“. Већ је на почетку речено да заједничку терминологију, ма како скромних размјера била, треба само поздравити и схватити као почетак једног посла који се дугује нашој култури и друштву. Управо због таквог пионирског карактера овог одјељка требало би тежити да он буде што потпунији и прецизнији, па ће у ту сврху овдје бити изнесене неколике напомене.

Није баш јасна конкретна намјена овога одјељка. Шта значи *п р а в о п и с н а* терминологија, да ли само термине који су примјењивани у Правопису или уопште ортографско-граматичку терминологију? Ако се претендује на граматичку терминологију, она је непотпуна и несистематична; а опет — није само правописна, ортографска, јер укључује низ чисто граматичких термина.

Мислим да би је у наредном издању (или уз наредно издање) Правописа требало дати као комплетну терминологију науке о језику; ако језичари не могу сами, без помоћи других стручњака и организација, израдити терминологије за остале гране културне, економске и других дјелатности, граматичку могу и рекло би се да су дужни.

У овом одјелку обухваћене су и неке ријечи и изрази који строго узето и нијесу термини, уп. *гласне жице шрејере*, *гласне жице шшрају*, *засебна реч*, *йоједноставњивање сугласника*, *ујрошћавање сугласника*, *џрилошка ознака* и сл. Сем тога, неки напредни термини неће се тако лако дати искључити, било усљед различите нијансе значења, било усљед тога што имају развијенију породицу ријечи него одабрани термин. Усваја се, на примјер, *носни сугласници* а одбацује *назални сугласници*; али шта вриједи избјегавати ријеч *назални* ако се практично не можемо проћи без ријечи као *назализација*, *деназализација*, *назалност*, *назализоваши*? Слично вриједи за односе *једначење*—*асимилација* (уп. *асимилациони*), *разједначавање*—*дисимилација* (уп. *дисимилациони*; у т. 51b употрејебљена је ријеч *дисимилација*, а аналогних примјера могло би се наћи и још), *самогласник*—*вокал* (уп. *вокализација*, *девокализација*, *џолувокалност* и др.) — а нашло би се и још сличних случајева.

Термини за двије главне групе правих сугласника (с обзиром на врсту преграде ваздушној струји) третирају се овако:

ДОСАДАШЊИ ТЕРМИНИ

затворни, експлозивни сугласници
 праскави сугласници, праскавци
 тесначни, фрикативни сугласници
 струјни, трљани сугласници

УСВОЈЕНИ ТЕРМИНИ

експлозивни сугласници
 праскави сугласници
 тесначни сугласници
 струјни сугласници

Није спроведен досљедан критеријум при одабирању ових термина. Четири термина за два појма потребна су нам зато што се артикулација посматра са двије стране — физиолошке и акустичке. Та је разлика јасна у односу *шесначни*—*сшрујни*, али код другог типа сугласника изгледа да су термини помијешани (уосталом, и код овог типа — у набрајању досадашњих термина). За физиолошку карактеризацију ових група сугласника употребљавали су се — колико знам — термини *зашворни* (*џреградни*) и

ијјесначни, а за акустичку *ексѝлозивни* (*ијраскави*, *ијраскавци*) и *фрикативни* (*сѝрујни*, *ијрљани*). У Правописној терминологији су, међутим, термини *ексѝлозивни* и *ијраскави* супротстављени један другом; сем тога, на једном мјесту се оставља латински термин, а на другом одбацује његова опозиција.

Незгодно је и што се међу усвојеним терминима у неким случајевима наводи и екавска и ијекавска варијанта, а у неким (у ћириличком издању) само екавска.

Ако би се хтјело указивати на добро нађене одредбе и на примјере успјеле обраде често врло сложених питања у Правопису — то би захтијевало много простора. И по својој намјени и по обради — и не само стилској и практичној него и научно-методолошкој — нови правопис представља крупан напредак у овој области језичког нормирања. Ако се дискутује о неким одредбама, ако ће понеку требати и дотјерати, то не треба схватити као показатељ квалитета израде овога дјела него као илустрацију сложености посла и као жељу да дефинитивни текст Правописа буде што савршенији и трајнији. Јер — правопис није сезонска ствар, него први дио сјутрашњег језичког норматива, језичког стандарда, до којег су дошле или којему теже све зреле националне културе. Спремност на прихватање измјена правописних навика коју је наша јавност показала свједочи да би се без већих тешкоћа могла прихватити јединствена правила и у оним детаљима у којима је засад остављено двоструко писање, и можда би — за друго издање Правописа — требало покушати да се ријеше и ти преостали проблеми.

Мишар Пешикан

УЗ НАПОМЕНЕ О НОВОМЕ ПРАВОПИСУ

Уредништво Нашег језика је већ раније својим читаоцима ставило на знање да ће објављивати осврте на Правопис српско-хрватскога књижевног језика и доносити критике и стручно-научне оцене тога дела—наравно уколико их од својих сарадника и других појединаца буде добивало. У непосредно претходној свесци овога часописа ми смо објавили један леп прилог ове врсте. А у овом ево доносимо и други, и то знатно опширнији и више-странији, који се, и насупрот његову скромном наслову, може сматрати правом стручном критиком и оценом новог правописа, бар његова теоријског дела. Исто је тако Уредништво сматрало оправданим и корисним да потписаноме, као члану Правописне комисије и једноме од оних који су дали његову коначну стилизацију, допусти да се још у овоме броју, одмах иза рецензије друга М. Пешикана, осврне на њу.

Пешикан је и на почетку своје рецензије, а нарочито на крају ње, казао доста лепих, па и јаких, речи у похвалу Правописа, али је дао и прилично велик број примедба на поједине његове одредбе с уверењем да ће се оне при новим издањима овога дела узети у обзир и с надом да ће по који од његових предлога за измену датих формулација, па и појединих правописних одредаба, бити прихваћен.

Пешиканове су примедбе већином добро смишљене, а његови су предлози за евентуалне измене решења појединих правописних проблема засновани, и стручњачки су образложени. И сасвим је добро што су они дати, мада се о свима њима, по нашем схватању, не може подједнако судити. Зато баш и сматрамо да ће бити добро још одмах изнети и друкчија схватања, која су и

довела до критикованих одредаба и формулација новогa правописа.

Ваља, пре свега, истаћи да би се појединци, као такви, с Пешиканом лакше могли сложити у мишљењу о појединим питањима него било који члан Правописне комисије, који стално држи на уму принципе што их је Комисија као целина претходно утврдила имајући на уму постављени циљ — уклањање разлика из начина писања код Срба и Хрвата, уколико је тих разлика било, наравно, или бар утирање пута скором ишчезавању и оних неједнакости које су засад још морале бити санкционисане. Рецензент о њима при оцени решења појединачних правописних питања није водио, нити је био обавезан да води рачуна. Ми се пак према њима морамо друкчије односити. А понекад се и иначе с њиме не бисмо могли сложити у третирању правописних проблемâ. Али има, дакако, и случајева у којима Пешиканове замерке сматрамо сасвим оправданим. И у сваком је случају оваква једна, можемо рећи, детаљна критика сасвим добродошла.

Пре свега, напомена друга Пешикана о незадовољеној потреби да се означи шта је управо правописни речник доиста је оправдана. Правописна комисија је замислила и утврдила да он буде оно што сам његов назив говори — азбучни попис речи с неким правописним проблемом у себи, и да све речи у њему уз то и ортоепски буду обрађене. Али ваља признати да при сређивању речника тај принцип није у потпуности спроведен, па се зато многимa намеће ово питање, које је и Пешикан поставио. П. сасвим с правом каже да је за преглед и оцену правописног речника, онако опсежног какав јест, потребно дуже време, па зато изјављује да засад о њему не може говорити. Он ипак чини још и напомену у вези с честим давањем већег броја алтернативних акцената појединих речи и, такође с правом, примећује да је за ревизију акценатске нормe нашега књижевног језика потребно свестрано упознавање акцента свих наших језичких области. Зато је до детаљног проучавања језичке, посебно акценатске, географије српскохрватског језика најбоље било остати на Вук-Даничићевој системи, а само у случајевима где је у области једног или другог главног културног центра нашег у широкој примени друкчији акценат — узети као дублет и њега, онако како је то Правописна комисија и одлучила унапред. Штета је, мислим, што

се при сређивању речника отишло даље од тога и што су понеке речи даване с већим бројем акцента. А једна што скорија Пешиканова, или било чија, овако исцрпна критика и правописног речника биће врло корисна.

Прелазећи на Пешиканову оцену правописних правила, одмах ћемо се с њим сложити да одредба *све* у констатацији учињеној у т. 50. а), где се тврди да су у Правописном речнику побележене *све* речи с гласом *ч*, очевидно није срећно употребљена. Тамо заиста није ни било могуће дати *све* такве речи, и место ове одредбе ваљало је узети одредбу *многе*, па казати: *многе њакве речи*, или *већ и број њаквих речи* или штогод слично. А друг П. ће бити у праву и када тврди да су могућни и хипокористични облици: *Иванкица*, *Јованкица* и *Дубравкица*, а не само *Анкица*, поред: *Иванчица*, *Јованчица*, *Дубравчица* и *Анчица*, у којих се хипокористична нијанса мање осећа.

Очевидно би, како П. каже, било оправданије говорити да су сугласнички скупови *ск*, *зг*, и *сх* остали неизмењени испред сугласника *и* услед тенденције да се у циљу чувања значења речи очува непромењена основа него да је то условила тежина изговора сугласника који би се њиховом изменом добили. Пешикану се, по нашем мишљењу, може дати за право и што је ставио приговор на одредбу Правописа (т. 87.т) по којој се називи празника (у зависним падежима) с непромењивим делом *дне* пишу одвојено од променљивог дела: о *Никољу дне* (према *Николдѧн*), јер треба имати на уму да се облик *дне* посебно уопште не употребљава, а цео назив има само један акценат.

Доиста пример: *У шуми се чу глас: Није ово свршењак, ово је њочешњак новог животиња* (т. 124. с), који се даје за уобичајено пропуштање наводника у обележавању тачно наведених туђих мисли — није срећно изабран, јер то ни у ком случају нису познате речи као што су познате пословице типа: *Ко брзо суди, брзо се и каје*, *каже народна њословица*, честе узречице и томе слично.

Није само Пешиканово мишљење да је недовољно оправдано прописивање стављања тачке иза редних бројева. И многи други слично мисле да су врло ретки случајеви у којима би се читалац могао наћи у недоумици да ли без тачке написан број треба читати као основни или као редни. Али већ могућност да некад, макар то и ретко било, до такве недоумице може доћи

ако нема никаквог знака којим би се обележила разлика између ове две врсте бројева оправдава да се једни, за разлику од оних других, увек означавају истим знаком. Осим овога, нама није јасно зашто се П. залаже за стављање тачке и иза римских бројева у писању датума, рецимо, — када се, на једној страни, римски употребљавају само у служби редних бројева, а с друге стране се њихов облик довољно разликује од облика арапских бројева да то одмах пада у очи и када долазе непосредно једни иза других.

П. је у праву када истиче да је поред осталих случајева стављања црте требало навести и њено уобичајено писање између појединих речи неког језика и њихова превода на други језик, као и између било које речи и њеног објашњења на истом језику.

Не би било на одмет да се у Правопису, поред осталих знака, говори и о знацима за одвајање једног стиха од другог, о знацима за степене, проценте, параграфе, затим о тилдама, аколадама и сл., на чему П. инсистира. Ипак су ови знаци, сви осим првог, који се све више пропушта у писању, везани за употребу у посебним струкама и пословима; специјалне су врсте, дакле, и у њихову стављању се, тако рећи, не греша, па се не би могло сматрати да је велик грех што нису дати у новоме правопису. С истог је гледишта још мање било потребно давати интернационалне ознаке за хемијске елементе, рецимо, које П. такође наводи. Потреба за овим знацима се јавља у још специјалнијој научној, одн. стручној области, и сви они који се баве дотичном облашћу науче те знаке, или их бар имају дате у приручницима одговарајуће струке, где се увек лако могу наћи. А за правопис су само ствари општијег карактера.

Ми сматрамо оправданим и две замерке (од већег броја њих) учињене на правописну терминологију. Пешикан, прво, с разлогом замера што нису у азбучном списку дати сви термини који су у правописном тексту употребљени, и као пример за ово наводи дисимилацију (употребљену у т. 51. в). Што је у терминологији узета реч *разједначавање*, то се лако објашњава тежњом да и термини буду прихватљиви за што шири круг оних који ће се правописом служити. Али је зато сваки, па и овај термин, требало држати на уму, и место речи *дисимилација* употребити *разједначавање* и тамо где је наведени случај промакао. Није очевидно требало ни две врсте сугласника називати именима датим према

различним тачкама посматрања, па једне од њих (експлозивне) именовати само по ономе што акустички представљају, а другима (струјним, односно тесначним) сугласницима дати још и назив добивен према физиолошкој вредности њиховој. Ако, како Пешикан каже, властита имена *Удба* и *Фифа* нису иста по постанку, у томе би случају добро било да је то и у правопису показано, и поред тога што су ове речи потпуно једнаке и по облику номинатива и по промени својој. Добро је и што је П. указао на очевидно коректорску грешку у т. 158. в, где су речи *species* и *facies*, уместо овако, у новосадском издању Правописа написане ћирилицом.

Нама је разумљиво и што појединци, не само аматери већ и стручњаци, сматрају да би се у неким случајевима могле дати и срећније формулације од оних што их налазимо у Правопису. Разумљиво је што то мисли и П. Али у вези с овим се мора истаћи да су мишљења о срећнијим и мање срећним формулацијама, о овој или оној стилизацији — ипак релативна. И на томе се не треба задржавати. Међутим, пред нама стоји обавеза да дамо образложења зашто су решења појединих правописних проблема онаква каква јесу када год нам се оваква питања поставе. Зато се морамо задржати на неким Пешикановим мишљењима у којима се он не слаже с ауторима Правописа. Он, нпр., не може наћи „ваљане разлоге“ зашто америчке *Црнце* треба писати на овај начин, тј. великим првим словом, а америчке *белце* — малим, као што и афричке *црнце* опет треба писати малим словом. Мислим да је у Правопису наглашено да је у првом случају назив, иако добивен по боји коже, постао обележје за националност, што уопште није случај с америчким белцима, а ни са црнцима у Африци, већ ови последњи, како је то данас добро познато, сви имају своја национална имена, или бар племенске називе. И зато оно прво треба писати почетним великим словом, а ово остало, и једно и друго — малим.

Јасно је, дакако, да *Српсџво*, *Арајчад*, *Србадија*, *Влахалук* треба писати великим првим словом. Ово, наравно, ако некоме падне напамет да те речи, које су данас застареле, употреби. Али не треба сметати с ума да у Правопис није могуће све унети. По мишљењу његових састављача ни те речи није требало уносити, управо зато што се оне данас готово никако и не употребљавају. А ако се и јави потреба да се употреби, рецимо, *Арајче*, свакоме

ће бити јасно да се ова реч мора написати као год и *Арајин* или *Арајка*.

О примедбама које П. чини писању географских назива од више речи, после онога што је казано у последњим свескама нашег часописа, мислимо ништа више није потребно говорити. Напомену друга П. у вези с писањем заменице *Ви* у облику с почетним великим словом када се ова односи на једно лице не бисмо могли прихватити, нити примити предлог за проширење истог начина писања и на заменицу *џи*. Доста је јасно истакнуто да се у личном обраћању појединац из поштовања ословљава са *Ви*, али се велико слово не узима само као знак тога поштовања, већ више да се њиме тако означи једно а не већи број лица. И управо због тога ову заменицу не треба писати почетним великим словом када се односи на више лица, макар колико ми та лица поштовали.

П. је и за дублете *намијешџаџи* — *намјешџаџи* и *замјејраџи* — *замјераџи*, тј. за допуштања и првих облика, поред других, зато што му је познато да се они употребљавају у једном делу Црне Горе. Позната је и нама и знатно шира њихова употреба, али она није толико широка да би допуштала њихову равноправност с облицима у којима имамо једносложну вредност *џ*. Он ће вероватно бити у праву кад каже да није шира ни употреба *џријезир* и *џријерез*, која се допушта поред употребе тих речи у облику *џрезир* и *џрез*, али је ово ипак нешто друкчији случај, друкчији је, наиме, по томе што су *џријезир* и *џријерез* већ били у књижевној употреби и прописивани као исправни.

Ја лично бих се могао сложити с мишљењем да је ради упрошћавања као једину вредност кратког *џ* иза *р* требало узети *е* (некада сам био за право напоредне употребе *рје* и *ре* у извесним случајевима), за шта П. пледира позивајући се при том на чланак П. Сладојевића у Нашем језику (IX н.с. стр. 302—304), који лепо образлаже такав захтев. Али ми имамо ијекавских говора, и то ијекавских говора који су у најужој основици књижевног језика, у којима се иза *р* употребљава *-је*, а имамо и подугу књижевну традицију, још од Вука Караџића, и с њим заједно, за употребу *рје* у одређеним случајевима. Тој се традицији у књижевној ијекавштини на обема странама до данас остало верно. И мислимо да је у Правопису нађено добро решење да се *рје* не може упо-

требљавати само када дође иза неког сугласника, сем ако овај није на завршетку каквог префикса.

Може се, одиста, допустити да правило које није сасвим одређено, као што је у Правопису случај са одредбом о писању *j* између *ea* на крају речи, не даје много (на једној страни имамо *идеја* и *шрахеја*, а на другој: *куџеа* и *дефилеа*). Али ипак није неко-рисно што је указано на ту двоструку могућност. Ако ништа друго, ова одредба предупредује прављење грешке и упућује писца на тражење приручника у коме ће проверити како ваља писати. Што тамо нису дати примери као што су: *бејаги*, *бејадер*, *бејаз*, *бејаниле*, због чега П. чини замерку, мислим да је добро што правопис није оптерећен речима које се, тако рећи, и не употребљавају у данашњем језику. А нека је, рецимо, образовање типа *вошћаница* и старије од образовања *дашчица*, то за правопис нема никаквог значаја. Могло би се евентуално говорити о нешто срећнијој формулацији, ако је, наиме, тачна П. констатација о аналошком обнављању групе *шч* у речи *дашчица*, која ипак не мора бити несумњива.

Не знамо зашто би се морало тврдити да ће *кошчица* бити дем. од *косѝ* а не баш од *кос(ѝ)ка*. Што *кос(ѝ)ке* немају неки наши говори, то никако не може бити доказ да *ч* у *кошчица* није добивено фонетским него аналошким путем. И по чему би опет обрнуто *Иванчић* морало бити добивено фонетски: од *Иванко* или *Иванка*, као што мисли П., а не аналогичом, према другим случајевима, од именице *Иван*.

Облици *ѝвешћем*, *сѝшћем*, *ѝришћем* нису уско дијалекатски, како мисли П., него имају ширу употребу код писаца западних центара, зато су они и допуштени правописом као исправни — дакако поред облика *ѝвескам*, *сѝискам* и *ѝришискам*.

Мислим да није тако нејасно, како се Пешикану чини, на које се присвојне придеве мисли када се говори о промени задње-непчаних сугласника *к*, *г* и *х*. Па свакако о промени придева који се завршавају на *-ин*, као што су *мајчин* и *девојчин*. То се бар јасно види управо из ова два примера који су на означеном месту наведени. А узвичници иза *јабуков*, *ручни*, *ножни*, који су тамо дати у системи: номинатив именице — њен датив — од ње изведен придев — деминутив, треба да скрену пажњу да то нису придеви онога типа каква су прва два.

Ми не можемо прихватити Пешиканово гледиште у вези с тачком 72. а, у којој је у Правопису дат придев *конавоски*, и настојања друга П. да оспори оправданост давања књижевног ранга овако „усамљеним случајевима уско дијалекатског карактера“, и када стоје у вези и са етницима. Идентификовању ове, свакако, гласовне промене у једној изведеници са такође гласовним променама у придевима *никшиџки* према *Никшић*, *ћеклиџки* према *Ђеклићи*, *микулиџки* према *Микулићи*, по нашем мишљењу, овде нема места, јер нигде није речено да се придеви сами за себе, макар им у основи био и назив места, употребљавају у облику који имају у месту од чијег су назива изведени. Сасвим је други случај када се у самом називу места или у имену етника јавља таква гласовна промена. Она овде, дакако, мора бити допуштена и у придеву који се односи на те речи: према *Ѕилић* — *ѕилићски*, према *Ориовац* — *ориовачки*, према *Пришћевац* — *пришћевски*, па и према *Конавока* — *конавоски*. Овај последњи придев се, управо, ослања на етник *Конавока*, макар да је изведен од некадашње основе именице *Конавли*. И у њега је појава *о* место *л* условљена истим положајем којим и у етника *Конавока*.

Ми не верујемо да П. има много једномишљеника када за књижевни језик тражи право да и у овим случајевима „ускодијалекатска образовања може прилагођавати својим законитостима“.

Макар да се артикулационо поље сугласника *ч* и *џ*, *ж* и *ш*, нарочито прва два од њих, одавна сузило углавном на област алвеола, ми се ипак не можемо сложити с другом П. да је у Правопису требало избећи термин предњонепчаних сугласника, којим се они и до данас означавају у граматичкој литератури уопште. Тај термин овде за нас нема, као за П., само традиционалну и историјску, него унеколико бар, и актуелну вредност, јер њихово артикулационо поље се, мање или више — код прва два мање, а код друга два нешто више — протеже и на алвеолима суседну област предњег непца. Термин *алвеоларни сугласници*, који би им више одговарао, не би се овде за њих могао употребити зато што се он у потпуности односи на друге сугласнике, на *н* и *л*, рецимо, чије се артикулационо поље ограничава искључиво на алвеоле.

Као случајеве у којима у писму треба оставити сугласнике *џ* и *д* у одређеном међусугласничком положају из којег се иначе

губе доиста долазе и Пешиканови примери: *асѝма*, *чисѝка* (уколико се ово може сматрати нашом речју), *ресѝлови*, *двообразни*, *одмаздни*. Али не треба губити из вида да се нигде не иде за исцрпним давањем примера уз правила, јер то није ни могуће. Било би добро само да их се што више да у правописном речнику. Осим тога, међу ове не треба убрајати реч *косѝни* (у значењу: *који се ѝмче косѝни*), јер се употребљава само *кошѝани* (а не ни *косни* ни *косѝни*), а поготову не *косѝка*, када је у употреби скоро искључиво *коска*.

С Пешиканом се никако не можемо сложити у мишљењу да *Аусѝро-Угарска* није полусложеница већ права сложеница. То је заправо школски пример полусложенице; њом је означен — додуше један појам, али појам у коме су делови јасно разграничени. У Хабсбуршкој се монархији тачно знало шта је Аустрија а шта Мађарска, наравно после стварања двојне монархије, за коју је и направљен назив *Аусѝро-Угарска*, који је у нашем језику типична полусложеница. Што П. овај назив упоређује с називом *Чехословачка*, могло би још изгледати да је у праву, пошто се данас зна и шта је посебно *Словачка*, па би се можда могло рећи да је у Чехословачкој оно остало Чешка. Али је Чехословачка и данас ипак јединствена држава с целом заједничком владом и за Чешку и за Словачку. А осим тога назив *Чехословачка* је постао у време прве Републике после првог светског рата, када је она била посве јединствена, и када ни у једној области државног живота те земље није могло бити никаквог одређеног разграничења. Поређењу пак назива *Аусѝро-Угарска* и *Чехословачка* са *Велика Бриѝанија* и *Нови Зеланд*, још уз тврдњу да су и то јединствени појмови — поготову нема места, јер су једно (ово друго) атрибутске синтагме у којима делови чувају чак и посебна значења, а поготово чувају своје посебне облике и акценте, што све скупа никако не допушта стварање сложене речи. Случај с полусложеницом *Аусѝро-Угарска* и сложеницом *Чехословачка* је сасвим друкчији јер су оне по односу саставних делова напоредног карактера.

Не знамо зашто би било потребно стављати цртицу између титуле и имена и у номинативу у случајевима типа: *Хаѝи Ђера*, *ефенди Миѝа* и сл., што би по П. било оправдано зато што се она ставља у осталим падежима. Овај знак, међутим, тамо има своју

морфолошку функцију, замењује наставке за поједине падеже, док у номинативу нема потребе за означавање такве функције, па би њено писање у овоме облику било сасвим излишно. Исто тако ми, насупротив рецензенту, сматрамо да титуле које долазе иза имена треба везивати на један начин када су стварне, а на други начин када се дају из поштовања или се употребљавају у иронији. У првом случају, када се, наиме, каже *Хусеин-бег* (у облику с титулом иза имена, оне се и у номинативу с њим везују цртицом), реч *бег* се често и посебно наглашава, што захтева стављање цртице између титуле и имена њеног носиоца. У он омедругога случају пак, кад неко више није *бег*, нестварна титула је знатно чвршће везана за име и срасла с њим, увек с њим чини једну акценатску целину, као у *Ибрахимбег* (мислим овде на личност из приче Св. Ђоровића *Ибрахимбегов ћошак*), права је, дакле, сложеница (реч *бег* у њој и нема правог значења, па се зато и пише заједно с личним именом).

Понеки пут би се рекло као да рецензент налази недостатке у Правопису и тамо где их, бар се нама тако чини, нема. Он, рецимо, замера што се констатује да су бројеви који означавају стотине (2—9) састављени од по две речи од којих свака има свој потпун облик и посебан акценат *двѐ сѝдѝшине*, *ѝри сѝдѝшине*, *чѝѝри сѝдѝшине* . . . и што се затим каже да се ти бројеви често употребљавају и као сложенице: *двѝсиа*, *ѝрѝсиа*, *чѝѝрѝсиа*. Друг П. каже да се ту првим облицима неоправдано даје преимућство. А они то преимућство очевидно и имају (не једино бројеви 200 и 300).

Срећнија му је примедба на стилизацију тачке 94. b, у којој се говори да се одрична речца *не* пише одвојено од глаголског трпног придева једино кад се овај употребљава у придевској служби. У тој тачки Правописа истина ништа није нетачно казано, али је и по нашем схватању она могла сасвим отпасти пошто се трпни придев у глаголској служби и не употребљава с речцом *не* непосредно испред ње. А свакако је недостатак правописних правила што у њима није нешто речено и о писању предлога у вези с пуним облицима прилога за место тамо где је реч о начину писања ових речи с прилозима за време; што, рецимо, није истакнуто да се, насупротив случајевима где се ти прилози јављају у непотпуном облику, као у примерима: *доведе*, *донде*, *одаведе*, *ода-*

шле, *оданде* — предлог пише одвојено од прилога за место када се његов облик чува неизмењен: *до шу*, *до тамо*, *до онамо*, *до близу*, *до недалеко*. Али то није учињено што се друкчије ништа није ни могло претпоставити.

Сложеност проблема разграничавања прилошких сложеница од прилошких израза коју П. констатује нико не може порицати. Услед те сложености и могло се десити да се пропусти по нешто што је ваљало означити или унесе штогод сувишно. Ипак, ми друкчије од Пешикана гледамо, нарочито на сложенице које су то постале од прилошких израза услед губљења или све ређе употребе именичког дела њихова у служби ван везе с предлогом са којим дају сложен прилог. Он за своје гледиште, које је супротно од онога што је дато у правописним правилима, наводи примере употребе тих делова као посебних речи код појединих писаца, нарочито нешто старијих, које је (примере, мислимо), како сам каже, нашао у лексичкој грађи Института за српско-хрватски језик. Па ипак се може рећи да је таква употреба за данашње наше језичко осећање, које је овде пресудно, сасвим необична. Необичне су, хтели смо рећи, као посебне речи: *и одмеј*, *и искај*, *и њочек*, *и њреклој*, *и њрескок*, *и њрешек*, *и њречац*, *и њејоврај*, *и недоглед*, *и кошњац*, *и ушњрб*. Као сложене пак с одређеним предлозима у прилоге: *наодмеј*, *наискај*, *најочек*, *најреклој*, *најрескок*, *најрешек*, *најречац*, *унејоврај*, *унедоглед*, *укошњац*, *наушњрб* — и врло су честе и обичне. Зато ово више и нису прилошки изрази већ прилози, па их зато и треба писати овако, као по једну реч. За неке случајеве заједничког писања предлога и именице на које се не би могло применити горње правило, за сложене прилоге: *ујушро*, нпр., *увече*, *зачас*, *одока*, *најамеј*, *бесџрага*, *додуше*, *догодине*, *смесиша* и сл., с којима иду и примери: *наруку*, *сруке*, *углас*, које П. наводи као спорне случајеве, — у Правопису је дато јасно објашњење да их не треба писати друкчије зато што их сви, тако рећи, осећају као сложенице, па се одавна и пишу само као такве.

Ми не видимо разлога зашто би, како мисли П., *брже-боље* и *мање-више* требало писати као праве сложенице, тј. без цртице, када се схвата као оправдана одредба по којој се прилози *кад-тад*, *овде-онде* и сл. пишу с цртицом, јер међу њима, очевидно, нема никакве разлике. Између осталог сваки део у њима има и посебан

акцентат. Њихов изговор с једним акцентом, на који П. указује, одвећ је редак.

Биће тачна примедба друга П. да последњи члан у набрајању када су сви они везани везником и није у јачој вези с непосредно претходним него остали чланови у таквим низовима. А ипак ми, супротно Пешикану, сматрамо да је досадашња пракса неписања зареза испред тога члана с правом узета у обзир и санкционисана новим правописом, јер не треба сметати с ума да реченица или низ о коме је сада реч опада према крају. И у разговору је осетно мањи размак (наравно не у случајевима наглашавања тога члана, када се зарез испред њега пише по правилу) између њега и осталих чланова, па га то, ако не ништа друго, јаче везује за претходне чланове. Још мање се можемо сложити с Пешикановим мишљењем да управо место енклитике непосредно иза модалних речи и израза не искључује оправданост стављања зареза иза њих. Оно што чини једну акценатску целину јамачно се не може растављати никаквим знаком интерпункције, сем у извесним случајевима цртицом, тамо где она и није знак растављања, већ управо знак спајања. И одређено, ми не осећамо, као П., једнако тесну везу између прилога-партикуле *најзад* и онога што долази непосредно за њим у примерима: *Најзад су завршили* и *Најзад, завршавају*. У првome случају зарез уопште не би могао доћи иза речи *најзад* и непосредно наредне енклитике. У другоме пак примеру зарез треба писати или не писати зависно од тога да ли је *најзад* узето као партикула или као прилог. У првome случају зарез наиме треба ставити, а у другоме му ту нема места.

Занимљиво је што П., на једној страни, сматра да је прописивањем употребе појединих знакова интерпункције требало ограничити употребу граматички непотпуних реченица, а, с друге стране, у давању правила за стављање зареза види механизовање употребе тога знака, и за ово наводи као пример одвајање партикуле *уосталом* у реченици *Тако њоремећен и болесџан човек, уосталом, и не живи дуго*, у којој је партикула *уосталом* стављена илмеђу зареза зато што непосредно није везана ни за који део реченице, већ је у њу унесена као нешто посебно или накнадно додато. Одиста је у овоме примеру реч *уосталом* требало одвојити зарезом. И то не само по нашем мишљењу, него и по мишљењу писца из кога смо ову реченицу узели. А ми смо, не само у овоме случају

него скоро редовно, примере на којима смо показивали употребу знака интерпункције узимали из одабраних писаца, који су се истински користили слободом и у писању, између осталог и слободном интерпункцијом.

Пешикан не налази оправдања да се у слободној интерпункцији вокатив одваја зарезом када се нађе уз императив, јер му се чини да је он овде везан с глаголом и да ту „добија у великој мери службу с у б ј е к т а“. По нашем мишљењу ниуколико више него када стоји, рецимо, уз други који глаголски облик. У примеру *Полећи, њесмо*, у коме, према Пешиканову схватању, вокатив не би требало одвајати од глагола, веза ништа није тешња између њих него када би било речено *Полећећеш, њесмо*, нити је у првом случају облик вокатива и по чему више субјекат него у другом, боље рећи ни у првом случају вокатив, колико ни у другом, није субјекат, него опет само облик за обраћање пажње субјекту на оно што му се наређује, односно приписује.

Ако бисмо и могли примити да ни за наше језичко осећање немамо инверзију у сложеним реченицама: *Ако хоћеш, дођи и Чим га видиш, дај му њо*, и на основу тога постављати питање да ли је доиста реченична инверзија оно што се досад њоме сматрало, — ипак ни у томе случају веза између управне и зависне реченице није иста када управна долази иза зависне као и када је управна прва по реду. Ако ни по чему другоме, по интонацији, која није безначајан елемент реченице, веза је у овоме последњем случају упадљиво тешња. То се несумњиво осећа, и то оправдава неједнак поступак у стављању зареза између двеју реченица зависног односа када је њихов ред различан. И зато за нас у Пешикановим примерима сложених реченица са зависном реченицом на првоме месту, и у другим сличним случајевима, досадашње писање зареза између њих ниуколико не противуречи принципу слободне интерпункције.

Не дајући томе ранг неке одвећ крупне замерке, П. се пита зашто Правописом није допуштено примере реченица у набрајању одвајати и тачком само, него се у таквим случајевима прописују тачка и црта. И поред тога што је он у праву да се ту у речницама, нпр., *пише* и само тачка или још тачније да се обично *пише тачка*, — то ипак не би био срећан знак за одвајање реченица у набрајању као примера, јер не треба заборавити да тачка долази и између

двеју или више реченица које често заједно чине поједине примере. У реченицама на крају сваког примера долази и извор одакле је пример узет, и тиме су управо, а не само тачком примери јасно одвојени један од другог. Између примера реченица у набрајању се пише и тачка и зарез, и она ту, уз претпоставку да нема и другог знака, много више одговара него тачка, јер велико слово којим почиње сваки пример јасно показује где је граница између њих.

Друг П. говори о некакве две варијанте црте, за које каже да Правописом нису предвиђене, али су, додаје он, у тексту слагачи спровели велику разлику међу њима. Из онога што говори о те две варијанте овога знака, изгледа нам да мисли на црту и цртицу. А оне се, дакако, јасно разликују, не само по облику него и по функцијама, и о њима се у Правопису, наравно, говори о свакој посебно, и то о црти у њеним функцијама и као знака интерпункције и као правописног знака, а о цртици само у функцијама правописног знака.

Замерка друга Пешикана на то што у Правопису, у глави о скраћеницама, нису дати и принципи скраћивања, не може се примити као оправдана. Ти су принципи у Правопису, ако и укратко, јасно изложени. А што има свакаког начина скраћивања, и што сви они нису обухваћени правописним правилима, томе се не може доскочити, и то не треба ни једног језичког пуристу да забрињава, јер у језику трајно остаје само оно што одговара његовој природи, а о томе је, што се начина скраћивања тиче, сасвим довољно казано у Правопису. Што П. указује на пример *Тргодрвѣиѡ* и сличних „бисера“, — они се одржавају у пракси зато што то, строго узев, и нису скраћенице него сложене речи, које постају по законима стварања сложеница. А то исто *Тргодрво*, макар колико нам се не допадало, — није у супротности са тим законима.

Приговори Пешиканови о двојаком скраћивању које је правописом допуштено, такође, мислимо нису оправдани, јер не знам зашто би било боље прописати као скраћеницу за годину, само *г.* а не и *год.*, или само *исй.*, а не и *исйор.* итд. када је уобичајено и једно и друго.

Формално П. има право што приговара зашто у Правопису није истакнуто да има случајева када се не скраћује реч само

испред самогласника већ и испред сугласника, за шта даје примере *грч.* (за *грчки*), *шур.* (за *шурски*). Али, зар би когод могао доћи на идеју да ове две речи скрати само одбацивањем последњег самогласника?

Што П. мисли да је требало означити и више других случајева у којима се скраћивање врши, ми опет сматрамо да није сасвим у праву, јер очевидно све не може бити предвиђено. Ми мислимо да је и ту довољно било дати принципе и најкарактеристичније, односно најсложеније језички допуштене случајеве. А то је, чини нам се, учињено.

Ако ствар посматрамо искључиво кроз призму граматичке норме, онда, доиста, како П. каже, можемо говорити о односу придева *Аугијев* према именици *Аугиј*, одн. *Аугије*, од чије је основе и изведен, а не више и према *Аугија*, у каквом се облику код нас ова именица употребљава. С ове тачке гледишта и облици зависних падежа *Клије* — *Клији* . . . , *Ераије* — *Ераји* . . . , *Сайфе* — *Сайфи* . . . односе се само на облике номинатива *Клија*, *Ераија*, *Сайфа*, а њихови облици номинатива на *-о*: *Клио*, *Ераио*, *Сайфо* и у зависним падежима би се употребљавали у непромењеном облику, како то опет П. наглашава. Међутим, лингвистички гледано: формулацијама које су у вези с ова два случаја дата у Правопису не могу се чинити оправдани приговори, јер у нашем језику одиста имамо придев *Аугијев* и према *Аугија*, а према зависним падежима сад наведених властитих именица с облицима промене именица ж. рода на *-а*, имамо номинативе и у облику на *-о*: *Ераио*, *Клијо*, *Сайфо*, поред знатно ређих чак: *Ераија*, *Клија*, *Сайфа*. У вези са овим ми указујемо на познату појаву суплетивизма у језику, и одређено: у овим случајевима многи неће да знају за употребу именице *Аугија* са завршетком именица м. рода, док је придев опет много распрострањенији с наставком на *-ев*. Од именица о којима овде говоримо облик номинатива је свакако чешћи у облику на *-о*. А у томе се облику не јављају у служби зависних падежа, већ свагда у одговарајућим облицима именица ж. р. на *-а*.

Облик властитих имена из класичних језика типа *Ксеркес*, којима П. даје преимућство над правописом допуштеним облицима на *о* (*Ксерксо*, *Сексио*) тешко да би могао бити прихваћен због нагомиланости истоветних сугласника и сугласничких група. А

што је много важније, они се врло често употребљавају са завршетком на *o*, па се зато, поред облика са сугласничком групом на крају (*Ксеркс*, *Сексџ*), с таквим завршетком и препоручују новим правописом.

Формулација која се односи на облик властите именице *Меценатџ* и заједничке *мецена* могла је, можда, бити нешто срећнија. Али П. неће бити у праву када, полазећи од њихова облика номинатива у латинском језику, изједначује облике именица *Леонида* (лат. *Leonidas* — *Leonid-ae*) и *Меценатџ* (лат. *Maecenas*, *Maecenas-at-is*). Ова два властита имена у латинском, како се види, имају различну промену. Прво — промену *a*-деклинације, а друго консонантску промену, тј. промену с нешто измењеном основом и наставком ген. синг. на *-is*. И зато је, као и већина именица такве промене, у наш језик примљена у облику основе, као *Меценатџ*. Употребљава се она, додуше, код нас и у облику без сугласника *џ* на крају. Али је Правописна комисија, полазећи од целе системе а и од честе употребе, препоручила први њен облик. Као заједничка именица према властитој, употребљава се, како је добро познато, увек без сугласника *џ* на крају — и једно и друго, дакле, онако како је у Правопису речено.

Ми се, а и не једино ми, слажемо с другом П. да је за саму употребу латинице штета што је Правописом прописано да се властита имена из живих несловенских језика у делима одређене врсте морају писати у изворном облику. У неким нашим областима где је латиница била у претежној употреби, њоме су се та имена писала фонетски, а поготову тамо где се поред ћирилице, као обичније, употребљава и латиница, скоро је искључиво фонетски начин писања примењиван у обема азбукама једнако. Ова се новина (мислим изворно писање) тамо тешко прихвата, и многи који су се већ скоро сасвим били определили за латиницу само због тога сада радије пишу ћирилицом. Али ми не мислимо да је при фонетском транскрибовању властитих имена непотребно било захтевати да се та имена, када се први пут помену, у научним делима дају и у облику како се пишу изворно. Онај ко у таквим делима и у уџбеницима за средње и више школе мора да спомене неко властито име очевидно је дужан да читаоцу омогући прибављање и других, ширих или друкчијих, података о носиоцу дотичног имена, а то ће постићи тек када га да у облику који оно

има у томе језику. Потреба да се макар и један (први) пут да изговор неког страног властитог имена написаног азбуком коју многи и многи читаоци и не познају, нити уопште сви могу познати све азбуке којима су написана властита имена која се спомињу и морају спомињати у делима одређене врсте — сасвим је несумњива. То, такође, не треба доказивати.

Поводом овога проблема се многи питају нарочито зашто правопис не обавезује и на примену искључиво фонетског начина писања дела и публикација за широку народну употребу. А још више је оних који, као и Пешикан, сматрају да је требало оставити потпуну слободу писцима у избору примене фонетског, односно изворног начина писања властитих имена, без обзира на то којом од двеју наших азбука пишу — када већ није могло бити прихваћено јединствено решење, што би у свакоме случају било најсрећније.

Пешиканово мишљење да се домаћи падежни наставак, и наставак за извођење придева, одваја цртицом од основног дела туђих властитих имена, када се ова пишу изворно *Diderot-om* и *Diderot-ov*, *Giocond-om* и *Giocond-in* не би могао бити прихваћен, јер су у питању јединствени облици, који се зато морају давати и у једноставном и јединственом облику, исто онако као када се та имена пишу фонетски: *Diderotom* и *Diderotov*, *Giocondom* и *Giocondin*, као год и *Дидероом* и *Дидероов*, *Ђокондом* и *Ђокондин*. А нема никакве контрадикције у правилу о писању француских властитих имена с муклим *e* на крају, за која се у Правопису каже да у нашем језику место тога *e* добивају *a*, а у осталом се делу пишу или изворно (*Toulousa*) или фонетски (*Tuluza*).

Не знамо зашто према *Фећка* и *Пећка* П. конструирше облике руских имена одмила: *Косћка* и *Насћка* (од *Костя* и *Настя*), за која и сам признаје да су немогућа.

Верујем да није велик број оних који би се сложили с П. мишљењем да би руским женским именима типа *Насћасја Филијовна* боље одговарала именичка промена од придевске, да би, тј., боље било говорити и писати *Насћасји Филијовни* него *Насћасји Филијовној*.

Не само недовољно оправдано него је и прилично смело Пешиканово схватање да би пољско тврдо *л* (*ł*) требало транскрибовати са *в*, односно са *у*, а обично *л* са *љ*, и писати: *Гвос* (или

евент. *Гуос*) *људу* (Głos ludu), *Трибуна људу* (Tribuna ludu), *Људ Словјањски* (Lud Slowiański) итд. Макар да је пољско *l* билабијалн *и* глас *и*, допуштамо, чак ближи у изговору каквом билабијалн *ом и* него гласу *л*, сама чињеница што се увек код нас транскрибовало са *л* била би довољна да се и даље транскрибује тим гласом, па и без обзира на мешање два принципа транскрибовања, које, узгред да кажемо, при преношењу словенских властитих имена на наш језик немамо само у овоме него и у још неким случајевим а (указујемо овде на изговор и писање руских властитих имена *Москва* уместо *Масква*, *Појџемкин* уместо *Појјомкин*). А за пољско *l* се и не може рећи да је, као што мисли П., ближе српскохрватском *љ* него гласу *л*, па је зато, и с чисто фонетске тачке гледишта, оправданије његово транскрибовање словом *л*.

Друг П. се задржавао на још понеким питањима новог правописа наглашавајући да би, можда, нешто друкчија њихова решења била оправданија од оних која су у Правопису дата. Али се ми на њима нећемо задржавати јер се Пешиканова мишљења о њима у битности не разликују, или се врло мало разликују од оних којима чини приговоре. Уколико би и с других страна на њих било приговора, ми ћемо се другом приликом и на њих осврнути.

М. Сивановић

ПРИМЈЕНА ЈЕДНОГ ПРАВОПИСНОГ ПРАВИЛА У НАШОЈ ШТАМПИ

Већ је прошло неколико мјесеци откако смо добили нови правопис српскохрватскога књижевног језика. То вријеме је било довољно да се схвате и усвоје правописне одредбе, и ми бисмо данас очекивали потпуну и досљедну примјену правописних правила како у нашој штампи тако и другдје. На жалост, те досљедности нема. Не само да су неки нови правопис само дјелимично прихватили, него има и таквих случајева гдје су појединци још увијек остали „вјерни“ староме правопису. Али ми се овдје нећемо задржавати на таквим примјерима. Ми ћемо овом приликом указати на проблеме који се јављају у вези са примјеном само једног правописног правила, и то одјелка правила о употреби великог слова.

На стр. 18. Правописа, т. 16. а, каже се: „У називима организација, друштва, установа, конференција и конгреса једино се прва реч пише великим словом, а од осталих речи само оне које су већ саме по себи властита имена“ и даље, т. б: „Ако се уместо читавог назива узме само најзначајнија именица из тог назива, тада се и она пише великим почетним словом“, нпр.: *члан Академије у Београду*, тј. *Српске академије наука и уметности*.

Ако данас, нешто више од пола године послје прихватања новог правописа, погледамо како се ово правило примјењује, видјећемо да нема листа у коме је све написано онако како Правопис изискује. Ја сам прегледао само неколико бројева појединих наших дневних и недјељних листова, и стање које сам тамо нашао, бар што се тиче примјене правила о коме је овдје ријеч, говори нам да се суштина тога правила није схватила како треба и да употреба великог слова још многим задаје потешкоћа. Потврду

за овакву констатацију налазимо у примјерима који се наводе у овом напису, а њих би могло бити и знатно више.

Примјере о којима ће овдје бити ријечи ми ћемо прегледати овим редом:

- 1) називи организација и друштава;
- 2) називи конгреса, пленума, конференција;
- 3) називи установа и институција;
- 4) називи титула живих поглавара држава.

1) Називи организација и друштава

Пуни називи организација и друштава најчешће се пишу почетним великим словом. Када су у питању наше друштвене организације, у том се не гријеши и редовно имамо: *Савез комуниста Југославије*, *Социјалистички савез радног народа Југославије*, *Савез ратних војних инвалида*, *Савез бораца народноослободилачког рата*, *Савез студенаца Југославије*, *Народна омладина* и сл.

Тако се најчешће пишу и пуни називи страних политичких партија:

Пре неколико дана премијер Гурсел састао се са шефом *Партије љравде* . . . После овог састанка лидер *Партије љравде* је изјавио; Лидер *Нове турске партије* . . . изјавио је (Борба, 14. III 61); Пет чланова искључено је вечерас из чланства *Лабуристичке странке* (Политика, 17. III 61); Оснивач „*Партије љравде*“ бивши генерал; Оснивач партије „*Нова Турска*“ оштро је критиковао ранију делатност *Рејубликанске партије* (Борба, 4. IV 1961); Као на пример *Партија нове Турске* Екрема али-Цана (Политика, 7. IV 1961); Он је председник *Друштва за лов луком и сирелом* (Илустрована политика, 14. III 1961); У формацији *Фронта националног ослобођења* (Нин, 9. IV 1961).

Рјеђи су примјери гдје се и почетна ријеч пуног назива пише малим словом: Примиио је к знању одлуку *народноослободилачког фронта* да не буде присутан сутра у Евијану (Политика, 7. IV 1961).

У примјерима гдје се мјесто читавог назива узима само „најзначајнија именица“ разликујемо два случаја: а) кад уз ту именицу долази нека одредница и б) кад се та именица употребљава сама. И у једном и у другом случају ове се именице у нашој штампи најчешће пишу малим словом:

а) *Наша њарџија* (ријеч је о КПЈ) увијек је васпитавала своје чланове (Ослобођење, 16.III 61). Одржавање избора у месецу јуну или јулу са становишта *моје њарџије* било би сувише рано; Лидер Партије правде је изјавио да ће *његова њарџија* . . . (Борба, 14.III 61).

б) Одлучио је да се искључе из ЦК и чланства *њарџије* (ријеч је о КП СССР, Политика, 17.III 61); И да је спреман да и убудуће испуни сваки задатак који му поставе влада и *њарџија* (мисли се на КП СССР, Политика, 17.III 61); Он износи да су му љубав према домовини, *њарџији*, социјализму у његовом великом делу дали снаге (исто); Рођени земљаци . . . другови руководиоци *њарџије* и владе (исто).

Истина, има случајева гдје се и ове „најзначајније именице“ пишу великим словом како то и захтијева Правопис. Ја имам потврда само за примјере без одреднице:

Председник Републичког већа *Синдикаџа* Србије је рекао (Борба, 14.III 61) (али у истом чланку налазимо и: Председник *синдикаџа* Хрватске Јосип Цази истакао је); У којима су у великом броју деловали као одборници чланови *Парџије* (тј. КПЈ, Борба, 4.IV 61).

Наведени примјери упућују нас на три питања: 1. Како писати неаутентична имена разних организација и друштава? 2. Како писати „најзначајнију именицу“ узету из назива партија и друштава ако уз њу имамо неку одредницу (— мој, наш, ваш, ова, та и сл.)? и 3. Како писати ту најзначајнију именицу ако је она у облику множине?

На прво питање може се одговорити да и ту пуне називе треба писати почетним великим словом. За правопис није битно да ли се нека политичка странка у Турској зове *Нова Турска* или *Нова џурска њарџија*. Нама је та партија дата у једном од тих облика; то је за нас њено званично име, и оно се као такво пише почетним великим словом (наравно, та имена не би требало самовољно мијењати у нашој штампи). На друго питање, према ономе како је то једном приликом објаснио проф. Стевановић, може се одговорити да та најзначајнија именица када долази уз неку одредницу није више сама носилац диференцијалне ознаке (а велико слово у оваквим случајевима има само ту службу) и да је, према томе, велико слово у таквим случајевима сувишно. Што

се тиче писања оних назива који имају именицу у множини, мислим да би ту „најзначајнију именицу“ требало писати малим словом: *синдикаџи* (и када се мисли на *Савез синдикаџа Југославије*), *железничари* (тј. *Савез железничара Југославије*), *џланинари* (тј. *Савез џланинара Југославије*) и сл.

Према томе, у називима организација и друштва почетно велико слово имамо кад се наводи пуни назив, а ако се наводи „најзначајнија именица“, она се пише почетним великим словом само кад је та именица у облику једнине и кад уз њу нема неке друге одреднице.

2. Називи конгреса, конференција, џленума

Наведено правописно правило прописује да се и у називима конгреса, конференција и сл. прва ријеч пише почетним великим словом. Ово правило наша штампа поштује само када су у питању манифестације те врсте које се одржавају у нашој земљи, иако и ту има недоследности. Кад је, пак, ријеч о таквим манифестацијама у другим земљама, великог слова скоро и нема:

На *Конгресу Социјалистичког савеза Словеније* који је одржан прошлог тједна (ВУС, 15. III 61); Кулминација тих неправди је достигнута на *Четвртом конгресу Албанске џарџије рада* (Комунист, 26. III 61);

али и: Испоручио је поздраве Социјалистичкој странци Италије и њеном *џридесет џетвртом конгресу* (Политика, 17. III 61); У париском предграђу Клиши почео је данас *џрви конгрес Уједињене социјалистичке џарџије Француске* (Политика, 25. III 61); У наставку *џетнаесетог заседања Генералне скуџиџине* (Политика, 17. III 61); Учесници *конференције џремијера земаља чланица Комонвелџа* (Борба, 14. III 61); Учесници *градске конференције Социјалистичког савеза Београда* (Политика, 15. III 61); Одређене су да их заступају на *савезној конференцији жена* (Ослобођење, 16. III 61); Као делегат за *савезну конференцију жена* (исто); У великој сали Студентског центра у Загребу сутра почиње *конференција жена Југославије* (Политика, 19. III 61); А. Р. отвара *други џленум ССРНЈ* (Политика, 21. III 61, испод слике: Са отварања Другог пленума ССРНЈ).

Исто стање налазимо и у случајевима гдје се мјесто цијелог назива узима само најзначајнија именица:

Политички реферат на *Конгресу* (34. конгресу Социјалистичке партије Италије) поднеће генерални секретар странке Пјетро Нени (Вечерње новости, 14. III 61); Која ће на *Конгресу* представљати опозицију (исто); Као што је познато, 1948. године одржан је *Пленум ЦК КПЈ* поводом резолуције; Децембра 1957. одржан је *Пленум ЦК СКЈ* поводом савјетовања у Москви; Како је изнио Суслов у свом реферату на *Пленуму ЦК КПСС* (све Комунист, 26. II 61); Истакнуто је на *Пленуму Ојштинског одбора Социјалистичког савеза у Зрењанину* (Борба, 3. IV 61).

А поред оваквог начина писања и: При томе се на *именутом конгресу* (ријеч је о Четвртном конгресу Партије рада Албаније) није нашао нико (гдје имамо одредницу, Комунист, 26. II 1961) као и: Дискусија на *конгресу* (ријеч је о 34. конгресу Социјалистичке партије Италије) наставиће се до недеље . . . и формулисати закључци *конгреса* (Политика, 17. III 61); На *конгресу* је истакнуто (мисли се на Конгрес ССРН Словеније који је одржан марта мјесеца у Љубљани); Наглашено је у закључцима *конгреса*; При завршетку *конгреса* (ВУС, 15. III 61); Данас по подне допрле су (вести) из Ланкастер хауса, где се одржава *конференција* (премијера земаља Комонвелта, Политика, 15. III 61); Прекјучерашњем делу *пленума* (ЦВ ССЈ) присуствовали су; На *пленуму* је расправљано (Политика, 15. III 61); Анкета коју је организовало Републичко веће Савеза синдиката Србије, запажања до којих се дошло обиласком неких предузећа у Републици, *пленум Градског комитетa СК Београд* (Комунист, 26. II 61).

Наведени примјери упућују на сљедеће питање: Да ли треба на исти начин писати називе конгреса, конференција и пленума који су одржани, који се одржавају у вријеме када се о њима пише и који су тек у припреми?

На ово питање може се одговорити да за правопис није важно да ли је неки конгрес одржан, или се одржава у вријеме када се о њему пише, или је пак у плану да се одржи. За правопис је важно да је једна манифестација ове врсте добила своје име, свој назив, и то се, према правописним прописима, пише великим словом, без обзира да ли уз то име долази и редни број. Према томе, велико слово треба писати у свим случајевима када се мисли на одређени конгрес, конференцију или пленум ако се наводи потпуни назив тих манифестација. Ако се наводи само „најзна-

чајнија именица“ из тога назива, она се пише великим словом једино кад уз њу не долази нека одредница.

3. Назив усџанова и инсџиџуџија

У овом одјелку ми ћемо прегледати како се пишу називи разних установа, и то овим редом:

- a) парламенти и владе,
- b) агенције,
- c) музеји, клубови, домови,
- d) остале установе и институције.

a) Парламенти и владе

Скоро без изузетка наша штампа парламенат као законодавну институцију једне земље пише великим словом — без обзира да ли се у земљи о којој је ријеч то представничко тијело зове тако или некако друкчије:

Влада, којој је раније стајао на челу Патрис Лумумба, једина је законита и уставна влада проистекла из изабраног *Парламенџа* (Политика, 16. III 61); Да се сазове конгоански *Парламенџи* (исто). Касније, када је откривена конспирација ове тринаесторице, искрсло је и неочекивано питање: а шта са *Парламенџом*? Има ли влада . . . законито право да без знања *Бундесџага* доноси овакву одлуку? (Илустрована политика, 14. III 61); Састав новог *Парламенџа* је (Политика, 30. III 61); Према одлуци *Парламенџа* (Политика, 17. III 61); Опозиција тврди да влада за своју већину у *Парламенџу* има да захвали изборној рачуници (Политика, 6. IV 61).

тако и: Према *Народној скуџиџини* (Политика, 17. III 61); Група од 40 чланова конгоанског *Предсџавничког дома* и *Сенџа* састала се синоћ (Политика, 17. III 61); Задржала је своје позиције у *Предсџавничком дому* (Политика, 30. III 61); Председник Кенеди затражио је од *Конгреса* да влади дозволи (Политика, 15. III 61). На изборима за *Сеџм* . . . гласало је (Политика, 19. IV 61); У нови *Сеџм* изабрано је (Политика, 19. IV 61).

Рјеђе наилазимо на примјере гдје се име ове институције пише малим словом:

Један бивши председник *народне скуџиџине* (Илустрована политика, 14. III 61); Предсџедников говор у *парламенџу* у *Гани*

(ВУС, 15. III 61); Говор предсједника Тита у *ганском њарламенту* (исто); Комунистичка партија . . . ће у *новој скуишиини* имати пет посланика (Политика, 30. II 61).

Док код ријечи парламенат имамо скоро увијек велико слово, код владе, као управне институције једне земље, сасвим је супротно. Та се именица скоро редовно пише малим словом:

Представник *бонске владе* је додао (Вечерње новости, 14. III 61); Потпредседник *мађарске владе*; О чему је *југословенска влада* својевремено доставила *влади Мађарске* (Политика, 17. III 61); у саопштењу *ганске владе* се каже (Политика, 16. III 61); Садашњи емисар *француске владе* (Ослобођење, 16. III 61); Народи и *влада Југославије* пружају досљедну подршку (Политика, 21. III 61); Предсједник Де Гол предсједаваће данас сједници *француске владе* (Ослобођење, 16. III 61); Односи између *владе* и опозиције . . . опозиција криви *владу* . . . *влада* оптужује опозицију (Политика, 6. IV 61).

Ја сам забиљежио само неколико примјера гдје се и влада као управна институција једне земље пише великим словом:

Народима и *Влади ФНРЈ* могу да изразим осећања поштовања народа и владе Републике Гвинеје (Политика, 21. III 61) као и: с том разликом што је у њеном коминикеу реч о „*Привременој влади алжирске Републике*“ (Политика, 31. III 61); Он је у *Привременој влади алжирске Републике* постао министар (Нин, 9. IV 61), гдје је дат пуни назив овог управног органа Републике Алжира.

Како нам примјери показују, данас је постало скоро правило да се парламенат као институција пише великим словом без обзира на званични назив тог законодавног тијела. На другој, пак, страни именица *влада* која такође означава одређену институцију и која у доста случајева одговара званичном називу те институције (то је најзначајнија именица пуног назива те институције) пише се малим словом. Тако нпр.: великим словом се пише именица *њарламент* и кад је у питању наша Савезна народ на скупштина, њемачки Бундестаг, француска *Assemblée nationale* и сл., а малим словом се пише именица *влада* кад је ријеч не само о нашем Савезном извршном вијећу него и о влади Алжира или Француске, иако ове у свом званичном називу имају ријеч „gouvernement“ тј. влада. До оваквог диференцирања ових назива новинари

нису могли доћи на основу неког правописног правила. Више је вјероватно да се то код нас уопштило под утицајем писања ових институција у неком страном језику. Само ово диференцирање није у духу новог правописа нашег језика. Ако се *парламената* као незванични назив те институције пише великим словом, по истом правилу треба и именицу *влада*, као руководеће тијело једне земље, писати великим словом.

Наравно, и ове се институције пишу малим словом ако уз њих долази нека одредница: *наша влада*, *моја влада* и сл. Од овога би се, евентуално, могли изузети они случајеви гдје уз те именице долазе присвојни придјевни као одреднице, нпр.: *југословенски*, *француски*, *алжирски*, *амерички* и сл. Ту би, можда, требало те одреднице писати великим словом: *Југословенска влада*, *Бриџански парламентарни*, *Амерички сенат* мј. *Влада Југославије*, *Парламентарни Велике Бриџаније*, *Сенат Сједињених Америчких Држава*, исто онако као што пишемо *Београдски универзитет* мј. *Универзитет у Београду*, *Загребачко свеучилиште* мј. *Свеучилиште у Загребу*.

в) А г е н ц и ј е

Ми ћемо овдје изнијети само како се пишу називи новинских агенција; а слично стање налазимо и код других установа с тим називом. Код новинских агенција имамо два начина писања њихових пуних назива: и назив агенције и општа именица пишу се великим словом:

Како јавља *Агенција Франс прес* (Ослобођење, 16.III 61, Политика, 30.III 61, 19.IV 61); Како преноси *Агенција Франс прес* (Политика, 19.IV 61).

Знатно чешће та се општа именица пише малим словом:

Како јавља *агенција Асошијетед прес* (Политика, 16.III 61, Ослобођење, 16.III 61); Како јавља *агенција Франс прес* (Политика, 17.III 61; Борба, 21.III 61).

Нема никакве сумње једино је исправно овакве називе писати као оне у другој групи примјера, тј. општу именицу малим словом. Ту именица *агенција* има исту функцију као, рецимо, *школа* у: основна школа „Радоје Домановић“ или *фабрика* у: фабрика каблова „Моша Пијаде“. Истина, ми у горњим примјерима немамо наводних знакова. Али они ту нису неопходни, јер се ради о добро познатим називима, а то је, опет, у духу Право-

писа у ком се каже: „када се тачно зна или се нечим другим означити шта се односи дотични назив . . . наводнике није потребно стављати“ (стр. 114).

с) Музеји, домови и клубови

Код музеја и домова, као и код других установа, разликујемо двије врсте назива: а) кад те установе немају посебног имена и б) кад поред општег назива имамо и посебно име.

У првом случају називи за музеје и домове пишу се почетним великим словом опште именице:

Посјетили су *Музеј њвог српског устаника*; То се чува у *Етнографском музеју*; Он је кустос у *Земаљском музеју у Сарајеву*; *Директор Музеја народне револуције* (Политика, 31.III 61). Тако и: *У Дому ученика у њриреди у Мосћару*; Бићемо у *Клубу универзитетских радника у Београду*; Члан је *Клуба њријашеља њрироде у Земуну* и сл.

Овако треба писати и називе музеја у којима се налази заоставштина истакнутих личности: Ради у *Музеју Николе Тесле*; Директор је *Музеја Вука и Досићеја*.

У вези са посљедњим примјерима потребно је истаћи да се у нашој штампи често гријешу при писању назива музеја ове врсте. Наиме, ми наилазимо на примјере гдје се лично име ставља међу наводнике, иако наводницима ту нема мјеста. Код оваквих случајева треба разликовати двије врсте назива. У примјерима као *Музеј Николе Тесле* ријеч је о музеју у коме се чувају предмети или било шта друго што је везано за име овог научника, те ствари припадале су тој личности и због тога се његово име налази у облику генитива којим се казује припадност. Наводним знацима овдје никако нема мјеста; управо би они давали сасвим другачији смисао цијелом називу. Име неке личности у називима ове врсте долази међу наводницима ако та личност нема никакве везе са оним што се налази у том музеју, ако се тамо не налазе предмети или нешто друго што је припадало тој личности, тј. ако је то име ту узето само из поштовања. Тако у примјеру: *У музеју „Моша Пијаде“* у Билећи откривена је биста овога нашег великог револуционара, није ријеч о музеју у коме се налазе предмети везани за Мошу Пијаде, него је ријеч о музеју који је поштовања према њему добио ово име. (Мада Правопис до-

пушта да се не употребљавају наводници кад се на неки други начин одреди назив установе, ми бисмо рекли да су у примјерима ове врсте они неопходни).

Разлике између ових назива су јасне. У првим примјерима ријеч је о музеју који је стварно везан за име које долази у генитиву (*Музеј Николе Тесле*), у другим примјерима непосредне везе између онога што се налази у музеју и имена које оно носи нема или не мора да буде (*Музеј „Моша Пијаде“* у Билећи); у првим примјерима име личности долази у генитиву и не мијења се (*У Музеју Николе Тесле, Са Музејом Николе Тесле, Ријеч је о Музеју Николе Тесле* и сл.); у другим примјерима лично име долази у номинативу (*У музеју „Моша Пијаде“*) и обично се не мијења. У посљедњим примјерима лично име се мијења само кад је ријеч о нечем што је добро познато, а употребљава се без опште именице (*То је израђено у фабрици вагона „Буро Баковић“* у Славонском Броду, али *То је израђено у „Бури Баковићу“* у Славонском Броду). Први примјери не захтијевају наводнике, у другима су они неопходни ако се жели дати прави смисао називу (*Ради у Музеју Николе Тесле*, али *Ради у музеју „Моша Пијаде“*); у првим примјерима и општа се именица пише почетним великим словом, у другим примјерима та се именица пише малим словом (*Ради у Музеју Николе Тесле*, али *Ради у музеју „Моша Пијаде“*). Дакле, у другим примјерима имамо исти начин писања као у називима предузећа или школа које имају посебно име.

Код назива домова важи исти принцип. Ако напишемо једно име без наводника у називу дома, то значи да тај дом припада личности о којој је ту ријеч. Према томе није свеједно да ли ћемо написати *Дом Пане Букића* или *Дом „Пане Букић“*, исто онако као што није свеједно кад се напише *Библиотека Светозара Марковића* и *Библиотека „Светозар Марковић“*. У првим случајевима ријеч је о дому или библиотеци који припадају тим личностима, а у другим примјерима та су имена само из поштовања према тим личностима дата тим установама.

У вези са овим поставља се питање како треба писати остале именице које долазе у називу домова — да ли *Дом Армије* или *Дом армије*?

У нашој штампи се уопштило да се у називу домова који припадају Југословенској народној армији обје ријечи пишу вели-

ким словом: *Дом Армије*, знатно рјеђе, и рекло би се као коректорска погрешка појави се и: *Дом армије*. Сви други домови, без обзира на њихово припадање, пишу се малим словом: *Дом милиције*, *Дом синдиката*, *Дом морнарице*, *Дом гарде*, *Дом ваздухопловства*, *Дом жељезничара*, *Дом исељеника* и сл.

Оваква неуједначеност у писању назива за домове тешко може наћи убједљиво оправдање. Ако се полази од тога да треба писати *Дом Армије* овако, обје ријечи великим словом, зато што се мисли на Југословенску народну армију, онда, по истој логици, треба писати и *Дом Омладине*, јер се мисли на Народну омладину Југославије; *Дом Синдиката*, јер се мисли на Савез Синдиката Југославије; *Дом Ваздухопловства*, јер је ријеч о Југословенском ратном ваздухопловству; *Дом Морнарице* је дом који припада Југословенској ратној морнарици; *Дом Милиције*, јер се мисли на Народну милицију итд. Како видимо тешко је наћи убједљив разлог за овакву разлику у писању.

d) Остале установе и институције

Називи општепознатих уснова и институција у нашој штампи пишу се онако како то захтијева Правопис:

После њих говорили су потпредседник *Извршног већа* (Борба, 14. III 61); Државни подсекретар у *Секретаријату Савезног извршног већа за народно здравље* (Политика, 16. III 61; боље: подсекретар у Секретаријату за народно здравље Савезног извршног већа); На поменутој седници *Среског синдикалног већа*; На јучерашњој седници *Савеза за унушрашње њослове Народног одбора града* (Политика, 16. III 61); У британском *Министарсџву њољо-џривреде* (Илустрована политика, 14. III 61); Представник ганског *Министарсџва иносџраних њослова* (Политика, 16. III 61); Представници *Савезног секретаријата за индустрију и Савезне грађевинске коморе* (Ослобођење, 16. III 61).

Иако се сва министарства пишу редовно великим словом, министарски савјет као институција, пише се и малим словом: Министар информација . . . прочитао је новинарима текст саопштења *министарског савеза* (Политика, 16. III 61), иако је и министарски савјет једна одређена институција коју, а према одредбама Правописа, треба писати великим почетним словом — исто онако као што се пише *Одсјек за финансије* или *Деканат Филолошког факултета* у Београду.

Док још и има неког јединства у писању пуних назива установа чија су имена опште позната, код разних комисија и комитета влада општа збрка. То ће потврдити примјери који слиједе:

Председник УАР . . . примио је шефа југословенске делегације на заседању *заједничког Министарског комитџета Југославије и УАР* (Политика, 15. III 61); Југословенска делегација која учествује у раду *заједничког министарског Комитџета за љивредну сарадњу између ФНРЈ и УАР* (Политика, 17. III 61); На досадашњим састанцима *Заједничког министарског комитџета за економску сарадњу* (Ослобођење, 16. III 61); Шефови делегација Југославије и УАР на заседању *Заједничког министарског комитџета за економску сарадњу* одржали су јуче састанак (Ослобођење, 16. III 61); *Мешовити министарски комитџет за љивредну сарадњу* између две земље (Политика, 22. III 61), па чак и: Шефови делегација Југославије и УАР на заседању *заједничког министарског комитџета* одржали су састанак (Политика, 15. III 61). Исто шаренило имамо и у примјерима: Примио је члана *Бриџанске ујраве за аџомску енергију* (Ослобођење, 16. III 61); Приредио је вечеру у част . . . члана *Ујраве за аџомску енергију* (Политика, 16. и 17. III 61); Носилац Нобелове награде за физику, *члан ујраве за аџомску енергију Велике Бриџаније* који је на позив Савезне комисије за нуклеарну енергију (Политика, 15. III 61) и Примио је *члана бриџанске ујраве за аџомску енергију* (Политика, 16 III 61).

Наведени примјери лијепо илуструју какво се све шаренило јавља тамо гдје новинарима и коректорима није јасно како гласи званични назив неке установе или институције. Отуда оволико разних начина у писању једног комитета или једне управе. Наравно, и ово би се могло избјећи ако би се они који пишу заинтересовали да сазнају званичне називе тих комитета, одбора или комисија, а то је, уосталом, њихова дужност.

Када се не наводи пуни назив, и овдје вриједи правило по ком се основна именица пише великим словом ако уз њу нема неке одреднице: Данас је засједала *Комисија УН за измирење у Конгу*. Послије састанка чланови *ове комисије* су изјавили да ће сутра отпутовати у Леополдвил.

4. Називи шишула живих поглавара држава

Правопис је прописао да се „Називи живих поглавара држава када се не спомњу њихова имена пишу . . . великим

словом“. Ово правило наша штампа досљедно примјењује када се ради о предсједнику Титу:

Наш Предсједник у свим овим земљама први је неафрички шеф државе (ВУС, 15. III 61); Каирски листови посебно подвлаче став *југословенског Предсједника* (Ослобођење, 16. III 61); На удаљености од свега неколико метара тешко је било пратити шта се дешава око *Предсједника* опкољеног масом људи (Борба, 4. IV 61); Која је доласку *југословенског Предсједника* у Александрију ... дала изванредан публицитет (Политика, 19. III 61).

Кад је ријеч о шефовима других држава имамо:

Предсједник Тиџо и *Краљ Марока* су истакли (Политика, 7. IV 61); *Француски Предсједник* је одговорио да ће размотрити овај његов захтев (Политика, 6. IV 61); Разговори између *америчког Предсједника* и британског премијера још нису завршени; Није тајна да је *амерички Предсједник* иницијатор ове идеје (Политика, 8. IV 61).

Знатно чешиће титуле шефа државе срећемо написане малим словом:

Стигли смо у резиденцију *гвинејског њредседника* (Политика 21. III 61); Одвезли смо се у резиденцију *гвинејског њредседника* (исто); Као што је био случај са посјетом *вашег њредсједника* (ријеч је о Предсједнику Републике Гвинеје, исто); Генерални секретар Арапске лиге је додао да је са *туниским њредсједником* размотрио сва питања (Ослобођење, 16. III 61); Он је одбио да било шта каже о појединостима свога разговора са *француским њредседником* (Политика, 31. III 61); То потврђује да је краљ Хусеин примио одговор *њредседника УАР* (Борба, 4. IV 61); У суботу ће *њредседник САД* (Политика, 5. IV 61); Први грађани који су пописани били су *њредседник Рејублике* и председник индијске владе (Борба, 4. IV 61); *Француски њредседник* је одговорио (Политика, 6. IV 61); Коме је јуче *белгијски краљ* поверио мандат за састав нове владе (Политика, 8. IV 61); Једна од допунских тема састанка који ће у недељу у Бону имати канцелар Аденауер са политичким саветником *америчког њредседника* (Политика, 8. IV 61).

Нема сумње, у свим овим примјерима требало би да је титула шефа државе написана великим словом, како то захтијева правописно правило. Истина, и овдје би се могло поставити питање — да ли и на писање ових назива, ових титула, утичу одреднице

које долазе уз њих, да ли и ту треба поступати као у раније навођеним примјерима? Другим ријечима да ли поред Предсједник Федеративне Народне Републике Југославије треба писати: југословенски предсједник или југословенски Предсједник?

С обзиром на то што у Правопису јасно стоји да се само „називи живих поглавара држава“, што значи из почасти, пишу великим словом, ови се примјери изузимају и без обзира на одредницу увијек се само титула шефа државе пише великим словом, а то су именице: краљ, султан, цар, предсједник, шах и сл.

Остале титуле, како то предвиђа и Правопис, најчешће се пишу малим словом. Ја сам забиљежио само један изузетак: Наредбом *Државног секретара* за послове народне одбране (Народна армија, 31. III 61), иако је и ту: У вријеме највећег расположења у дворану је ушао *секретар одбране Либерције*; За вријеме пријема *подсекретар* и *секретар одбране* најпохвалније су се изразили о нашим младим морнарима. Начин писања у посљедња два примјера је исправан, а први је у противрјечности с правописном одредбом која се на ово питање односи.

А. Пецо

КОРЕЛАЦИЈЕ И ПОРЕМЕЋАЈИ У ЊИМА

Оно што је у синтагмама и простим реченичним типовима конгруенција, то су у односима међуреченичним корелације општих психолошко-језичких категорија. При формирањима језичких структура свакако су односи основних категорија места, времена, начина имали своје специфичне ознаке према ситуацији (исказ; негација) и према условљености односа. Тиме наилазимо на тему о томе да реченичне свезице могу имати померене вредности — при слабијем, мање интензивном процесу мишљења. Најчешће се поремећаји корелација јављају кад се у глобалној психолошко-језичкој реализацији изразе истовремено и недовољно диференциране корелације времена и услова, јер се условљеност јавља временски, а прецизирање временског момента може се схватити као локализовање у перспективи.

Конкретан и карактеристичан пример имамо у једном дневном листу од 7. јуна 1961. г., где се говори о значају замрзавања воде у вези са инстинктом неких животиња за осигурање опстанка потомства:

Еколози наводе као посебан пример *у* врсту бескичмењака, из чијих се јаја *џек онда* развију јединке *ако* су она осушена стајала у сувом муљу око 15 година.

Основне су корелације: а) условна: *џек-ако*; *само-ако*, а б) временске *онда-кад*, и са појачањем *џек онда-кад*, *само онда кад*. Међутим у примеру који је наведен мотивисаност корелације је разбијена: *џек онда-ако*: ту *ако* прима потенцијално на себе временску вредност корелације. У процесу мишљења долази до оваквог поремећаја у два случаја: или се *џек* појачава временским *онда*, или је *онда* механизано проширење ради појачања изрза при слабијем интензитету. *Ако* је условљено у временском процесу.

Појачано *ишек* са *онда* је привидно: У овом примеру је само услов — *ишек онда* = *ишек*; са јачим временским истицањем било би *ишек онда ако се, и кад се . . .* Таква комплекснија уводна корелација омогућава да *ако* прими вредност *кад*, а да *онда*, са слабијим степеном значења, остане и у простој корелацији: *ишек-ако*. Семантички интензитет у ослабљеном степену кључ је за разумевање оваквих појава, — а за овим долази механизирање.

Заиста, у даљем тексту тога малог чланка овако поремећена корелација се понавља:

— Тако се из јаја неких ситних животиња могу *само онда* развити јединке, *ако* су извесно време била подвргнута смрзавању.

Елементи *само* и *ишек* су равноправни, а условни им је корелат *ако*.

Из овога се види, бар код писца овога чланка, извесна тенденција ка устаљивању. — Међутим, при прецизнијем формулисању мишљења, при интензивнијем реализовању корелационог временског односа треба рећи *ишек кад, само кад*, — а у корелацији условљености *ишек ако, само ако*.

Према томе у настави књижевнога језика, а посебице при писању треба захтевати прецизније доживљавање реализације процеса мишљења. Поремећаји слични наведеном случају не могу се сматрати добрим у књижевном језику, мада су психолошко-језички интересантни.

М. Павловић

ЈЕДНА АКЦЕНАТСКА АЛТЕРНАЦИЈА У САВРЕМЕНОМ СРПСКОХРВАТСКОМ ЈЕЗИКУ

I

Потребно је, најпре, да подсетим на извесне начелне чињенице.

Прво. Акценатске су појаве у основи својој фонетске. Под одређеним условима једна се акценатска појава јавља у одређеном тренутку историјског развитка једног језика без изузетка, као и сви гласовни закони уосталом.

Друго. Тачно је да је досад најбоље српскохрватски књижевни акценат обрадио Д а н и ч и ћ. То је трајна Даничићева заслуга за српскохрватску акцентологију. И српски и хрватски дијалектолози у својим студијама о акценту појединих говора упоређују свој дијалекатски материјал с Даничићем као нормом. На основу таквога рада и настале су модификације књижевне акцентуације које су унели Б е л и ћ (Правопис 1950/1952) и Правописна комисија (Правопис 1960).

Али, за карактеристику Даничићева рада наводимо овај цитат из Белића, где он говори о Даничићевој обради акцента у именица: „Даничић је полазио од номинатива једнине и дао је у својој студији безброј категорија. У ствари све ове многобројне категорије, ако се пође од њихових правих унутрашњих особина, своде се на врло мали број који претстављају стално понављање истих црта“ (Историја српскохрватског језика, књ. II, св. 1: Речи са деklinацијом, Бгд. 1950, стр. 25). Ово се може рећи и за Даничићеву обраду придева и глагола.

Треће. Иако се у савременом српскохрватском акценту чувају трагови многих појава и из ранијих епоха развитка српскохрватског језика и из прасловенске епохе, ипак нема сумње да

су у савременом српскохрватском језику акценатске појаве такође фонетске. Оне су у извесном смислу одређене историјским развитком, али оне несумњиво имају и своју савремену законитост.

Четврто. Посматране из морфолошке перспективе, акценатске се појаве јављају као акценатске алтернације. То значи да се с променом облика речи под одређеним условима мења и акценат. Али су и ту саме акценатске појаве фонетске: под истим условима оне се јављају у свим врстама речи и њиховим облицима где постоје такви услови. Тако, уосталом, наука тумачи и акценатске појаве у ранијим епохама развитка српскохрватског језика.

II

Несумњиво је, међутим, да и савремени српскохрватски језик има своје акценатске алтернације.

Мислим да је једна таква акценатска алтернација она која се у формули може овако представити:

$$(\smile) + (') + (\smile) : (\frown) + (—) + (x).$$

Другим речима, ако се у појединим облицима дуги узлазни акценат јави између два кратка слога, њему у другим облицима одговара ситуација у којој се на првом од та три слога налази кратки узлазни акценат, на другом неакцентована дужина, и у којој је судбина трећег слога индиферентна.

Одмах треба да нагласим да су и данас за промене у акценту од значаја три последња слога. Услов: промена састава речи.

Ова се алтернација, најпре, јавља код именица. Доследна је у типова:

ју̀нак — ју̀нака;
йо̀мдџ̀ник — йо̀моџ̀ника;
за̀йо̀вед̀ник — за̀йо̀вед̀ника;
ис̀йо̀дсунча̀ник — ис̀йо̀дсунча̀ника.

На исту се алтернацију своди и тип *йу̀йи — йу̀йиа* (преношење *зџ̀ нџ̀ж* аналошко је према *ју̀ гра̀д*)¹. Код свих ових типова, дакле, у питању је однос зависни падежи : ном. једн.

¹) Алтернација се овде у ствари најбоље огледа у примерима *на̀ йу̀йи — ма̀ йу̀йиу*. Ја сам намерно ову алтернацију приказао у формули $(\smile) + (') + (\smile) : (\frown) + (—) + (x)$, јер овде није у питању једноставно однос $(\frown) : (\frown)$ на шта би на први поглед упућивала ситуација *йу̀йи — йу̀йиа*. Наиме, однос $(\frown) : (\frown)$ не своди се у в е к на ову алтернацију; нпр. њој не припада однос *ру̀ка — ру̀ку* јер се овде

риваићи, *окломаћиваићи* — специјални морфолошки однос основа на *-иваићи/-ујем*; *клеићи*, *снеићи* — за данашње језичко осећање неправилни глаголи), или, разуме се, ако се (') налази на првome слогу тросложних или вишесложних инфинитивних основа, када је акценат непроменљив (*завидеићи*, *иђрложиићи*, *аминаићи*, *како-ићаићи*, *звештоватићи*).

Али кад се у Даничића прегледају бројни примери глагола у којих се јавља алтернација о којој је реч, јасно се види висока фреквенција њене примене у глагола.

Такође, ова се акценатска алтернација јавља у глагола у односу 3. рl. ргаес.: остали облици ргаес. у типова:

ијићаићи — *ијићам* — *ијићају* (cf. *здијићам* — *здијићају*);

венчаватићи — *венчавам* — *венчавају*;

вечераватићи — *вечеравам* — *вечеравају*;

араићосићаићи — *араићосићам* — *араићосићају*.

Што се у народним говорима јављају облици *ијићају*, *здијићају*, *венчавају*, *вечеравају*, *араићосићају*, разлог је утицај осталих лица ргаес.

Ова се акценатска алтернација, сем тога, јавља и у још једном случају у глагола. То је познати однос 1, 2, 3. sg. ргаес. према 1, 2. рl. ргаес. у глагола:

жделім — *желимо*;

зеленим — *зеленимо*;

лдомім — *ломимо*;

сведодчим — *сведодчимо*;

иријаићелім — *иријаићелимо*;

венчам — *венчамо*;

оружам — *оружамо*;

руководам — *руководамо*.

Али, у вези с овим глаголима треба рећи да је већ Даничић допуштао *иџечем* — *иџечемо* (поред *иџечемо*) и *умем* — *умемо* (поред *умемо*). Нови заједнички Правопис допушта и *жделім*, *зеленимо*, *лдомимо*, *сведодчимо*, *иријаићелимо*, *венчам*, *оружам*, *руководамо*. Међутим, и у Правопису је доследно *јунак* — *јунака*. Правопис се у свему овоме у вези с глаголима ослања на западније српскохрватске говоре. Очеvidно је алтернација о којој говоримо почела да се у тим говорима нарушава у односу између облика који су ма изванстан начин синтаксички равноправни (поједина лица у

ргaes. — sg. : pl.), док се у односу између неравноправних облика чува (номинатив : коси падежи).

Ова се алтернација јавља и у придева *ваљан* — *ваљана* где је у питању однос masc. : fem. (neutr.). Што се она не јавља у примеру *крџаји* — *крџајица*, објашњење је дао сам Даничић: он *крџаји* тумачи према *јџуцаји* (Срп. акц. 223) (очевидно емфатични акц.).

Ова се алтернација, сем тога, јавља у још неким ситуацијама:

1) У односу gen. sg. (instr. sg.) према gen. pl. типа *сесџира* — *сесџирѣ* (*сесџирѣм*) : *сесџирѣ*.

2) У знатном броју категорија кад се у именица јавља (∨) + (') + (∨) други део алтернације долази у речима (обично глаголима) изведеним од тих именица:

а) (*рука*) — *уручији* : *урџџим*;

б) (loc. sg. облику) — *убличџији* : *убличџим*.

Мислим да се може рећи да се loc. sg. типа облику и сл. и губи у извесним српскохрватским говорима зато што он нема практично могућности да алтернира у парадигми са ситуацијом (') + (—) + (x). Акценат *глава* стабилан је зато што је то акценат поп. sg., дакле лексички акценат.

3) У овоме низу могли би се навести и односи: *јџднџ(а)* — *јџднџа*; *мџјџ(а)* — *мџјџа* и сл.

Међутим, да је алтернација о којој је реч жива у данашњем српскохрватском језику, доказују и ове чињенице:

1) Многе стране именице masc. пришле су у српскохрватском језику типовима *јџнџк* и сл. (cf. Речник САНУ, passim).

2) Многи страни глаголи пришли су типовима *иџиџији* и сл. (ib.).

3) У дијалектима с четвороакценатским системом именице типа *бџлџв* прилазе типовима *јџнџк* а глаголи типа *исџрџџији* имају inf. *исџрџџији*.

На крају, није потребно објашњавати да поменута акценатска алтернација није у свим наведеним категоријама настала током историјскога развитка на исти начин. За данашње језичко осећање важно је да се она сада јавља у тим категоријама као алтернација и да је — управо зато — данас творачка.

Берислав М. Николић

14. V 1961, Београд.

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. У сличном духу је написан коментар у „Краснаја звезди“ . . . За „Краснаја звезду“ је симболично да се Хрушчов и Кенеди сусрећу у Бечу . . . „Краснаја звезда“ завршава свој коментар (Политика 29. V 1961, стр. 1).

На страни 157, тачка 183b — у одељку посвећеном транскрипцији руских имена, стоји: „Двочлана имена код којих се у нашем језику осећа придевски део прилагођавају се нашим облицима: Литературная Газета — *Литературна газетѝа*, Царское Село — *Царско село . . .*“. На руски придев *красный*, који је код нас доста познат и близак по облику нашем придеву *красан* (иако различит од њега по значењу) може се применити наведени пропис, па је требало написати „Красна звезда“, „Красној звезди“, „Красну звезду“. Овај пропис можда и иначе измиче пажњи коректора и лектора, па и другде у штампи срећемо и преко радија чујемо „Економическаја газетѝа“ и сл. Ако би се овакво писање у номинативном облику и могло бранити, оно изазива велике тешкоће кад се јави потреба за неким другим падежним обликом, па треба доследно применити наведену одредбу правописа, којом се отклањају те тешкоће.

2. *Ми смо за конѝакѝе и везе, за ѝриѝаѝельсѝиво са америчким народом, кога у нашој земљи ѝошѝују и цене* (на истом месту).

Много пута је указано на доста честу погрешну употребу облика акузатива, какву имамо код односне заменице у горњем примеру. Наиме, акузатив је по облику једнак генитиву (у мушком роду) ако појам у акузативу значи живо биће. Међутим, колективне именице — макар значиле и скуп живих бића, као што то значи именица *народ* у наведеном примеру — немају овакав облик акузатива, него је он једнак номинативу. Несамосталне речи

(придеви, придевске заменице и др.) поводе се у овоме за именицама, па је акузатив односне заменице *који* у горњем примеру требало написати друкчије: . . . *са америчким народом, који у нашој земљи пошћују и цене.*

На истом месту читамо чудно склопљену реченицу (ваљда рђав превод): *не желимо да би неком ирочињавали зло.* Облик потенцијала (поготово погрешан: *би* уместо *бисмо*) овде је сасвим непотребан, а уместо њега је требало употребити или инфинитив или презент са свезом *да*: *не желимо ирочињавати зло* или *не желимо да ирочињавамо зло.*

3. *Боравак у Паризу, и касније у Ханоју, је неке чланове краљевске породице учинио бонвиванима* (Политика 3. VI 1961, 4).

Енклитика *је*, као и свака друга енклитика, мора испред себе имати неку наглашену реч са којом се заједно изговара. Другим речима, енклитика не може стајати на почетку интонационе целине, иза говорне паузе. У наведеном примеру речи *и касније у Ханоју* третирају се као уметнути део реченице, а иза уметнутих делова — било којим знаковима интерпункције они били одвојени — осећа се говорна пауза, која не дозвољава да се непосредно иза таквог дела употреби енклитика. Чак и ако се изоставе зарези (тј. ако се речи *и касније у Ханоју* не сматрају накнадно додатима), енклитика опет неће бити на свом правом месту у реченици. Наиме, енклитика се нерадо поставља непосредно иза дела реченице који се састоји од већег броја наглашених речи. У горњем примеру такав опширнији део реченице представља субјекатска синтагма: *Боравак у Паризу и касније у Ханоју.* Слично огрешење о језичко осећање имамо у примеру *У неком индијском коменџару сам недавно ирочињао овакву формулацију* (на истом месту) — где је енклитика непосредно иза предикативног додатка састављеног од три наглашене речи.

Према томе, требало је написати *Боравак у Паризу и касније у Ханоју учинио је неке чланове краљевске породице бонвиванима* и *У неком индијском коменџару недавно сам ирочињао овакву формулацију.*

М. П.

4. *Шта ко иодразумева иод иолићком[.] Ко је за — с к ироћив ње* (Данас, 7. VI 1961, 3).

Израз „ко је за — а ко против ње“ представља покушај економичнијег и експресивнијег казивања. Ми га, међутим, не можемо сматрати оправданим. Ево зашто. Облик *ње* (који замењује реч *иолийшка*) јесте генитив. Опредељеност се, међутим, исказује конструкцијом *за* + акузатив. Предлог *за* употребљен са генитивом „одређује време трајања које се поклапа с трајањем онога што означава име у генитиву“ (М. Стевановић, Граматика², стр. 374). Исп. Стевановићев пример: „За целе турске владавине није било већих зулума од тих.“ Међутим у примеру који смо навели није у питању временско значење већ управо обележавање опредељености. Значи ваљало је написати: Ко је за политику — а ко против ње.

Конструкције као што је ова све се чешће могу срести нарочито у штампи. Оне се међутим не могу правдати ни евентуалним образложењем да их треба схватити као неку врсту елипсе. Ни елиптично се изражавање, наиме, не сме овако флагрантно противити елементарним нормама српскохрватскога књижевног језика.

5. *За време свог боравка у Холандији господина Кочу Пољовића љримила је њено величанство краљица Холандије* (Политика, 30. V 1961, 1).

Овај пример нас подстиче да мало детаљније поразговарамо о заменици *свој*. Заменица *свој* јесте присвојна заменица свакога лица. Она се употребљава онда кад у једној реченици треба означити да нешто припада субјекту реченице (в. М. Стевановић, Граматика², 97). Исп. Стевановићев пример: Сви су се дали на извршење својих задатака (о. с.). Међутим, као што то истиче проф. М. Стевановић, заменица *свој* употребљава се и „у значењу придева *сойсџивени, власџиџи, независан, слободан, љрави, одговарајући, какав џ треба* и сл.“ (о. с. 349—350); исп.: Своја ће им вјера омрзнути итд. (loc. cit.).

У примеру из Политике није у питању ова друга употреба заменице *свој*. Реч је о посети Холандији нашег државног секретара за спољне послове. Новинар који је преводио званични коминике (а овај цитат је из коминикеа), једноставно је погрешно м. *његове* употребио *своје*. Субјекат реченице је краљица Холандије. Заменица *свој* значи „припадање појму субјекта“ (Стева-

новић, loc. cit.). Међутим, није холандска краљица посетила Холандију и тада примила Кочу Поповића, већ га је она примила за време његове посете Холандији. Зато је требало рећи: Кочу Поповића је, за време његовог боравка у Холандији, примила њено величанство краљица Холандије.

Б. М. Н.

6. *Уз њо, ѝринџ Суфанувонгова борба везала је њега као личности уз северњачки, ѝлеменски менијалиџеџи Лаоса* (Политика, 3. VI 1961, стр. 4).

Уколико уз властито име (или присвојни придев од властитог имена) стоји нека друга именица која значи титулу, занимање итд. — а та именица је у парадигми непроменљива, у том случају се између те непроменљиве именице и властитог имена (или придева од властитог имена) пише у зависном падежу цртица: Узун Мирко : Узун-Мирку, Хаџи Ђера : Хаџи-Ђеру, кир Јања : кир-Јање, кир-Јању итд. Исти поступак је и код присвојног придева овог типа синтагме: Узун-Мирков, Хаџи-Ђерин, кир-Јањин.

У цитираној реченици из П о л и т и к е потребна је следећа корекција. Именица *ѝринџ* не припада овој групи непроменљивих именица, него обично задржава потпуну промену и кад се употреби као титула. Зато треба поступити онако како се обично у нашем језику поступа кад се означава припадање неком појму који је означен именицом уз коју као одредба стоји нека именица, придев, заменица или број. Место присвојног придева треба употребити генитив дате именице. С њом треба да се слажу и њене одредбе, уколико су променљиве по падежима.

Према томе цитирана реченица треба да гласи: *Уз њо, борба ѝринџа Суфанувонга везала је њега као личности уз северњачки, ѝлеменски менијалиџеџи Лаоса*. Присвојни придев могао би се употребити једино ако се изостави титула: *Суфанувонгова борба*, или с цртицом између непроменљиве титуле и облика придева: *ѝринџ-Суфанувонгова борба*.

7. *Једини начин јесџе, одузџи власџи од колонијалисџа* (Политика, 3. VI 1961, стр. 4).

Овакав поступак — одвајање глаголске споне *јесџе* од предиката зарезом, исто толико је неоправдан као што би било неоправдано ставити зарез између глаголске споне и именског

дела именског предиката, нпр. *Једини начин је, одузимање власићи од колонијалистиа*. Реченицу је требало написати без зареза: *Једини начин јесиће одузеићи власићи од колонијалистиа*.

8. *Па је њозвао ѡредсиавнике Саванакеић групе* (слично на више места, Политика, 4. VI 1961, стр. 4).

И у нашем језику има случајева да се употребљава именица да одреди другу именицу: *сиомен-џлоча, радио-сијаница, алај-бар-јак*; у том случају она се не мења, а за именицу коју одређује везује се пртицом. Међутим, властита имена ређе се тако употребљавају. Поготово нема потребе за таквом употребом када не постоји никаква обличка сметња да се направи присвојни придев од властитог имена. У наведеном примеру *Саванакеић* је име града у Лаосу и од њега је обичан присвојни придев *саванакеићски*. Зато ова реченица треба да гласи: *Па је њозвао ѡредсиавнике саванакеићске групе*.

З. Г. С.

91.82
1241

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XI, св. 7—10.

БЕОГРАД, 1961.

САДРЖАЈ

	Страна
1. М. Стевановић: Падежне синтагме с предлогом <i>за</i> . . .	207—225.
2. М. Павловић: Објашњење једне појаве формалне неконгруенције у броју	226—228.
3. Св. Марковић: Из правописне праксе	229—233.
4. А. Пецо: Облици топонима у књижевном језику	234—248.
5. Мидхат Шамић: Нека запажања о правилима новог <i>Правописа</i> у вези с писањем туђих имена	249—254.
6. Душанка Игњатовић: Откуда именици <i>глад</i> два рода и две промене	255—259.
7. Из лексикологије	
I. Д. Барјактаревић: <i>Пракљача, йорајка, йераљка, йерач</i>	260—262.
II. Драгољуб Д. Јеремић: О глаголу <i>обресити (се), обрейти се</i>	262—269.
III. Берислав М. Николић: Етимолошки приноси	269—272.
8. Милоје Р. Николић: Прилози упознавању живота и рада Александра Белића	273—304.
9. Језичке поуке	305—310.
10. Регистар	311—328.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник дописник др МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Берислав М. Николић

Научно дело

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА

БЕОГРАД

1961.

Слог: Издавачке установе „Научно дело“, Београд, Вука Караџића бр. 5.
Штампа: Графичко предузеће „Радиша Тимотић“, Београд, Обилићев Венац 5

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XI

БЕОГРАД, 1961.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник дописник др МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Берислав М. Николић

*Наш језик излази једанпут у два месеца у свескама од 4 до 6
шабака; њих свезака чине једну књигу. Јула и августа часопис
не излази. Рукописе слајти Уређивачком одбору или дру Бериславу
М. Николићу, секретару Одбора, Института за српскохрватски
језик, Београд, Кнез-Михилова 35/1.*

Рукописи се не враћају.

Научно дело

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА
БЕОГРАД

Слог: Издавачке установе „Научно дело“, Београд, Вука Караџића бр. 5.
Штампа: Графичко предузеће „Радиша Тимотић“, Београд, Обилићев Венац 5

САДРЖАЈ

XI књиге Нашег језика

Страна

Д. Барјактаревих: Из лексикологије I: <i>Пракљача, њерајка, њералка, њерач</i>	260—262.
Ирена Грицкат: Прилози и њихов однос према придевима и придевским значењима	69—80.
Душанка Игњатових: Откуда именици <i>глад</i> два рода и две промене	255—259.
Бранко Јелић: Хроника: Девети лекторат српскохрватског језика у Француској	120.
Драгољуб Д. Јеремић: Из лексикологије II: О виду једног придева	116—119.
Из лексикологије II: <i>Обрести (се), обрети се</i>	262—269.
Проф. др Александар Ђ. Костић: Наша медицинска терминологија и нови правопис	90—95.
Св. Марковић: Из правописне праксе	229—233.
Б. Милановић: О посесивним придевима на <i>-овљев / -евљев</i>	81—89.
В. М. Мићовић: О тумачењу неких речи и израза у Горском вијенцу	16—29.
Милош С. Московљевић: In memoriam: Олаф Брок	121—124.
Берислав М. Николић: Прилог проучавању порекла шумадијско-војвођанског дијалекта	44—56.
Из лексикологије I: <i>Губити (~ се)</i>	109—115.
In memoriam: Глиша Елезовић	125—126.
Једна акценатска алтернација у савременом српскохрватском језику	196—200.
Из лексикологије III: Етимолошки приноси	269—272.
Милоје Р. Николић: Прилози упознавању живота и рада Александра Белића	102—108. и 273—305.

М. Павловић: Корелације и поремећаји у њима	194—195.
Објашњење једне појаве формалне неконгруенције у броју	226—228.
А. Пецо: Вокатив јединине неких мушких и женских личних имена	30—43.
Примјена једног правописног правила у нашој штампи	180—193.
Облици топонима у књижевном језику	234—248.
Митар Пешикан: Напомене о новом правопису	133—161.
М. Стевановић: Прилози објашњењу принципа новог правописа	1—15.
Нови правопис и штампа	63—68.
Поводом чланка проф. др А. Костића	96—101.
Уз напомене о новом правопису	162—179.
Падске синтагме с предлогом <i>за</i>	207—225.
Мидхат Шамић: Нека запажања о правилима новог <i>Правописа</i> у вези с писањем туђих имена	249—254.
Језичке поуке	57—61, 127—132, 201—205, 305—310.
Регистар	311—328.

НАШ ЈЕЗИК

Књига XI

Нова серија

Св. 7—10.

ПАДЕЖНЕ СИНТАГМЕ С ПРЕДЛОГОМ ЗА

1. У служби означавања односа међу облицима речи предлог *за* је везан за неколике падежне синтагме; он се, како је одвећ познато, слаже с генитивом, акузативом и инструменталом. А поједине синтагме с овим предлогом и у границама појединих од наведених падежа, семантички се, па и синтаксички, разликују међу собом. Његово основно значење је, међутим, прилошком страном својом доста једноставно. Предлог *за* се у синтагмама за које је везан употребљава за означавање да се штогод креће (не мислим само конкретно креће, и ово знатно ређе) за чим другим, да се налази за чим, да крећући се доспева у тај положај, да долази иза чега и да је нешто везано за друго што.

2. а) Предлог *за* претежно означава однос намене — врши, дакако, детерминативну функцију. А у тој се функцији најчешће употребљава с обликом акузатива, кад као допуна управне речи, а кад — претежније као њена одредба:

Ту су разни коштани и земљани предмети за украс (Ј. Жујовић, Камено доба, 100). — Разбијали су и преносили камен за зидање кућа (Љ. Ненадовић, О Црногорцима, 107). — Па удари намет за трошак краљевске славе (А. Шеноа, Клетва, 379). — Могао је дати само три талона за објед (Стј. Крањчевић, превод Златног телета од Иља и Петрова, 15). — Заборављао је гасити свијетло у простору за *ојћу ујојребу* (Исто, 141). — Дјевојке већ бијаху обукле одијела за купање (В. Назор, Новеле, 242). — Све су погодбе ту да се развије за веће — зрелије резултате (М. Богдановић, Стари и нови I, 194). — Празно мјесто за овог човјека хлепит ће да се испуни (В. Калеб, Понижене улице, 313). — Искупили се око младића који је свирао у хармонику за уста (Ј. Поповић, Истините легенде).

Иако означава појам коме је нешто намењено, уколико је то предмет (а под предметом се подразумева и биће), ова предлошко-акузативна веза одређује именицу — и у ствари је атрибут те именице, а само ако се односи на глагол, онда је она његова допуна.

б) На сличан начин, за једва осетну нијансу друкчију, имамо намену и у случајевима где се акузативом с предлогом *за* означава с ким се некој женској особи спрема брачна веза, с киме она ступа у ту везу и с киме јест у њој, нпр.:

Да он проси лијепу дјевојку за Максима за сина својега (Нар. п., Женидба Максима Црнојевића). — Млад ме проси за стара ме дају (Вук, Нар. п. I, 392). — И вјенчаше Косу за Годора (Исто III, 24). — Како се могла одлучити да пође за тог незграпног човјека (Стј. Крањчевић, превод Толстојева Рата и мира, 61). — Добро је удата за једног свог колегу (разг.). — Тада пође за неког кројача из Водњана (Јб. Јонке, превод Хашекова Доброг војника Швејка).

Овде је, како видимо, акузатив с предлогом *за* глаголски детерминатив, и то његова допуна.

3. И у служби допуне глаголима и изразима непотпуног значења у предикату предлог *за* с акузативом не представља опет какво друкчије него опет значење намене. Очевидно у пословици: Ко неће брата за брата, он ће туђина за господара — везама за брата и за господара означава се за шта се, у првом случају, не жели наменити брат, а за шта ће у другоме случају, по сили прилика, бити намењен, тј. наметнут, туђин. У овој се служби, истина, како је познато, употребљава каткад и везник *као* с истим падежом или с обликом номинатива, а гдекад и инструментал, дакако и без везника и без предлога. А и без обзира на то да ли се у неком примеру употребљеном с акузативом и предлогом *за* место овог у истој функцији може употребити који други облик, — предлог *за* с акузативом у њој не излази из сфере значење намене. Ово потврђују примери:

И гради се за доброг јунака (Хрв. нар. пј. 8, 87). — Рече ми како се узда да му нећу примити за зло (Јб. Недић, превод Векфилдског свештеника Оливера

Голдсмита, 152). — Шрапнелска зрна узеше их за мету (Дис, Песме, 137). — Кад сам дошао за адвокатског приправника, изнајмио сам собу (В. Петровић, Варљиво пролеће, 160). — Лица која буду оглашена за инвалиде (Мјесечник 1926, 407). — Поставит ћу те за министра у Кашмиру (Стј. Крањчевић, превод Толстојева Рата и мира, 13).

4. Упадљиво је друкчија нијанса намене, али је ипак нијанса намене, у предлогу за с акузативом за означавање односа какав имамо у примерима:

Рекао је велики песник за слободу и заштиту сиротиње (Ј. Скерлић, Светозар Марковић, 34). — Може се њим постићи савршен осећај за лопту (Предраг Б., Тенис, 270). — Спровод је кренуо спорим кораком за шетњу (Ј. Торбарина, превод Вулфове Године, 72). — Морају служити као основа за успех (Антологија филозофских текстова Бошњака и Филиповића, 8). Овде бисмо место акузатива с предлогом за могли употребити генитив (*Рекао је велики њесник слободе и заштите* итд.). Овај падеж у наведеним и сличним случајевима је своје врсте посесивни генитив, а припадање је опет — ово није ни несхватљиво ни непознато — намена посебне врсте. Иначе, исто није тешко схватити да је акузатив с предлогом за у овом, као год и у примерима из тачке 2.а), претежније одредбеног карактера.

5. Такође посебне врсте намену, унеколико друкчију и од ове и од осталих, имамо и у случајевима као што су:

Објесе је о врата од града | за њезину велику срамоту (Вук, Нар. п. 6, 147). — Те су већ легли сви забравив за стражу сасвим (Маретић—Ившић, превод Хомерове Илијаде, 196). — Не бих рекао да је тако пријемљив за туђе осјећаје (С. Крешић, превод Бајки О. Вајлда, 187). — За срећу да се господар Лукша замислио (И. Војновић, Дубровачка трилогија, 98). — На страну његова (Русовљева) ... теорија о урођеној доброту и мржњи за цивилизацију (Ј. Дучић, Сабрана дела 5, 17).

И овде је оно што се казује управним глаголом усмерено на појам с именом у акузативу уз који стоји предлог *за*, а с којим се, баш зато, напоредо и, свакако можемо рећи, знатно чешће у књижевном језику, и то много обичније у говорним областима на истоку наше језичке територије, употребљава предлог *на*. Иако су сви наведени примери с предлогом *за* узети из писаца западних и југозападних крајева, ми не можемо тврдити да исту ову предлошко-именичку везу с потпуно истим значењем нећемо чути у народу, а гдекад и код писаца срести, и на истоку. Али би тамо несумњиво много обичнији били наведени примери у облику: *Објеси је о враћа од града на њезину велику срамоју.* — *Те су већ легли сви заборавив на сѣражу сасвим.* — *Не бих рекао да је иако пријемљив на њуђе осјећаје.* — *На срећу се господар Лукша замислио.* — *На сѣрану његова теорија о урођеној добротји и мржња на цивилизацију.* Они овакви, штавише, у нешто већој мери одговарају нашем језичком осећању него у облику с предлогом *за*.

6. И у функцији допуне глаголима: *знајти*, *мислити*, *говорити*, *брижити се* и сл. акузатив с предлогом *за* у ствари означава коме, односно чему је намењено оно што се казује тим глаголима, нпр.:

Тко говори бијеса за Медведград (А. Шеноа, Клетва, 431). — А не мислим за њих ни за Турке (П. П. Његош, Горски вијенац, 19). — Јадан човек за љубав не знаде (Ј. Ј. Змај, Певанија, 140). — Мислила је за кућу, за Ахмета (Е. Мулабдић, Зелено бусење, 121). — Живиш тако у самоћи не знајући ни за каква ужитак (С. Крањчевић, Трзаји, 100). — Јесте ли се побринули за мјесто (Стј. Крешић, превод Бајки О. Вајлда, 364). — Час је кад куш и смил још не знају за се (В. Назор, Етерика, 277). — Никад у животу није знао ни за мрачну шуму, ни за тамну стазу (Ј. Дучић, Дела 5, 61). — Уживаше када би чуо да се за њ говори (С. Сремац, Приповетке 2, 71). — И за род његов је питао (Маретић — Ившић, превод Илијаде, 137).

Ми сматрамо да је занимљиво нагласити да је и овде оно што се казује управним глаголом усмерено на појам с именом у акузативу уз који иде предлог *за*, да и ту овај предлог, према

томе, означава намену јер изражава кретање за оним појмом уз чије име стоји. Ово у свим таквим случајевима, без обзира на то какве се предлошко-падежне синтагме напореда са овом могу употребљавати. А потребно је свакако рећи и да су јој, ако не у свему по семантичкој, — по синтаксичкој вредности њиховој свакако потпуно еквивалентне локативне синтагме с предлогом *о*. Још више, да је глаголу *мислићи* и *чешћа* и обичнија допуна у акузативу с предлогом *на* (исп.: *А не мислим на њих ни на Турке*).

7. И оно што се врши с каквом намером, ради остварења неког циља, у ствари је намењено томе циљу, па зато ни намеру не можемо одвајати од намене. У примеру: *Борба за индивидуални ојсџанак њресџаје* (Антологија филозофске мисли Бошњака и Филиповића, 476) — каже се да је борба намењена индивидуалном опстанку, ради којег се она као ради циља води. Тако исто и у реченици: *Од својих књига и за своје књиге* је живео — говори се да је живео ради својих књига, а истовремено и да је његов живот на изврстан начин био намењен тим књигама. Онај о коме се овде говори тежио је књигама, том тежњом је ишао за њима. Исту тежњу циљу ради кога се врши оно што се казује управним глаголом означава се акузативном синтагмом с предлогом *за* у примерима:

Кад не казах за те хитре ноге, ја не казах за варљиве очи (Нар. п. Стари Вујадин). — Молимо за његову душу (А. Шеноа, Клетва, 444). — А они су жртвовали себе, своју љубав, једно за Лајпциг, друго за мајсторске еполете (М. Ускоковић, Дела, 211). — Нека се сами ту у средини боре за Хелену (Маретић—Ившић, превод Илијаде, 54). — Не дао бог да бих ја за вољу своју крњио (Великановић М., Сријемске приче, 64). — Многа се крв лила за те (П. Кочић, Дела I, 393). — Сада је сигуран да би му син писао за новцац (Д. Ђосић, Корени, 24).

Иако би се по смислу у понеком од случајева ове врсте место акузатива с предлогом *за* могла употребити генитивна синтагма с предлогом *ради*, — не може се рећи да би ова синтагма и семантичко-синтаксички била еквивалентна синтагми с акузативом и предлогом *за*, јер у првом случају имамо аблативно, а овде ипак

значање намене, и прецизније исказано управљање акције за оним чему се тежи као циљу који се жели остварити.

8. Ово још не значи да се предлогом *за* и обликом акузатива уз који он стоји не означава и узрок од кога потиче оно што се казује управном речју, глаголом или другом којом. То нам потврђује чињеница што би се у случајевима као што су:

За малу ствар покрве се међу собом (Љ. Ненадовић, О Црногорцима, 21). — Бољела га је глава и за мршаву кесу (А. Шеноа, Клетва, 43). — Но та туга није била баш за сами догађај (Е. Мулабдић, Зелено бусење, 100). Доказиваше ватрено да за крађу треба да постоји смртна казна (Р. Домановић, Дела I, 52). — Он је за Милетића једном у затвору лежао (В. Петровић, Варљиво пролеће, 88). — Има нешто што не умире за људско срце (Ј. Дучић, Сабрана дела 4, 79). — У страху за љубав испитујем срце (Д. Цесарић, Освијетљени пут, 21) —

— место акузатива с предлогом *за* семантички могао употребити генитив с предлогом *због*. Али макар да у овим и оваквим примерима, у некоме мање а у некоме више, смисао допушта овакву замену — синтаксички ипак акузативна синтагма с предлогом *за* има преимућство, јер се њоме означава да оно што се казује управном речју иде управо за појмом с именом у акузативу, да је тј. усмерено у правцу тога појма, да и ту, дакле, имамо на свој начин схваћену намену.

9. Из области значења намене не излази ни замена која се такође казује акузативом с предлогом *за*:

Она није на то научена, па ће вратити мило за драго (Стј. Крањчевић, превод Толстојева Рата и мира, 183). — Зацрвенити се за свога оца (Исто, 640). — Устадоше против тлачитеља својих враћајући им жао за срамоту (М. Боговић, Матија Губец, I). — Пободе у земљу људску главу, која се за крв скинула (Ђ. Сијарић, Живот 1955, 3, 109). — Колико је злата за њу дато (П. Кочић, Дјела 1, 390). — Понудио је спахија Чокорики новац за гај (Исто, 350).

10. а) Акузатив с предлогом *за* има значење усмерености, као посебне врсте намене, и у служби одређивања места иза или

поред предмета (појма) у правцу кога се врши неко кретање и у коме се оно завршава:

Срби се врате за границе Београдског пашалука (Вук, Први и други устанак, 121). — Метни једног ђаурина под синију, а другога за синију (Љ. Ненадовић, О Црногорцима, 52). — Задену двојнице за појас, па право њој (Ј. Веселиновић, Слике из сеоског живота, 49). — Језик за зубе, гурбети једни (А. Матош, Уморне приче, 73). — За зелен шешир стави крило од чешљугара (М. Кашанин, Трокошуљник, 13). — Доћи ће вријеме па ћеш их све заденути за појас (И. Андрић, Приповетке I). — И капу забаци за потиљак (Ћ. Сијарић, Зелен прстен на води, 124).

б) Акузативном синтагмом с предлогом за одређује се и правац кретања према предмету с именом у акузативу, али само ако је то неко место или земља, као у примерима:

У своје журналу пише да смо из Бранковине за у Тополу пошли (П. М. Ненадовић, Мемоари, 165). — Путовао сам лађом за Шабац (Јакшић Ђ., Дела 4, 128). — Нису ово пути за у небо плаво (Исто 1, 149). — Листови иду брзим влаком само ако су адресовани за Пешту или за Ријеку (А. Радић, Сабрана дјела 1, 147). — Лук и кромпир који се у великим количинама извозе за Америку (М. Петровић, Кроз поларну област, 141). — У 10 сати ће кренути за Сарајево (И. Андрић, На Дрини ћуприја, 204). Патрола са сељаком се изгубила на путу за село (Б. Чишлић, Јаруга, 44).

Без обзира на то да ли поред за уз облик именице стоји још који предлог или не, овде је усмереност у правцу акузативом именованог објекта, те тиме и намена, још одређенија. Разлика је међу овим и непосредно претходним примерима само у томе што они не означавају једино усмереност, одн. правац кретања према одређеном месту него и доспевање у место које је иза или, ређе, и само поред именованог предмета, а последњи примери — циљање да се дође у неку од тачака у границама онога што се именује акузативом уз чије име стоји предлог за. А сличност је њихова у томе што и у једним и у другим акузатив с предлогом за врши функцију одредбе места.

11. На известан, опет посебан, начин акузативном синтагмом с предлогом *за* у случајевима какви су:

Агамемнон брата за десницу прими (Маретић-Ив-шић, превод Хомерове Илијаде, 136). — Главар се угризе за усницу (А. Јукић, Из дневника, 135). — Не да се Неша лагати ни вући за нос (М. Глишић, Подвала, 229). — Обојици је она једнако прирасла за срце (Пеција, Приче, 122). — И ту прихватио за њихову јазују (Е. Му-лабдић, Зелено бусење, 193). — Нехотице запне за браз-готину на слепоочници (С. Крањчевић, Бугаркиње, 197). — Он и цијело Змијање били су везани за тај гај (П. Кочић, Дјела I, 348). — Полугласно се смејали и трзали за капуте и лењире (В. Петровић, Варљиво пролеће, 140). — Везују се за нит приповетке (М. Богдановић, Стари и нови I, 192). — Прионуше токе за јелеке, а јелеци за танке кошуље (Нар. песма) —

означава се заузимање места не више на супротној већ на било којој страни појма именованог акузативом и не више само у близини или непосредно до њега, већ и приањање, или прирастање, или чак везивање за тај појам, у чему се опет може уочити и управ-љеност, па, дакле, и намена појму с именом у акузативу.

12. Оно што се казује управном речју може се схватити као намењено и времену, а још пре као везано за време, па зато глагол-ска одредба времена често стоји у акузативу с предлогом *за* као у примерима: *Набраја госије које је за субојш у увече њозвао* (И. Андрић, Приповетке I, 370). — *Да нам дођеће за Нову годину* (разг.). А овом се предлошко-именичком синтагмом може одређи-вати и време у току којег се и за које врши, или до краја којег се изврши радња означена управним глаголом:

Бивале су скупштине за време наших царева (П. М. Ненадовић, Мемоари, 38). — Од срца би желели да се за вечита времена заборави (П. Кочић, Дјела I, 364). — Он је гледа кришом за ове последње три године (Б. Чишлић, Јаруга, 31). — За целу годину заслужио сам само један новчић (Вук, Нар. прип., 50). — За кратко вријеме диже се читава кобасица (П. Кочић, Дела I, 375). — Тада је за тренутак застала у ходнику (Ј. Торбарина, превод Вулфове Године, 25). — За мјесец дана опорави

се коњ као каква птица (Вук, Нар. прип., 34). — Вратиће се за недељу дана (разг.).

13. а) Пошто се време које се овако одређује акузативом с предлогом за увек означава одређеним временским термином, за који се дешава или изврши оно што се казује глаголом, то се та одредба може схватити и као ознака мере времена. А, одиста се, акузатив с предлогом за и уопште употребљава као ознака мере, да се њим одреди за колико се нешто уради, за колико јест или није, за колико бива или не бива:

Копайте ме за сабљу дубоко (Нар. п. 1, 543). — Годишње порасте за метар (разг.). — Размакне их за ширину кундака (Стј. Крањчевић, превод Златног телета Иљфа и Петрова, 31). — Лице му је било за маленкост руменије (Исто, 263). — Одговори дјечак разваливши уста за цијелу дужину лица (Ст. Крешаћ, превод Пиквиновог клуба од Дикенса, 314). — Кочије су стале за двије куће даље (Ј. Торбарина, превод Године од Вулфа). — Затим се попео још за једну степеницу (Исто, 115). — За длаку не изгуби главу (разг.).

б) Већ у последњем примеру, а и не једино у њему, предлог за с именом у акузативу употребљава се као израз, у пренесеном значењу; за длаку значи: за мало, скоро, *тјек шио није* или штогод слично. Акузативне синтагме с предлогом за или њихови делови тако су употребљени и у примерима:

И мати јој не зна за се (Е. Мулабдић, Зелено бусење, 86). — Пјева онако за себе и хода (П. Кочић, Дјела I, 357). — Говори Марко као за свој рачун (Р. Домановић, Дела II, 13). — Ни за живу главу не могу промијенити (П. Кочић, Дјела I, 236). — Мишљења су ствар за себе (Стј. Крањчевић, превод Толстојева Рата и мира, 30). — Ето писма па сад пут за уши (П. П. Његош, Горски вијенац, стих 1173).

У првом примеру: не зна за се значи: *у бунилу је*; у другом: за себе и у трећем за свој рачун — *на свој начин*; у четвртном: ни за живу главу — *никако*; у петом: ствар за себе — *специјална ствар, ствар своје врсте*; у шестом: пут за уши — *иди на њу, одлази*. Па ипак се најчешће и ту, у изра-

зима, где речи у њима имају пренесено значење, осећа да је за с обликом акузатива везано за реално значење намене ове или оне врсте. А ако који пут, као у последњем од малопре наведених случајева, и не можемо открити реално значење акузативне синтагме с предлогом *за*, то још не мора значити да и у њему у основи није било то или неко друго од на почетку наведених значења.

14. Једно од таквих значења, и не сада пренесених, има предлог *за* и у генитивној синтагми, у којој с одговарајућим обликом именице најчешће врши службу временске одредбе глагола, нпр.:

Мене царе не хте оженити за младости и лепоте моје (Нар. песма). — Како год је за Турака било (М. Релковић, Сатир, 21). — Каже му да се за живота његова никога не боји (Вук, Даница 3, 202). — Он се за свога века доста наносио експедиционог протокола (М. Глишић, Дела I, 275). — Смеје се људима који су за детињства чували свиње (Л. Лазаревић, Дела I, 372). — Ако сам за живота окусила кашљицу среће, он је тому крив (А. Шеноа, Клетва, 444). — За турског суда, били су мирни као овчице (П. Кочић, Дјела I, 175). — Неће заборавити шта је све претрпјела кад је у тој шуми за магле залутала (В. Назор, Новеле, 590). — Да хоће ударити за ове хладовине (Ј. Веселиновић, Хајдук Станко, 340). — За летњих дана ту је владала хладовина (И. Андрић, Проклета авлија 6, 79). — Небо је ... променљиво и увек лепо, па и за зимских ведрина са њиховом студеном раскоши (Исто, 9). — Објавио [је] познату књигу ... као први израз великих духовних промена које су се за рата у њему догодиле (М. Богдановић, Стари и нови I, 130). — Последњи пут се искрцао за јаке олује (И. Ђипико, Са острва, 180). — Јављали су се вуци нарочито за јаких зима (Бр. Ћопић, Дјечак прати змаја, 125). — Дође први још за дана да се обуче (М. Кашанин, Трокошуљник, 17). — Али се вратила још за видеља (И. Андрић, Проклета авлија, 12). — Стрелачка чета не дође за дана (М. Лалић, Свадба, 140). — Виче на коње и соколи их: „Ха вило, ... ха за сунца (Ђ. Сијарић, Зелен прстен на води, 55).

Ми смо навели већи број примера и из више писаца да њима покажемо како се генитивна синтагма с предлогом *за* у функцији временске одредбе употребљава на целом простору нашег језика, како је она обична и код старијих наших писаца и у народним умотворинама, како је употребљавају писци из свих крајева где се говори српскохрватским језиком, и то не само наши класични писци, већ и данашњи. Али ипак треба нагласити да је данас и у разговорном језику и у језику уметничке књижевности наше ова одредба и обичнија и много чешћа у облику с акузативом именице *време* непосредно иза предлога *за*, који се у томе случају слаже с овим обликом, а генитив дакако долази иза њега као допунски детерминатив те, сада акузативне, синтагме: *за време младости*, *за време животова његова*, *за време Турака*, *за време свога века*, *за време дејинствва*, *за време животова*, *за време турског суда*, *за време магле*, *за време ове хладовине*, *за време зимских ведрина*, *за време раиша*, *за време јаке олује*, *за време јаке зиме*. И у случају како је напред у наведеним примерима, где предлог *за* стоји уз облик генитива, и у случају када имамо исту временску одредбу, али у облику с предлогом *за* уз акузатив именице *време* — ове синтагме значе: док траје оно што се именује генитивом, тј. док траје: *младост*, *животи*, *Турци*, управо *њихова владавина*, *век*, *дејинство* итд. И у последња два примера с временским одредбама *за дана* и *за сунца* опет имамо исто значење: *док итраје дан* и *док итраје сунце*, односно *грејање сунца*, али је то значење померено, пренесено, те су *за дана* и *за сунца* постали изрази који значе: *ипред сами крај дана*, *док још није ишала ноћ* и *ипред залазак сунца*. Генитивна синтагма с предлогом *за* није ипак добивена елидирањем акузатива именице *време*, како би се на први поглед могло закључити, него се предлог *за* ту слаже с генитивом и означава истовременост, временско, тј., поклапање радње са оним што се казује именом у генитиву, временску везаност, дакле, појма који се означава глаголом за појам с именом у генитиву. А оно што је везано за неко време и припада, на извештан начин, томе времену. У крајњој је линији и овде опет у питању намена.

15. а) А права намена појму у генитиву означава се предлогом *за* уз тај падежни облик у примерима:

Они бјеху витезови огњени за боја (И. Ђорђевић, Салтијер XXV). — Ја нијесам одгојила лице за удбињ-

ских младијех Турака (Вук, Нар. п. 2, 22). — Подај барјак ко је за барјака (Исто 3, 26). А кад била у напон дјевојка за љубави и за драговања (Г. Мартић, Осветници 7). — Све се креће што је за оружја (Исто, 90). — Дајте мени дијете ... док је оно још за сисе (Л. Лазаревић, Приповетке I, 100). — Док сам ваљала, ваљала; сад сам за смрти (Ј. Веселиновић, Селјанка 5, 440). — Узгред је полако справљала све што ће требати газди за укопа (Св. Ђоровић, Дјела IV, 396). — Нијесу више твоје руке за тога (Исто, 440). — Товарио [би] пиће за крсног имена (П. Кочић, Дјела, 321). — Пробудио се тек у свитање ... прописно опасан и закопчан као да је спреман за пута (Б. Ђопић, Пролом, 507). — Велик кружац соли који ће хаџија понијети за пута (Ђ. Сијарић, Бихорци, 194).

б) А и намеру, као посебне врсте намену, налазимо у нашем језику означену генитивом с предлогом *за*:

Дарујте ме браћо моја за очију срећна вида (Вук, Нар. п. 1, 126). — Пијмо за нашега добра пута, а нашега добра останка (Вук, Ковчежић, 125). — Напије здравицу за цвјетова и дарова (Вук, Рјечник, 90). — Нуди Давид да се попије још по једна онако за срећна пута (М. Глишић, Дела I, 122). — Држао је кокош или пиле на узици *за образа* (П. Кочић I, 124). — Ја му још једном одвалим ногом у леђа за сретна пута (М. Грол, превод Кармен од Коломба, 77). — Онда за срећна виђења, куцају се чашама (С. Јаковљевић, Српска трилогија, 262). — Можемо тамо за сретна пута испити по једно пиво (Стј. Крањчевић, превод Толстојева Рата и мира, 20).

Ипак је генитив с предлогом *за* са значењем намене, и посебно намере, у српскохрватском језику просторно ограничен углавном на босанско-херцеговачку језичку област, северозападну Србију и суседне крајеве. Лично нам је познато да се у херцеговачком и у неким њему суседним говорима црногорским, а и у говорима западне Србије, намена и намера означавају као у горњим примерима, који су опет, како видимо, узети или из народних умотворина забележених, свакако, у тим крајевима, или нађени у делима писаца с тога подручја. Код градског становништва данас, изузимајући

херцеговачко подручје с кога је таква употреба и потекла, општија је употреба генитива с предлогом *за* само у језичким клишеима здравица, какве имамо у последњим примерима. То важи и за данашњи књижевни језик. И зато се генитивне синтагме с предлогом *за* у функцији допуне за означавање намене и намере, и поред тога што их налазимо код више књижевника, између осталих код Вука Караџића и других неких писаца чији је удео у развоју и богаћењу нашега књижевног језика био врло значајан, као и у говорима који чине најужу основицу књижевног језика, — данас више не могу сматрати општекњижевним.

16. а) Као допуна глаголима кретања, и физичког и духовног, с предлогом *за* употребљава се и инструментал, који, као и акузатив с овим предлогом, најчешће представља неправи објекат управног глагола. Ова предлошко-именичка веза је то пре свега уз глаголе више апстрактног кретања за нечим чему се тежи као циљу који се жели постићи:

Сви су модерни министри финансија посегнули за приликом да ову све ... опћенитију удобност живота опорезују (Стј. Радић, Данашња финансијска знаност, 1, 25 д.). — Амнестијом се иде увек за остварењем извјеснога задатка (Мјесечник, 1926, 295 д.). — Али се у ту сврху не имаде посизати за земљом великих посједника (Исто, 1926, 516). — Ишао је стално за својим циљем, био је слободан (Стј. Крањчевић, превод Толстојева Рата и мира, 375). — Шта су модерни стартови ако нису тежња рафинираности за примитивностима природе (А. Г. Матош, Ново иверје 6, 65). — Индустрија вапи за законом ... о валоризацији (Мјесечник, 1936, 64). — Душа жуди ... за оним што се мили (М. Комбол, превод Дантеова Чистилишта). — Облизивао се за женским чарапама (Вј. Калеб, На камењу, стр. 47). — Почела [је] ма и скривено стремити за ослобођењем из оклопа феудализма (Књижевна република 1924, 266 д.). — Одушеви се и занесе за сваком оригиналном идејом (Ст. Новаковић, Васкрс државе српске, 185). — То су махом били људи из племена ... с бесном жељом за бољим животом (Ј. Цвијић, Говори и чланци I, 33). — Осећали су потребу за својим личним улеша-

вањем (Ј. Жујовић, Камено доба, 191). — Ја сам залутао и вапијем за излазом (В. Петровић, Варљиво пролеће, 64). Он је стално јурио напријед за пјесмом побједе (Љ. Јонке, превод Хашекова Доброг војника Швејка, 344—52). — Он сам плаче за школом (Б. Ћосић, Покошено поље, 295). — Аутомобил је жудња милијунаца за поезијом циганског шатора (А. Г. Матош, Наши људи и крајеви, 65). — Лице јој се згрчи и очи у очају зјану за Перушином (Вј. Калѐб, На камењу, 9). —

б) Од ових се врло мало разликују случајеви употребе предлога за с инструменталом имена појма којему се следи, који се тражи и који се подражава, какав случај имамо у примерима типа:

Ту Ћосић иде за епохом (М. Богдановић, Стари и нови I, 198). Ћосић потеже проблеме, иде за тезом (Исто, 195). — Ремај иде баш за тим (К. Ш. Балски, Биједне приче, 102 д.). — И у физици махисти ропски клипшу за модом (Књижевна република 1924, бр. 4, 7, 251 д.). — За његовим се примером поведоше (Ст. Крешић, превод Пиквикова клуба од Дикенса, 295). — Који је дошао у рат доскора за ратним гласом (Маретић — Ившић, превод Илијаде, 264). — Нека она иде за својом срећом (М. Глишић, Подвала, 257). — Иду за памећу једнога човјека (Т. Сијарић, Зелен прстен на води, 90). — Пођимо и ми за француском кликом (П. Поповић, Из књижевности II, 100). — Тешко томе ко за туђом памети иде (В. Јагић, Изабрани краћи списи, 20). — За градовима се доста касно повела и држава (А. Радић, Сабрана дјела, 15 д.). — Гомила се њихала појући за калуђером (Б. Чиплић, Јаруга, 16).

17. а) Инструментал с предлогом за такође означава циљ и уз глаголе физичког кретања:

И потрче за оружјем Тројци (Маретић—Ившић, превод Илијаде I, 48 д.). — Одлазим за крухом у бијели свијет (Ј. Хорват, Записи, 126). — Али се после ње устаје и одлази за послом (Б. Петровић, Лагано промичу облаци, 48). — У том животу [ће] моћи ... да дође за својим уживањима у све његове кутке (М. Црњански, Сеобе,

181). — Сестре одоше за послом (С. Ранковић, Порушени идеали, 59). — Камо сине, ми чекамо за твојом песмом (Љ. Недић, превод Голдсмитова Векфилдског свештеника, 77). — Сељаци су ћутке брисали окрвављена лица и сагињали се за капама (Б. Ђопић, Пролом, 38). — Већ су се за њим пружале силне ручетине (Стј. Кравчевић, превод Златног телета од Иља и Петрова, 78 д.).

б) Потребно је напоменути да би у трећем од краја примеру, из Љ. Недића, за који се може рећи да је углавном индивидуалног карактера, место инструметала с предлогом за данас скоро сви употребили акузативну синтагму с предлогом на и да је: и у примерима с именицом *јосао* и заменицом *јо* у инструменталу — место овога облика с предлогом за обичнији акузатив с предлогом на. И још нешто: у случајевима какав имамо у Недићеву примеру, и у облику који је код овога писца дат, и у оном другом облику, у каквоме се тај детерминатив скоро једино употребљава, он је у функцији допуне, тј. у функцији неправог предикатова објекта. У примерима с именицом *јосао* у инструменталу, и онда када је у овоме облику, и када јој се даје облик акузатива с предлогом на, иако је појам који дотична именица означава и у једном и у другом облику циљ, — само у првоме случају има функцију допуне, а у другоме се више осећа као одредба.

18. Сродан с циљем, на једној страни, а различан од њега — на другој, и узрок због којег се ствара неко расположење или осећање, или се пак нешто чини у таквим осећањима, такође се употребљава у облику инструметала с предлогом за:

За Бурђем је косу одрезала, | за девером лице нагрдила, | а за братом очи извадила (Нар. песма). — Ништа на свету не би уздахнуло за таквим губитком (Љ. Ненадовић, Писма из Немачке, 4). — Жене су луде за њима (М. Грол, превод Кармен од Коломба, 75). — Ненад поче жалити за школом (Б. Ђосић, Покошено поље, 158). — Мрзим ја луде који јадају за изгубљеним (Стј. Крешћ, превод Вајдлових Бајки, 62). — Жалаше за њим (Маретић—Ившић, превод Илијаде, 445).

19. Видели смо да у случајевима где име у инструменталу значава појам коме се тежи као циљу управни глагол претежно

означава физичко кретање. А поготову такво кретање имамо у примерима типа:

До наврх Везува ишли су за нама (Ј. Ненадовић, Писма о Црногорцима, 27). — Сад је с оцем почео ићи за плугом (Ј. Веселиновић, Слике из сеоског живота III, 75). — У торбицу стави парче хлеба и парче сланине па [крене] за стоком (Исто, II, 73). — Јурио је непрестано за овим девојкама (М. Грол, превод Кармен од Коломба, 202). — Одлазим у потрагу за својим кћерима (Стј. Крешић, превод Вајдлових Бајки, 66). — А неколико мушкараца се отисне за њим (Горан, Дани гњева, 63 д.). — Дође нешто касније вукући за собом врећицу брашна (Б. Ђосић, Покошено поље, 109). — Џипмир је ходио тромо ... јер се тако научио [ићи] за коњима (Ђ. Сијарић, Зелен прстен на води, 86) —

и у сличним случајевима где се један појам креће за другим налазећи се стално у простору иза њега.

20. Неки пут се само из целе језичке ситуације, тј. по смислу, како се то обично каже, може одредити да ли се предмети међу којима се просторни однос означава предлогом за крећу или мирују. Свакако су у примерима: Ето Пиквика тик за петама (Стј. Крешић, превод Дикенсова Пиквикова клуба, 13). — Видио је да сам му за петама (М. Беговић, Три драме, 61). — предмети (овде управо лица) у покрету. То нам говори израз бити за петама, који значи *бићи непосредно за неким*, обично у покрету. Једино ако се за петама употреби у правом, ниуколико не пренесеном значењу (Ето вам перо за петама — налази се одмах иза пета), онда ова предлошко-именичка веза значи однос између два предмета, од којих се други налази иза првог.

Функцију оваквог управо односа између два предмета врло често означава предлог за уз облик инструментала:

Разгледа по соби и смотри књиге за огледалом (М. Глишић, Подвала, 168). — За вратима је полица (Ф. Лесковар, Приповијести, 13). — Стоји за кућом док она не изиђе (Ј. Веселиновић, Слике из сеоског живота II, 162). — Од тога га нису могле одвратити ни упорне опомене сусједа да за собом гаси свијетло (Стј. Крањчевић, превод Златног телета, 36). — Затворите врата за њим

(разг.). — Чуди се и крсти онај за кацом (П. Кочић, Дјела I, 89). — Све је остало за великом капијом (И. Андрић, Госпођица, 24). — Пас лану за плотом (Ћ. Сијерић, Зелен прстен на води, 101). — Провео је толике године за ђачком клупом (Р. Домановић, Дела I, 12). — Он је био млад и још за скамијом (П. Поповић, М. Видаковић, 24). — За управљачем је сједио уморан шофер (Ст. Крањчевић, превод Златног телета Иљфа и Петрова, 103 д.). — Још од ране зоре смо за дурбинима и осматрамо (Ст. Јаковљевић, Српска трилогија, 195). — Поправља косу за ухом (М. Кашанин, Трокошуљник, 27). — Зачује се ситно за завесом (Исто, 48). — Газда се почеша за ухом (А. Дукић, Из дневника једног магарца, 91 д.).

У наведеним и бројним сличним случајевима овом се везом именичког облика и предлога одређује по месту појам (радња или предмет) казан управном речју, и та веза означава да се нешто налази позади појма с именом у инструменталу (ако тај појам има предњу и задњу страну) или на супротној страни од онога ко дати однос утврђује, иза појма с именом у инструменталу. И често се баш зато напореда с предлогом *за* уз инструментал у истој функцији, а с једва нешто друкчијим значењем, употребљава генитив с предлогом *иза*. У неким од наведених примера би, штавише, ова веза била обичнија (исп. Поправља косу и за уха. — Зачује, се иза завесе).

21. Али се предлогом *за* уз облик инструментала може одређивати и место с било које стране предмета с именом у овоме падежу. Очеvidно у реченицама:

Њезина слушкиња двори ту за столом (Ст. Крешић, превод Дикенсовог Пиквикова клуба I, 260). — Сви су седели по клупама за дугим храстовим столом (Л. Кнежевић, превод Сјенкјевича Огњем и мачем, 23). — За ручком служио је сам деда Стеван (Ј. Веселиновић, Сељанка, 400). — Гледао је Розе како сједи тамо за чајним столом (Ј. Торбарина, превод Вулфове Године, 134). — За јелом тек видиш шта човек вреди (М. Богдановић, превод Коле Брењона Р. Ролана, 51). — За ручком све си тако ћутала (М. Огризовић, Хасанагиница,

15 д.). — За доручком испрчао сам му како сам про-
вео (Р. Чолаковић, Записи II, 27).

Значење предлога *за* у овим случајевима је мање-више слично са значењем предлога *јоред* или *уз* с одговарајућим падежима, иако се не може рећи да би ове везе у свему биле еквивалентне вези предлога *за* с инструменталом, поготову не у примерима где је у томе падежу име неког обеда, где предлошко-именичка веза има више карактер израза. Она истина ту има и конкретно значење, те ни изблиза није израз у оној мери у којој је то у примерима с именицом *рука*: *Не њође нам за руком узети Пријамов град* (Маретић — Ившић, превод Илијаде, 33). — *Рејко кад сликару може исјасати за руком да на њлајну ухвати и оно што је невидљиво* (Љ. Недић, превод Голдсмитова Векфилдског свештеника, 44). Иначе се, и у овоме и у претходном ставу означава не више било какво кретање за појмом с именом у инструменталу већ мировање.

22. Само привидно, зато што глаголи означавају кретање у правцу појма означеног именским обликом, изгледа да предлог *за* одређује место у којем се завршава кретање у примерима:

За главом јој задјевена лала (Нар. пј. Хрватске, 10 17 д.). — А за ухом му је задјевено (Вј. Калеб, На камењу, 56 д.). — Заурла Проданић бацив врч свој за шљиваром (А. Шеноа, Клетва, 434). — Попуна креће да стигне за гором, за ријеком бригаду (Б. Ђопић, Нова књижевност 1946, 8/481). — За углом наиђе на Воја (М. Лалић, Извидница, 162).

Стварно у свим овим примерима — па и у трећем по реду, који је најспорнији — иако су у њима глаголи кретања, означава место у коме је нешто овакво или онакво, односно у коме се нешто деси тек пошто се у то место стигне: у прва два се види да је по нешто задевено за главом и за увом, у четвртм се каже да се бригада стигне када се буде за гором, за ријеком, а у последњем да се наиђе на Воја када се стигне за угао. Па није невероватно да је и у 3. примеру, који смо унеколико изузели од осталих, писац хтео рећи да је Проданић заурлао пошто је, када је био за шљиваром, тамо бацио врч. Али допуштамо и да је ту писац употребио везу предлога *за* с инструменталом уместо с акузативом,

према честој таквој употреби у народним говорима, која се, и поред тога, не може сматрати књижевнојезичком особином.

23. Предлогом *за* с инструменталом одређује се појам означен управном речју и временски. Њиме се, наиме, означава да овај појам долази по времену иза појма, после појма с именом у инструменталу:

За овим спусти главу па стаде горко уздисати (Б. Атанацковић, Два идола, 9). — Дан за даном, недјеља за недјељом, па и мјесеци клизе неосјети (Л. Лазаревић, Приповетке I, 122). — За разговором дође шала, за шалом игра (Ј. Веселиновић, Хајдук Станко, 73). — Тако ми вазда за тугом долази туга (Маретић — Ившић, превод Илијаде, 400). — За њиховим песништвом у коме почиње преовлађивати машта (Б. Поповић, Огледи из књижевности и уметности, IX). — Одмах за њом буде објављено примирје (Стј. Крањчевић, Превод Толстојева Рата и мира, 473). — Комесар је прегледао лично пушку за пушком (М. Црњански, Сеобе, 32). — Једна пуковнија за другом дочекивала је владара званица корачнице (Стј. Крањчевић, превод Толстојева Рата и мира, 283 д.). — Пролазили су улицом једни за другима (разг.).

У неким случајевима, као у последњем нпр., није сасвим лако утврдити да ли се инструменталном синтагмом с предлогом *за* означава да један појам следује другом у простору или у времену. Ако се хтело рећи да — као што смо претпоставили стављајући овај пример заједно с претходнима — иду улицом једни после других, онда је, дакако, тај пример тачно схваћен. А ако се пак имало на уму да иду улицом у реду једни за другима, реченица којом је то казано морала би се сврстати заједно с примерима у којима се овом синтагмом означава да један појам прати други крећући се у простору за њим, у којима тј. инструментал с предлогом *за* одређује место кретања означаваног управним глаголом. Уосталом, ту и немамо ништа посебно, већ један од бројних доказа како се танане нијансе различних значења у језику међусобно додирују и преливају једна у другу.

М. Сивановић

ОБЈАШЊЕЊЕ ЈЕДНЕ ПОЈАВЕ ФОРМАЛНЕ НЕКОНГРУЕНЦИЈЕ У БРОЈУ

У току последњих неколико година из београдских дневних листова забележио сам велики број примера типа *за ових њри четврти саћа*, *за њоследњих четврти саћа*, *у њоку њрвих њри четврти часа*, *за ових њола часа*, и сл. — Овакви примери су постали веома честа појава у свакодневном говору Београђана, и много шире. То сам запазио у говору лица која употребљавају тзв. општи тип језика наше културе (Umgangssprache), али више пута сам такве примере запазио и у говору неких интелектуалаца, оних који иначе имају добар књижевни језик. Тако је чешће и у осим овога добрим преводима, као што показује пример *Он је њрвих њола саћа свог радног времена њроводио у њумарању* (превод *Бирократи*, од Жоржа Куртелина).

О овој појави, која је ширега карактера, могло би се расправљати једноставно у односу на стандардни књижевни језик. Уз констатовање неправилности, због конгруенције, могла би се донети белешка у неким језичким „поукама“, са напоменом о томе како је правилно и како треба рећи. Наиме, уз бројеве *њри*, *четири* не треба да буде одредница у множини: формално није добро рећи *ових*, *њих*, *њрвих њри четврти*, *у њоку њрвих њри четврти*, већ *за време њрве њри четврти часа*, и сл. Ту се увек квалификује *четврти* као део часа, а тако и м. *за њрвих њола часа* требало би рећи *за њрво њола часа*, јер се *њола (часа)* осећа као граматички неутрум; или би било још згодније рећи *у њоку њрве њоловине часа*, — каква је конструкција потпуно јасна, јер се реч *њоловина* осећа прецизно као именица ж. рода. *Пола* се пак осећа не као им. „*њола*“, са тзв. општим родом, већ као прилог, те се цела синтагма *њола часа* осећа као неутрум.

Ово пак питање има шири значај. Наведени примери истичу потребу да се нађе узрок множинској конструкцији. Питање *зашто* нешто бива у појавама језика, и зашто се врши поремећај, одступање од нормалних односа — води објашњењу самога процеса, тј. како се устаљују онакве појаве какве смо навели. Као и у многим другим језичким поремећајима (нпр. код померања видова зависности, при чему *кад* добија значење условљености *ако*, и обратно), тако и у овим случајевима треба тражити полазну тачку у померању семантичких вредности.

Израз *четврти часа*, *четврти сата* значи један четврти део часа, али исти тај размак временски је део часа од шездесет минута, — значи *четврти часа* = 15 *минути*. У језичком осећању се идентификују та два израза. Израз *петнаест минути* је множинска вредност, и сасвим је нормално слагање за *тих петнаест минути*, односно „за тих два пута, односно три пута по петнаест минута“. Еквиваленција *четврти часа* употребљена у множинској, семантички садржаној вредности „15 минута“, и са том антиципираном вредношћу, повлачи слагање у множинском односу, дакле — *тих, ових 15 минути* > *тих, ових четврти сата*.

Из једног београдског дневног листа од 7. фебруара 1961. г., имамо пример ове врсте, а још сложенији:

На конгресу Демокришћанске странке он је *јуна* три четврти сата критиковао политику шефа државе, избегавши да и један једини пут спомене Де Голово име.

Нормална конгруенција била би усмерена ж. родом именице *четврти*, дакле *јуне три четврти сата*. Међутим, објашњење се може наћи једино у клишеу *три сата*. — Оријентисање у подвесном процесу конгруенције условљено је већ чешће датим односом, са интеркалирањем ближе одреднице ограничавања — *четврти*. Израз *три четврти сата* обухваћен је конгруенцијским клишеом, који важи као израз временски шири а простији: три сата.

У овим случајевима конгруенција није формално изражена, али у суштини постоји семантички образложена.

Ова анализа показује пут иновација у синтаксичком односу конгруенције, а са семантичким моментом као оријентационим импулсом. Осим тога, оваква анализа потврђује моју тезу о релативности као глобално датој целисти, чијом реализацијом, с једне

стране, диригује сама *говорна ситуација*, а с друге стране ситуационо условљавање тежишта, било у реченици, било у синтагми (cf. *Говорна ситуација и говорни интензијал*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, I).

Значај свега овога двојак је: за науку о језику принципски, а у примени — за стабилност књижевног језика у односу на еволутивност. Наведени примери показују једну врсту психолошко-језичке тенденције. Међутим, свака тенденција не мора довести до измена устаљених односа, и свако констатовање начина којим се врши иновација не значи уједно и санкционисање. Књижевни језик као такав мора имати прецизности у изражају, — и има пуно оправдања да се скрене пажња на једну иновацију која потиче из непрецизности језичког осећања, која долази отуда што се неговању прецизног формулисања у књижевном језику не обраћа довољна пажња. Настава у школи има задатак да развије прецизно изражавање мишљења и у овом правцу.

М. Павловић

ИЗ ПРАВОПИСНЕ ПРАКСЕ

— Реч-две о писању речи великим почетним словом —

Сваки је правопис једним својим делом конвенционалан. Немци, на пример, све именице пишу великим словом, а ми, и већина других народа, по правилу, заједничке именице пишемо малим словом, изузев у склопу неких назива који се пишу великим словом (прве речи или свих речи). А у овоме се, опет, наш правопис разликује од неких других правописа, нпр. у писању назива предузећа, установа, организација, књига и сл. Код нас је, у називима од више речи, основно правило: прва реч великим словом, остале малим; код Енглеза и Француза, на пример, све се речи у оваквим називима пишу великим словом.

Код нас је ушло у обичај (правопис о томе ништа не говори) да се овакви страни називи механички подвргавају нашим правописним правилима, и кад се преводе и кад се дају у оригиналу. Међутим, док је оно прво схватљиво, ово друго мислим да није оправдано. Ако Енглези нпр. пишу *Scotland Yard*, *Covent Garden*, *Manchester Guardian*, *Foreign Office* или Французи *Deuxième Bureau*, *Comédie Française* и сл., а ми то преносимо у фонетском писању као *Скотланд јард*, *Ковени гарден*, *Манчестер гардијан*, *Форин офис*, *Дезјем биро*, *Комеди франсез*, огрешили смо се о правопис онога језика из којег су те речи узете, будући да их дајемо у оригиналу, макар и у фонетској транскрипцији. У изворном писању такви се називи преносе потпуно из оригинала, тј. сви се делови пишу великим словом, па је то разлог више да се и у фонетском исто чини (тј. *Скотланд Јард*, *Форин Офис*, *Комеди Франсез* и сл.). Чудно је, рецимо, да се у београдској штампи пише нпр.: представник *Форин офиса*, агент *Дезјем бироа* и сл., а у загребачкој: *predstavnik Foreign Officea*, *agent Deuxième Bureaua* и сл., тј. у једном случају са малим *о* (офис) и *б* (биро), а у другом случају са великим тим истим словима. Јер, то је само

транскрибовање, не и превођење назива, а у оба начина писања други део назива је у падежу, са нашим наставком датим на крају назива као целине („Forin-ofis“-а и „Foreign-Office“-а)¹, што такође условљава исти начин писања у погледу великог слова.

У новом Правопису ово питање није решено посебним правилом, већ се само на основи једног јединог примера о изворном писању страних имена, у параграфу 171, т. а) (Foreign Office — Форин офис), може закључити да се само прва реч пише великим словом. Последица тога је неједнако преношење страних назива у београдској штампи, као што су ова два примера из истога чланка: „Брод израђен за „*Vestj харџи њул*“ и „Брод који је израђен за норвешку фирму „*Халворџен Шийинг Берген*“.

Има у погледу употребе великог слова проблема које ни нови правопис није успео да реши. То су она правила која су остала иста као и у претходним правописима, а која омогућавају субјективна тумачења, и на тај начин долази до неуједначености у њиховој примени.

У питању су правила којима се регулише начин писања разних назива састављених од више речи, а основно је питање: који називи улазе у категорије назива наведене у тим правилима. Како, на пример, треба писати називе разних споменика и сл.?

Свакодневна пракса нам показује колико у писању те категорије назива има неуједначености и субјективног тумачења правописних правила.

Један пример ће нам то најбоље илустровати.

Сваке године на Дан победе, 15. маја, одаје се дужно поштовање погинулима у рату и жртвама фашизма, што се обично манифестује полагањем венаца пред разним споменицима. Сутрадан се у нашој штампи о свему томе пише — и ту настају компликације. Вести које о томе доносе наши дневни листови најбоље нам показују како нема јединствености у примењивању неких правописних правила.

Прегледамо ли наше дневне листове од 16. маја из две узастопне године, видећемо да и у истом листу има разлике у писању поменутих назива, а како је тек не би било између два листа!

¹ Често се чује приговор на правило о начину писања страних имена и назива кад су у падежу или присвојних придева од тих имена а пишу се изворно (име *Rousseaua* и придев *Rousseauov*). Многи сматрају да би наставка требало одвојити цртицом (*Rousseau-a* и *Rousseau-ov*).

Узео сам четири најпознатија листа на српскохрватском језику: Политику и Борбу из Београда, Вјесник из Загреба и Ослобођење из Сарајева.

У Политици једне године читамо овакве наслове: „Полагање венаца на гроб Незнаног јунака на Авали“ и „Положени венци на Гробљу ослободилаца Београда, Гробницу народних хероја и на Јеврејско гробље“. У тексту под другим насловом спомиње се и полагање венаца пред *Сйоменик жртџвама фашизма на Јеврејском гробљу*.

Годину дана касније у истом листу налазимо сличну вест, али правописно нешто модифицирану. Сада читамо о полагању венаца „на Гроб незнаног јунака“, дакле са великим *г* и малим *н*, тј. обрнуто од оног прошлогодишњег. Остали називи су писани на исти начин, с том разликом што је *Гробље ослободилаца Београда* два пута писано великим словом почетне речи а два пута малим. Додат је и назив *Сйомен-гробље родољубима љалим у окућираном Београду*.

У Борби је разлика у начину писања поменутих назива у две узастопне године нарочито упадљива. Прве године је јаче изражена тенденција ка употреби малог слова у почетку назива (на *Гроб незнаног јунака*, на *гробове ослободилаца Београда*, на *Гробницу народних хероја*, пред *сйоменик жртџвама фашизма на јеврејском гробљу*, пред *сйоменик ослободиоцима Београда*, на *гробљу љалих родољуба у Јајинцима*); друге године је настао заокрет у супротном правцу: сви су ови називи писани великим словом прве речи („Положени су венци на *Гроб незнаног јунака на Авали*, на *Гробљу ослободилаца Београда*, *Сйомен-гробљу љалим родољубима у окућираном Београду*, на *Гробницу народних хероја на Калемегдану*, *Сйоменик жртџвама фашизма у Јајинцима* и на *Јеврејском гробљу у Београду*“). Интересантан је један детаљ из Борбе: док у тексту три пута стоји *Гроб незнаног јунака*, у поднаслову је *Гроб Незнаног јунака*. Очигледно, наслов је писало друго лице, са друкчијим схватањем принципа употребе великог слова (о чему ће ниже бити још речи).

И у Вјеснику се испољава знатно колебање у употреби великог слова. У прошлој једној години је: *гроб Незнаног јунака*, *сйоменик ослободиоцима Београда*, *гробови народних хероја на Калемегдану*, *сйоменик жртџвама фашизма на жидовском гробљу*, али: *Гробница народних хероја на Мирогоју*; у другој: *гроб незнаног јунака*, *Гробље ослободилаца Београда*, *Сйомен-гробље љалим родољубима у*

окупираном Београду, Гробница народних хероја на Калемегдану, Жидовско гробље, али: споменик жртвама фашизма у Јајинцима.

Сарајевско Ослобођење показује најјачу тенденцију ка писању ових назива малим словом прве речи и најмање осцилирања: на исти начин су сви називи писани и једне и друге године (*гроб Незнаног јунака, гробље ослободилаца Београда, гробница народних хероја, споменик жртвама фашизма у Јајинцима* и на *Јеврејском гробљу, спомен-гробље њалим родољубима у окупираном Београду*).

Ова неуједначеност у начину писања назива споменика између појединих листова и колебање у три од четири поменута листа резултат је непрецизности наших досадашњих правописа, што је онемогућавало неуједначено тумачење појединих правила. А. Белић, у т. 15, прописује да се великим словом прве речи пишу „називи установа, празника, улица, тргова, књига“. О називима споменика нема ништа, ни у овој, а ни у осталим тачкама. Треба их, дакле, писати малим словом. Боранић је, у т. 6, међу категоријама које се пишу великим словом, дао врло уопштен термин, *ствари*, и ту је, у засебне пасусе одвојио имена *ствари* од *посебних назива ствари*, што омогућује да се у ову другу групу сврстају неке категорије које би по Белићу требало писати малим словом. Дакле и споменици. Нови Правопис, у т. 9, сужава ово Боранићево правило на имена („посебна (властита) имена животиња, грађевина и ствари“), напомињући при томе да „ако такви називи нису властита имена, они се пишу малим словом“. (Као илустрација дат је за оба случаја исти пример: *Савски мост* као властито име и *савски мост* као назив било којег моста преко Саве, што, по моме схватању, може створити забуну, јер, на крају крајева, сваки мост преко Саве за мањи број људи може имати властито име „Савски мост“, а за огромну већину је он само „савски мост“).

Према томе, ни споменике, ако немају неког посебног имена, не би требало писати великим словом. Оно прво је врло ретко — ово друго врло често. У Београду, нпр., постоји споменик који се зове *Победник*, а према њему већи број других споменика који немају властитога имена, већ им је у првом делу назива реч „споменик“ (споменик жртвама фашизма, споменик ослободиоцима Београда, споменик захвалности Француској и сл.), а да и не говоримо о бројним споменицима појединих личности, који се називају на два начина: са именом личности као првим делом или са речју споменик и именом и презименом личности (један

од ових, *Вуков сјоменик*, одн. *сјоменик Вука Караџића*, има и као посебно име *Сјоменик*).

Ни остале категорије назива који су напред споменути немају свога посебног (властитог) имена. Тако нпр. *гробница народних хероја* постоји у Београду и у Загребу, *јеврејско гробље* имамо у многим местима наше земље (од овога треба разликовати *Ново гробље* као посебно име гробља у Београду) и др.

Посебну пажњу заслужује споменик Незнаном јунаку на Авали. Наши га листови пишу на три начина: *гроб Незнаног јунака* (Политика, Вјесник и Ослобођење), *Гроб незнаног јунака* (Политика и Борба) и, само једном, у поднаслову Борбе, *Гроб Незнаног јунака*. Ако бисмо пошли од тога да је то гроб, први би начин био исправан. Други део у овој одредбеној синтагми, *Незнани јунак*, симболично означава све оне незнате јунаке који су пали у борби за отаџбину и пише се великим словом прве речи. Самим тим други начин писања (Гроб незнаног јунака) неисправан је. Аутор трећег начина писања (Гроб Незнаног јунака) пошао је од чињенице да је то само формално гроб, који симболично представља гроб свих оних незнатих јунака, да је то, дакле, његово посебно име и као такво пише се великим почетним словом. Али како он спада у категорију споменика, први начин писања више одговара принципима на којима се у Правопису заснива употреба великог слова².

Ових ће колебања и даље бити, јер је правописним правилима немогуће обухватити сваки поједини случај. Чак ни све категорије. Уз правопис је потребан, нарочито уз поглавље о великом слову, посебан коментар у коме би били детаљно разрађени сви они случајеви који могу бити различито тумачени, са великим бројем примера као илустрацијом. Ипак, правописна правила треба да обухвате оне категорије код којих се јављају колебања, а међу примерима треба да буде таквих који могу да послуже као образац за друге случајеве.

Св. Марковић

² У многим државама учесницама у I светском рату подигнут је такав споменик.

За време јануарске побуне ултраколонијалиста у Алжиру, писано је у нашој штампи и о борбама које су вођене у близини споменика Незнаном јунаку, па је нпр. у допису Борби из Париза три пута споменут и овај споменик, са малим *с* (пред споменик Незнаном јунаку, прилаз споменику Незнаном јунаку; код прилаза споменику Незнаном јунаку), док је у једној Ројтеровој висти, на истој страни и у истом ступцу, стајало: „Падобранске јединице заузеле су позиције од споменика незнаном јунаку“. Дакле и овде неуједначеност.

ОБЛИЦИ ТОПОНИМА У КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ

Проблем који нас овдје интересује још од раније је нашао своје мјесто на страницама нашега часописа — макар и у виду језичких поука. Овом приликом, управо прије него будемо говорили о промјени појединих топонима, ми ћемо се задржати и на једном начелном питању које је у вези са том промјеном.

Једно од начела нашега књижевног језика које је јасно изражено у његовом новом правопису захтијева да се имена, презимена и географска имена „преузимају у . . . изговор књижевног језика у онаквом облику какав је у употреби у народу дотичног краја“ (Правопис, т. 36, а в. и т. 41, 44), под условом да се од раније није уопштио други назив (Правопис, т. 44. е). Из овога произлази да је и за географска имена, као и за лична имена, од пресудног значаја локални изговор. Ма колико изгледало природно, ово начело, овако дато, не поштује се у свим случајевима. Има, наиме, примјера гдје и у називима географских имена локални изговор уступа пред нормама књижевног језика. Нас овдје интересује шта све из народних говора од дијалекатских особина заједно са топонимима улази у књижевни језик без икаквих корекција, а шта, опет, књижевни језик мијења од локалног изговора при преузимању таквих имена, тј. шта књижевни језик усклађује са својим нормама.

Познато је да све ријечи које улазе из народних говора у рјечник књижевног језика обавезно примају књижевну промјену и акценат, ако те особине у говору из кога се узима нека ријеч одступају од књижевне деклинације и акцентуације. Тако је и код имена мјеста; њихова промјена и акценат увијек се саображавају са нормама књижевног језика. То значи да један топоним који улази у књижевни језик са онога подручја које нема разви-

јену систему падежа, у књижевном језику не задржава локалну промјену, односно не задржава локални начин исказивања падежких односа него се уклапа у већ постојеће именичке типове књижевног језика и прима њихову промјену. Према томе, са становишта нормативне граматике једино је исправно: *из Ниша, у Нишу, са Нишом; у Андријевци; над Цейињем; из Пироша, у Пирошу, са Пирошом*, без обзира на то како се ови падешки односи исказују у крајевима гдје се налазе наведена мјеста. Тако се поступа и кад је у питању акценат. Ако неки топоним нема акценат који одговара принципима Вук-Даничићеве акценатске системе (а ти принципи још увијек су и принципи савременог књижевног језика), при његовом преузимању у лексички фонд књижевног језика, акценат се обавезно мијења и саображава са акценатским промјенама које су се знатно раније извршиле у централним говорима штокавског дијалекта, тј. у оним говорима који су послужили као основица за стварање норми књижевне акцентуације. Отуда у књижевном језику имамо само: *Цейиње, Пирош, Подјовци, Брус, Каленић* и сл., иако ова мјеста у народном говору краја гдје се она налазе имају друкчији акценат. Тако се поступа у свим случајевима у којима се народни говори и књижевни језик разилазе у промјени и акценту. Истина, наш језик не захтијева обиљежавање акцената на писаној ријечи, али се од сваког образованог човјека тражи да у говору поштује норму књижевне акцентуације.

Што се, пак, тиче промјене, ту локалне говорне особине такође морају уступити пред књижевном деклинацијом; прописи нормативне граматике морају се поштовати и у усменом и у писменом начину изражавања. Од овога се једино може одступити када се жели дати локални колорит, било да се ради о говору неке личности или неког краја.

Како видимо, у овим особинама, кад су у питању и географска имена, предност имају норме књижевног језика над особинама локалног говора. Случај с гласовним облицима топонима, и његовим граматичким родом, није такав. Фонетске особине краја гдје се налази једно мјесто у доста случајева имају одлучујућу улогу. Кажемо у доста случајева због тога што има и таквих гласовних особина које могу бити и опште и карактеристичне за говор једног краја, па да опет не улазе у фонетику књижевног

језика, чак ни у топонимима. Дакле, постоје двије врсте фонетских особина у облицима имена мјеста. Једне од њих заједно са тим именима улазе у књижевни језик, мада у другим случајевима те особине остају само саставни дио фонетике краја у ком се налази то мјесто; друге гласовне особине, ма колико оне биле опште у крају гдје се мјесто налази, никада не постају равноправне са претходним у књижевном језику, него су увијек везане искључиво за фонетику одређене дијалекатске области. Ми ћемо овом приликом указати како на оне гласовне особине које заједно са именима мјеста (овдје ће бити ријечи само о именима мјеста, и то оних са штокавске територије) улазе у књижевни језик, тако и на оне које никада не стичу право грађанства у фонетици тога језика.

1. Гласовне особине које са именима мјеста улазе из народних говора у књижевни језик.

Има у називима мјеста неколико гласовних особина које књижевни језик толерише иако их иначе нема у његовој фонетици. То су: а) икавизми, б) шћакавизми, с) вокално *л*, д) јотовани дентали *ш* и *д* испред *је* од кратког *јата*, е) редукција сугласника *и* на почетку ријечи.

а) И к а в и з м и. Мада икавски изговор није примљен за књижевни, у називима мјеста (као и у етницима и личним именима) облици са *и* мј. некадашњег *ѣ* задржавају се у облику с тим вокалом и у књижевној употреби. Тако имамо поред имена мјеста са екавском и ијекавском замјеном као: *Београд*, *Бела Црква*, *Крива Река*, *Бела Паланка*; *Бијељина*, *Бијело Поље*, *Бијељани*, *Црнојевића Ријека* и у књижевном језику икавске облике у топонимима као: *Била*, *Били Бриг*, *Брисџ*, *Бриг*, *Цриј*, *Дриновици*, *Била Коса*, *Лички Осик*, *Слијчићи* и сл. (Сва имена мјеста наводим или из Именика насељених места ФНРЈ, Београд 1951, или из својих биљежака са терена). Ово опет значи да се икавски рефлекс за *јат* у топонимима изједначује у књижевном језику са екавском и ијекавском замјеном некадашњег гласа *ѣ*. Истина, ово начело није у сваком појединачном случају примијењено. Постоји, наиме, неколико имена насељених мјеста која у званичној употреби имају друкчији рефлекс *јата* од онога који налазимо у народном изговору краја гдје се налазе та мјеста. Тако, нпр., имамо *Осијек* и

Ријека у званичној употреби са ијекавском замјеном, иако у народном говору краја гдје се налазе ова мјеста имамо другачији изговор. Исто тако ми на географским картама, у уџбеницима и званичним документима налазимо *Широки Бријег* (данас Лиштица), иако се то мјесто налази на чисто икавској територији гдје свуда, па и у имену овога мјеста, имамо *и мј. ђ*. Ова одступања од усвојеног начела објашњавају се тиме, како је то раније речено, што се та имена „једино у том облику одавна употребљавају у књижевном језику“ (Правопис, т. 44 е). Али би се и за њих могло поставити питање: да ли су ова одступања од усвојеног принципа нужна? Чини ми се да нису. Књижевна традиција није тако стара да се то не би могло мијењати. Осим тога раније је било у употреби и *Лијевно* (исп. *Видише ли њроклешо Лијевно, | Бе у њему бијели се кула; Кад дођоше у Лијевно равно* — Вук, нар. пјес. III, 345); *Сѣљеш*, *Биоград* (главни град ФНРЈ, исп. *Чейрнесишу ѡраши Бијограду*, примјер из Речника САНУ, s. v.). Сва та имена у том облику налазимо и код Вука у Рјечнику. Управо, Вук има *Биоград* (јуж. и зап.), *Београд* (ист.), *Ливно* vide *Лијевно*, а под *Лијевно* се наводе примјери; а само *Сѣљеш* (*Spalatro*). Данас, међутим, сва у овоме ставу наведена мјеста и у књижевном језику имају онакав изговор какав налазимо у народном говору крајева гдје се та мјеста налазе. У новом правопису читамо: *Београд*, а *Биоград (на мору)*, *Лијевно не него Ливно*, *Сѣљеш не него Сѣлиш* (Правопис, s. v.)... Исто тако би се могло поступити и са *Ријека* и *Осијек* и за коју годину сви бисмо та мјеста и изговарали и писали онако како их изговара домаће становништво које није усвојило „књижевни облик“.

б) Ш ђ а к а в и з м и. Познато је да у старијим икавским говорима на штокавском дијалекатском подручју имамо гласовну групу *шђ* мјесто које је у екавским и у ијекавским говорима штокавског дијалекта имамо *ши*, примјери типа: *шђиш*, *дворишђе*: *шиш*, *дворишише* (исп. А. Белић: Ј. фил., IV, стр. 21; Ј. фил. XXIII, стр. 6; Фонетика, Београд 1960, стр. 115). Али ако се гласовна група *шђ* нађе у имену неког мјеста, она остаје неизмијењена и у књижевној употреби. Отуда и у уџбеницима, и на географским картама, и другдје једино налазимо: *Шђише*, *Шђиш* (села код Прозора), *Градшђе* (код Зенице), *Дворишђе* (код Глине), *Селишђе* (код Петриње), *Турчшђе* (опет код Глине), иако све те именице, или пак њихови коријени, кад не означавају топониме,

у књижевном језику обавезно имају *ши* (*шићи*, *шићијаци*, *селишће*, *градшиће*, *дворишће*).

с) Ч у в а њ е вокалног л. На једном не тако великом подручју штокавског дијалекта, у тимочко-лужничком говору, до данас се сачувао изговор вокалног л мјесто којег у осталим штокавским говорима, као и у књижевном језику, имамо редовно вокал у, тип: *влк*, *јаблка* : *вук*, *јабука* (исп. А. Белић: Дијалекти источне и јужне Србије, Београд 1905, стр. 91. и даље). Ако ову особину, тј. вокално л, имамо у називима мјеста, тај глас се чува и у књижевној употреби, иако га у свим другим ријечима замјењујемо вокалом у. (Наравно, и вокално л и други дијалектизми могу се употребљавати и кад се не налазе у именима мјеста, али се тада обавезно те ријечи стављају између наводника чиме се упућује на њихов локални карактер). Према томе, у удбеницима, географским атласима и сл. једино налазимо: *Влковија*, *Жлне*. У већ помињаној књизи проф. Белића о говорима овога подручја налазимо и топоним *Црвена Јаблка* (стр. XLII), који је у том облику дат и на карти уз текст. У именуку мјеста га налазимо у облику са у мјесто л, али свакако зато што састављачима именика или њиховим сарадницима није био познат правописни принцип о коме овдје говоримо.

д) Ј о т о в а н и д е н т а л и *џ* и *џ* (групе *дџ*, *тџ*). Једна је од карактеристика највећег дијела ијекавских говора јотовање дентала *џ* и *џ* када се ови нађу испред *је* од краткога јата, тип: *ђевојка*, *ћераџи*. Ма колико ова појава у говорима народним, осим у градског становништва неколиких мјеста, била општа, као што се зна, она данас нема мјеста у књижевном језику ијекавског изговора у коме је још Вук Караџић (1839) прогласио за исправне облике са неизвршеним јотовањем (*ђевојка*, *џјераџи*), иако је до тада и сам говорио и писао ове ријечи са *ђ* и *ћ*. Али ако резултате овога јотовања имамо у називима мјеста, књижевни језик ту не намеће своје облике са неизвршеним јотовањем, него ова имена прима у облику какав она имају у изговору домаћег становништва. Отуда и у књижевном језику имамо: *Ђедићи*, *Ђедина Ријека*, *Ђединци*, *Ђедовац*, *Ђедово Поље*, *Међеђа*; *Шћеница*, *Шћенови До*, *Шћейанице*, *Шћейошеници* као једино исправне облике, мада је ту само: *дјед*, *дједов*, *медвјед*; *сијеница*, *сијеновић*. Овдје можемо навести и један изузетак. Истина, није ријеч о насељеном мјесту

него о имену једне ријеке. У Именику места, на стр. 569. налазимо *Сућеска*, село код Сребренице, а познато нам је да постоји и презиме *Сућеска*, али назив ријеке која се виже Шћепан-Поља улива у Дрину и коју су борци Народноослободилачке војске прославили у V-ој непријатељској офанзиви, данас живи само у облику са неизвршеним јотовањем: *Суијеска*, премда на старијим географским картама налазимо народни облик: *Сућеска* (в. Херцеговачки устанак 1875. и карту која је дата уз текст). Поријекло овој појави није тешко наћи. О овој ријечи се до наших дана врло мало знало, али је она у ослободилачком рату постала симбол херојства наших бораца. Крај њених обала погинуло је много легендарних хероја и о томе су поникле многобројне пјесме које нису силазиле са партизанских усана. А заједно са пјесмама у којима је дат покњижевљен облик ове ријеке, тј. облик без извршеног јотовања у њему, примило се и име ове Дринине притоке. Такав је облик с неизвршеним јотовањем данас постао општепознат и он је сасвим потиснуо његову локалну варијанту чак и из говора краја куда протиче ова ријека. То, опет, потврђује оно што је знатно раније констатовао проф. Стевановић да се и народ лако навикне на књижевне облике са неизвршеним јотовањем (в. М. Стевановић, Ј. фил. XIII, стр. 37). Наравно, овим се никако не жели рећи да тако треба поступити у свим примјерима. И овдје, као и у другим случајевима, вријеме и еволутивни развитак језика учиниће своје. Наша је дужност да констатујемо само чињенично стање.

е) Редукција сугласника *й* на почетку р и је ч и. Експлозивно *й* са почетка ријечи губи се у народним говорима кад се нађе у групи са *йи*, *с* и *ч*, примјери типа: *йица*, *совайи*, *чела*. У књижевном језику ту се увијек чувају неокрњене ове гласовне групе. Али у топонимима и књижевни језик, као и народни говори, редовно има: *Тица*, *Тићи*, *Тичари*, *Тичићи*; *Совач* (макар да је у основи совати < псовати); *Чела*, *Челарево*, *Челице*, *Челинац*, *Челиње*.

То су гласовне особине које књижевни језик прима из народних говора у називима мјеста а којих иначе нема у његовој фонетици. Ако бисмо још узели и имена мјеста са чакавског и кајкавског говорног подручја, видјели бисмо да је број таквих особина знатно већи. Тамо, нпр., имамо *ј* мјесто штокавског *ђ*, тип: *Меја*, *Мејица*, *Медвеја*; затим *чр* мј. штокавског *цр*, тип:

Чрни, *Чрнцићи*, а за ове гласовне особине не знају штокавски говори, па ипак се ти топоними и у књижевном језику, и у изговору и у писму и на штокавском терену употребљавају само овако.

II. Дијалекатске гласовне особине које књижевни језик не прихвата ни у називима мјеста.

Знатно је већи број гласовних особина које налазимо у народним говорима а које не улазе у књижевни језик чак ни у облицима топонима. Ми ћемо овдје навести само неке од тих особина.

1. *Одсјуйања од вокалске системе књижевног језика.*

а) Недосљедна ијекавска замјена ђ. Из дијалектологије нам је познато да на цијелом подручју ијекавских говора немамо онакву замјену јата у дугим слоговима какву прописују правила књижевног изговора. Наиме, има ијекавских говора у којима мјесто класичне двосложне замјене *ије* имамо или *је* или пак *је*. Ако се такав рефлекс дугог јата нађе и у именима мјеста, ма колико то била општа појава на терену гдје се налази то мјесто, књижевни језик за таква имена увијек прописује облик са класичном замјеном, — тј. са *ије*. Отуда имамо у свим удбеницима географије, на географским картама и другдје у званичној употреби само *Оршјеш*, *Бијело Поље*, *Пјесци* (сва три села из околине Мостара), иако на том подручју Херцеговине мјесто *ије* у скоро свим случајевима, па и у именима ових топонима, имамо *је*; дакле, тамо је *Оршјеш*, *Бјело Поље*, *Пјесци*. Да је то тако показује и чињеница што они који не познају правописне прописе овдје редовно пишу *је*: *Оршјеш*, *Бјело Поље*, *Пјесци*.

б) Редукција вокала. У говорима штокавског дијалекта наилазимо и на појаву редукције неакцентованих вокала. Та се појава манифестује и у топонимима. Ја сам, нпр., на босанско-херцеговачком подручју као обичну појаву биљежни редукцију вокала *и* у примјерима: *Зенца*, *Јабланца*, *Губавца*, *Драчевце*, *Сребренца*, *Субошца* (село код Бање Луке), *Невесње*; затим вокала *е* у *Сарајво*. За ову појаву знају и други говори, исп.: *Лозница* (Б. Николић: Ј. фил. XXIII, стр. 269), *Јагодна* (моје биљешке са терена) и сл., али, што је врло важно истаћи, ни у тим мјестима овакав изговор није уопштен и зато је у књижевном

језику увијек: *Зеница, Јабланица, Губавица, Драчевице, Сребреница, Субојица, Лозница, Невесиње, Сарајево* и сл.

с) Сажимање вокала. Ако се послје губљења гласова *x* или *j* нађу два неакцентована вокала један поред другог, ти се вокали, у већини случајева, једначе, након чега често долази и до сажимања. Тако, рецимо, мј. *Грахово, Пуховац, Ораховац* послје губљења гласа *x* ови топоними гласе: *Граово, Пуовац, Ораовац*, а чује се и *Грово, Повац, Оровац*. Исто тако послје редукције гласа *j* за *Кразујевац* у народу се чује и *Крагевац*. Књижевни језик, наравно, не допушта такав изговор него чува пуне облике са *x* и са *j* и, дакако, са неизмијењеним вокалима. Ово свакако зато што ни у народном изговору ова особина није уопштена.

д) Остала одступања од вокалске системе књижевног језика. Изговор нашега књижевног језика не зна ни за изразито отворене ни за изразито затворене вокале. Свих пет вокала српскохрватског језика карактерише умјерена отвореност. Зато у фонетици књижевног језика не налазе одраза разна дијалекатска одступања од норми стандардне артикулације: *Беџика, Сџуџи, Доња Махала* и сл., мјесто којих у књижевном језику имамо само облике са чистим вокалима.

Књижевни језик исто тако не зна ни за неодређене вокале који се јављају у неким народним говорима мјесто старих полугласа. Мјесто тих вокала у књижевном језику, како у топонимима тако и иначе, редовно имамо вокал *a*. Отуда према: *Боровци, Јаковци, Сињци* (А. Белић, ДИЈС, ХЛ I и даље), *Дољци* (М. Стевановић, Ј. фил. ХЛ III, стр. 17) што налазимо у дијалектима, имамо: *Боровац, Јаковац, Сињац, Долац* у књижевној употреби.

2. Одсџујања од сугласничке системе књижевног језика.

а) Губљење сугласника. Од раније је познато да на доста великом подручју штокавске територије у фонетици народних говора не постоји глас *x*. Тај се глас тамо или потпуно изгубио, или је замијењен неким другим гласом, или се, пак, на његову мјесту развио неки прелазни сугласник. Природно, ту појаву налазимо и у називима мјеста, али само у народним говорима. У књижевном језику још увијек се ту чува старо стање. Отуда према народном: *Расно, Ум, Ушово, Ајдучица* у џбеницима,

у атласима, и другдје у званичној употреби имамо само: *Храсно*, *Хум*, *Хушово*, *Хајдучица*. Истина, и у књижевном језику наилазимо на примјере у којима поред изворног сугласника *x* у ријечима ове врсте имамо и неки други сугласник (*v* или *j*), примјери као *глух* и *глув*, *сух* и *сув*. Напоредну употребу *x* и *v* у оваквим случајевима књижевни језик допушта и у топонимима. Отуда према: *Суходо*, *Глухи До* имамо: *Сува Река*, *Суви До*, *Сува Туџирија*, *Сува Локва*, *Суво Поље*, *Глуви До* и сл. Наравно, самоволна замјена сугласника *x* и *v* у називима ових мјеста није дозвољена; *Глухи До* и *Глуви До* нису синонимима него имена двају различитих мјеста.

Народни говори знају и за упрошћавање неких сугласничких група у средини и на крају ријечи. Примјери као: *Арсланагића Мос*, *Шћейан Крс*, *Превеш*; *Нишић*, *Загоре*, *Крушеџца* честа су појава, али у књижевном језику ту увијек имамо неокрњене сугласничке скупине: *Никшић*, *Загорје*, *Крушевица*; *Арсланагића Моси*, *Шћейан Крси*, *Превеши*.

б) Појава секундарних сугласника. Насупрот појави редукције и губљења сугласника често се у говорима наилази на секундарне сугласнике: *Оздринићи*, *Жглијев*, *Хорџијеш*, *Хавишовац*, али ниједан од наведених примјера не иде у књижевни језик у том облику. Тамо је: *Озринићи*, *Жлијев*, *Орџијеш*, *Авишовац*. И разумљиво је што је тако, јер ни ова особина нигде није уопштена ни у народском изговору.

с) Остале сугласничке промјене. Фонетика многих штокавских говора не зна за глас *ф* мјесто којег се тамо најчешће јавља *в*: *вењер*, *вес*, *вилџан*; *Вайница*, *Војница*, *Воча*. Али ова особина не прелази границе локалних говора. У књижевном језику редовно имамо не само *фес*, *фењер*, *филџан*, него и: *Файница*, *Фојница*, *Фоча*.

На босанско-херцеговачком подручју наилази се и на појаву неразликовања сугласника *ч* и *ћ*, *џ* и *џ*, *љ* и *ј*, *њ* и *н*. Истина, неразликовање африката, или, боље рећи, постојање само других у фонетици многих говора тог подручја, знатно је чешћа појава. Па ипак примјери као: *Тайјина*, *Тийлук*, *Телебићи*, *Хађићи*, *Поћишеј*, исто као ни *Јубушки*, *Бивоје Брдо*, *Шеваћ Ниве*, *Нивице* и сл. никада у том облику не улазе у књижевни језик, већ једино у облику: *Чайлина*, *Почишељ*, *Хајићи*, као и: *Љубушки*, *Њивице* и сл.

Раније је констатовано да књижевни језик прихвата у именима мјеста јотоване сугласнике *д* и *ш* (типови као *Ђедићи*, *Шћеница*), али сугласник *с'* који је исто тако добијен новијим јотованем, чак и на истом говорном подручју и под истим условима, од *сѣ*, никада не постаје саставни дио фонетике књижевног језика. Мјесто тога гласа у књижевном језику увијек имамо неизмијену групу *сје* : *Сјекосе*, *Пресјека*, *Пресјек*, *Сјенокоси*. Истина, оправдање за ово може се наћи у непостојању писменог знака за глас *с'* у нашим азбукама. Али, књижевни језик не прихвата ни јотоване уснених сугласника са *је* од јата, иако за гласове који су добијени тим јотованем књижевна азбука има писмене знакове. Тако према локалном народном: *Вљешрено*, *Мљеденик* редовно књижевно изговарамо и пишемо *Вјешрено*, *Мједеник*.

Мада је у неким случајевима стапање сугласника *ш* и *с* из групе *шск* у африкату *ц* прихваћено, примјери као: *Гроцка*, *Грацка*, *Гацко*, ми данас имамо *Имошски* као једини књижевни назив за то мјесто. У народу краја гдје се налази овај градић имамо, међутим, *Имоцки* (у РЈАЗиУ поред тога облика налазимо и *Имоски*, а за тај облик знају и Вук и Маретић).

Како се из овога види, наш књижевни језик не поштује увијек ни у именима мјеста изговор самих мјештана. У извјесним случајевима, како је напријед показано, дијалекатске фонетске особине примају се без икаквих измјена, друге такве особине, ма колико да су оне распрострањене у народу краја гдје се налази неко мјесто, остају само фонетске особине дотичног краја. Књижевни језик за такве топониме још увијек чува облик који понекад може бити и непознат становницима дотичног мјеста. Поставља се питање: да ли овакав избор фонетских особина који се врши при преузимању топонима у књижевни језик има свога оправдања? Чини ми се да постоје оправдани разлози за овакав поступак. Ево зашто. У свим оним случајевима гдје и у књижевни језик улазе са топонимима дијалекатске особине ради се о таквим примјерима који се једино у том облику употребљавају на терену, за које се не памти да је постојао неки други облик (примјери као *Била*, *Шћийе*, *Жлне*, *Ђедићи*, *Тица*, *Челарево*).

У оним, пак, случајевима у којима књижевни језик одступа од данашњег народног изговора у писању топонима разликујемо двије врсте примјера. У прву групу иду примјери у којима се

налазе поједини гласови за које у писмима књижевног језика нема посебних писмених знакова. То су примјери, као: *С'екосе*, *Беџика* и сл. У другој групи имамо примјере за које од раније постоје и другачији облици од оних које данас налазимо на терену, а који се још и данас ту и тамо могу срести и код аутохтоног становништва — било да се ради о представницима различитих вјероисповијести или различитог доба. Тако, рецимо, поред *Вајница*, *Војница* које срећамо код православног становништва, у истим тим мјестима у говору муслимана имамо *Файница*, *Фојница*. Исти ће случај бити и са примјерима у којима имамо глас *х*. С друге стране мјесто *Бајјина*, *Поћиниј*, *Јубушки*, *Нивице* који су карактеристични за говор муслимана, православци ће у свим тим случајевима имати књижевно правилно употребљене сугласнике *ч*, *љ* и *њ*. Неокрњене сугласничке групе на крају ријечи у номинативу једине појединих топонима књижевни језик чува због тога што се те групе јављају и у народним говорима у свим косим падежима, управо јављају се свуда гдје се те групе не налазе на апсолутном крају ријечи. Тако стање, међутим, не налазимо у примјерима као *Тица*, *Совач*, *Чела* јер ови топоними никада не знају за иницијално *й*.

II

У првом дијелу овога написа било је говора о једном начелном питању — у ком облику књижевни језик преузима имена мјеста из народних говора. Овдје ћемо указати на промјену неколико појединачних примјера, и то оних за које у нашој штампи још увијек налазимо различите облике и промјену.

а) Башка Вода

Назив овога мјестанца у Макарском приморју најчешће се пише онако како је то учињено у нашем поднаслову — као двосложно име, са двије засебне ријечи. То значи да обје ријечи треба да имају и своју промјену и свој акценат: *Баџкѣ Водѣ*, *Баџкој Води*. Али постоји и другачији начин писања овога топонима, истина, само писања, и то читав назив као једна ријеч: *Башкавода*. За чудо овакав начин писања овога топонима налазимо управо у *Башкој Води*. То чак и на званичним актима и печатима појединих установа. На претходним страницама било је ријечи о поштивању облика топонима који живи на терену, који употребљавају становници тога мјеста, али овдје тај принцип не може бити поштован. Тај принцип

овдје не може бити поштован због тога што и сами мјештани у изговору имају двије засебне ријечи и што мијењају обје те ријечи. Од њих никада нисам чуо да кажу: *Из Башкаводе, у Башкаводи*. Према томе нема никаквих оправданих разлога и није, штавише, ни допуштено, да се номинатив овога географског имена пише као једна ријеч кад се нарочито по осталим падежима јасно види да ту нема ни сложенице ни полусложенице какви су, рецимо, примјери као: *Београд, Вучијирн* или *Херцег-Нови, Кошор-Варош*.

Необично је, наравно и сасвим погрешно, када један читалац Политике пише: „Више пута сам проверио код многих познатика у Београду да често замењују место Башка на Крку са *Башка Водом* код Макарске“. (Политика, 26. 9 1961). Овако написано име овога мјеста никако не може бити исправно. Ако се први дио не мијења, онда је то полусложеница типа *Херцег-Нови, Херцег-Новог* када се обавезно саставни дијелови тога имена повезују цртицом, што у нашем примјеру није случај.

Поред облика у једнини овај се топоним јавља и у облицима множине: *Башке Воде, Башких Вода, у Башким Водама*. У RЈAZiU имамо овај топоним само у једнини: *Башка Вода*, село у Далмацији близу Макарске — и наводи се примјер из дјела А. Качића: Код *Башке Воде*. У Именику насељених мјеста ФНРЈ, као и на географским картама налазимо овај топоним само у облику једнине. Мислим да том облику треба дати приоритет.

в) Б и л е ћ а

Овај се топоним у нашој штампи јавља у два облика — као именица средњег и као именица женског рода: *Билеће* и *Билећа*. Први облик се проширио путем књиге и штампе вјероватно аналогично према неким другим топонимима из Херцеговине који су средњег рода као: *Љубиње, Требиње, Невесиње*. Потврде за средњи род налазимо углавном код оних писаца који су име овога топонима научили у школи:

Од *Билећа* Ахмета Хаџића; На Требињу и на Гацку равну, на *Билећу* и на Корјенићу; Главно мјесто јест *Билеће* (сви примјери из RЈAZiU). Такав облик налазимо и на неким географским картама.

Облици овога топонима као именице женског рода су знатно чешћи:

Имао је дворе у *Билећи* (Насеља, кв. II, 667); Источно од *Билеће* (Српске области, 26); Бивши га опет срио крај *Билеће*; Равну Плану и *Билећу* малу (оба примјера из RJAziU, s. v.); С њом иде право на *Билећу*; Ето мене с војском на *Билећу* (Јб. Мићевић, Живот и обичаји Поповаца); На истоку од линије Требиње — *Билећа* — Гацко (Д. Вушовић, СДЗБ. III, стр. 3).

Овакав облик налазимо и у Правопису, Именику места, а једино је он познат у том облику на терену источне Херцеговине, тамо гдје се и налази ово мјесто. И то је у овоме случају најважније.

с) П л е в љ а

Недавно је у Политици (рубрика Међу нама) Б. Брашанац скренуо пажњу на недоследност у писању имена овога града. Он наводи четири варијанте: *Пљевља* — *Плевља* и *Пљевље* — *Плевље* и што је најчудније, како он каже, сва четири ова назива срећу се и у том мјесту и од мјештана. Брашанац уз то каже да је „правила и званичан само један (назив) Пљевља“. Ја бих уз ово додао следеће. Кад су у питању топоними званичан је само онај облик, како је то раније речено, који је најраспрострањенији тамо гдје се налази то мјесто — поготову зато што у вези са овим називом није у питању само фонетска него и морфолошка особина. Назив овога нашег града још од раније се употребљава у два облика — као облик једнине и као облик множине средњег рода. Те облике наводи и Брашанац само у ијекавској и екавској варијанти: *Пљевља* — *Плевља*. *Пљевље* — *Плевље*. Одмах ваља истаћи да екавски облици никако не могу бити исправни, јер се то мјесто налази у срцу ијекавске територије; екавски се облик појавио у новије доба, свакако у изговору оних који прелазе са ијекаштине на екаштинину, а који опет заборављају да није дозвољено мијењати изговор топонима, као ни властитих имена уопште, према томе ни писање ријечи ове врсте у којима имамо рефлексе старог вокала јат (о томе је било говора у првом дијелу написа). Према томе, екавске варијанте овога топонима никако се не могу сматрати књижевним облицима. Остаје још питање граматичког броја овога топонима, питање да ли је исправнији облик једнине: *Пљевље* или множине: *Пљевља*.

Ево шта о том налазимо у рјечницима нашега језика. Код Вука, у другом издању стоји: *Пљевље*, варош у Херцеговини, cf. Таслица; а под пљеваљски „von *Пљевље*“. У трећем издању „то је

поправљено“ и имамо: *Пљевља*, варош у Херцеговини, а пљеваљски „воп *Пљевља*“. У RЈZAIU има и *Пљевља* и *Пљевље*: *Пљевља-Пљевља* n. pl. варош у данашњој области ужичкој ... Говори се и *Пљевље*. — Ту се наводе потврде за облик множине средњег рода, а за *Пљевље* се каже — исто што *Пљевља*. У Вукову Рјечнику (1852: *Пљевље*, варош у Херцеговини; ... у издању од 1898. поправљено је то у *Пљевља*). Ту се наводи неколико примјера као потврда за облик једине овога топонима.

Како видимо још од раније смо имали колебања у броју овога географског имена. У наше вријеме најчешће имамо у употреби облик множине:

Пљевља попреко; Тако треба гледати на *Пљевља*; Ноћили су у *Пљевљима* (Д. Савковић, Политика, 24. 9. 1961); Угаљ ваља превући од *Пљевља* до Рудог; Сада су *Пљевља* испод нас; У *Пљевљима* се опраштамо са Суљом (Политика, 26. 10. 1961); Познају га читава *Пљевља* (Политика, 8. 10. 1961); ... иако сам се при испитивању углавном ослањао на говор варшши *Пљевља*, мог родног места (Г. Ружичић, СДЗБ. III, 115). Једна студенткиња на испиту на професорово питање: Одакле сте? одговорила је: *Из Пљевља*. У Правопису исто тако налазимо само облик множине: *Пљевља, Пљевља, Пљевљима*. Тако је и у Граматици проф. Стевановића: *Пљевља* су највећа варош у северозападном Санцаку (М. Стевановић, Граматика српскохрватског језика, III издање, стр. 76). У Правописним правилима од Ј. Вуковића имамо: *Пљевља*, ген. пл. *Пљевља* (Правописна правила ијекавских гласовних облика, Сарајево, 1949, s.v.); а у његову опису говора Пиве и Дробњака налазимо исто потврду за облик множине: Североисточно преко Таре налазе се говори околине *Пљевља* (Ј. фил. XVII, стр. 2); ... у околини *Пљевља* чују се ови гласови (исто, стр. 3).

Од потврда за облик једине средњег рода да наведемо ове: Таслица, турско име за *Пљевље* (Ђ. Поповић, Гласник СУД, књ. 59, стр. 206); Код објашњења Таслице, турског имена за *Пљевље* (Ф. Бајрактаревић, Прилози, књ. XXVII, стр. 78); Акцент свих промјенљивих ријечи у граду *Пљевљу* у Црној Гори (М. Hgaste, Bibliografija gadova iz dijalektologije, сепарат, стр. 430). У Именику насељених места облик *Пљевља* често је схватан као ном. једине

женског рода. Отуда тамо налазимо: Градац код Пљевље (s.v. Прошће, Петине, Војтина, Прачица, Шљиванско и др.).

Ако бисмо из овога хтјели извући неки закључак, мислим да бисмо могли рећи ово: 1. Облик овога топонима треба да је увијек са ијекавским рефлексом јата; 2. Мада има потврда и за облик средњег и женског рода у једнини, највише је потврда за облик множине средњег рода. Тако у већини случајева изговарају овај топоним мјештани и, по нашем мишљењу, тај облик треба сматрати за најисправнији.

А. Пецо

НЕКА ЗАПАЖАЊА О ПРАВИЛИМА НОВОГ ПРАВОПИСА У ВЕЗИ С ПИСАЊЕМ ТУЂИХ ИМЕНА

Поред неких других добрих, и срећних рјешења, нови *Правопис српскохрватског језика* је добро ријешено, у неким случајевима, и проблем писања туђих имена. Најзначајнија новина у том смислу је, по нашем мишљењу, увођење двоструког начина писања имена при његовом првом помену: ако се име пише фонетски, у загради треба, први пут, додати и изворно писање његово; а ако се оно пише изворно, треба додати у загради, при првом помињању, његов изговор. На тај начин је име постало потпуно одређено и идентификовано.

То, међутим, није био случај раније, када се страном име писало у неком тексту само фонетски или само изворно. Први (фонетски) начин писања имена пружао је могућност за разне врсте транскрибовања. Дешавало се да се неко страном име фонетски транскрибује на неколико начина, тако да га је било тешко препознати. Да поменемо само нека француска имена чија нам се различита транскрипција сачувала до данас, као: Brunetière (Бринетјер, Бринтјер), Huysmans (Хисманс, Уисманс), Fénelon (Фенелон, Фенлон) итд. Уз то, што је представљало још већи недостатак, понекад је било немогуће идентификовати туђе име, будући да су се имена двају (или чак и више) лица изговарала и писала фонетски на исти начин: Дикло (Duclos, Duclaux), Русо (Rousseau, Rousseaux), Бел (Beyle, Bayle) итд. Тешкоће око идентификовања имена јављале су се и онда када се изговор имена знатно удаљавао од његовог писања: ко би, на примјер, могао погодити да *Ан* означава писца који се изворно пише: *Нанр*. А да и не говоримо о томе да читалац није могао на тај начин никад ни сазнати како се дотично име пише.

С друге стране, изворно писање (ако оно није, као што је био случај раније, пропраћено изговором) задавало је читаоцу мање или веће тешкоће у читању. Ту недавно смо били свједоци да је један образован човјек, технички стручњак, који није познавао француски језик, стално изговарао име познате аутомобилске фирме *Рено* онако како се оно пише — *Renault*. А још нам је и данас у свјежој успомени деформисани изговор Черчиловог имена за вријеме посљедњег рата. Тај изговор је био толико комичан и скаредан да га не можемо овдје ни поновити. Дешавало се да читалац, на тај начин, никад и не сазна правилан изговор туђег имена.

Новим правописом су, дакле, избјегнути ови и овакви неспоразуми и незгоде.

Али, поред овога и других добрих рјешења, нови *Правопис* је поставио и нека правила која нам се не чине најсрећнија. Мислимо првенствено на правила у вези с изворним писањем туђих имена.

Прије свега, чини нам се сувише крутим правило да је „у научним дјелима, у уџбеницима средњих и виших школа и у сличним књигама (...), када се пишу латиницом, обавезно (...) изворно писање ...“ (стр. 148). Другим ријечима, у књигама научног и стручног карактера нови *Правопис* допушта фонетско писање имена само у ћирици, док га у латиници уопште не дозвољава. При доношењу овога правила значајни улогу, поред неких других момената, играла је несумњиво и традиција изворног писања, која је раширена нарочито у оним нашим подручјима гдје преовладава употреба латинице. Али, поред те традиције, постојао је и раније у неким нашим крајевима (Босна и Херцеговина, Војводина, Србија) — а он је послвије рата све више хватао коријена како се све више ширила у овим подручјима употреба латинице — обичај да се туђа имена и у латиници пишу фонетски. Налазим да је требало, водећи рачуна о овом моменту, допустити фонетско писање имена и у дјелима научног и стручног карактера, као и у уџбеницима, када су они написани латиницом. О дубљем коријену оваквог начина писања може се закључити донекле и из чињенице да се поменуто правило новог *Правописа* данас у потпуности и не примјењује: издавачка предузећа у Босни и Херцеговини, на примјер, и у овој врсти књига, када су оне

писане латиницом, пишу често туђа имена фонетски, с тим што у загради додају, при првом помену имена, изворно писање. Према томе, у новом издању *Правописа* требало би ово имати у виду, па допустити оно што се и онако већ чини.

Што се тиче изворног писања имена, оно је потпуно прихватљиво, и не поставља се никакав проблем, када је име употребљено у номинативу. Тешкоће наступају тек када је оно у разним падежима, као и кад се из њега изводи присвојни придјев. С обзиром на опште „правило да се туђа властита имена мијењају по правилима нашега језика и онда када задржавају свој изворни облик и да се исто тако према правилима нашега језика пишу и мијењају и њихови присвојни придјевии“ (стр. 150), нови *Правопис* прописује да се, у оба ова случаја, име и његов падежни или придјевски наставак пишу састављено, без икаквог обиљежавања имена и наставка. А ово нам се (без обзира на традицију која је у неким нашим подручјима ухватила јаког коријена) не чини баш срећним рјешењем. И то из разлога што у том случају настаје, у ствари, повезивање двају елемената потпуно различитих по својој природи и страних један другоме: туђег, изворног елемента (туђе име) и нашег, фонетског елемента (наш наставак), — повезивање које је, ако се ничим не обиљежи (цртицом, на примјер), неспретно и извјештачено за неког који на њега није још свикао толико да му оно више и не боде очи и да о томе више и не мисли. Ако бисмо се хтјели изразити у једној смјелијој слици, рекли бисмо да нам то неприродно комбиновање двају разнородних елемената изгледа отприлике онако као кад бисмо на себе обукли један дио туђе, западне, и један дио наше, националне одјеће, рецимо фрак и црногорску капу. Јер, доиста, долазимо понекад до врло чудних, накарадних хибридних творевина при изворном писању туђих имена у деклинацији и присвојним придјевима. Примјери неких француских имена најбоље ће то показати:

Rousseaux (André): Rousseauxvljev¹; Rousseau (Jean—Jacques): Rousseauu (дат.), Rousseauvljev; Marivaux: Marivauxvljev; Gobineau: Gobineauu (дат.), Gobineauvljev, итд. (Нешто мање накарадни су

¹ Овакви облици присвојног придјева су доста раширени у неким нашим бројевима.

други облици присвојних придјева: Rousseauov, Rousseauxov, Gobineauov).

Barye: Baryeja, Baryeju, Baryejev; Vogüé: Vogüéa, Vogüéov; Sée: Séea, Séeu, Séeov; Vigny: Vignuja, Vignujev; Guitry: Guitryja, итд.

Или вокатив француских имена уколико се он употребљава: Molière (Molièree!), Courteline (Courtelinee!), Georges (Georgesee!), и сл.

Понекад не стоји ствар боље ни са именима других нација. На примјер: Györgya: Györgye (Ђерђе), Györgyi (Ђерђи), Györgyin (Ђерђин), и сл.

Што је још горе, код неких имена настају незгоде и неконсеквентности у читању. Такав је случај с неким романским именима: Petrarca, Bianca, Casablanca итд. Да би се, вјероватно, избјегле те и сличне незгоде, нови *Правоиус* је прописао да се у овим именима, у деклинацији и у присвојним придјевима, пише *к* (мјесто *ц*): Petrarke (мјесто Petrarce), Bianke, Bianki (мјесто Biance, Bianci), Casablanke, итд. Дакле, одступио је овде од консеквентне примјене изворног писања. Међутим, има читав низ других романских (француских) имена која изазивају незгоде у читању, а она су подведена под опште правило. Таква имена су, на примјер: D'Avenat (Давна — из *Травничке хронике*): D'Avene или D'Avenata (D'Avne или D'Avnaa), D'Aveni или D'Avenatu (D'Avni или D'Avnau), D'Avenin или D'Avenatov (D'Avnin или D'Avnaov), итд. — Planat: Planatov (Planaov). — Dupin (и сва имена на *ин*: Rodin, Janin, Siffrein, Scapin, Salavin, Beauquin, итд.): Dupina (Дипена, иако би се морало читати према ономе како је написано: Дипина; а понекад се тако и чита: Calvina). — Rabelais: Rabelaisov (Раблеов). — Guizot: Guizotov (Гизоов). — Leblois: Lebloisu. — Dumas: Dumasa, Dumasu, Dumasov, итд.

Какво би онда могло да се постави опште правило за писање туђих имена у деклинацији и у присвојним придевима? Ми видимо двије могућности:

1. Најприродније и најбоље рјешење било би: да се имена у деклинацији и у присвојним придјевима (а, евентуално, и у номинативу) пишу фонетски, с тим да се, при првом помињању, име напише и изворно, и то у номинативу. Не само да би се на тај начин избјегло неприродно и незгодно повезивање разнородних елемената, него оваквом рјешењу иде у прилог и чињеница

што су многа страна имена, дугом употребом, толико постала саставни дио наше цивилизације да се њихова промјена врши према промјени наших имена: Иго, Ига, Игу, Игов (поред: Иго, Игоа ...); Бокачо, Бокача ...; Петрарка, Петрарке, Петраркин ...; Дима, Диме, Дими ... Чак су нека од њих промијенила и акценат: Балзак (мјесто француског акцента на посљедњем слогу, који је код нас риједак, и „педантан“). Овај начин писања је по нашем мишљењу, утолико прихватљивији што и нови *Правопис* предвиђа фонетско писање „ако придјеви и именице изведене од властитих имена имају опће значење“: шекспирски, волтеровски, бодлеровски, и сл. (стр. 152). Преимућство оваквог начина писања лежи и у томе што, у загради, у номинативу можемо написати свако име у правом смислу изворно, сваком ортографијом и сваком азбуком (руском, арапском, кинеском) ако хоћемо. Опште узевши, дакле, требало би сматрати: чим се неко име мијења по нашој деклинацији или се из њега изводи присвојни придјев, оно је на извјесни начин „понашено“, и према томе треба га писати фонетски (као бодлеровски и сл.).

2. Уколико се горњи принцип не би могао прихватити услед тога што је изворно писање, и у деклинацији и присвојним придевима, већ ухватило јаког коријена у неким нашим крајевима, онда би се могла бар између изворног и фонетског дијела, то јест између туђег имена и нашег наставка, ставити цртица и на тај начин обиљежити граница између та два разнородна елемента. При томе, нема никаквог проблема кад се наставак додаје потпуном имену: Guizot-ov, Baruc-ja, Dupin-u, Leipzig-a, итд. Тешкоћа настаје кад се наш наставак не додаје на потпун облик туђег имена, као што је случај код имена: Воссассио, Ретрагса, Тиза, и сл. Али овај проблем није нерјешљив, и он заслужује труда да се за њега нађе посебно и прихватљиво рјешење, с обзиром на чињеницу да би многе незгоде и неспретности које носи са собом састављено писање биле избјегнуте.

Изназила нас је и чињеница да нови *Правопис* поставља правило фонетског писања за придјеве као што су: бодлеровски, волтеровски и сл., а допушта изворно писање ријечи као што су: leipziški, münchenски, и аналогно томе: züriški, nantesski²

² Присвојни придјев изведен од имена: *Nantes*.

(нантски едикт), и сл. За ове ријечи има, по нашем мишљењу, још више разлога за фонетско писање, будући да је код неких од њих посљедњи сугласник доживио промјене (лајцишки, цистришки и сл.). Према томе било би природније и овакве ријечи писати само фонетски.

Исто тако нам се чине незгодним облици као: *Champagna*, *Jeannetta*, *Toulousa*, *Columbija*, *Élisa* итд. Овако писана, ова имена нису у потпуности ни туђа (која имају облик: *Champagne*, *Jeannette*, *Toulouse*, *Columbia*, *Élise*), ни наша, него неке хибридне ријечи, дијелом туђе а дијелом наше. Стога сматрамо да би те ријечи изворно требало писати само у правом туђем облику: *Champagne*, итд. (поред фонетских облика: Шампања, итд.).

Даље, с обзиром на честу неуједначеност и збрку, било би потребно одредити кад ће се нека имена, у фонетском писању, транскрибовати са *je*, а кад са *iје*: Нодје (*Nodier*), Нозјер (*Nozière*) и сл.; али Дрије (*Drieu*), Босије (*Bossuet*), Баријел (*Barruel*), Шеније (*Chénier*) итд.

Мидхай Шамић

ОТКУДА ИМЕНИЦИ *ГЛАД* ДВА РОДА И ДВЕ ПРОМЕНЕ

Именици *глад* наши савремени речници бележе углавном два рода, мушки и женски, и у вези с тим и две промене, прву и четврту. Тако је у Вукову речнику, у речнику Броза и Ивековића, Hrvatsko-poljskom гјечнику Ј. Бенеша (Загреб 1949), Hrvatskosrpsko-talijanskom гјечнику М. Деановића и Ј. Јернеја (Загреб 1956) и Hrvatskosrpsko-francuskom гјечнику М. Deanovića, R. Maixnera i J. Dayrea (Загреб 1956). Мањи број лексикографа сматра је именицом само женског рода, као Л. Бакотић и М. Дрводелић (Hrvatsko-engleski гјечник, Загреб 1953), а Флора Раду (Српско-румунски речник, Вршац 1952) само именицом мушког рода. Неки од оних који јој признају два рода, мушки род везују само за Дубровник (Вук, Броз и Ивековић).

Код писаца и западних и источних, и старијих и млађих, међутим, налазимо је са оба рода готово у подједнакој мери. Ево за то нешто примера узетих из грађе за Речник савременог народног и књижевног језика који издаје Институт за српско-хрватски језик Српске академије наука и уметности.

Мушки род:

Да се могло из колибе, не бих ја у њој од *гледа* замирала (В. Врчевић, Низ српскијех приповиједака, Панчево 1881, стр. 140). — Те прене да погине од душманске пушке радије но од *гледа* (В. Врчевић, Разни чланци, Дубровник, 1891, стр. 49). — Не бојим се смрти од јунака, | но од *гледа*, ајдучког крвника (Вук, Српске народне пјесме, књ. VII, Београд 1935, стр. 364). — Тамо би пао на путу од *гледа* и умора (Гр. Божовић, Приповетке, СКЗ, Београд

1926, стр. 81). — По вас дуги дан није осећао ни *гледа* ни умора (Ј. Веселиновић, Слике из сеоског живота, св. III, Београд 1926, стр. 105). — Те га мори моријом и *гледам* (Л. Ботић, Дјела, Загреб 1949, стр. 189). — И боље сусједи, што немаш деце ... сад би ти умирала од *гледа* (В. Чајкановић, Српски етнографски зборник XLI, Београд 1927, стр. 60.) — Мучена је *гледам* и жеђу (Ј. Е. Томић, Вероника Десинићка, Загреб 1904, стр. 111). — Морећи га *гледам* и сваком невољом (Стј. Радић, Чешки народ ..., Загреб 1910, стр. 15). — Гацко поље липо ти си | Кад у теби *гледа* нејма (Иван Мажуранић, Смрт Смаил-аге, Загреб 1923, стр. 2). — Хтио је кушати кршћанску трпеливост *гледам*, болијешћу (С. М. Љубиша, Приповијести црногорске и приморске, Дубровник 1875, стр. 69). — А рад љутог *гледа* ... плачу (С. С. Краљчевић, Пред визијама, Дјела, Загреб 1934, стр. 196). — Силян је *глад* (Ј. Козарац, Проза, Загреб 1947, стр. 428). — Није *гледа* до Ђурђева дана (Вук, Нар. пословице, Дубровник 1849, стр. 214). — *Гледам* пате а чисто носе (Исто, стр. 42). — Запуштен ... праћен биједом и *гледам* ... пријетио (И. Војновић, Ксанта, Загреб 1886, стр. 185). — *Гледа* њеног оца нисте наситили новцем (В. Назор, Фантазије и гротеске, Загреб 1930, стр. 98). — Мучио се и *гледам* и жеђу (Босанске народне приповијетке, Сисак 1870, стр. 52). — *Гледам*, жеђом измеђене (Т. Маретић, Песма о краљу Налу, стр. 81). — За вријеме великих *гледа*вa прибрао (К. Ш. Ђалски, Под старим крововима, Београд, 1905, стр. 177). — Кад у теби *гледа* нејма, | љута *гледа* и невоље љуте (И. Мажуранић, Смрт Смаил-аге, Загреб 1923, стр. 28). — Смјера уморит се *гледам* (М. Бан, Дјела I, Београд 1889, стр. 193). — Ни у киши блага, | Ни у суши *гледа* (Вук, Народне пословице, стр. 278). — Плачу болни с ненасита *гледа* (П. Прерадовић, Дјела, књ. I, Загреб 1918, стр. 235). — Све је себи откридао не марећи за властити *глад* (А. Шеноа, Приповијести књ. V, Загреб 1923, стр. 105). — Говорила је гресући се од зиме и *гледа* (А. Цетинео, Мештар Иван, Сплит 1932, стр. 47). — Уморен *гледам* ... раздрпан, бос (М. Миљанов, Дјела, Београд 1947, стр. 14).

Женски род:

Тако ми све пасјом *глађу* не помрло (Вук, Народне пословице, стр. 304). — Устаће народ на народ ... и биће буне и *глади* (Вук, Нови завјет, 1847, стр. 115). — Престао је да са *глађу* чита (И. Секулић, Записи, Београд 1941, стр. 262). — Оћу — рече он ... осетивши наједаред необичну *глад* (Ј. Веселиновић, Звезда, год. IV, књ. II, св. 2, стр. 125). — Треба пустити да стока скапа од *глади* (И. Ђипико, Пауци, 1909, стр. 15). — Суђено је да умрем од *глади* (Ђ. Јакшић, Цел. дела књ. IV, Београд, стр. 119). — Кожа нам поцрне ... од љуте *глади* (Ђ. Даничић, Стари завјет, Београд 1938, стр. 614). — Соко није хватао рибе ради *глади* (Ј. Костић, О Јовану Јовановићу Змају, Сомбор 1902, стр. 413). — Онда ми је вода на уста ишла од *глади* (Ст. Јаковљевић, Капија слободе, Београд 1936, стр. 108). — Но ваља их чувати, док се од *глади* не предаду (М. Ненадовић, Мемоари, Београд 1893, стр. 89). — Изазивали су у њему ... неутољиву *глад* за нежношћу (В. Живојиновић, По трагу, Београд 1935, стр. 27). — Та Маркова света *глад* ... луђује ... у својој бјесомучној циркулацији (М. Крлежа, Књига студија и путописа, Загреб 1939, стр. 58). — Уморан од *глади* (М. Шапчанин, Цел. дела књ. III, Београд, стр. 189). — И не слутимо да бисмо душу своју *глађу* уморили (И. Секулић, Срп. књ. гласник, књ. 24, 1910, стр. 103). — Прича своју страховиту повест ... *глади* и страдања (Ј. Скерлић, Писци и књиге, књ. I, Београд 1907, стр. 34). — Гдје се толико дјече рађа нема *глади* (И. Ђипико, За крухом, Нови Сад 1904, стр. 271).

У вези са оваквом двородношћу ове именице постављају се два питања: прво, откуда јој два рода кад је иначе одлика наших именица да имају само један род и једну промену; друго, треба ли оба рода, односно обе промене, сматрати књижевним или само један, и који?

Ево шта каже историја ове именице. Мушког је рода у руском (*голод*, ген. *голоду* и *голода*), чешком (*hlad*, ген. *hladu*), лужичком (*hlod*, ген. *hloda* и *hlodu*), бугарском (*гладџи*, ген. *глада*).

РЈА цитира два номинатива *гладъ* и *гладь* и наводи за овај последњи номинатив и мушки и женски род. Ф. Миклошич у своме старословенском речнику (*Lexikon Paleoslovenico-graeco-latinum*, Беч, 1862—1865) даје само мушки род али две промене: *глад*, инструментал *гладом* забележен у Остромировом јеванђељу (споменику из 1056—1057. који је врло марљиво преписан са старословенског оригинала) и *гладь* (са ген. *глади* и инструменталом *гладем* у низу других споменика). Даничић у своме Рјечнику из књижевних старина српских (Београд, 1863) не обележава род, али даје два примера *гладом* и *гладем*. Први Даничићев и први Миклошичев пример упућују искључиво на мушки род и на деклинацију *о*-основа; генитив *глади* и инструментал *гладем* упућују на деклинацију *ѝ*-основа, а то значи на могућност и мушког и женског рода. Познато је, наиме, да су у некадашњој *ѝ*-промени биле именице два рода. Искључена је припадност ове именице деклинацији типа *коњ* (*коњь*) чији инструментал гласи *коњем* (*конемь*), дакле са истим наставком *-ем* који налазимо у другом Даничићевом примеру. Да је именица *глад* ишла по тој промени, морали бисмо данас имати јотован крајњи сугласник.

По којој је онда старој промени ишла именица *глад*: по првој, тј. по типу *глад* — у каквој је промени имају данас сви словенски језици, или по типу *ѝуѝ* односно *костѝ* — на коју упућује један део наше језичке територије?

Ако претпоставимо да се мењала по *о*-основама, онда уопште не бисмо могли објаснити њен женски род, ни, у вези с тим, њену промену по четвртој врсти. Ни једна именица старе *о*-деклинације није пришла промени на *ѝ*-, нити је променила род.

Ако пак претпоставимо њену припадност именицама типа *пљѣ* онда се њена парадигматска судбина поклапа са судбином многих именица некадашње *ѝ*-деклинације. По тој промени, рекли смо, мењале су се именице мушког и именице женског рода. После губљења фонолошке разлике међу полугласницима и губљења самих полугласника, добили смо у тој промени именице са завршетком на консонант оба рода. Но после губљења полугласника добили смо номинативе на консонант и у другим деклинацијама и све су те деклинације у процесу свођења данас сведене на само две парадигме: на именице са завршетком на консонант мушког рода и на именице са завршетком на кон-

сонант женског рода. Како је у промени именица типа пљтѣ (*костѣ* и *гостѣ*) било именица оба рода — то је оријентација за парадигматску судбину именица ове врсте био њихов род. Именице мушког рода пришле су деклинацији типа *град/града*, именице женског рода деклинацији типа *костѣ/костѣи*.

Тако је било и са именицом *глад*. И она је морала припадати именицама типѣ пљтѣ и бити мушког рода. Али њена судбина није била јединствена у свим словенским језицима. Већина словенских језика прихватила ју је са старим, тј. мушким родом, али је укључила у нову промену коју су формирале *o*-основе, као што је то случај са већим бројем именица старе *i*-деклинације. Један део наше језичке територије, углавном источни и централни говори (немам података за дијалекте осталих словенских језика), задржао ју је са старом консонантском променом, тј. са променом коју су образовале именице на консонант, али јој је променио род.

Што се тиче другог питања, тј. питања који од ова два рода треба сматрати књижевним, на њега се може дати овакав одговор. Књижевни језик стварају књижевници. А како се ова именица употребљава код њих са оба рода и две промене, то онда оба рода и обе промене треба сматрати књижевним облицима ове речи. Такав став има према роду ове именице има и најновији Правопис. Он признаје подједнако и *глад—глада* као и *глад—глади*.

* * *

Да сведемо. Именица *глад* била је мушког рода и мењала се по промени деклинације на *i*. Њен данашњи женски род новијег је датума, а настао је у процесу свођења деклинација. Од двеју данашњих њених промена прва врста новијег је порекла. Данашња прва именичка врста привукла је и многе друге именице које су се пре великих измена у морфолошком систему мењале по *i*-деклинацији. Мењање именице *глад* по данашњој консонантској, тј. по IV врсти, представља старије стање ближе изворном.

Оба рода и обе промене су књижевне јер их налазимо у употреби код књижевника.

Душанка Игњатовић

ИЗ ЛЕКСИКОЛОГИЈЕ

1. ПРАКЉАЧА, ПЕРАЈКА, ПЕРАЉКА, ПЕРАЧ

Одабрао сам речи *йракљача*, *йерајка*, *йераљка* и *йерач* које ћу посматрати са семантичке стране с освртом на географски моменат.

а. *йракљача* — код Вука (В) *йрайљача* значи „дрво (као мала лопатица), што жене лупају њим кошуље кад перу (маљуга I, праћак)“. Вук напомиње да се „праћак“ употребљава у Славонији, а „маљуга“ у Црној Гори. Осталих облика — *йерајка*, *йераљка* и *йерач* — код В нема. То нам показује да ширина подручја, одакле је В унео материјал у свој речник, није увек била велика у мери колико бисмо ми данас желели. Одмах пада у очи да овде нема Србије, Санџака и косовско-метохијске зоне, а то ће рећи великог дела наше језичке територије. Може се претпоставити да В није имао података са овог подручја или је, можда, имао непроверен материјал. У сваком случају поуздано је да је В познавао бар централну Србију. То потврђује његов боравак у Крагујевцу и утолико је интересантније зашто реч *йракљача* није понео из Крагујевца и околине када је она, свакако, била позната.

Нешто потпуније податке о овој речи пружа Рјечник hrvatskoga ili srpskoga jezika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (RJA). Наиме, тамо имамо: *prakljača* „isto što pratljača“. „Poznato u Lici, u Slavoniji, u Srbiji — okolina Užica i Gruža“, а *prakača* „isto što prakljača, pratljača“. Ово већ унеколико показује стање у централној Србији (Гружа) и у западној Србији (околина Ужица). Из овога се већ може створити представа о простирању ове речи. У вези са тим одмах ћу истаћи стање у Санџаку по-

што се он наставља на западну Србију. Наиме, у околини Прибоја, Н. Вароши и Пријепоља чује се реч *ѝракљача*, али не само са значењем које смо видели код В, него и са преносним, тј. пракљачом се назива сувоњаво, мршаво чељаде високог раста, а нарочито женско чељаде.

Код Ристића-Кангре *ѝракљача* је „Pritsche f“, „Patsche f“, „Waschbleuel m“, „Wäscheklopfer m“. И код Ј. Кангре пракљача је „Waschbleuel m“ (в. Немачко-српски речник, Београд 1912). У речнику Ивековића и Броза нема ове речи, а нема је ни код Елезовића (в. Речник косовско-метохиског дијалекта). Код Л. Бакотића „пракљача (пратљача)“ је „дрвено оруђе којим се лупа рубље кад се пере: жене су лупале пракљачом и грушкале рубље“. У речнику Ј. Бенешића (Hrvatsko-poljski гјечник) *ѝракљача-ѝраѝљача* је „prasz, praszuk, praszek, pralnik, kleraczka, kijanka do prania bielizny“, а у Hrvatskosrpsko-francuskom гјечнику чији су аутори Ј. Dayere—М. Deanović—R. Maixnet пракљача је „battoir m (pour le linge)“.

Мени је познато да се реч *ѝракљача* употребљава у околини Крагујевца, Тополе, Аранђеловца, Краљева, Младеновца, Г. Милановца и Чачка са значењем као код В. Исто тако чује се и са преносним значењем као у споменутом делу Санџака. Са оваквим преносним значењем чује се и у околини Берана (Иванграда) и Плава. У Великој Моштаници (код Београда) *ѝракљача* је дрвена кашика за мешање јела, „варјача“, а тако се каже за ма какво окраће дрво слично штапу: *Ако узем (и узем) једну ѝракљачу ѝа ѝе ошљамчим.*

б. *ѝерајка* — значи исто што *ѝракљача*, али је нема ни у једном од наших речника. У оваквом облику позната је у Штавици (околина Тутина), на Пештери и у Сјеници, у новопазарском крају и у северном делу Бихора. На Косову се чује облик *ѝирајица*. Упоредо са обликом *ѝерајка* чује се и облик *ѝераљка* и са истим значењем. У ствари то су исти облици са малом гласовном разликом. Облик *ѝераљка* познат је и околини Пријепоља и Н. Вароши, али му је употреба ужа од речи *ѝракљача*.

в. *ѝерач*. Код В ове речи нема, а у РЈА *ѝерач* је „онај који рече“. У Славонији *ѝерач* значи крпа којом се перу судови, тј. „судопера“ (в. ЗНЖ 7,153). У речнику Р—К *ѝерач* је „Wäscher m“, „Waschwerksarbeiter“. Код И—Б нема ове речи, а код

Бакотића је „онај који пере“. У Бенешћа (ор. cit.): „zmywak, romywak, szmata do mycia statkow kuchennych“, а у речнику чији су аутори Dayere — М. Deanović — R. Maixner перач је „laveur m“.

Као што се види, ова реч означава вршиоца радње, онога који пере, али на извесном подручју нашег језика она значи оруђе којим се врши радња прања, тј. *истио шито и йракљача*. Са таквим значењем среће се у околини Берана (Иванград), у Бихору, у Штавици и на Пештери упоредо са обликом *йерајка* и *йераљка*. Овде је занимљиво то што је облик са значењем вршиоца радње добио значење објекта којим се радња врши. Облик са овим значењем, који је, свакако, новији, толико је чврст и обичан да се стари облик, са значењем радника, никако не осећа. Због такве ситуације ова реч стекла је особину да се јавља и у преносном значењу. Овакав појав померања среће се и код речи *судојера*. Она, у ствари, значи лице које пере судове, али упоредо са њим иде и назив крпе којом се та радња врши, као и одређено место или суд где се та радња врши.

Д. Барјакџаревић

II. О ГЛАГОЛУ ОБРЕСТИ(СЕ), ОБРЕТИ СЕ

Није једноставно на основу речника нашега књижевног језика установити правила за облике овога глагола. То показује стање у речницима.

Речник новог правописа српскохрватског књижевног језика (1960) не помиње ове глаголе. У Вукову речнику стоји: „*обретиши, обретиџем* v. pf.: Што обрете, то омете“ и: „*обретиши се, рџм се*, v. г. pf. sich wo befinden, adesse“. Глагол *обретиши(се)* Вук не даје уопште. У речнику Ристића и Кантрге налазимо: „*обретиши се, обретиџем се* v. *обретиши се*“ и: „*обретиши, обрџм* I (praes. и *обретиџем*) finden, vorfinden. — II ~ *се* sich nach etwas finden, sich einfinden, sich einstellen, sich befinden; ~ *се* најзад у Београду sich nach Beograd finden“. Овде се, дакле, *обретиши се* упућује на *обретиши се* као на уобичајенију форму. Слично имамо и у речнику српскохрватског књижевног језика др Луја Бакотића: „*обретиши(се)-ретиџем(се)*, пф. (рефл.), в. *обретиши се*“ и: „*обретиши-џем*, пф. I прел. наћи. II. — *се*, рефл. наћи се: кад се обрео на слободном зраку...“ И овде се *обретиши(се)*,

значи, упућује на *обрести(се)*. Броз и Ивековић имају: „*обрести се, обрети се ...* као наћи се. 1. *обрести, обрети* 2. *обрести се, обрети се*“. Проф. Белић у својем правописном речнику бележи: „*обрести се, обрети се, -емо се* (наћи се) и *обрести се, обрети се, -имо се, радн. обрети се, -ела се* (наћи се)“. Запажамо да се код Белића овај глагол наводи само у медијалном, интранзитивном значењу, док транзитивно значење (наћи некога или нешто) нема. Код Ж. Вукадиновића у приручнику „Српски у 100 часова“ имамо само: „*обрести се, обрети се; обрети се* (наћи се)“; код њега се, дакле, сусрећемо са једним новим презентом, који се у раније поменутих речницима не јавља. Значење му је овде само интранзитивно и то се подудара са стањем код А. Белића. М. С. Лалевић у саветнику „Како се каже — како се пише“ прописује: „*обрести, они обрети*“, што значи презент *обрети, обрети* итд. Код Бенеша: „*обрести, обрети; ~ се и обрети, обрети*“.

У приказу једног позоришног критичара забележио сам, скоро, овакву реченицу: „Гледаоци прекорачују онај тајновити „улаз за глумце“, пролазе лавиринтима магијских ходника и *обрети се* у Великој сали за пробе“. За 3. л. множине презента, дакле, налазимо облик *обрети*, што значи презент *обрети, обрети* итд., инфинитив *обрети(се)*. Такав инфинитив, међутим, и такав презент не постоје у нашем књижевном језику, ни у једном речнику нашег књижевног језика. Облици презента *обрети, обрети* од инфинитива *обрети (обрети)* пре би се могли објаснити и разумети зато што постоји могућа аналогија са глаголима типа *срети-срети*, који су истога типа као и *обрети(с)ети*, мада ни такав презент, како смо видели, не потврђује ниједан речник.

У речничкој грађи Института за српскохрватски језик налазимо облике са основом *обрети-* и облике од основе *обрети-*.

Облици са основом *обрети-*.

Кад се врата отворише *обрети се* у једном дугом ходнику (Тосић Бранимир, Два царства, роман, Београд 1928, 126). Неста сунца, неста дана, и ја се *обрети* у густој помрчини (Д. Брзак, Бранково коло 1898, 45). Нико ни сањао није да ћемо се *обрети* чак у трећој, туђој земљи, те зато и немамо географских карата (Јаковљевић Стеван, Под крстом, Београд 1935, 245). Бол откиде ме од мајке, болом повијала ме, сам

овако да *обрем се*, и убог, и да јаучем, а око мене мукла твар (Настасијевић Момчило, Хроника моје варшпи, Београд 1938, 95). Ови последњи стрепили су и даље од њега као од врло искусног и препреденог политичара, који се може из небуха, неким подземним путевима, опет *обретии* на влади (Јовановић Слободан, Влада Александра Обреновића, књ. I, Београд 1929, 343). Ко у даљне крајеве света путује, још се боље о томе уверава, јер што даље на југ полази, опажа све веће разлике у вегетацији и најзад *се обри* опкољен биљем и рашћем (Панчић д-р Јосиф, Ботаника по Шлајдену, у Београду 1873, 369). И у један пут *се* са ждребетом *обри* пред њим (Српске народне приповијетке, скупио и(х) и на свијет издао Вук Стеф. Карацић, у Бечу 1853, 305). Амруш и синовац с натегом дигопше тешку гвоздену плочу и *обреше* је (Матавуљ Симо, Из разнијех крајева, приповетке, Београд 1923, 118).

Овај последњи пример је и једини пример овога глагола од ове основе у прелазном значењу.

Глаголски облици од основе *обреш-*.

На своје највеће чудо *обрешеш*, да је он тако огроман егземплар свога рода, као каква артичока (Драженовић Јосип, Дјела, I, Загреб 1847, стр. 97). *Обрешосмо се* у прекрасној стакленој башти (Ненадовић Љубомир П., Писма из Немачке, Београд 1922, 108). Пролетоше године, те се они чисто зачудише кад *се* опет, по „свршеним наукама“, *обрешоше* у Београду (Лазаревић Лаза К., Приповетке, св. I, Београд-Загреб 1898, 272). После четрнаест дана на ново угледам кубета на цркви Стратимировој, а срце ми живље закуца при помисли да ћу *се* скоро *обресити* у своме дому (Пашић Ср., Бранково коло IX, 1903, 404). Много ковача у свијету ударе на Ђурђевдан пре сунца у наковањ и тако *се обрешу* Дуклијану оне вериге таман какве су и биле (Продановић Јаша М., Антологија народних приповедака, Београд 1951, 271). Одједанпут *се обрешох* као на неком каљавом путу (Домановић Радоје М., Данга, Београд 1901, 38). Да *се обрешеш* у тако пријатном расположењу (Баја-Гања, 43). Зато треба-добро свѣже ести, пак ће тѣло-свудъ свѣжостъ овѣжести (Јефт. Петровић, Воћњакъ ...I, 5). И четири стара

патриара | И царица Милица је дошла | Да *обреће* главу Лазареву (Војновић Иво, Смрт мајке Југовића, драмска пјесма у три пјевања, IV изд., Загреб 1907, 100). Он је међутим брзо *обреће* ... и учини пред њом дубоки поклон (Балски-Шандор Ксавер, Под старим крововима, свеукупна дјела, сер. I, св. 1, Загреб 1912, 502). Они обиђоше цело балканско полуострво, пловећи Дунавом и Савом, па *се* некако *обрећу* у јадранском мору (Зечевић Милош, Историја старог века, Београд 1896, 122).

Из датих примера можемо извести следеће закључке: 1) употребљавају се глаголски облици од обеју основа (*обре-* и *обрећ-*); 2) облици од основе *обре-* имају готово искључиво интранзитивно значење, а прелазно, транзитивно значење од ове основе је сасвим ретко; 3) облици од основе *обрећ-* имају, углавном, претежније интранзитивно значење, мада се јавља и транзитивно, прелазно значење од ове основе; 4) презент *обрим се*, *обриш се* употребљава се само у интранзитивном значењу.

Специфично значење „наћи се (негде), доспети у одређену ситуацију“ више одговара прошлим ситуацијама него будућим, најчешће се примењује на прошлост. Кад се глагол свео само на то значење (практично, иако у дијалектима има остатака транзитивног значења), то је значило да су претеритални облици постали жијжни, а то је у тежиште довело радни придев и донекле аорист. Аорист *донекле* зато што се у низу говора он губи или потискује, а радни придев се у свим говорима употребљава. Да је глагол добро чувао нормално значење „наћи“ (прелазно), вероватно и не би било никаквог флукутирања облика.

За утврђивање правилних облика овога глагола може, можда, помоћи историјска граматика. У том правцу даје доста материјала речник ЈАЗУ. У њему стоји:

„*Obresti, obresti, obretēm*, pf. invenire, invenir. Od *obresti*; samome *resti* nema potvrde ni u našem jeziku ni u drugim slovenskim, ali se nalazi složen i s drugim nekim prijedlozima: *sresti, susresti, presresti, prisresti* ... Korijen je *řet*, od kojega u drugim indoevr. jezicima nema riječi, koje bi odgovarale drugim slavenskim“.

Што се тиче облика у савременом језику, ту речник ЈАЗУ каже:

„Облици су по I разреду I врсте (*obresti, obretem, obretoh* itd.), али поред њих се од новижих времена налазе и друкчији: inf. *òbreti*, prez. *òbrim, òbriš ... òbrû*, aor. *òbreh* (потврде им види под примјером под b). Ти се новiji облици налазе само, кад је уз глагол ријечца *se*; погрјешка ће бити у Вуковом рјечнику (1898) inf. *obreti* (без ријечце *se*) према prez. *obretem ...* Што у Вуковом рјечнику (1898) поред inf. *òbreti* стоји презент *òbrètêm* биће погрјешка“.

Што се значења тиче, ту РЈА даље каже:

„a) akt. i pas. a) isto što naći uopšte b) refleks. isto što naći se“.

Старословенски језик показује да је већ у њему овај глагол био неправилан, а такав је и у нашем савременом језику, јер спада у групу глагола I врсте са неправилним односом основа и има глаголске облике неправилног грађења, исто као *јесѣи*, *сесѣи*, *красѣи*, *ѣлесѣи*, *сресѣи*, *убосѣи* и сл. Глаголски облици неправилног грађења су код ових глагола инфинитив и радни придев, некадашњи партицип прошлог времена активни II.

Инфинитив је у старословенском *оврѣти* (<**obrēt-ti*). Аориска или инфинитивна основа је *оврѣт-* (исп. данашњи аорист *обреш-ох*). Још у прасловенском језику разједначавањем од *ѣи* добијено је *си*, те отуда од *ѣлей-ѣи*, *меѣ-ѣи* (исп. аорист *ѣлейох*, *меѣох*) имамо инфинитиве *ѣлесѣи*, *месѣи*. Тако је исто и од *оврѣт-ти* добијено *оврѣти*.

Према старословенском презенту *оврѣштѣ*, *оврѣштѣи* очекивали бисмо да у савременом језику имамо *обрећем*, *обрећем*, али у српскохрватском језику имамо једнакост у презенту овога глагола са глаголима типа *ѣлесѣи-ѣлейшем*, *месѣи-меѣшем*, који ни у старословенском нису имали у презенту јотовање нити уметак — „инфикс“.

Нарочито је, по мојем мишљењу, важно споменути радни придев, некадашњи партицип претерита актива II, јер је, по свој прилици, овај глаголски облик имао највише значаја за стварање нових облика овога глагола, а пре свега инфинитива.

У старословенском језику радни придев, односно поменути партицип, гласио је *оврѣлѣ* (*оврѣла*, *оврѣло*), мада би се према инфинитивној основи *оврѣт-* очекивало *оврѣтлѣ* (*оврѣтла*, *оврѣтло*).

Међутим, упрошћавање прасловенских група *ѣл*, *дл*, тј. губљење денталног сугласника у тим групама у јужнословенским језицима (тачније: још у дијалектима прасловенског језика), учинило је да поред инфинитива овај глагол има неправилно грађење и радног придева. После губљења *ѣ* у мушком роду, промене *л* у *о* на крају речи и замене *ѣ* са *и* испред *о* у ијекавском и икавском и са *е* у екавском, добијен је радни придев *обрео* (ик.), *обрио* (ик. и ијек.), *обрела*, *обрело*.

Познато је да је радни придев глаголски облик који се у савременом језику гради додавањем *-о*, *-ла*, *-ло* инфинитивној основи на самогласник, а *-ао*, *-ла*, *-ло* — када се инфинитивна основа завршава на сугласник. Разлика је, што се тиче наставака, само у мушком роду. Гради се увек од аориске (инфинитивне) основе. Како је радни придев глагола *обресѣи -обрео*, *обрела*, *обрело*; тј. исто као код глагола код којих се инфинитивна или аориска основа завршава на самогласник (а не онако као код глагола са основом на сугласник), могло се, према мушком роду пре свега, схватити да се инфинитивна или аориска основа овога глагола завршава на самогласник, тј. да гласи *обре-* (а инфинитив према томе *обреѣи*) и да се на њу додају наставци за радни придев.

Радни придев са својом моцијом рода, са својим учешћем у грађењу сложених глаголских облика—перфекта, плусквамперфекта—распрострањен је глаголски облик.

Постоји још један разлог због којег је облик *обресѣи* почео помало уступати пред обликом *обреѣи*. Несумњиво је да је, пре свега, овај глагол постао у нашем језику помало необичан. Није фреквенција његове употребе онаква као, рецимо, глагола *ѣлесѣи*, *месѣи*, *ѣресѣи*, *красѣи* и сл. Давна, прасловенска промена *ѣѣи* > *сѣи* није, природно, била више жива код нових представника језика који су у своје речничком фонду имали глагол *обре(с)ѣи*. Тако исто ни промена *ѣл* у *л*. То је све отворило слободан пут дејствовању аналогије у живом народном језику, у којем овај глагол има ширу употребу. Што имамо *красѣи*, *ѣлесѣи*, *месѣи*, *јесѣи*, тј. што према *крао*, *ѣлео*, *јео* немамо *краѣи*, *ѣлеѣи*, *јеѣи*, бар у књижевном језику немамо, објашњавам тиме што је употреба тих глагола у савременом језику сасвим нормална, тј. нимало необична. Изузео сам овде *месѣи*, јер се и тај глагол јавља у инфинитиву и у облику *меѣи*.

Није нимало чудно, после свега реченога, што баш код Вука налазимо само *обретѝи(се)*, а никако *обресѝи(се)*. Вуков је речник, у ствари, речник народног језика, од свих речника најбоље представља стање народног језика, највише је ослобођен строгих граматичких правилности.

Ристић и Кангрга, Бакотић и други дају и *обресѝи* и *обретѝи*, мада и они *обресѝи* упућују на *обретѝи*. Нема сумње да их је стање у Вукову речнику наводило да приоритет дају облику *обретѝи*, као облику распрострањенијем у народу. РЈА упућује *обретѝи* на *обресѝи*, значи обрнуто, а то је због тога што се он највише задржао на историји облика, а према историји је то, видели смо, тако оправдано. Код Белића налазимо компромисно решење. Оно што је нарочито добро уочено код Белића јесте приписивање само рефлексивног, интразитивног, значења овом глаголу, овим облицима овога глагола. Мислим да је то право значење овога глагола у нашем језику, док транзитивно значење представља помало старину. Код Лалевића имамо само граматичко решење. Код Вукадиновића — победу Вуковог *обретѝи*.

Готово се сви речници и приручници слажу у једноме: ни у једноме од њих не налазимо да је *обрим се*, нови облик презента, презент од облика *обресѝи(се)*, од старог облика инфинитива овога глагола, већ само од *обретѝи се*, од новијег облика инфинитива. То би нас, свакако, наводило да и постанак овог презента повежемо са постанком новог облика инфинитива.

Презент *обрим се*, *обрѝи се* и сл. можда је потекао из Вуковог језика, из народног језика. Историјски, видели смо, није оправдан, није постојао. Бакотићу је тај презент необичан, као и Вукадиновићу, мада и они приоритет, што се инфинитива тиче, дају облику *обретѝи(се)*.

Могуће је да је презент *обрим се*, *обрѝи се* настао и живео на ијекавском терену, али изгледа вероватније да је то случајно. Наиме, исте аналошке разлоге за *-им* имамо и на екавском терену: *зрѝи-зreo-зрим* — *обретѝи-обрео-обрим* (исто толико јака могућност аналогije као *зрѝи-зрио-зрим* — *обретѝи-обрио-обрим*). Питање је и колико код ијекаваца живи облик *обрио*.

Можда је овим стварањем нових облика презента нађено у језику и решење за обличку диференцијацију транзитивног и

интразитивног значења код овога глагола, т.ј. старог значења, које је постојало, и новог, које се све више развијало и узимало маха. Исто се може рећи и за нови облик инфинитива.

Мени, који говорим екавским наречјем, облик *обрим се* врло је необичан, врло стран, а тако га је, изгледа, оценио и Вукадиновић, јер је *обрим се* „подесио“ на *обрем се*. Облик *обрем се* настајао је, мислим, посредно, преко новог инфинитива: *умреши-умрем* — *обреши-обрем*, али то је тешко доказати, тако да је довољно рећи: према разним типовима презента на *-ѐм*.

Напоменуо бих, још, да ми је једна мала анкета лица која су из крајева у којима се говори чистим књижевним језиком показала да им и акценатски однос *обресѝи(се)* или *обрѝеши се -обрѝѝѐм(се)* није необичан. Моме језичком осећању није стран ни акценат *обрѝсѝи(се)* за тај инфинитив¹.

Мај 1961.

Драгољуб Д. Јеремић

III. ЕТИМОЛОШКИ ПРИНОСИ

1. Гдбела — гдбеља; гдбела

У Вуковим *Српским народним ѝриѝовијѝкама* (1853) као 42. налази се приповетка *Једна гобела у као а друга из кала* (стр. 196—198). То је једна од оних приповедака за које сам Вук каже: „... слушао сам [их] још у Тршићу, пак сам их послѝје писао како сам се опомињао“ (Предговор VII).

Шта значи реч *гобела* и, што је за нас много важније, каквог је порекла?

У вези с овом речју разликују се друго (и прво) и треће издање Вукова *Рјечника*. У другом издању Вук има само реч *гобела*, али јој не даје тумачења већ само додаје да је то стајаћа реч. У трећем издању приређивачи (П. П. Ђорђевић и Љ.

¹ Када сам већ довршавао овај чланак дошао ми је до руку Србско-хорватско-рускиј словарь који је саставила Р. И. Григорјева и у којем се налази кратак преглед граматике српскохрватског језика, који је дао проф. А. Велић. У њему стоји *обрѝсѝи се, обрѝѝѐм се, дбреши се, дбрим се* очутѝтѝся. Србскохорватско-рускиј словарь И. И. Толстоја има: *дбресѝи, обрѝѝѐм, дбреши, дбрим ... ~ се ...* Додајем ово као накнадну белешку.

Стојановић) s.v. *гòбела*, дали су тумачење „vide наплатак“, а сем тога унели су и реч *гòбела* (с истим тумачењем и с напоменом „у Далм.“) као реч „из Вукова ручнога примерка другога издања речника“ (стр. XIII).

П. Будмани у RJA s. v. *гòбела* каже:

„*gòbela*, f. vidi l. *gobeļa*. — U narodnoj pripovijeci našega vremena, a otale u Vukovu rječniku bez tumačenja s dodatkom da je stajaća riječ. Jedna gobela u kao, druga iz kala. Nar. prip. vuk. 196“.

Будмани, дакле, реч *гòбела* упућује на *гòбела*. А ево шта каже код ове друге речи:

„l. *gòbeļa* (*gòbeļa*), f. *naplatak u kola*. — *isporedi gobela*. — Nepoznata postaća. — U naše vrijeme y Lici. a) *s pravijem značenjem*. Jedna *gobeļa* iz blata a druga u blato! J. Bogdanović. M. Medić. Dobro kolo tri *gobeļe* treba. F. Hefele. — b) *muški nadimak V. Arsenijević*“.

П. Будмани је, дакле, дао дефиницију речи *гòбела* и *гòбела*, али му је остала непозната њихова етимологија.

Међутим, у Romanisches etymologisches Wörterbuch (1935) Мајер-Липкеа (W. Meyer-Lübke) s.v. **gabilo*- стоји:

„3629. **gabilo*-(gall.?) „Radspeiche“

Mirand., regg. *gável*, ferr. *gávi*, bologn. *gável*, Plur. *gavi* (> ait. *gavio*) M.-L., Zs. 39, 364. — Mit Suff. W.: lomb. piem. *gavel*, friul. *gáviel*, engad. *gavail*; rouerg. *gabil'o*. Das Wort bezeichnet teils die Speichen, teils die vier Stücke des Radreifens, in welchem die Speichen eingesetzt sind; parm. *gavla* „Radschaufel“, mail., parm. *gavela* „Klammer, die die Steine eines Baues zusammenhält“, tessin. „Schlittenkufen“. (Vgl. air. *gabul* „gegabelter Ast“ und ahd. *gabal* „Gabel“ Lorck 279, doch liegen beide begrifflich gleich weit ab, auch ist fraglich, ob die Wörter für „Speiche“ und für „Klammer“ wirklich zusammengehören; obw. *schuvialla* „Schulter“ Ascoli. AGl. 7, 548 s. 4609“.

Наведена обавештења и објашњења доводе нас до етимологије речи *гòбела* — *гòбела*. Фонетка је овде јасна (*a* : *o*; *b* : *v*).

Мислим, међутим, да Будмани не погађа кад под истом одредницом даје и мушки надимак. Етимолошки ће реч *гòбела* у овоме значења бити ближа речи *гòба* (RJA, s.v.) = тал. *gobba*.

Можда исту етимологију (као *гобела* = *гобела* „наплатак“) има и реч *габела* коју у значењу „кантица на долапу која захвата воду“ потврђује за Београд лексикографска грађа САНУ (обавештења Драгослава Илића). Ово утолико пре ако је тачно да речи за „*Spreiche*“ и „*Klammer*“ имају исту етимологију. На тај начин реч *габела* у овоме значењу не би била ни у каквој етимолошкој вези с топонимом *Габела*.

2. Габела; габелџија

У *RJA s. v. gabela f.* П. Будмани даје најпре дефиницију „*carina, porez*“ и етимологију „*tal. gabella, carina*“. За ово значење даје два примера из *Mon. serb.* (15. в.), затим примере од Ш. Будинића, И. Држића и Ј. Филиповића. После тога Будмани додаје: „*I ime mjestima u kojima se plaća ili se prije plaćala gabela ... a) selo u Hercegovini u okrugu mostarskom ... i kraj. ... b) u Risnu čaršija*“.

Будманијева је етимологија тачна. Др Јевто Дедијер (СЕЗБ XII 106) такође Габелу наводи међу именима романског порекла и истиче да „градић Габелу ... начинише ... Млечани“ (о.с. 111). Исп. уосталом исту етимологију и у *Enciklopediji Jugoslavije* (s.v.).

У својој књизи *Архивска грађа за занатле и еснафе у Србији од другог усјанка до еснафске уредбе 1847. године* (СЕЗБ XXXIII) др Тихомир Ђорђевић на стр. 32. обавештава да је од занатлија међу Јеврејима у Београду било и „габелџије (2)“, а на стр. 292. „габела (3)“; у регистру своје књиге s.v. *габелџије* помиње и стр. 32. и стр. 292, што значи да је *габел* = *габелџија*. Др Никола Вучо у својој књизи *Распадање еснафа у Србији I*, на стр. 434, у регистру, каже: „габелџије, трговци сољу“. Када се погледају стране које Вучо помиње у регистру (s.v.), види се да и он у ствари цитира Т. Ђорђевића о поменутих Јеврејима габелџијама у Београду; Вучо је, усто, дао и дефиницију, што је за нас важно.

Каква је етимологија речи *габелџија* = *габел*?

Мислим иста као и у речи *габела* = *царина*, одн. топонима *Габела*. Е. Littré у своме *Dictionnaire de la langue française* (Paris, 1883) s.v. *Gabelle* пише између осталог: „*GABELLE* (anglo-saxon *gafol, impôt*), s.f. Anciennement, l'impôt sur sel ...“

Откуд ова реч у нас? Београдски су Јевреји у већини шпанског порекла па су је они могли и донети јер је, као што смо видели, та реч, иако није изворно романска, раширена у романским језицима и дијалектима.

Што се тиче творбе речи, однос *габелеџија-габел* близак је односу *берберин-бербер*, тако да ту нема нејасних момената.

3. *Габел* (*Габѣл*)

У лексикографској грађи САНУ реч *Габел* (*Габѣл*) = Циганин потврђена је за Црну Гору (Т. Ђорђевић, Н. Стефановић, М. Станић) и Призрен (М. Симић).

У арбанаском *gabel* значи „Циганин номад“ (cf. Н. Вагић, *Rečnik srpskoga ili hrvatskoga i arbanaskoga jezika, s.v. Ciganin*).

Мислим да ову реч треба довести у везу с романским **gabëlla* о којем у Мајер-Липкеову *Romanisches etymologisches Wörterbuch* пише:

„3627. **gabëlla* (gall.?) „Garbe“, „Holzbündel“.

Frz. *javelle* „Reisigbündel“, „Bündel Latten“, „Schwaden“, prov. *gavela*, kat. *gavella*, sp. *gavilla* „Reisigbündel“, „Garbe“, „Gesindel“, pg. *gavela* „Garbe“, „Haufbüschel“; frz. *javeau* „aufgeschwemmte Insel“, prov. *gavel* „Reisigbündel“, kat. *gavell* „Haufen“. — Thurneysen 62. (Auch piem. *čavela Nigra*, AGI. 14, 363 mit auffälligen č — ?)“ (s.v.).

Ако се прихвати као тачна, и ова би етимологија на свој начин говорила о тешкој судбини овога народа.

У вези с развитком значења ваља рећи да у Црној Гори реч *габел* означава ковача, без обзира на његову националну припадност (cf. др Илија М. Јелић, *Крвна освета и умир* у Црној Гори и Северној Арбанији, стр. 47).

19. VIII 1961.

Берислав М. Николић

ПРИЛОЗИ УПОЗНАВАЊУ ЖИВОТА И РАДА АЛЕКСАНДРА БЕЛИЋА

БЕЛИЋ КАО БАК НОВОРОСИЈСКОГ УНИВЕРЗИТЕТА У ОДЕСИ

Добротом Васе Кокановића, одеског трговца и његова ујака, Белићу се остварила жеља да се посвети изучавању филолошких наука.

Он је у Одесу дошао заједно са ујаком школске 1895/6. године, када постаје ученик Историјско-филолошког факултета Новоросијског универзитета. Богати дом Васе Кокановића пружио му је све за рад потребне услове, те Белић није морао да се брине ни за шта. Тако је он у лепоме граду на црноморској обали почео да интензивно ради на своме усавршавању. Белић је савладао руски језик још у Србији и одмах је са лакоћом могао да прати предавања „из славистике проф. Кочубинског, из класичне филологије двојице истакнутих руских класичара: проф. фон Штерна и проф. Никитског, из историје проф. Винера, такође једног од најбољих руских историка“.¹

Белић се брзо снашао у новој средини држећи се савета свога дотадашњег професора Љубомира Стојановића. Одлазио је на сва предавања и вежбања и на време учио своје задатке. Као такав био је убрзо запажен од својих наставника, а нарочито од Александра Александровича Кочубинског. Ту, у Одеси, Белић је увидео колико је много научио у Србији. Предавања из славистике била су нешто мало обимнија од оних која је слушао код професора Љубомира Стојановића. Слично је било и са осталим предметима које је слушао. Њему је све било јасно, и он је све

¹ Куљбакин Степан, Зборник филолошких и лингвистичких студија А. Белићу поводом 25. годишњице његова научног рада, Београд, 1921., стр. VII—XIII.

градиво са лакоћом савлађивао тако да је имао и спреме и времена да се почне бавити и истраживачким радом.

Још на почетку школске године Белић узима да прегледа рукописе Универзитетске библиотеке у Одеси и да припрема грађу за своје прве научне радове. Тиме он најбоље доказује да је још у Србији стекао солидна знања из своје струке. О том раду прича сам Белић у своме писму од 23. октобра 1896. године упућеном, из Одесе, Љ. Стојановићу, професору Велике школе у Београду². Почетак тога писма гласи:

„Поштовани Господине,

Ма да сам мислио да вам одмах јавим шта сам овде нашао и како се може решити питање о Милошу, то поред све добре воље нисам могао учинити што до данашњег дана нисам могао прегледати рукописе ...“

За рукописни фонд Универзитетске библиотеке Белић каже „да је она рукописима сиромашнија од осталих библиотека рус. (ких) универзитета, и, ако се још узме да је преко њих прешло око Григоровича, Јагића и још многих других“ — њему самом није остало много да уради. Сам Фонд, дели на „Григоровичеве рукописе и рукописе који припадају самој библиотеци“. Ту је Белић пронашао драгоцених рукописа важних за српску културу, и то: „Зборник српских рукописа (под бр. 104), а у њему се и налази Опис живота деспота Лазара Константина Филозофа“. Белић сваки рукопис детаљно разгледа, бележи ствари од вредности и о сваком рукопису има своје мишљење, којим каткад исправља рад истакнутих старијих научника и научника онога доба. Тако кад описује текст рукописа на старословенском језику који је био потребан професору Стојановићу, „где је приписан Милош“, Белић вели да је Јагић „карактерне црте правописа провео свуда, негледајући на отступања самог рукописа“. Тиме Белић доказује да има не само смелости већ и довољно знања за испитивање старих споменика. Иако је рекао на почетку свога писма да није нашао на велику количину рукописа, ипак се види да је међу њима пронашао и „Књиге беседа“. За тај рукопис он сматра да је врло „важан за српски језик 15 века и за реформу Константина

² Архив Српске академије наука и уметности Бр. 12228. Сва писма упућена Љубомиру Стојановићу налазе се под овом ознаком.

Фил.(озофа)“, као и да ће гледати да напише „правила његовог језика и правописа“ и да ће се тек онда моћи „решити да ли је он изишао из пера Константиноџа“. Најзад, међу апокрифима и српским рукописима „познијег времена“ Белић је пронашао и „житије Св. Петке, које се углавном слаже са изданим у XXIX Споменику“. О овоме рукопису Белић је написао и свој први научни рад, објављен у „Известијама“ Руске академија.

На крају свога писма Белић се обраћа Стојановићу с овом молбом: „Био бих вам врло захвалан кад би сте могли послати ми на послугу до распуста ваш 3 Споменик, а тада бих вам га ја вратио. Овде га нико нема...“. Том приликом Белић је послао Стојановићу само своју адресу преко Универзитета, која гласи:

Александръ Беличъ

студентъ Новоросійскаго Университета

Odessa

Russia

Одесса

Россія

Да ли је Стојановић послао Белићу тражену књигу, не може се са сигурношћу ништа рећи, зато што писма Стојановићева упућена Белићу нису пронађена, већ се може само претпоставити да је то учинио из превелике љубави према свом бившем ученику.

По свршетку школске 1895/96. године Белић је дошао у Београд да обиђе своје родитеље и пријатеље. Време распуста искористио је за прикупљање оних података које није могао наћи у Одеси. У ту сврху проф. Љ. Стојановић стављао му је на расположење и своју личну библиотеку.

Школску 1896/97. годину Белић, такође, проводи у Одеси. Својом марљивошћу стекао је симпатије скоро свих својих наставника. На крају те школске године успехом је био задовољан не само Белић већ и његови професори. Они су у њему видели вредног и талентованог младића који се може развити у доброг филолога ако му се пружи прилика да оде у Москву, где би слушао предавања професора Фортунатова, чувеног руског слависте и оснивача руске лингвистичке школе. То је била жеља и самог Белића. Али кад му је Факултет понудио стипендију за одлазак у Москву, он се поколебао да ли да је прихвати или не због обавезе која је повлачила та стипендија; требало је да по завршетку студија постане наставник Новоросијског универзитета. У Белића

се пробудио српски национализам и он је оставио то питање нерешено док се врати из Београда. Са том колебљивошћу Белић је дошао у Београд и посаветовао се са својим родитељима.

После саветовања са родитељима и пријатељима Белић је молбом од 27. јуна 1897. године³ затражио српску стипендију за студирање у иностранству. После неколико дана Белић је отишао у Министарство да види да ли му је одобрена стипендија; тамо је видео да за државне питомце нема више кредита за ту буџетску годину. Ожалошћен тиме, потражио је професора Стојановића и пожалио му се на свој неуспех, на шта му је Стојановић рекао да се ништа не брине и да ће му он изградити државну помоћ за школовање.

³ Мин. просвете и црквених послова ПБр. 7715/97. Текст ове молбе гласи:

Господину Министру просвете и црквених послова

Да бих могао успешно продужити школовање на страни врло ми је потребна материјална помоћ, и како ми је родитељи због свог оскудног стања не могу указати, то се обраћам Г. Министру с молбом, да ми изволи одредити државну стипендију.

Осим испита зрелости у 1вој београдској гимнасији и 1 године београдске Велике Школе — све с одличним успехом, свршио сам и 2 године филозофског факултета одеског универзитета, о успеху у коме сведоче приложене оцене

Београд 27 јуна
1897.

Понизни
Александар Белић
фил. III год. одес.
универз.

Из овог акта примио сам сведочанство (документа) натраг
Беогр. 19 Авг. 1897.

Александар Белић

На полеђини:

КРАЉ. СРП. МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ и ЦРКВ. ПОСЛОВА

27. ЈУН 97
Забележено
ПБр. 7715.

(Александар Белић фил. III год. одеског универзитета моли да му се одреди државна помоћ.)

[После овога долази одлука начелника Ловчевића од 27. VI 97. о одбијању ове молбе због немања буџетских средстава, која је замрљана].

Одлучио сам: да се Александру Белићу, философу III год. одеског универзитета, издаје на име државне помоћи по *својој* (150) динара месечно.

Ова ће му се помоћ издавати од 1. августа ов. год. па за две године.
14. авг. 1897 г.

Министар
просв. и цркв. послова
Анд. Николић

За извршење овога решења нема кредита по буџету за ову годину.
14. VIII. 97.

М. В.

На првом састанку с министром просвете Андром Николићем Стојановић је покренуо питање Белићеве стипендије. Николић му је одмах објаснио да је сав кредит са партије за државне питомце већ распоређен и да се више ништа не може учинити за ту буџетску годину. И поред таквог разложног објашњења, Стојановић је инсистирао да се Белићу додели благодејање по сваку цену, јер је у питању прекид школовања.

Те, 1897, године било је потребно да при преносу костију Вука Караџића у Београд Љубомир Стојановић, као професор Велике школе, одржи пригодан говор. Кад је било покренуто то питање, Љубомир Стојановић је рекао министру: „Прво — стипендију, па онда можемо о беседи разговарати“.

Видећи толику упорност и не желећи да остане без говорника при преносу Вукових остатака, министар Николић је испунио захтев Љубомира Стојановића, кршећи свесно законске прописе.

Тако је на Белићевој молби поништено раније негативно решење и испод њега написано ново којим се Белићу одобрава двогодишња државна помоћ у месечном износу од 150 динара, са важношћу од 1. августа те године.

Испод ове одлуке налази се и напомена благајника Министарства просвете и црквених послова Милана Вељковића ове садржине: „За извршење овога решења нема кредита по буџету за ову годину!“ Њом је благајник скинуо са себе одговорност пред Главном Контролом због ненаменског трошења кредита.

И поред недостатка новчаних средстава, захваљујући упорности Љубомира Стојановића, Александар Белић је дошао до двогодишње државне помоћи, која је била равна плати једног доцента.

Осигуравши стипендију Белић је желео да добије и путни трошак за одлазак у Русију, те се 16. августа поново обраћа Министарству просвете и црквених послова и, пошто му је одређена стална помоћ „за школовање у Москви“, моли да му се одсбри и „путни трошак у суми од 150 динара.“⁴ Министар просвете Андра Николић усвојио је Белићеву молбу 18. VIII 1897. г. написавши на истој својом руком: „Да му се изда на име путнога трошка сто педесет (150) динара.“ Истог дана Белић је

⁴ Министарство просвете и црквених послова ПБр. 11084/97.

примио у Министарству путни трошак и благодејање за август, септембар и октобар т.г., у укупном износу од 600 динара.

У другој половини августа 1897. године Белић је отпутовао у Русију, и то прво у Одесу да би узео исписницу и уредио своје остале ствари, па тек онда у Москву.

„Декан Новор.(осијског) Унив.(ерзитета) и (проф.) Александар Александрович Кочубински пренеразили су се кад су чули“ да Белић одлази, али „су се за тим помирили са том мишљу и признали“ да ће му „бити од веће користи Москва но Одеса.“

Ректор Новоросијског универзитета својим писмом од 28. августа 1897. године обавестио је ректора Московског универзитета да је Белић слушао предавања I, II, III и IV семестра и да нема никаквих сметњи за његов превод у пети семестар Московског универзитета.

БЕЛИЋ КАО БАК ИМПЕРАТОРСКОГ МОСКОВСКОГ УНИВЕРЗИТЕТА

Белић се задржао у Одеси две недеље више него што је предвидео и због тога је задоцнио за упис. Иако је настаба већ била почела, Московски универзитет, уважавајући његове оправдане разлоге, уписао га је 11. IX 1897. г. за редовног студента.

После уписа Белић је морао да реши и стамбено питање. Због великог прилива ученика стана скоро нигде није било, те је Белић „2—3 дана јурио с једног краја [Москве] на други“, по кишовитом времену, док није нашао стан. О томе је одмах обавестио Милана Вељковића, благајника Министарства просвете и црквених послова, да би знао где треба да му шаље новац⁵.

⁵ Мин. просвете и црквених послова ПБр. 6927/98. Писмо које се налази незаведено уз овај акт гласи:

Москва 7 октобра 1897

Поштовани Госп. Вељковићу.

Тек данас стигох да Вам јавим, где седим да ми не бисте случајно послали новце на стару адресу.

Нова моја адреса гласи:

Александаръ Беличъ, студентъ
Петровка, д. Волкова кв. 23
Moscau Russie Москва Россія

С особитим поштовањем
Алек. Белић, држ. пит.

Тек пошто се мало упознао са приликама у новој средини, Белић се јавља и своме проф. Љ. Стојановићу. Одушевљен одавањем заслужног признања Вуку Караџићу, Белић 16. октобра 1897. г. пише Стојановићу, из Москве: „Честито Вам славље! Хвала свима Вама, Који се сетисте Вукових заслуга те показасте да их умете и хоћете ценити . . . Ова светковина само је апотеоза славља, које је започето новим издањем Вукових списа.“⁶ Те године почело се са издавањем Вукових дела и у периоду 1897—1902. г. издат је „Српски рјечник“ и сва остала Вукова заоставштина. У Одбору за издавање Вукових дела, између осталих, били су: Љубомир Стојановић, Петра П. Ђорђевић, Љубомир Јовановић и др Ђорђе С. Ђорђевић.

Московски универзитет, који је стајао је на челу руских универзитета, одиграо је велику улогу у Белићевом формирању. Историјско-филолошки факултет, чији је студент постао Александар Белић, имао је међу својим наставницима научнике првога реда за сваки предмет. Стога се може с правом рећи да је то био велики извор филолошко-лингвистичких наука. На челу наставничког колегијума налазио се професор Филип Фјодорович Фсртунатов, духовни отац историјске граматике словенских језика.

Професор Фортунатов је у своме дому често окупљао домаће и стране слависте и с њима разговарао о заједничким питањима. И млади Белић, иако још студент, већ у почетку октобра 1897. г. позван је у то друштво истакнутих слависта где се упознао са свим руским филолозима и славистима.

Млади Белић имао је ту срећу да, поред професора Фсртунатова, слуша предавања и неких наставника који су изишли из Фортунатовељеве школе, и то: Бранта, Корша, Поржезинског и Соколова.

Белић се редовно саветовао са својим првим учитељем професором Љ. Стојановићем о сваком питању, па и у вези с наставом Московског универзитета. Једном приликом писао је Сто-

⁶ Архив Српске акад. наука и уметности. У овом писму Белић је послао другу адресу:

Алск. Беличъ, Тверская, домъ Олсуфгева, номера
Калининой 16
Москва, Россія Moscau (Russie)

јановићу које предмете и код којих наставника слуша, и ту је набројао: упоредну граматiku и старословенски језик код Фортунатова и Бранта; санскритски језик код Всеволода Милера; историју руског језика, пољски језик и старословенски језик код Бранта; класичне језике код С. А. Собољевског и Ножденственског; историјску граматiku код Поржезинског и zend код Мсеријанца. Ту га још обавештава да су обавезни и радови у семинарима, којих има два. Семинаром словенске филологије руководио је проф. Брант а Семинаром руске литературе проф. Соколов. Белић је свој семинарски рад из словенске филологије прочитао 16. октобра 1897. г., рад се необично допао професору Бранту, тако да је после читања професор Брант позвао Белића у свој дом. Свој семинарски рад код проф. Соколова Белић је израдио доцније.

Још на почетку својих студија у Москви Белић је планирао своје школовање у Немачкој. „Ви и сами знате шта ме је довело у Москву, шта ће ме одвести даље у Немачку, па за то ћу и почети тиме“, пише он Стојановићу. У питању је био санскритски језик који је Белић желео да што више научи. Професор Милер је био најбољи зналац санскритског језика у Русији и предавао га је „обраћајући особиту пажњу на упоредне форме“ у грчком, латинском и осталим језицима. Такав метод наставе одговарао је Белићу, те му „свети језик devanāgarī⁷ постаје“ сваким даном све више доступан. Ако тако и даље буде разумевао остале текстове, писао је Белић, нада се да ће у другом семестру моћи преводити лакше ствари из Raīcatantra⁸. Међутим, и после пет месеци непрекидног рада Белићева „Ахилова пета“ у изучавању упоредне граматике „био је непрестано санскритски, литавски, и, донекле, готски“. Због тога је решио да прво савлада класични санскрит, који је правилнији и од ведског и од zendског језика, и зато проучава фонетику санскрита. После тога Белић преводи „неколико песама“ из Махабхарате а затим и Савитру, читајући упоредо ведску граматiku. Најзад, да би боље утврдио правила, мора ће „прочитати неколико химни из Rig-веде и Atharva-веде“.

⁷ Назив староиндијске азбуке којом су се од VIII в. пре н. е. писали текстови на ведском језику и санскриту.

⁸ *Панчаџанџира* (пет књига), индијско књижевно дело, писано на санскриту, настало око 300. н. е.; једно од најчувенијих и најчитанијих дела у индијској књижевности.

Други камен спотицања била му је литавска граматика. За пет месеци Белић је успео да понови целу граматику литавског језика, иако није „сасвим одмакао.“ Од упоредне граматике остао му је још необрађен готски и старогермански језик. Грчки језик радио је по Бругманову Grundriss-у и Метарсу. Али ипак од свега за Белића је најважније било „слушање лекција проф. Фортунатова.“

Белић сматра „да је велика штета што сам Фортунатов тако мало пише, јер овако већина његових теорија остаје непозната, а неке би европска критика — нема сумње — примила“⁹. Фортунатов је научник светског гласа, „прави потомак Бопа, одгајан само у Кремљу јунг-граматика. Ако данас Русија и има неколико филолога, то треба да је захвална њему“¹⁰. Белић је слушао сва предавања проф. Фортунатова зато што је увидео да се без његове упоредне граматике не може ништа учинити у старословенском језику.

„Прави антипод лекцијама Фортунатова представљају лекције Корша: ма да он предаје „метрику“ ипак на његове лекције долази најмање 35—40 слушалаца“, каже Белић у своме писму Стојановићу.

Код Поржезинског, који се, после професора Шахматова, сматра за најбољег ученика професора Фортунатова, на часовима су читани текстови из најстаријег споменика „пољског језика Psalter floyvański“¹¹. Уз сваки текст који би био прочитан, Поржезински би давао потребне коментаре, неопходне за разумевање текста. Да би истакао величину свога наставника, Белић каже Стојановићу да је Поржезински почео да издаје „Фонетику литавск. језика“ Фортунатова, у којој се „даје материјал из свих литавских дијалеката“. Због тога је ова књига много боља и потпунија од осталих, па и од Видеманове по којој је Белић прво учио литавски језик¹².

⁹ Архив Срп. акад. наука и уметности — Писмо Љ. Стојановићу од 14. I 1898. г. у коме је и адреса: Алек. Беличъ, угол Троицкой и газетнаго переулка, домъ Фельдсфейна кв. 37

¹⁰ Архив Срп. акад. наука и уметности — Писмо Љ. Стојановићу од 28. II 1898. г.

¹¹ Фловијањски псалтир налази се данас у једном мађарском манастиру.

¹² Wiedemann O., Handbuch der Litauischen Sprache. Grammatik. Texte. Wörterbuch. 8°. XVI, 354 S., Strasburg 1896.

У јануару 1898. г. студенти су из класика читали Аристофанове „Витезе“ и Аристотелову „Теорију поезије“, писао је Белић Стојановићу.

Своју стипендију Белић је редовно примао сваки други месец (по 300 динара у злату), и то у монети 15 наполеондсера од 20 динара. Благајник Министарства просвете и црквених послова приликом слања благодејања за новембар и децембар 1898. г. опомену је Белића писмом од 24. октобра те године да треба да поднесе извештај о своме раду према питомачким правилима. На крају свога писма благајник је рекао: „Ако тај извештај не поднесете отказаће Вам се стипендија од 1 јануара идуће године“¹³.

Примивши благајникову опомену Белић је одмах почео да пише извештај о своме раду. С писмом од 15. новембра 1898. Белић доставља благајнику Вељковићу тражени извештај и и вајка се што му то није раније речено, те би извештај стигао на време и био потпунији; овако на брзу руку унео је у извештај само понешто „из својих записака. Надам се да ћете ми јавити ако извештај не одговара правилима о стипендистима (која су ми са свим непозната)“, каже он Вељковићу¹⁴. Истог дана Белић је написао и писмо Министарству просвете и црквених послова о своме једногодишњем раду у Москви. У њему наводи да „у трећој години филолошког факултета нема усмених испита, осим живих језика и богословља“, које је он „заједно с другим испитима одлично положио у другој години“. Трећа година Историјско-филолошког факултета признаје се на основу семинарских радова и „специјалне расправе.“ За доказ да му је призната трећа година, Белић је обећао да ће накнадно поднети уверење Московског универзитета.

У своме извештају Белић је изнео свој рад „у 1897/8. академској години“, у којој каже да је слушао ове предмете и наставнике:

1) *Санскритски језик* (2 часа недељно) предавао је проф. Всеволод Милер, који је укратко прешао фонетику класичног

¹³ Мин. просвете и цркв. послова ПБр. 19166/98.

¹⁴ Мин. просвете и цркв. послова ПБр. 20878/98. Уз ово писмо је и адреса: Петровка, д. Волкова, кв. 23, Москва.

санскрита са детаљним задржавањем на морфологији. У току предавања, студенти су читали текстове из „Деванагари“. Милер је после четири месеца рада приступио преводу текстова из „Махабхарате“. Од студената Белић је „први дао превод и кратке коментаре о језику стихова из једног епизода. Из „Приче о Налу“ професор Милер превео је 3 песме, а Белић је у том духу превео „12 песама из речене поеме, а тако исто 4 књиге из другог епизода из Махабхарате (Савитри)“. После тога, по упутству професора Милера, прешло се на изучавање старог ведског језика, „који је за упоредну граматику врло важан, јер је облицима бога тији но санскритски“. Из ведског језика Белић је превео „неколике химне из Rig-веде“.

За изучавање овог предмета Белић се служио уџбеницима на руском, немачком, француском и латинском језику.

2) Упоредну граматику и старословенски језик (4 часа недељно) предавао је професор Ф. Ф. Фортунатов, који је у првом семестру прочитао фонетику, а у другом флексију именица и глагола. У упоредну граматику Фортунатова улазе грчки, латински, индијски и старословенски језик. Остали индоевропски језици ирански, литавски, готски и др. чине предмет засебних предавања и студија. „У своја предавања о самогласницима и њиховој измени проф. Фортунатов унео је принципе, које ми не налазимо нигде тако изложене тј. утицај квалитета на промену самогласника. Познато је да се на основу ведског („два слога место једног другог“), литавског (разни акценти ~ и / [\]), словенског (управо српског) изводи двојаки квалитет дугих самогласника прекидни и непрекидни . . . Овим акцентима објашњује Фортунатов разлику међу ђ и и у ст. слов. у лок[ативу] син[гулара] и ном[инативу] пл[ура]ла, међу лит. \bar{o} и \acute{o} и др. Место \ddot{r} и \dot{l} Бругмана (e^r , e^l Шмита) Ф. даје $\alpha\ddot{r}$, $\alpha\dot{l}$, а тако исто и $\alpha\ddot{n}$, $\alpha\dot{n}$, пред сугласником, пред самогласником $\alpha\ddot{y}$, $\alpha\dot{l}^1$ итд.“ Поред тога, важна је Фортунатова теорија „о дифтонзима“, као и о „с и х у слов. и sz у литавском“. Фортунатов је основе именске делио на XIX класа; Бругман их је пак делио на XI група. Због таквог груписања „Бругман упада у погрешку: он не поставља паралелизме међу основама, који без сумње постоје“. Из флексије, поред осталог, обрађиван је завршетак генитива сингулара у грчком језику.

За овај предмет Белић се служио књигама које се могу поделити у три групе:

„а) Књиге о принципима наука о језику и о физиологији звукова ...

б) При изучавању лингвистичке грамат. грчког и латинског, поред Grundriss-а Бругмановог... биле су ми од користи још ове књиге: *Грчка грамајика* Карла Бругмана у Handbuch-у Der Alterthums-Wissenschaft Др Ив. Милера, стр. 1—176, за тим *Латинска грамајика* Ф. Штомда...

в) Поред мањих и већих расправа о засебним питањима из упоредне граматике, ја сам се углавном служио капиталним делом Бругмановим: Grundriss der vergleichenden Grammatik I т. др. изд. 1—1098; II т. 1—1438 стр.“

Белић замера Бругману на подели словенских језика у две групе на основу *i*, *d* и каже да то „није оправдао Бругман тако исто као што није оправдао мишљење Јагићево (XX Archiv f. Sl. Phil. (Einige Streitfragen II)), да се они не могу свести на извесне групе“. Мало даље, опет, Белић налази да није тачно Бругманово тврђење „да ст. слов. језик за то што није српски мора да буде бугарски, јер ми знамо да тај језик многи слависти сматрају за прелазни од српск. бугарском“. Бругман је са Зубатијем, на основу литавског *i*, створио нови самогласник *ā*, који је у свим осталим индоевропским језицима прешао у *o* или у *u*. Белић мисли да је вероватније мишљење професора Фортунатова „да је ово *i* појав специјално лит. који се развио под утицајем извесног акцента.“

3) *Старословенски језик* читао је проф. Фортунатов. На том курсу обрађивана је фонетика старословенског језика упоредо с другим индоевропским језицима. Фортунатов је у опширном уводу изнео значај графике старословенских споменика за дијалекте тога језика. Он „тврди да се у старо-словенским споменицима огледају разни дијалекти ст. слов“. Под руководством проф. Фортунатова упоредо са читањем лекција читани су и старословенски споменици, по хрестоматији А. Лескина. Кад год говори о старо-словенском језику „Фортунатов излази увек из језика балт.-словенског; у заједничком словенском он опредељује, уколико је то могуће, форме из којих су се развиле даље форме зајед. западно-словенског, руског и заједничког јужнословенског језика“.

При учењу старословенског језика Белић се служио граматицом Лескина и Собољевског: Древній церковно-славенскій языкъ Фонетика. Москва 1891. „У овој књизи има доста нетачног разумевања ст. слов. језика.“

4) *Славистику* предавали су професор Брант, Поржезински, М. Соколов и В. Милер.

а. Морфологију старословенских глагола читао је професор Брант, задржавајући се у почетку на јаком и слабом ступњу корена старословенских глагола. После тога Брант је прешао на „системе глагола Миклошића и Лескина и оценио њихове јаке и слабе стране“. За проф. Бранта Белић тврди да „сам саставља компромис међу овим системима.“ Поред осталог, пређено је и градиво о образовању глаголских корена.

Белић наводи уџбенике из којих се служио за учење морфологије и о сваком даје своју оцену.

β. *Пољски језик* :

а) са литературом предавао је професор Брант, који је прво прочитао граматику пољског језика а потом читао историју пољске литературе. „Студенти су паралелно преводили „Pan Tadeusza“ Мицкјевича“.

б) Историјску и лингвистичку граматику пољског језика предавао је В.К. Поржезински (прив. доцент). У уводном предавању Поржезински је „говорио о литератури свога предмета и о пољским дијалектима; за тим је прешао на утицај чешког језика на старе пољске споменике“. Из фонетике пољског језика он је „изложио само историју самогласника, полугласника и назала“.

За учење пољског језика, у оба курса, Белић је користио „део из Упоредне граматике Миклошића, где се говори о пољском језику“.

γ. У другом семестру професор Брант је, уместо морфологије старословенских глагола, читао историјску граматику руског језика. Из руске граматике „читао је о појавима руског језика уопште, у којима се руски језик разликује од других словенских језика. У овај су курс ушле и примедбе о руским дијалектима, али врло кратке“.

За овај курс Белић се служио књигама: Лекције по историји русског језика А. И. Собољевског (II издање) и ранијим његовим радовима.

δ. Историју руске литературе: о народним умотворинама предавао је В. Милер. Он је укратко прегледао народне приповетке, загонетке, заклињања а на народним песмама (былина) задржао се детаљно. Ту је изнесено под којим условима живи „и развија се народни еп (углавном у олоњецкој губернији)“. Мада признаје да је у неким крајевима Русије епска поезија доста богата професор Милер ипак налази извесних знакова који казују „да руска „былина“ изумире“. И професор Милер и академик Веселовски представници су „теорије позајмице главних сијжета у већини народ. умотворина“. То своје тврђење проф. Милер доказивао је многобројним примерима. Поред тога, истицао је и историјске моменте који су утицали на дух ових народних умотворина. У већини јунака руске билине професор Милер видео је историјске личности.

ε. Семинар словенске филологије био је под управом професора Р. Бранта. У овом семинару студенти су морали да пишу и читају своје радове о језику „споменика ст. словенских, старо-руских, старо-српских и старо-бугарских“. Белићу је пало у део да пише о Јеванђељу дечанском XIII века бугарске редакције. После читања његов је реферат „оцењен као одличан.“

ζ. Семинар руске лијтератууре био је под руководством М. И. Соколова. Професор Соколов одабирао је сам теме за сваког свог студента и одређивао му рок за израду. Сваки такав написани рад професор Соколов је претресао са студентима у семинару. У овом семинару Белић је писао рад о дотле „непознатом у науци словенском преводу Богословља Дамаскинова“. Пишући свој реферат Белић је извршио упоређивање с грчким текстом и том приликом нашао:

„1) да је ово са свим нови, потпун превод Богословља Ј. Екзарха на стари српски језик, учињен око половине XIV в.

2) да автор превода није знао превода Екзархова.

3) да преводилац није био вичан грчкоме језику, јер: а) преводи од речи до речи и б) неке речи са свим погрешно преводи. Стога је овај превод нејасан и често пута неразумљив“. Ово своје тврђење Белић доказује упоредним текстом старосрпског и старогрчког језика, који наводи у свом извештају. За свој реферат Белић тврди да је од стране професора Соколова оцењен „као одличан“ и да га је том приликом назвао „важним прилогом словенској литератури“.

5) Из класика студенти су преводили и „давали коментаре ... Аристофана (проф. С. А. Собољевски) по издању Т. Кока и ... Аристотела по издању Христа и Апелърота (прив. доц. Ножденственски)“.

На крају свога извештаја Белић каже да је „израдио и „специјалан рад“ (зачетног сочиненје), који не спада потпуно у прошлу академску годину“.

Приликом анализе Белићева извештаја задржани су његови параграфи, као и знаци за обележавање истих.

Белићев извештај написан је на 14^{1/2} страна, формата А—4, ситним, збијеним и местимично нечитким рукописом, што одаје да је писан у журби.

Своје обећање да ће Министарству просвете и црквених послова доставити уверење о признавању треће године Белић је испунио 27. новембра 1898. године. Тога дана послао га је с писмом упућеним благајнику Министарства просвете и црквених послова, у коме моли благајника да уверење преда „где треба“. Осим уверења, послао је том приликом и посебно писмо за министра просвете у коме се извињава што то није раније учинио. А за свој рад „Црте српског језика у споменицима 12—15 века“¹⁵ Белић вели да је то „специјална расправа“ у којој он говори „о многим питањима српске историјске граматике с лингвистичке тачке гледишта“,

¹⁵ Министарство просвете и црквених послова ПБр. 21292/98. Белићево писмо министру гласи:

Господину Министру Просвете и црквених послова

У /./ шаљем Господину Министру уверење, које сам обећао послати у своје реферату Господину Министру, а уједно овим се извињујем Господину Министру што не учиних то раније. Односно самог уверења усуђујем се учинити ове напомене:

1) Рад о коме се овде говори „Черты и т.д.“ то је „специјална расправа“, о којој сам споменуо у своје писму и реферату Господину Министру. „Черты серб. яз. въ памятникахъ XII—XV“, где ја говорим о многим питањима српске историјске граматике с лингвистичке тачке гледишта само је део рада „Истраживања о јужно-словенским дијалектима“ т. ј. „Нѣскольکو главъ из изслѣдованій въ области южнославянскихъ диалектовъ“, као што се вели у руском оригиналу.

2) Скала оцена за писмене радове у Университету оваква је: *неудовлетворително*, *удовлетворително* и *весьма удовлетворително* т. ј. *неваља*, *добро* и *одлично*.

Москва 27 новембра 1898

Понизни

Александар Белић

као и да је то само део његова рада „Истраживања о јужнословенским дијалектима“ на руском језику. Из уверења Историјско-филолошког факултета Императорског Московског универзитета Бр. 160. од 24. новембра 1898. г., које је писано на руском језику и писаћом машином, види се да је Белић студент Словенског одељења Историјско-филолошког факултета и да му је признато шест семестара. За Белићев рад „Црте српског језика у споменицима 12—15 века“ каже се да је веома опсежан и веома задовољавајући.

Овим уверењем Белић је доказао да је свршио трећу и уписао четврту годину Историјско-филолошког факултета у Москви, као и да је толико овладао руским језиком да може на њему и да пише стручне расправе. Да је његово знање руског језика заиста било на достојној висини, доказују његови радови штампани у „Известијама“ руске академије наука.

Као што је завршио трећу, Белић је желео да на време и са одличним успехом заврши и четврту годину својих студија у Москви. Сваке школске године предавања су се завршавала у првој половини априла, а испити су одмах после тога почињали. Испити у четвртој години полагаани су пред специјалном коми-

Уверење које се помиње у овом писму гласи:

МИНИСТЕРСТВО
НАРОДНАГО ПРОСВЕЩЕНІЯ
ИСТОРИКО-ФИЛОЛОГИЧЕСКАГО ФАКУЛЬТЕТА
ИМПЕРАТОРСКАГО
Московскаго Университета

Москва

Ноября 24 дня 1898 г.

№ 160

Выдано сіе свидѣтельство Студенту 7-го семестра Историко-Филологическаго Факультета (Словеснаго Отдѣленія) ИМПЕРАТОРСКАГО Московскаго Университета Александру Б е л и ч у, въ удостовѣреніе того, что онъ имѣеть шесть зачетныхъ полугодій и представилъ также въ настоящее время, воспользовавшись данною ему Факультетомъ отсрочкою, зачетное сочиненіе „Черты сербскаго языка въ памятникахъ 12—15 в.“, весьма обстоятельное и весьма удовлетворительное.

Д е к а н ъ М. Трамцъ

М. П.

Секретарь Р. Брандтъ

сијом, а не пред својим наставницима, те су студенти морали озбиљно да уче своје задатке.

По ондашњем руском закону о универзитету на крају четврте године полагаани су двојаки испити: 1) испити за свршавање осмог семестра, тј. факултета и 2) професорски испити (государственные экзамены — државни испити). Комисију за ове испите одређивао је министар просвете.

О својим предстојећим испитима Белић је упознао и Љуб. Стојановића. „...Сад мислим да Вас укратко известим о испитима. Пошто ми буде записан 8 сем. предаћу комисији за државне испите све своје документе, *curriculum vitae* и 20 рубаља и тада ћу дознати кад ће бити први писмени испити; усмени ће испити бити у мају — последњи 31. Испити ће бити ови: 1) клас. језици — лат., гр.; 2) упор. грам. и санскр.; 3) упор. грам. слов јез., ст. слов. јез., историја руског језика, руска дијалектологија; 4) 2 слов. језика; 5) руска литерат.; 6) запад(не) литературе; 7) нова филозофија. Вотъ и все!“¹⁶

У марту 1899. г. биле су у Москви студентске демонстрације. Али, Белић не каже ништа опширније о њима, те се не види против кога су почеле и колико су трајале. Ево шта он о томе догађају пише проф. Стојановићу: „Овде су били студентски нереди, од којих су пострадали — разуме се — само студенти, а све остало — остаје као и раније. Разуме се да се и лекције нису читале уредно...“

После завршених мартовских демонстрација Белић је читао „у „Слав. комисији“ реферат о неким именским и заменичким формама у ст. слов“.

У истом писму Белић је питао проф. Стојановића када треба да обавести и Министарство просвете и црквених послова о својим испитима, јер ће „свакако морати тражити од Министарства“ да му „плати таксе“.

По добијеном савету од свога негдашњег професора Белић је писмом од 13. маја 1899. г. известио Министарство просвете и црквених послова да је свршио VIII семестар Московског универзитета и да се пријавио за полагање професорског испита.

¹⁶ Архив Српске академије наука и уметности, писмо Љубомиру Стојановићу од 27. III 1899. г.

Молио је да му се пошаље „20 руб. (60 дин. у зл.)“ како би „могао платити претходне таксе за право полагања државних испита.“

Министарство је одобрило да се Александру Белићу „пошље из кредита „на државне питомце“ *шездесет динара у злату* на име таксе за право полагање државних испита“¹⁷.

Професорски испити завршили су се 31. маја 1899. г. и резултати испита саопштени су после два дана. Белић 3. јуна т. г. пише Министарству просвете и црквених послова о току испита. У комисији, која је била одређена од министра просвете, „испитивали су ова г. г. професори: проф. Ф. Ф. Фортунатов, В. Т. Милер, С. А. Собољевски, В. А. Шефер, Р. Т. Брант, Локатин, Н. И. Стороженко, М. И. Соколов“. Председник испитне комисије био је академик Никитин, професор Петроградског универзитета.

У времену од 26. априла до 31. маја 1899. г. Белић је полагао писмене и усмене испите. Писмених испита било је два, и то: „Аорист и имперфекат у словенским језицима, њихов постанак и историја“ и „Византијске приче у словенској литератури“. Од усмених испита полагани су: *класични језици* из којих је тражено знање и критика текстова дела Аристофана, Аристотела, Демостена, Теренција, Хорација и Цицерона; *словенски језици* из којих је тражено знање граматике са превођењем текстова из старословенског, пољског и бугарског језика; *ујоредна грамајика и санскрип* — из упоредне граматике тражено је знање упоредне фонетике и морфологије индијског, грчког, латинског и словенског језика — а из санскрита знање граматике уз превођење текстова, од којих је Белић преводио Савитру из „Махабхарате“; *руска филологија* која се састојала из ових делова: историја руског језика, руска дијалектологија, историја руске литературе; *историја нове филозофије*; *главни моменти историје литератури зајадне Европе*¹⁸.

¹⁷ Министарство просвете и црквених послова ПБр. 4485/99.

¹⁸ Министарство просвете и црквених послова ПБр. 5089/99.

Текст Белићева извештаја гласи:

Извештај Господину Министру Просвете и црквених послова о полагању професорског испита.

Част ми је извести Господина Министра да сам полагао државне испите од 26 априла до 31 маја у комисији, одређеној г. Министром Просвете Богољековом. Комисији је председавао проф. Петроградског Универзитета, акад. Никитин, а испитивали су ова г. г. професори: проф. Ф. Ф. Фортун-

Поред извештаја о професорским испитима Белић је истог дана упутио Министарству просвете и црквених послова посебно писмо у коме вели да је „свршио Филолсшки факултет Московског Универзитета“ и да је „одлично положио државне испите“, те моли да му „се пошаље стипендија за мес. јул и путни трошак из Москве у Београд“ да би „се могао вратити у Београд и ставити Господину Министру на расположење“. Министар просвете и црквених послова Андра Борђевић одобрио је 14. јуна т. г. да се Белићу пошаље „две *својине* динара у *злаћу* на име путна трошка за повратак у Отаџбину“¹⁹.

натов, В. Т. Милер, С. А. Собољевски, В. А. Шефер, Р. Т. Брант, Локатин, Н. И. Стороженко, М. И Соколов.

Сви моји одговори и писмени и усмени оцењени су као одлични.

Испите сам полагао из ових предмета: 1) писмени испит из словенске филологије и руске литературе, и 2) усмени испити из осталих предмета. На првом писменом испиту добио сам ову тему: „Аорист и имперфекат у словенским језицима, њихов постанак и историја“, а на другом овакву: „Византијске приче у словенској литератури“. Усмених испита било је шест: а) *Класички језици*. На овом испиту тражило се знање и критика текста ... дела класичких писаца: ... Аристофана [Демостена и Аристотела], ... Adelphoe Теренција (браћа), беседа Цицерона pro D. Annio Milone, трактат Хорацијев De arte poetica. б) *Словенски језици*: научно знање граматике и превођење текстова ст. словенск. јез., пољског и бугарског. в) *Упоредна грамајика и санскрип*. Из упоредне граматике тражи се: упоредна фонетика и морфологија индијског, грчког, латинског и словенског; из санскрита се тражи знање граматике и превод текстова. Ја сам преводио епизод из Махабхарате Śāvītrī. г) *Руска филологија*: а) Историја руског језика, б) руска дијалектологија, в) историја руске литературе. д) *Историја* нове филозофије. е) Главни моменти историје литература западне Европе. Последња два испита споредна су, а сви остали главни су.

Осим ових испита сваки, ко хоће да полаже државне испите у комисији, мора да има и своју специјалну расправу, а тако исто мора да да и другим писменим радовима доказа да је самостално радио на предметима, из којих жели полагати испите.

По овдашњем Универзитетском закону — на основу оцена добивених на реченим испитима — мени ће бити издана диплома Iвог степена („диплом первой степени“) као кандидату за магистра („кандидатъ на магистра“).

Москва 3 маја 1899

Господину Министру понизан
Александар Белић

Напомена: Пошто су испити били од 26. априла до 31. маја, онда је требало да стоји 3. јун, уместо 3. мај 1899. г.

¹⁹ Министарство просвете и црквених послова ПБр. 5090/99. И на овом писму стоји датум 3. мај, уместо 3. јун 1899. г. Ово писмо, као и извештај о професорском испиту, заведено је у Министарству просвете и црквених послова 9. јуна 1899. г. што јасно сведочи о погрешној ознаци месеца.

Благајник Министарства просвете и црквених послова послао је Александру Белићу, као стипендисти у Русији, последњи пут новац 14. јуна 1899. г., и то:

1) на име таксе за право полагање испита . . .	60 динара
2) на име благодејања за јули 1899. г	150 динара
3) на име путна трошка за повратак	200 динара
	Свега: 410 дин. ²⁰

Белићу је од стране Историјско-филолошког факултета Московског универзитета 31. маја 1899. г. издато *сведочанство* о признавању осмог семестра. Из њега се види да је Белић у току свога школовања у Русији слушао предавања из ових предмета: из грчких класика, латинских класика, грчке историје, римске историје, средње и нове историје, историје римске књижевности, историје грчке књижевности, логике, психологије, историје старе и нове философије, упоредне граматике, санскритског језика, историје руске књижевности, руског језика, старословенског језика, словенске дијалектологије и западноевропске књижевности. У истом сведочанству тврди се и то да је Белић учествовао у практичним школским радовима утврђеним наставним планом, као и да је полагао испите из богословља и француског језика. Ово сведочанство потписали су декан и секретар Факултета, као и секретар Савета Факултета.

Своју *диплому*²¹ о завршеном школовању у Русији Белић је добио доцније. Она је издата Белићу тек 7. септембра 1899. године. Из ње се види да је Белић од три оцене — које су онда постојале — добио највећу из свих предмета које је полагао на дипломском испиту.

Текст Белићеве дипломе гласи:

ДИПЛОМЪ

Предъявитель сего, Александръ Ивановичъ Беличъ, вѣроисповѣданія православнаго, сынъ сербскаго уроженца, по *весьма удовлетворительномъ* выдержаніи въ Новороссійскомъ Университетѣ, въ 1896 и въ 1897 годахъ полукурсоваго испытанія и

²⁰ Министарство просвете и црквених послова ПБр. 5242/99.

²¹ Белићева диплома добијена је од господина инжењера Младена Поповића, редовног професора Београдског универзитета, на чему му се писац и овом приликом захваљује.

по зачетъ опредѣленнаго Уставомъ числа полугодій на Историко-Филологическомъ Факультетѣ Московскаго Университета, подвергался испытанію въ Историко-Филологической Испытательной Коммисіи при ИМПЕРАТОРСКОМЪ Московскомъ Университетѣ, въ Апрѣлѣ и въ Маѣ мѣсяцахъ 1899 года, при чемъ оказали слѣдующіе успѣхи: 1) по сочиненію *весьма удовлетворительно*; 2) по письменнымъ отвѣтамъ: по славянскому языкознанію *весьма удовлетворительно*, по исторіи русской словесности *весьма удовлетворительно*; 3) по устнымъ отвѣтамъ: по греческому языку *весьма удовлетворительно*, по латинскому языку *весьма удовлетворительно*, по церковно-славянскому языку *весьма удовлетворительно*, по русскому языку *весьма удовлетворительно*, по исторіи русской литературы *весьма удовлетворительно*, по исторіи западно-европейскихъ литературъ *весьма удовлетворительно*, по славяновѣдѣнію *весьма удовлетворительно*, по сравнительному языкознанію и санскритскому языку *весьма удовлетворительно*, по исторіи новой философіи *весьма удовлетворительно*.

Въ удостовѣреніе сего и данъ сей дипломъ г. Беличу, за надлежащею подписью и съ приложеніемъ печати Управленія Московскаго Учебнаго Округа. Городъ Москва. Септѣбрь 7 дня 1899 года. № 21081.

Попечитель Московскаго Учебнаго Округа (Потпис нечитак)
 Предсѣдатель Историко-Филологической
 Испытательной Коммисіи (Потпис нечитак)
 Правитель Канцеларіи (М.П.) (Потпис нечитак)

У слободним часовима, којих није било много, Белић је писао својим родитељима, Љ. Стојановићу, Ђорђевићу и др. и на тај начин пратио културне догађаје у Србији; остали део слободног времена проводио би око својих научних радова. Белић је често писао проф. Стојановићу из „далеке Москве“ да би се с њим посаветовао о каквом питању, које није могао сам да реши, или о својим будућим научним радовима. Из те преписке види се, између осталог, да је Белић и свој школски распуст школске 1897/98. г. провео у Москви; да се преселио „на „дачу“ у близини Москве“²²;

²² Архив Српске академије наука и уметности, писмо Љуб. Стојановићу од 13. V 1898. г. и адреса: Петровско-Розумовскій дача Ренева (Малевичъ) Москва.

да је све време радио, по упутствима проф. Фортунатова — и то највише упоредну граматiku — као и да је од Лаврова добио Вуканово јеванђеље, из кога је „исписао неке ствари“.

Одатле се види и то да је проф. Стојановић одржавао везе с проф. Коршем и да му је слао неке ствари из Београда. То потврђује Белић у једном свом писму, у коме каже: „за Тексте пр. Корш Вам је врло захвалан“²³. Сам Белић био је с Коршем толико близак да је једном приликом с њим расправљао „о 2ом издању Бругмана, о његовим добрим и лошим странама“. Том приликом „Корш је истакао проблем, који истиче из непотпуног изучавања појединих језика“. У исто време Белић помиње и своје радове о Синајском псалтиру и о аблауту у старословенским споменицима.

Проф. Стојановић не само што је одговарао на сва Белићева писма него му је слао из Београда и поједине књиге и расправе које су му биле од потребе. Између осталих ствари, слао му је „Глас“, V књигу Вукових дела — „Српске народне пјесме“ и „Српски рјечник“. Белић је писао проф. Стојановићу да за *verba obscoena*, које нису ушле у III издање Речника не зна колики би значај те речи имале „за морално образовање народно“, али зна „да су се у њима врло често сачували важни корени.“²⁴ Истовремено питао је проф. Стојановића да ли зна „што о речима *зглоб*, *глоба*, осим оног што су говорили Даничић и Миклошић“.

У свом последњем писму из Москве Белић је известио и професора Стојановића како је „на свим испитима и усменим и писменим добио одличне оцене“, тако да ће „добити диплому I ст. као кандидат“. У Москви ће остати само дотле док не добије стипендију и путни трошак од Министарства просвете и црквених послова. А при крају писма он каже: „Чим добијем одговор из министарства мислим да преко Петрограда допутујем у Београд, где ћу се саветовати с Вама и господ. Пером, ако немате ништа против тога, о својој даљој судбини“. На крају овог писма писао је како спрема „1—2 омање расправе за Петрогр. Академију“²⁵.

²³ Архив Српске акад. наука и уметности, писмо Љуб. Стојановићу од 24. X 1898. г.

²⁴ Архив Српске академије наука и уметности, писмо Љуб. Стојановићу од 7. XII 1898. г.

²⁵ Архив Српске академије наука и уметности, писмо Љубомиру Стојановићу од 7. јуна 1899. г. У овом писму Белић мисли на Перу II. Ђорђевића,

Ово писмо завршио је са „Примите и сада као и увек уверење мог дубоког поштовања — А. Белић“.

БЕЛИЋ НА ЛАЈПЦИШКОМ УНИВЕРЗИТЕТУ

Кад је Белић дошао у Београд после двогодишњег школовања у Москви, не може се поуздано утврдити. Он је 27. јула 1899. г. поднео молбу Министарству просвете и црквених послова у којој наводи да је од Московског универзитета добио „диплом I реда“ о положеном професорском испиту. Професорски испити у Русији равнају се „државним испитима осталих европских држава и нашем професорском испиту“²⁶. Према успеху канди-

српског филолога, државног саветника и председника Српске књижевне задруге, који је суделовао у издавању „Српског рјечника“ (III издање).

Уз ово писмо Белић је послао и своју адресу у Москви:

Петровка, д. Волкова, кв. 23.

²⁶ Мин. просвете и цркв. послова ПБр. 7182/99. Текст Белићеве молбе, заједно са одлуком о постављењу, гласи:

М. М. 50 п.

Господину Министру Просвете и црквених послова

У својој Извештају Господину Министру изнео сам да сам — по свршеној IV години Филозофског факултета Московског универзитета — положио *професорски испити* (государственные экзамены — државни испити) и добио диплом I реда. „Государственные экзамены“ и по предметима, који се на њима полажу и по правима, које дају (на основу диплома само ових испита добијају се указна професорска места у Русији, а у чиновничком рангу диплом I реда даје право на X класу, а диплом II реда на XII) они се равнају државним испитима осталих европских држава и нашем професорском испиту. Уверење да ћу споменути диплом добити чим се изради, прилажем овде у оригиналу и копији. Појединости о овим испитима могу се наћи у штампаним правилима о њима, која на захтев Господ. Министра ја могу набавити. .

Предмет мојих специјалних студија особито за ове две последње године била је *лингвистика* у опште т. ј. изучавање историје и принципа језичких уколико се они могу проучити на индоевропским дијалектима. На тај начин изучавао сам *у поредку грмајлику* аријских језика, грчког, латинског, литванско-словенског и готског, што ми је било врло важно за правилније и дубље разумевање *балтијско-словенских језика*. На специјално пак изучавање балтијских језика поред словенских упутио ме историјски развитак ове групе индоевропских дијалеката т. ј. то, што су ти језици живели једно време заједничким животом, пошто су се одвојили од заједничког индоевропског језика, те с тога особине једне гране тих дијалеката бацају светлост на особине друге групе. Моје оригиналне штампане белешке и расправе тичу се ових последњих језика:

1) Замјтка о славјанскомъ житиѣ Св. Пятки-Петки „Извѣстия“ руске Академије Наука т. II; 2) Рецензије: О Мирослављевом јеванђељу, о расправи: Ред речи у српском језику, омањо рецензије на рус. језику у IV т. „Извѣстий руске Академије Наука; 3) Къ двоственному числу въ ст. славяномъ штампана се у руској Академији Наука; 4) О језику синајског псалтира (спрема се за штампу).

дата на професорском испиту издаване су дипломе I и II реда, од којих је диплома I реда давала право на X а диплома II реда на XII класу чиновничког ранга, односно указна професорска места

Да бих могао с успехом продужити самостална истраживања и у једној и у другој грани упоредне граматике врло ми је потребно да се детаљније упознам с резултатима германске и келтске филологије, а тако исто с предавањима и семинарима (практичким вежбањима) немачких лингвиста у Лајпцигу. Стога молим Господина Министра да ми изволи допустити да још 1 1/2—2 год. проведем у Лајпцигу користећи се државном стипендијом. Ако је ово немогуће стављам се Господ. Министру на расположење.

Београд, 27 јула 1899. Господину Министру понизан
Александар Белић

На полеђини:

27 јул 99

(Примио сам прилог из овог акта
16 X —99

Александар Белић
доц. Вел. Школе)

ПБр. 7182

Молба Алекс. Белића

Господине ректоре,

Молим Вас да изволите упутити ову молбу г. Александра Белића бив. држ. питомца Факултетском савету Философ. факултета да ми по њој да своје мишљење да ли се г. Белићу може, у смислу последње алинеје члана 26 Уредбе о В. Школи, може: као доценту поверити настава словенске филологије у В. Школи.

Примите уверење о мом одличном поштовању.

3. септ. 99

Београд

Министар
просв. и цркв. п.
Анд. Ђорђевић

СРП. КРАЉ. ВЕЛ. ШКОЛА

Примљено 7-IX-1899

Бр. 2237

Г. Сави Урошевићу, старешини Философског факултета на мишљење.
Б. 7/IX 99

Ректор
Велике Школе
Н. И. Стаменковић

Фил. факултет

№ 173

Старешини лингвистичко-литерарног већа на поступак

10/IX 899 г.

у Београду

Старешина Ф. фак.
С. Урошевић

На састанку Одсека лингв. лит. држаном 17 септ. о. г., одлучено је да се Г. Белићу може поверити као доценту предавање слов. филологије у Вел. Школи.

Ова се одлука спроводи Г. Старешини Фил. факултета.

Београд 17/IX 99

Председник одсека
Лингв. литер.
Б. Поповић

у Русији. Белић даље објашњава да је предмет његових студија у последње две године била „лингвистика у опште т. ј. изучавање историје и принципа језичких уколико се они могу проучити на индоевропским дијалектима“. На тај начин изучавао је „у^иоредну грамаику аријских језика, грчког, латинског, литавско-словенског и готског“, што му је „било врло важно за правилније и дубље разумевање балтијско-словенских језика“.

На изучавање балтијско-словенских језика подстакло га је то што је видео да су ти језици „живели једно време заједничким животом“, по одвајању од заједничког индоевропског језика. На основу таквог историјског развитка ова два језика имају заједничких црта. Његови оригинални радови тичу се баш ових последњих језика, и то:

Фил. Факултет
№ 2

У седници својој од 2. октобра ов. год. Философски факултет усвојио је предлог лингв.-литерарног већа по овој молби.

2. октобра 1899 г.
у Београду

Старешина Фил. фак.
С. Урошевић

СРПСКА КРАЉЕВСКА ВЕЛИКА ШКОЛА

Бр 2697
4 октобра 1899
у Београду

Господине Министре,

Част ми је извести Вас, да је Философски факултет Велике Школе у седници својој од 2 октобра о. г. усвојио одлуку лингвистичко литерарног одсека по којој се г. Ал. Белићу може поверити као доценту предавање Словенске филологије у Вел. Школи.

У прилогу под ./- враћа се молба г. Белића.

Примите, Господине Министре, уверење о моме одличном поштовању

Ректор
Велике Школе
Н. И. Стаменковић

КРАЉ. СРП. МИН. ПРОСВ. И ЦРКВ. ПОСЛ.

4 окт. 1899
ПБр. 11117

Господине ректоре,

Усвојио сам мишљење Философског факултета, које сте ми саопштили писмом од 4 окт. ове год. Бр. 2697 и под данашњим поставио сам г. Александра Белића б. државног питомца за доцента српско-словенске филологије у В. Школи с годишњом платом од 1800 динара која ће му се рачунати од 10 ов. месеца.

Саопштавајући Вам ово постављење молим Вас да изволите урадити даље што треба.

Изволите примити итд.

10. окт. 99
Београд

М.

„1) Замјтка о славјанскомъ житиі Св. Пятки-Петки „Извѣстия“ руске Академије Наука т. II; 2) Рецензије: О Мирослављевом јеванђељу, о расправи: Ред речи у српском језику, омање рецензије на рус. јез. у IV т. „Извѣстий руске Академије Наука; 3) Къ дво-иственному числу въ ст. славјанскомъ штампа се у руској Академији Наука; 4) О језику синајског псалтира (спрема се за штампу)“.

Да би могао успешно „продужити самостална испитивања и у једној и у другој грани упоредне граматике“ потребно му је да се упозна „с резултатима германске и келтске филологије, а тако исто с предавањима и семинарима (практичким вежбањима) немачких лингвиста у Лајпцигу“.

Из наведених разлога молио је да као државни стипендиста „још 1 1/2—2 год.“ проведе у Лајпцигу. „Ако је ово немогуће стављам се Господ. Министру на расположење“, рекао је Белић на крају своје молбе.

На основу ове молбе министар просвете и црквених послова имао је право да Белића постави за професора ма које средње школе у Србији и он је био обавезан, као државни потомац, да такво место прихвати.

Међутим, изгледа да је проф. Стојановић, по претходном договору са министром Ђорђевићем, предложио Белићу — као свом будућем наследнику — да постане доцент српско-словенске филологије у Великој школи, па тек онда да иде у Немачку. На ову претпоставку наводи и та чињеница што на Белићеву предмету није ништа рађено до 3. септембра 1899. г., кога је дана послат ректору Велике школе. Од ректора се тражило мишљење Савета Филозофског факултета Вел. школе да ли се може Белићу „као доценту поверити настава словенске филологије“. Ректор Велике школе Стаменковић вратио је цео предмет министру просвете и црквених послова 4. октобра 1899. г. с мишљењем Филозофског факултета да се „г. Ал. Белићу може поверити као доценту предавање Словенске филологије у Вел. Школи“.

По добијању ове сагласности министар је својим решењем ПБр. 11117. од 10. октобра т. г. поставио „Александра Белића б. државног питомца за доцента српско-словенске филологије у В. Школи с годишњом платом од 1800 динара која ће му се рачунати од 10 ов. месеца.“ Ово решење стигло је истог дана у Велику школу, где је заведено под ВшБр. 2756.

После три дана од доношења поменутог решења, Белић је предао молбу Министарству просвете и црквених послова којом је молио да му се одобри „једногодишње осуство за продужење студија на једном од немачких универзитета“. Министар Ђорђевић, истог дана, одобрио је Белићу тражено одсуство које ће се, „рачунати до почетка идуће школске године“²⁷.

Деветнаестог октобра 1899. г. Белић се поново обраћа Министарству просвете и црквених послова, преко Велике школе, и моли да му се „плата издаје у злату“, да не би, „примајући је у иностранству у сребру, и сувише губио од вредности, коју она у Србији има“²⁸. Међутим, са овим захтевом сада није ништа урађено.

Белић је крајем октобра или почетком новембра отпутовао у Лајпциг, „највећи у то доба лингвистички центар у целој Европи и у целом свету. Ђак Фортунатова и Корша постаје слушалац најбољих европских лингвиста, Бругмана и Лескина, слушалац чувеног санскритолога Виндиша и тако исто чувеног фонетика Сиверса“, каже Белићев савременик проф. Степан Куљбакин.

Белић је ушао у средину лајпцишких наставника преко проф. Лескина, о чему он пише проф. Стојановићу: „Хвала Вам још једном на препоруци Лескину: она је учинила своје. Уједно Вам шаљем његов поздрав“. Колико је ова препорука значила довољно је напоменути само то да ће проф. Лескин бити један од чланова испитне комисије за одбрану Белићева доктората.

Дошавши међу тако признате научнике Белић је имао од њих шта да чује и да научи. Навикнут на рад, а знајући довољно немачки језик, слушао је предавања већине лајпцишких професора и на првом кораку одушевљен је њиховим начином предавања. Нарочито је био одушевљен професорима: Бругманом, Лескином, Виндишем, Вунтом и још неким. За њега то нису више „само писци мање или више дебелих књига, већ живи људи“. Њему се највише допао њихов методско-педагошки рад. О својим првим утисцима Белић пише овако проф. Стојановићу: „Говорити с моје стране о научности њиховој било би смешно, стога ћу додирнути једну другу црту, која се код свих њих налази (особито код

²⁷ Министарство просвете и црквених послова ПБр. 11585/99.

²⁸ Министарство просвете и црквених послова ПБр. 12013/99.

Бругмана) и која их одваја од руских професора, а то је: јасност, готово елементарност излагања. Ово је врло важно, јер се само тако могу младићи разног дара и спреме увести у предмет, у разумевање његово. Све што сам до сад чуо (осим Ирске граматике и Психологије језика, обичаја) интересно је за мене баш са ове, методолошко-педагошке стране. Код Руса на ово се мало обраћа пажња, па стога и руски универзитети стварају више научни пролетеријат но људе, који се интересују својим предметом²⁹.

У заједници са проф. Лескином Белић је изабрао тему своје дисертације „Аугментацију и деминуцију у слов. јези(ци)ма.“

Материјала за његову дисертацију није било довољно, те га је највише скупио „из речника, што није увек баш најпријатније“. Иначе, проф. Лескин остављао му је пуну слободу у погледу обраде његове дисертације. Због недостатака материјала Белић мисли да узме „и Patronymica и matronymica, јер они стоје у вези са горњим“. Он тврди да је о овим питањима код нас „доста мало рађено“, а код „осталих Словена још мање.“ Наводи Маретићев пример и тврди да оно „што је Маретић радио у Раду из основа је погрешно, т. ј. његово тумачење“. Према Белићевом мишљењу, деминутиви се могу разумети само у „вези са *nomina actionis* новог постања, а М. је ово остало сасвим непознато“. Том приликом питао је проф. Стојановића да ли му је познат Даничићев рад „Деминуција и Аугментација у срп. јез., на који се позива Бругман“.

Поред рада на прикупљању грађе за свој докторат, Белић је слушао, поред осталих предавања, проф. Бругмана, Лескина, Сиверса и Виндиша. Њихова предавања била су му потребна за усмени део испита његовог доктората.

Мада је у Русији довољно обрадио Бругманова и Лескинова дела, ипак је налазио за потребно да слуша њихова предавања. Код Бругмана слушао је упоредну граматику индоевропских језика — која му је у Русији била камен спотицања, а код Лескина српску граматику. Проф. Лескин био му је толико наклоњен да му је стављао на расположење и своју личну библиотеку. Проф. Едуард Сиверс, по струци филолог, дао је већи број студија из фонетике, од којих су главна Мелодија језика и Старогерманска

²⁹ Архив Српске академије наука и уметности, писмо Љ. Стојановићу од 13. XII 1899. г. из Лајпцига. Адреса: *Johannis platz, 4/5 g. g. st. IV.*

метрика. Белић је често одлазио на његова предавања. Исто тако, Белићу су била много потребна и предавања професора Ернеста Виндиша, те је био на сваком његовом предавању. Проф. Виндиш био је лингвист санскритолог и обрађивао је из индоевропских језика индијске и келтске језике. Из те области главна су му дела: Употреба конјунктива и оптатива у санскриту и грчком (са Делбриком), Кратка граматика ирског језика, Ирски текстови, Дванаест химни из Rig-vede и др. Због својих научних радова проф. Виндиш је 1894. г. изабран за члана Академије натписа и књижевности. На часовима санскрита, код проф. Виндиша, читани су текстови у прози „који су доста лаки и химне из Rig-веде“.

У Лајпцигу су професори универзитета одржавали повремене састанке са својим слушаоцима и том приликом расправљали о појединим важним питањима. О једној таквој седници у децембру 1899. г. Белић обавештава проф. Стојановића: „Пре неколико дана имали смо Sitzung у Институту: коментар и превод гортинског натписа. Седнице су ове врло поучне“.

Међу слушаоцима Лајпцишког универзитета, који су слушали професора Лескина, Белић је упознао др И. Барбулескуа, румунског слависту. Исто тако, на предавањима, упознао се и са проф. Броком, оснивачем славистике у Норвешкој, „који се радо осећа Србије“.

Иако је имао пуне руке посла, Белић је налазио времена и за своје научне радове. Тако у децембру 1899. г. штампана је у Летопису Матице српске, у Новом Саду, његова оцена Маретићеве граматике. Он се љути на редакцију часописа што му није послала рецензију у коректури. „Ово ми је криво, јер сам уверен, да ћу, над већ општампаним текстом, морати поново водити сам коректуру: новосадска посла!“, јада се он проф. Стојановићу.

Животне прилике биле су, изгледа, скупље у Немачкој него у Русији, те Белић тражи повишицу своје плате. Молбом од 26. децембра 1899. г. молио је министра просвете и црквених послова да му повиси плату да би „могао с успехом продужити студије, започете на лајпцишком Универзитету“³⁰. Истовремено молио је да му се плата издаје у злату. Министар Андра Ђорђевић извршио је повећање његове плате за 300 динара, па му је годишња плата

³⁰ Мин. просвете и црквених послова ПБр. 14832/99.

сад износила 2.100 динара, односно 175 динара месечно, рачунајући од 1. јануара 1900. године.

Примивши јануарску плату у сребру Белић се 2. фебруара 1900. обраћа непосредно министру финансија и моли да му се плата, која му „припада као доценту Велике Школе издаје у злату“, јер је „од Министарства просвете и црквених послова послат у Немачку ради усавршавања у својој струци“³¹. Међутим, министар финансија није хтео да узима у поступак Белићеву молбу, већ ју је послао Министарству просвете и црквених послова. На писмен захтев Министарства просвете и црквених послова, Министарство финансија дало је 21. фебруара т. г. своју сагласност да се Белићу издаје плата у злату, преко Ректората Велике школе, за време док је на студијама.

Белић је ужурбано радио на својој дисертацији, али је успео да је заврши, вероватно, почетком јула 1900. г. Уз његов рад, да би био изнет пред комисију за преглед докторске дисертације, недостајао је доказ о свршеној првој години Филозофског факултета Велике школе у Београду. Због тога је Белић затражио 11. јула т. г. уверење из Велике школе да је школске 1894/5. г. свршио I годину Историјско-филолошки одсек Филозофског факултета, са назначењем предмета које је полагао и оцене истих. Ово уверење поменутог дана примио је Белићев отац³². Вероватно је због тога одложен преглед Белићеве дисертације за почетак нове школске године.

Да би могао да заврши свој докторат, Белић је молбом од 11. августа 1900. г. затражио још два месеца одсуства, које му је и одобрено до краја 31 октобра т. г.³³.

У другој половини септембра 1900. г. факултетска комисија прегледала је Белићеву дисертацију и дала о њој позитивно мишљење, с тим да Белић положи и усмене испите. Белић је 19. септембра т. г. известио Министарство просвете и црквених послова да му је рад „Развитак демунитива и амплификатива у словенским језицима“ примљен „као докторска дисертација“ и да би могао да полаже усмене испите молио је да му се „из касе Министарства Просвете и црквених послова изда три стотине деведесет динара у злату на име таксе за докторски испит ... и 150

³¹ Мин. просвете и црквених послова ПБр. 2174/900.

³² ВШБр. 1847/900.

³³ Мин. просвете и црквених послова ПБр. 1979/900.

динара у злату ... на име школарине“. Уз молбу поднео је и штампан проспект Лајпцишког универзитета по коме је такса само за промоцију износила 300 марака. Међутим, 2. октобра т. г. Белићева је молба негативно решена. Министар Павле Маринковић одбио је овај издатак зато што „Белић није држ. питамац него доцент В. Шк. на одсуству³⁴.

Кад је Белићев отац дошао у Министарство просвете и црквених послова изненадио се са таквом одлуком и нерасположен пошао кући. Уз пут је срео Љ. Стојановића и пожалио му се на министра Маринковића. Стојановић је био пензионисан 1899. г. због ивањданског атентата и није био у добрим односима са министром Маринковићем, а осим тога, био је у оскудним материјалним приликама. Проф. Стојановић се „без иједне речи оцу растрчао по вароши и позајмио 1.200 дин. које је још истог дана положио моме оцу“, каже Белић у својим сећањима на проф. Стојановића.

За ову велику услугу Белић се захвљује проф. Стојановићу писмом из Лајпцига: „Молим Вас, да сада зато примите моју најтоплију захвалност, јер сте ме својом помоћу извукли из велике неприлике, коју ми је Министарство створило“. У истом писму јављао му је о полагању усмених испита свега доктората:

„14 ов. мес. од 3—6 полагао сам усмене испите код *Лескина* (Baltisch—slavisch), *Бругмана* (Vergleichende Gramatik) и *Виндиша*

³⁴ Министарство просвете и црквених послова ПБр. 12206/1900. Текст ове молбе гласи:

Господину Министру Просвете и црквених послова

Како ми је рад „Развитак деминутива и амплификатива у словенским језицима“, који сам поднео Филозофском факултету Лајпцишког Универзитета, примљен као докторска дисертација, то, да бих могао приступити полагању усмених испита, молим Господина Министра, да изволи наредити, да ми се из касе Министарства Просвете и црквених послова изда три стотине деведесет динара у злату на име таксе за докторски испит (300 мар.) и 150 динара у злату (за иматрикулацију, ексматрикулацију, часове и семинаре — 22 м. + 13. м. + 72 м. + 9 м.) на име школарине.

Лајпциг, 19. септембра
1900 год.

Господину Министру понизан
Александар Белић
доцент Вел. Шк.

На полеђини:
ПБр. 12206
30. IX-1900

Приказано г. министру, који не одобрава овај издатак, пошто г. Белић није држ. питамац него доцент В. Шк. на одсуству.

У архиву
2 окт. 1900
Београд

Нач.

(Indisch). Све је било добро, само ме је Бругман мало намучио грчком дијалектологијом, а Виндиш мало чудноватим начином испитивања. — Главнио је да сам готов, а тај осећај слободе мислим да је за мене најпријатнији резултат положеног доктората³⁵.

Белић је имао разлога да буде поносан кад је постао доктор наука пред високим научним радницима, какви су били професори Лајпцишког универзитета. Тих својих професора он ће се дуго сећати и често ће их спомињати у својим научним радовима, а нарочито проф. Бругмана и Лескина.

Проф. Лескин препоручио је Белићу да своју дисертацију штампа у Јагићеву „Архиву за словенску филологију“, што он и прихвата — по претходном договору са Љубомиром Стојановићем. Белићева дисертација писана је на немачком језику и објављена је у Јагићеву „Архиву за словенску филологију“ у књ. XXIII, 134—206. и књ. XXVI, 321—357 (са сликом пишчевом) под насловом „Zur Entwicklungsgeschichte der slavischen Deminutiv- und Amplifikativsuffixe“.

Велики Белићев успех у студијама резултат је огромног залагања самог Белића. Али кад се говори о Белићевом успеху не може се обићи ни свестрана помоћ проф. Љубомира Стојановића, коју сам Белић истиче у свакој прилици, па и у свом последњем писму из Лајпцига:

„Примите још једном моју најтоплију захвалност за све што сте за мене учинили

Ваш ученик,
А. Белић.“

Са положеним докторатом Белић је завршио своје школовање у иностранству. По добијеној дипломи дошао је у Београд и заузео место наставника Филозофског факултета у Београду и ту учио своје ученике онемо што је он сам научио код својих учитеља Стојановића, Фортунатова, Лескина и Бругмана.

Милоје Р. Николић

³⁵ Архив Српске академије наука и уметности, писмо Љ. Стојановићу од 16. септ. 1900. г., уместо од 16. октобра 1900. На ову претпоставку наводи чињеница што је молбом од 19. септембра тражио новац за таксе, која је решена у Министарству тек 2. октобра т. г. У прилог овоме иде и то што је у београдском листу „Вечерње новости“ Бр. 286, од 16. X. 1900. изишла ова белешка: „Г. Александар Белић, доцент Велике школе, положио је на лајпцишком универзитету докторат из филологије са најодличнијим успехом (magna cum laude).“ Осим тога, на омоту писма налазе се ови поштански жигови: Лајпциг — 30. X 1900. и Београд — 18. X 1900. Ова разлика у пошт. жиговима је у томе што је у Србији био стари а у Немачкој нови календар.

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. *Западно-немачки авиони повредили су ваздушни просјор ДР Немачке* (Вечерње новости, 18. III 1961, 2).

Западнонемачки је права сложеница и пише се као једна реч, без цртице, исто као *источнословенски*, *западнословенски* и сл.

2. *Не мислим иришом на самог човека с лојшом* (Политика, 19. III 1961, 17).

Речи *ири* и *шом* нису се довољно удаљиле од својих значења и због тога се пишу као две речи, одвојено: *ири шом* или *ири шоме*.

3. *То је ипак било некакво дело, некакво сујројсјављање ајайији, сјраку од ризика, йролазносји и какав шакав йокушај* (Нин, 19. III 1961, 9).

Пише се цртица између речи *какав* и *шакав*, тј. пише се *какав-шакав*.

4. *Чланови жирија смајрају, да нису желели да йраве било какве комјромисе с йубликом* (Нин, 19. III 1961, 17).

Непотребан је, пре свега, зарез између речи *смајрају* и *да*, јер је тако по логичкој интерпункцији, која је усвојена по новом правопису. Све што је у мислима везано не одваја се никаквим знацима интерпункције — принцип је логичке интерпункције. Затим, у овој реченици има још једна грешка: неправилно је, наиме, саграђен облик радног придева *желели*. Радни придев овог глагола само у м. роду једнине у јекавском изговору има и испред крајњег *о*; у осталим облицима испред наставка је и у јекавском *е* са јотованим *л* испред њега. Када би инфинитив гласио *желели*, онда би облик *желели* био добар, али пошто инфинитив гласи (претпостављамо да је то ијекавизам) *жељели* — онда је и радни придев *жељели*.

5. Тако је *йрошле јесени засејано високородним сорџама йше-нице* — 81.200 хекџара (30.000 више него *йредходне године*) (Вечерње новости, 18. III 1961, 9).

Сугласник *д*, приликом једначења сугласника по звучности, остаје по новом правопису неизмењен само испред безвучних сугласника *с* и *ш* (*одсџуйџиџи, одшешџаџи*). Испред сугласника *х*, који је безвучан, звучни сугласник *д* мења се у свој безвучни парњак *йџ*; треба дакле *йрешходне*, а не *йредходне* године.

6. *Кад форма одеће доживи комџлејну йтрансформацију и йође једним одређеним йуџем као конкретнo сада, сџиџизацијом моде из 1930., она се мења у йоку 2—3 године* (Нин, 12. III 1961, 10).

Иза редних бројева, ради разликовања од других бројева, када се пишу арапским цифрама, ставља се тачка: На 15. страни текста и сл. Када иза редног броја дође који други знак, тачка се иза њега не пише: На странама 15, 17, 19; Године 1930, 1931. и 1947.

7. *Председник др. Иџија Ђурџић се одазвао овом йозиву* (Политика, 22. III 1961, 11).

Непотребна је тачка иза скраћенице *др*, зато што се по новом правопису скраћеница за *докџор* пише *др*, па треба писати *др Јован Јовановић, др Пеџар Пеџровић* и сл.

8. *Баш на свој 29-џи рођендан, Еџизабетџ Тејлор се йоново разболела* (Илустрована Политика, 21. III 1961, 35).

Када се први део сложених или изведених речи с бројем на првом месту — ради уштеде у простору — пише бројем, а други део словима, између та два дела пише се цртица: *70-годишњџак. 13-годишњџица* и сл. Требало је написати: *Баш на свој 29. рођендан ... зато што овде арапски број 29 није први део сложенице нити уопште у сложеници већ има просто значење редног броја, па зато иза њега дође тачка.*

9. *Индивидуалне манифесџације, најорџиналније наизглед, црџе своју храну из корена зарођених у заједнички хумус* (Нин, 12. III 1961, 17).

Као прилошки израз с несраслим деловима растављено треба писати *на изглед*, исто као у *сџвари, у јесен, на йримеџ, у леџо, без сумње* и сл. *Црџе* је облик 3. л. мн. од глагола *црџиџи* који је ипак дијалекатског карактера према књижевном *црџиџи*, од кога 3. л. мн. гласи *црџу*.

10. У Горском Кошару, у коме ове зиме, *и*ако рећи, није ни било *и*адавина, дебљина снежних наноса износила је и до *и*ола *и*ејра (Политика, 23. II 1961, 5).

Према новом правопису пише се *Горски кошар*, тј. прва реч се пише великим словом, друга малим.

11. *Највеће научно досијигнуће у историји човечансѿва осѿварено је у *и*оку 108 минуѿа овог јуѿра, и можда ће само будућа *и*окољења усѿеѿи да схваѿе сав значај за човечансѿво* (Вечерње новости, 12. IV 1961, 1).

У ијекавском је *и*окољење, а у екавском *и*околње. Текст је екавски, што нам показују речи *човечансѿво* и *усѿеѿи*. Текст који је писан екавски не сме имати „ијекавизама“, као ни обрнуто, па је зато требало написати: „... и можда ће само будућа *и*окољења успети да схвате ...“

12. *Велика љубав за мелодиозношћу долази до изражаја и у *и*есмама исѿеваним у духу циганске романсе („У *и*оноћном ресѿорану“, на *и*р.)* (Савременик, март 1961, бр. 3, стр. 325).

Према новом правопису на *и*ример се пише као две речи, а кад се пише скраћено пише се *и*р, а не *и*аир. нити на *и*р.

13. *У свему она има 30 косѿима, који су, неки *и*окривени лисѿићима од злаѿа* (Спорт и свет, 21. III 1961, 22).

Рђаво је формулисана ова реченица. Правилно написана она би трбало да гласи: „*Она има у свему 30 косѿима, од којих су неки *и*окривени лисѿићима од злаѿа*“.

14. *Он има 84. године, високо исѿурено чело ... „*и*рав је као сѿрела“, осећа се као младић. Она је млађа од њега 12. година, увек је ведра и расѿоложена за шалу* (Спорт и свет, 21. II 1961, 2).

Тачка се пише иза арапских редних бројева а не иза основних и зато се није смела написати овде иза бројева 12 и 84.

15. *Али се *и*у, наравно, није исѿрѿела *и*ланирана *и*ривредна *и*олиѿика нове Кубе* (Нин, 16. IV 1961, 3).

У нашем језику, како је наговештено у т. 9, постоје два глагола: *исѿрѿѿи-исѿрѿем* и *исѿрѿѿи-исѿрѿим*. Радни придев се гради од инфинитивне основе и, може, према томе, гласити *исѿрѿао, исѿрѿила, исѿрѿило, исѿрѿили, исѿрѿиле, исѿрѿила* или *исѿрѿио, исѿрѿила, исѿрѿило, исѿрѿили, исѿрѿиле, исѿрѿила*. Али је, то смо већ рекли у т. 9, овај други облик још дијалекатски.

16. *На великој мајској ревији (од 5. — 7. маја) ... учествоваће шесторица боксера из Француске и тројица из Западне Немачке* (Вечерње новости, 18. IV 1961, 16).

И цртица је правописни знак, а правило је да се тачка не ставља иза арапског броја кад означава редни број ако иза тог броја стоји било који правописни знак. Због тога је требало написати: ... (од 5. до 7. маја) ... јер се црта не може писати између бројева када испред првог стоји предлог од.

17. *Као психолошки фактор, коме треба додати расцеј који је настао у француском високом официрском корпусу током Другог светског рата* (Нин, 30. IV 1961, 5).

„*Колено једно високо и зрачно*“, о коме је машица Срезојевић сазреће и очврснуће у данима Првог светског рата и после њега (Нин, 30. IV 1961, 8).

Називи историјских покрета и ратова пишу се, по новом правопису, малим почетним словом: *први светски рат*, *други српски устанак*, *други светски рат*.

18. „*Агањок*“ *објављује јојединости о припремама за лет њрвог космонауца* (Политика, 15. V 1961, 4).

Познати руски часопис, који у руском језику има назив *Агањок* а који се у руском пише *Огонек*, требало би у нашем језику писати *Огоњок*, према правописним правилима новог правописа која прописују да се самогласници рускога језика преносе у наш језик без обзира на промене које се врше у рускоме језику под утицајем акцента. У нашем језику, истина је, уобичајно се изговор и писање *Агањок*.

19. *Влада САД и председник Кенеди још нису ослобођени главобоља у вези са недавном неуспелом инвазијом Кубе* (Вечерње новости, 3. V 1961, 2).

Из ове реченице се може схватити и да је инвазија потекла од стране Кубе а не од других на ову земљу, иако је познато да је инвазија извршена на Кубу. Због тога је уместо генитива (*Кубе*) требало употребити акузатив, падеж објекта, са предлогом на: „... у вези са недавном неуспелом инвазијом на Кубу“.

20. *Симптоми и за један и за други облик рака на материци су исти: неуредно крвављење и обично сукрвичаво бело прање* (Илу- трована Политика, 30. V 1961, 38).

У једном од прошлих бројева Нашег језика писано је опширније о глаголима *кравити*, *кварити* и о глаголским именицама *крављење*, *кварење*. Ту је показано да *крављење* значи бојење нечега крвљу, док *кварење* значи губљење, отицање крви из ране. У горњем примеру је уместо *крављење* требало употребити *кварење*. Требало је написати: „... неуредно *кварење*...“, јер то значи губљење, отицање крви из ране.

21. *Нејросјавана ноћ није оставила трага на лицима радника који обезбеђују њрилазе фабрикама ... бивших њартијизана који са њлавоцрвеним њтракама на рукавима њаџиролирају улицама* (Политика, 25. IV 1961, 2).

У случајевима где скуп од двају или више напоредних придева означава један општи појам, састављен од више разграничених посебних појмова, пише се цртица између саставних делова: *њлаво-бело-црвена* (застава), *француско-српски* (речник), *њлаво-црвена* трака, па, због тога, и „са *њлаво-црвеним* тракама“.

22. *Он је био најбољи одбранбени играч и веома је заслужан њишо смо на њшерену њротивника њосиџли њовољан резултиџи* (Политика, 28. VI 1961, 15).

Када се у простим и изведеним речима налази непосредно испред уснених сугласника (*б, њ, в, м*), глас *н* се изговара и пише као *м*: *сџамбени* (м. *сџанбени*), *зелембаћ* (м. *зеленбаћ*) и сл., па је требало написати и *одбрамбени* (м. *одбранбени*).

Д. Ј.

23. *Захвалити неџишо*. —

У преводу једног романа (у једном дневном листу од 16. фебруара 1961. г.) говори се о бацилима обичне куге, који су непокретљиви, а супротно овоме истиче се покретљивост бацила неког непознатог облика куге:

Али, ова врста се креће, што сте и сами запазили. Можда то има да захвали оном израшгају.

Рекције глагола *захвалити* су: *захвалити* (некоме) за неџишо, на нечему. Треба дакле рећи *Можда за ово има да захвали оном израшгају*, или еквивалентно: *Ово је њојава коју омогуђава можда онај израшгај*. У оваквом случају уз глагол *захвалити* не може се употребити рекција у облику правог објекта, тј. у акузативу. Ово истичемо управо зато што се оваква тенденција осећа у нешто

ширим размерама, као *дискуӣоваӣи неӣӣо* м. *дискуӣоваӣи о нечему*, где подстрек поремећају долази према двојном изразу: *расӣрав̄аӣи о нечему* и *расӣрав̄аӣи неӣӣо*.

М. П.

24. *Поӣуӣ рак ране берлински ѿроблем нагриза ѿолӣӣички организам данашњег све̄та.*

Није добро написати *рак рана* (б е з ц р т и ц е), већ ваља писати *рак-рана* (с а ц р т и ц о м!). Зашто? Именица *рак* одређује именицу *рана*: означава да је рана веома тешка, готово неизлечива (или, фигуративно, да је нека ситуација веома тешка, безизлазна). У промени само друга именица мења наставке (исп. и горе: *рак-ране* и сл.), иако обе чувају свој акценат. Према новоме правопису, овакве се именице пишу са цртицом.

25. *... друӣӣвени и ѿолӣӣички сис̄теми које ѿе владе ѿреӣс̄ӣав̄ају ...*

Управо је штета што се у тексту који наводимо поткрала правописна омашка *ѿреӣс̄ӣав̄ају*. Текст је из пера једног угледног стилисте. Сугласник *д*, кад се нађе испред *с* или *ш*, не мења се у писму у *ѿ*, ма у коме се положају у речи нашао (Правопис, стр. 63).

26. *Један њен замашан део, совјеӣска зона, ѿод совјеӣским во̄ѿс̄ӣвом ве̄ћ је ишао новим ѿӯѿем.*

Тачно је да се *ђ* пред безвучним сугласником мења (у једној истој речи) у *ћ*. Али је у Правопису (стр. 64) изричито речено: „... ако се *ђ* нађе испред *с* у наставку *-с̄ӣво*, оно у писању остаје неизмењено: *во̄ѿс̄ӣво* (а не *во̄ћс̄ӣво*) према *во̄ђа*“.

Б. М. Н.

РЕГИСТАР

XI књиге НАШЕГ ЈЕЗИКА (нова серија)

Скраћенице: акц. = акценат, акценатски; алб. =¹ албански; вез. = везник; вок. = вокатив; гл. = глагол, глаголски; дем. = деминутив; дијал. = дијалекатски; енгл. = енглески; етим. = етимологија; зам. = заменица; знач. = значење; изр. = израз; лат. = латински; макед. = македонски; мед. = медицински; мн. = множина; морф. = морфологија; нем. = немачки; непр. = неправилно; ном. = номинатив; обл. = облик; пост. = постанак; прав. = правилно; правоп. = правопис, правописни; предл. = предлог; през. = презиме; прид. = придев; прил. = прилог; пром. = промена; р. = род; рекц. = рекција; рус. = руски; синт. = синтакса, синтаксички; стсл. = старословенски; тал. = талијански; терм. = терминологија; транскр. = транскрипција; укр. = украјински; уп. = употреба; фонет. = фонетски; фр. = француски; хип. = хипокористика; чеш. = чешки.

А

а, фонет. 53

Абдулах, обл. и акц. 33, 36

Авдија, обл. и акц. 38

Автовац, фонет. 242

агенција Асошијетед прес (не: Агенција Асошијетед прес), прав. 187

агенција Франс прес (не: Агенција Франс прес), прав. 187

Адачанин 2

Ађанин 2

азијатски (не: азијаски), прав. 131

азот 92, 99

Ајдучица, фонет. 241

ако = кад 195

актуалан 99

актуелан, обл. прав. 99

акценатска алтернација (ω) + (f) + (υ)

: (\\) + (—) + (x), категорије и објашњења 196—200

алаун, мед. терм. 92

Алија, обл. и акц. 38, 39

Алфонс, ном. и вок. 33

Амерички сенат (не: амерички сенат), прав. 187

Ан (Намр), транскр. 249

анатомија, мед. терм. 93

анатомијски, правоп. 93

анатомски 93

(у) Андријевици, обл. прав. 235

антолог 93

антологијски, правоп. 93

антолошки, правоп. 93

Андра, акц. и пром. 47

Андрија, обл. и акц. 38, 40

Андрин, акц. и обл. 47

Андро, акц. и пром. 47

Анђелија, обл. и акц. 38, 39

Анки, обл. 35

Анкица, правоп., обл. (хип.) 139, 164

Анчица, правоп., обл. (хип.) 139, 164

Апатиџац, право. 142
 Апатиџанин, непр. 142
 апотекарски, прил. 79
 Арапин, право. 167
 Арапка, право. 167
 Арапчад, право. 135, 166
 Арапче, право. 166
 ареа, право. 138
 Арзија, обл. и акц. 38
 Арсланагића Мос, фонет. 242
 Арсланагића Мост, фонет. 242
 арт. п., право. 10
 асептичан 93
 асептички 93
 Асија 38
 астма, право. 142, 170
 атрофија, мед. терм. 93
 атрофичан 93
 Аугиј, Аугије, Аугија — Аугијев,
 право. 155, 176
 Аустро-Угарска, право. 142, 170
 афинитет 98
 actualis, лат. 98
 actuel, -le, фр. 98
 аџамија — аџамијо, обл. 40

Б

Балагија, обл. и акц. 38
 Балзак, акц. 253
 балија — балијо, обл. 40
 бану, обл. 35
 Баријел (Barruel) 254
 Вагуе (Вагуе-ја, Вагуеја, Вагуеју),
 право. 252, 253
 Вагуејев, право. 252
 Вауле, право. 249
 Бахрија, обл. и акц. 38
 Башка Вода, Башке Воде, право.,
 обл. и акц. 244, 245
 Beaudoin, фр. 252
 Беашка, фонет. 241, 244
 бедан 117
 без поретка 27
 безпоретка = беспоретка, знач. 27,
 28
 безпорядок, рус. знач. 28
 без сумње, право. 306
 бејадер, право. и уп. 138, 168
 бејаги, право. и уп. 138, 168
 бејаз, право. и уп. 138, 168
 бејан, право. 138
 бејаниле, право. и уп. 138, 168
 бејар, право. 138
 Бејтулаху, обл. и акц. 36
 Бек, ном. и вок. 33
 бекрија — бекријо, абл. 40
 Бел (Beule), транскр. 249
 Бела Паланка, фонет. 236
 Бела Црква, фонет. 236
 белице, обл. и акц. 52
 бело, обл. и фонет. 53
 Белорусија, право. 143
 Београд, фонет., право. и обл. 236,
 237, 245
 Београдски универзитет (не: београд-
 ски универзитет), прав. 187
 Београђанин 5
 берберин — бербер, обл. 272
 Берија, обл. и акц. 38
 беспорядок, рус. знач. 28
 беспослицо, обл. 42
 бестрага, право. 172
 Бечејац, право. 138
 Бечлија, обл. и акц. 38, 39
 Бешпире, обл. и акц. 36
 бештија — бештијо, обл. 40
 Bianca, Bianke, Bianki (не: Biance,
 Bianci), право. 252
 Библиотека „Светозар Марковић“ (не:
 Библиотека Светозара Марковића),
 прав. 189
 Бивоје Брдо, фонет. 242
 бижати, обл. и акц. 52
 Бија — Бијо, дем., обл. и акц. 38, 41
 Бијавица, през., обл. 42
 Бијело Поље, фонет. 236, 240
 Бијељани, фонет. 236
 Бијељина, фонет. 236
 бијочуг, обл. и акц. 51
 Била, фонет. 236, 243
 Била Коса, фонет. 236
 Билбија, обл. и акц. 38
 Билећа, пром. и р. 245, 246
 Били Бриг, фонет. 236
 биљка-посредник 152
 Биоград (на мору), право. 237
 биолошки, обл. и пост. 101
 бировљев, обл. 87
 бисмо причињавали (не: би причи-
 њавали) 202
 Битола (у Битоли), непр. право.
 7, 64
 Битољ 7, 64, 65
 Бјелица, през., обл. 42
 Бјеловарац 2
 Бјеловарчанин 2
 бјеловљев, обл. 87
 Бјело Поље, право. непр. 240
 Бјело Поље, фонет. 240
 Бобек, ном. и вок. 33
 бодлеровски, право. 253

божице, обл. 42
 Бокачо (Bossaccio), Бокача, пром. 253
 боксач 3
 боксер 3
 Боровац, фонет. 241
 Боровџ, фонет. 241
 Босије (Bossuet) 254
 бостаница, обл. 39
 Бошков, през. 87
 Бошковљев, прид. 87
 Брабец, ном. и вок. 33
 брат 81, 85
 брате рано, знач. 24
 братов, обл. 81, 84, 85
 братовљев, обл. 81, 82, 84, 85, 88
 бр., правоп. 10
 брже-боље, правоп. 146, 172
 бржебоље : бржебоље 146
 Бриг, фонет. 236
 Бринетјер (Brunetière), транскр. 249
 бринити [= бринутити], дијал., акц. и обл. 48
 Бринтјер (Brunetière), транскр. 249
 бринутити се, гл. 210
 Брист, фонет. 236
 Британски парламенат (не: британски парламенат), прав. 187
 Броз-Ивековићев Рјечник, правоп. 152
 бронхит, мед. терм. 92, 99
 бронхитида, мед. терм. 92, 99
 бронхитис, мед. терм. 99
 Брус, акц. прав. 235

В

в то время как, рус. знач. 57
 вакцин 94
 вакцина, мед. терм. и правоп. 94
 ваљда, прил. 70
 варалицо, обл. 42
 Васиљев, през. 87
 Ватница, фонет. 242, 244
 Ваш, правоп. 136
 Велија, обл. и акц. 38
 венеричан 93
 венерички 93
 венчић, обл. и акц. 52
 вењер, фонет. 242
 веридба, обл. и акц. 52
 вес, фонет. 242
 Веселинов, през. 87
 Веселиновљев, прид. 87
 весело, прил. 73
 Вест харт пул 230
 ветрић, обл. и акц. 52
 већ, прил. 69
 Вехбија, обл. и акц. 38

вечит, обл. и акц. 52
 Ви, правоп. 14, 136, 167
 Vignu, Vignуја, правоп. 252
 Vignујев, правоп. 252
 Видак 35
 Видаче, вок. 34
 видити, дијал. акц. и обл. 45, 51
 видрица, дијал., акц. и обл. 52
 визуалан, обл. непр. 94, 98
 визуелан, обл. прав. 94, 98, 99
 вицан, фонет. 242
 Вјетрено, фонет. 243
 вјештицо, обл. 42
 влада, правоп. 68
 Влада, правоп. 68
 Влахалук, правоп. 135, 166
 влк, фонет. 238
 Влковија, фонет. 238
 Вљетрено, фонет. 243
 Vogüé, Vogüéа, правоп. 252
 Vogüéov, правоп. 252
 вођство, правоп. 310
 Војница, фонет. 242, 244
 вокализација, терм. 160
 Вољевица, през., обл. 42
 волтеровски, правоп. 253
 „Восток“ (не: „Васток“), прав. 132
 Воча, фонет. 242
 воштаница, правоп. 139, 169
 вошчаница, непр. 139
 Врањанац 6
 вредно, прил. знач. 76
 врело, прил. 75
 врело-виолетан и вреловиолетан, знач. 75, 76
 време, уп. 217
 Вујаклија, обл. и акц. 38
 вук, фонет. 238
 Вуков, през. 87
 Вуков споменик, правоп. 233
 вунено, прил. и знач. 79
 Вуче, вок. 34
 Вучитрн, обл. 245

Г

г., правоп. 10, 175
 Gabel, алб. 272
 gabel, етим. 270
 Габела, етим. 271
 габела = кантица на долапу, етим. 269, 271
 габела = царина, етим. 271
 габел(сција), етим. 270, 271
 Габель, етим. 272
 газда-Митром, правоп. 12

галамција — галамцијо, обл. 40
 Ганија, обл. и акц. 38
 Гански парламент (непр. гански Парламенат), право. 68
 гарав, акц. 50
 Гацко, фонет. 243
 Гвинејац, право. 138
 Ге(ј)а, право. 138
 генерал-мајором, право. 12
 генс, право. 156
 Georges (Georgese), право. 252
 Гија — Гијо, дем. обл. и акц. 38
 гимн., право. 10
 Гимназија у Новом Саду, право. 14
 гимназија Јован Јовановић Змај у Новом Саду, право. 14
 гинити [= гинути], дијал. обл. и акц. 55
 Giocondin (Ђокондин), право. 178
 Giocondom (Ђокондом), право. 178
 гихт, мед. терм. 92
 глава, знач. 29, 46
 глад, пром. и р. 257 — 259
 гладь, р. 258
 гладь, р. 258
 гладът, бугарски и р. 257
 глежњача, обл. прав. право. 94, 99
 глув, фонет. 242
 Глуви До, фонет. 242
 глух, фонет. 242
 глухаћ, право. 139
 Глухи До, фонет. 242
 Głos ludu, транскр. право. 179
 гњиван, дијал. обл. и акц. 52
 гњиздо, дијал. обл. и акц. 51
 гоба, етим. 270
 гобела, етим. 269—271
 гобеля, етим. 269—271
 Gobineauov, право. 262
 Gobineauu (дат. од Gobineau), право. 251
 Gobineauvljev: Gobineau, право. 251
 говорити 210
 Гоги, обл. 35
 год., право. 175
 Гојковљев, прид. 87
 голаћ, право. 139
 голод (голода, голоду), рус. пром. и р. 257
 голубице, обл. 42
 Горски Котар, право. 307
 гоствь, р. 259
 Грабјанин 142
 град/града, пром. и р. 259
 градиште, фонет. 238
 Градишће, фонет. 237
 граду, обл. 35

Граово, фонет. 241
 Грахово, право. 140, фонет. 241
 Грацка, фонет. 243
 гријота, дијал. акц. и обл. 45, 51, 52
 Грк (име), ном. и вок. 30, 33
 гроб Незнаног јунака, право. 233
 Грово, фонет. 241
 Гроцка, фонет. 243
 Грућанка, право. 141
 Грућка, непр. 141
 грч., право. 176
 Губавица, фонет. 241
 Губавца, фонет. 240
 губити (~ се), знач. и етим. 109—115
 Guizot (Guizotov, Guizot-ov), право. 252, 253
 Guitry, Guitryja, право. 252
 Györgya (Györgye, Györgyi — Györgiu), право. 252

Д

D'Avenat (Давна), право. и пром. 252
 Даница, обл. 41
 Данице, вок. 31
 даном, обл. 119
 дању, обл. и пост. 119
 даска — дашчица, право. 139, 168
 двеста 143, 171
 двобраздни, право. 142, 170
 двориште, фонет. 237, 238
 дворишће, фонет. 237
 Дворишће, фонет. 237
 девојчин 168
 девокализација, терм. 160
 Дежјем биро (Deuxième Bureau), право. непр. 229
 делија — делијо, обл. 40, 41
 деназализација, терм. 160
 десет, акц. 45
 дете, акц., обл. и фонет. 50
 дефилае, право. 138, 168
 деца, акц., обл. и фонет. 50
 дечница, обл. и акц. 52
 диван 52
 дивити се 52
 дивљи 117
 дивојка, дијал. обл. и акц. 52
 Diderotov (Дидероов), право. 178
 Diderotom (Дидероом), право. 178
 ди је, дијал. и фонет. 45, 51
 дијабет, мед. терм. 92
 дијабетес, мед. терм. 92
 Дик, ном. и вок. 33, 34
 Дикло (Diclaux), транскр. 249

Дикло (Duclos), транскр. 249
 Дима, Диме, Дими, пром. 253
 Dumas (Dumassa, Dumassu, Dumassov),
 право. и пром. 252
 Димитријо, обл. 39
 Dupin, Dupina, Dupin-у, право. и
 пром. 252, 253
 дисимилација, терм. 165
 Диче, вок. 33
 дјевице, обл. 42
 дјевојка, фонет. 238
 дјед, фонет. 238
 дједов, фонет. 238
 до близу, право. 172
 до недалеко, право. 172
 до онамо, право. 172
 до тамо, право. 172
 до ту, право. 172
 добро, прил. 70—72
 доведе, право. 171
 довести, акц. 46
 догодине, право. 172
 додуше, право. 172
 дође, акц. 49
 дођеду, акц. и обл. 47
 доживевши (не: дожививши), прав. 58
 докад, право. 144
 докада: до када, право. 144
 докраја, право. 145
 доктор 306
 Долац, фонет. 241
 Дољ'ц, фонет. 241
 Дом армије (не: Дом Армије), прав. 190
 Дом „Пане Ђукић“ (не: Дом Пане
 Ђукића), прав. 189
 домалопре, право. 145
 донде, право. 171
 донедавно, право. 145
 досадно је, знач. 71
 доста, акц. 45
 дотамо, право. 144
 дотерашмо, дијал., акц. и обл. 48
 Доуња Махала, фонет. 241
 др., право. 306
 Драгашу, вок. 33
 Драги, обл. 35
 Драгићу, вок. 33
 Драчевце, фонет. 241
 Драчевце, фонет. 240
 Дрије (Drieu) 254
 Дриновци, фонет. 236
 друг 81, 84, 89
 другарица, обл. 42
 другарице, обл. 42
 други светски рат, право. 308
 други српски устанак, право. 308

другови 86
 друговљев, обл. 81, 84, 85, 89
 Друштво за лов луком и стрелом,
 право. 181
 Дубравкица, обл. хип. 164
 Дубравчица, право. и обл.
 хип. 139, 164
 други, акц. 46, 53
 душик 92, 99

Ђ

ђевојка, фонет. 238
 Ђедина Ријека, фонет. 238
 Ђединци, фонет. 238
 Ђедићи, фонет. 238, 243
 Ђедовац, фонет. 238
 Ђедово Поље, фонет. 238
 ђемиџија, обл. 39
 ђидија — ђидијо, обл. 40

Е

Египћанин 6
 Екреме, обл. и акц. 36
 експлозивни сугласници, терм.
 160
 Élisa (Élise) 254
 Енесе, обл. и акц. 36
 Епирска Деспотовина, право. 14
 Ерата, пром. 176
 Ерато, право. и пром. 155, 176
 Есаде, вок., обл. и акц. 33, 36
 етнолошки, обл. и пост. 101
 Етхем (Едхем), право. 13
 ефенди Мита, ефенди-Мите, право.
 143, 170
 ефендија, обл. 39

Ж

ж, фонет. 47, 54, 55
 жабљи 117
 жаловито, прил. 73
 Жглијеб, фонет. 242
 желети, обл. 305
 желили, обл. 305
 железничари, не: Жељезничари (тј.
 Савез жељезничара Југославије),
 прав. 183
 жељети, обл. 305
 жена-стручњак 152
 жени, акц. и морф. 45, 51
 живац 92, 99
 животу, обл. 35
 живчани, право. 91, 99

Жлијѐб, фонет. 242
Жлне, фонет. 238, 243

З

за, предл., знач. и уп. 207—225
за длаку, знач. 215
за живине, акц. и синт. 48
за леђи, акц. 53
за леђима, акц. 53
Заги, обл. 35
Загоре, фонет. 242
Загорје, фонет. 242
Загребачко свеучилиште (не: загребачко свеучилиште), прав. 187
закасњела (не: закашњела), ијск. прав. 61
залуду, прил. 71
замијерати — замјерати, правоп., обл. 137, 167
замјерка : замјера, правоп. 137
заовице, обл. 42
заонда 145
западни 117
западнонемачки, правоп. 305
западнословенски, правоп. 305
захвалити, обл. 309
заручницо, обл. 42
заједати, правоп. 137
затворни, експлозивни сугласници, терм. 160
за тебом, дијал. акц. и обл. 47
зато, прил. 69
заузврат 145
заунапредак 145
заушак 92
зачас, правоп. 172
за чега, акц. и синт. 48
зачудо 145
због, предл. уп. 212
здрово, прил. 71, 72
Зебец, ном. и вок. 33
Зекавица, през., обл. 42
Зекија, обл. и акц. 38
зелембаћ, правоп. 309
Зеница, фонет. 241
Зенца, фонет. 240
зет 81, 84, 85, 88
зетов, обл. 81, 84
зетови 86
зетовљев, обл. 81, 83, 84, 88
зетовљи, обл. 84
Зец, име 30
зиду, обл. 35
Зија, дем. обл. и акц. 36, 38
Зијаж, име и обл. 30, 36, 38

Зијо, обл. 36
Зићрија, обл. и акц. 38
златан, уп. 23
Златија, обл. и акц. 38, 39
Златијо, обл. 39
злато, уп. 23
златоје, уп. 23
Змај-Јовом, правоп. 12
знао-не знао 152
знати, гл. 210
Зорки, обл. 35
зрети — зрео — зрим, обл. 268
зрети — зрио — зрим, обл. 268
Зубац (име), ном. и вок. 33
züriški, правоп. 253

И

и тако даље, правоп. 155
Ибрахимбег 143, 171
Иванкица, обл. хип. 139, 164
иван-цветом, правоп. 12
Иванчић, обл. и пост. 168
Иванчица, правоп. и обл. хип. 139, 164
Ивањдан, пост. 86
Иго (Ига/Игоа, Игу, Игов), пром. 253
идеалан, правоп. 138
идеја, правоп. 138, 168
иза, предл. уп. 223
издајицо, обл. 42
изаћи, акц. 46
Извршно веће (не: извршно веће), прав. 190
изгласа 145
Иконија, обл. и акц. 38, 39, 40
Илија, обл. и акц. 31, 38
Имоски, фонет. 243
Имотски, фонет. 243
Имоцки, фонет. 243.
In memorem
— Олаф Брок, 121—124
— Глиша Елезовић 125—126
Индустрија мотора у Раковици, правоп. 13
искап, обл. 172
искати — ишће, акц. и обл. 48
Исмете, обл. и акц. 36
исп., правоп. 175
испор., правоп. 175
источни 117
источнословенски, правопоп. 305
исхијас 98
исцрпао, исцрпила, исцрпило, исцрпили, исцрпише, исцрпила (непр. исцрпио, исцрпила, исцрпило, исцрпили, исцрпише, исцрпила), обл. 307

исцрпити — исцрпим, обл. 307
 исцрпсти — исцрпем, обл. 307
 ићеш [= ићи ћеш], акц. и обл. 47
 ишијас, мед. терм. и правоп. 94, 98

J

ја — мене — код мене, акц. 46, 50, 55
 Јабланица, фонет. 241
 Јабланца, фонет. 240
 јаблка, фонет. 236
 јабука, фонет. 238
 јабуков 168
 јав 118
 јава 118
 јавно, прил. 118
 Јагодна, фонет. 240
 Јаковац, фонет. 241
 Јаковљев, обл. и пост. 86, 87
 Јаковџ, фонет. 241
 Јаpin, фр. 252
 јасан 117
 ЈАВЉЕ, стсл. 118
 ЈАВЉЊЕ, стсл. 118
 је, енкл. 128—129, 202
 Jeannetta (Jeannette) 254
 једначење — асимилација, терм. 160
 јести, обл. 266, 267
 Јефимија, обл. и акц. 38
 ЈНА, правоп. 10
 Јоановић, непр. правоп. 13
 Јованкица, обл. хип. 164
 Јованчица, правоп. и обл. хип. 139, 164
 Јовице, обл. 42
 јорганџија, обл. 39
 ЈРВ, правоп. 10
 ЈРМ, правоп. 10
 Јубушки, фонет. 242, 244
 Југословенска влада (не: југословенска влада), прав. 187
 југословенски, француски, амерички
 Председник (не: југословенски, француски, амерички председник), прав. 192
 јужан — јужни 117
 Јужноафричка Унија (не: Јужноафричка Унија), прав. 131
 Јунузе, обл. и акц. 36
 Јусуфе, вок. 33

K

к., правоп. 10
 кавгаџија — кавгаџијо, обл. 40
 кад-кад, правоп. 146
 кад-тад, правоп. 172

кадија — кадијо, обл. 39
 какав-такав, правоп. 305
 Каленић, акц. прав. 235
 кам им у дом, изр. знач. 24
 као, вез. уп. 208
 капиџија, обл. 39
 Карловчанин 5
 касно је, знач. 71
 Керч — Керчи, рус. 8
 кесеџија — кесеџијо, обл. 40
 Кија — Кијо, дем. обл. и акц. 38
 Кијевска Кнежевина, правоп. 14
 Кипранин, правоп. 6
 киптео (не: киптио), прав. 58
 кисеоник, правоп. 92, 99
 кисик, правоп. 92, 99
 Клија, пром. 176
 клијенут, знач. 94, 97
 Клио, пром. и правоп. 155, 176
 Клото, правоп. 155
 Кнежев, през. 87
 књига 46
 Ковент гарден (Covent Garden), правоп. непр. 229
 код мене, акц. и обл. 50, 55
 који (не: кога), прав. уп. 202
 колика, мед. терм. и знач. 94, 97, 98
 колико-толико 152
 Комеди франсез (Comédie Française), правоп. непр. 229
 Комеди Франсез (Comédie Française), правоп. прав. 229
 коминике, р. 59
 Комисија УН за измирење у Конгу (не: комисија УН за измирење у Конгу), прав. 191
 Конавока 141
 конавоски: Конавока, обл. правоп. 140, 169
 Конгрес, не: конгрес (нпр. Конгрес ССРН Словеније), прав. 184
 Конгрес Социјалистичког савеза Словеније (не: конгрес социјалистичког савеза Словеније), прав. 183
 коњ (коњ), коњем (коњемь), обл. 258
 кораћ, правоп. 139
 Корејанац, правоп. 138
 коска, уп. 170
 кост/кости, пром. и р. 259
 Костја — Костка 158
 костка, правоп. 142, 170
 кос(т)ни, обл. непр. 142, 170
 костобоља 92
 коство, р. 259
 Кошќа 178
 Котор-Варош, обл. 245

кошарач 3
 кошаркаш 3
 коштани, обл. прав. 170
 коштац, обл. 172
 кошчица (дем.)_х пост. и правоп. 139, 168
 Крагевац, фонет. 241
 Крагујевац, фонет. 241
 Крагујевчанин 5
 Краљевина Хрватска, правоп. 14
 краљице, обл. 42
 крао, обл. 267
 „Красна звезда“, „Красној звезди“, „Красну звезду“, прав. 201
 красти, обл. 266, 267
 крвавити, знач. 309
 крвављење, знач. 309
 крварење, знач. 309
 крварити, знач. 309
 крвницо, обл. 42
 крвопија — крвопијо, обл. 40
 кремен-каменом, правоп. 12
 Крива Река, фонет. 236
 Кривошинка 141
 Крићанин, правоп. 6
 Крушевица, фонет. 242
 Крушејца, фонет. 242
 крушкама, акц. и обл. 46, 50
 Ксеркс 177
 Ксерксес 176
 Ксерксо, правоп. 156, 176
 кујунџија, обл. 39
 Кукавица, през., обл. 42
 кукавицо, обл. 42
 кум 81
 кумови 86
 кумовљев, обл. 81, 84, 85, 88
 [купе] купеа, правоп. 138, 168
 курган, рус. знач. 57

Л

л, фонет. 47, 54, 55
 Лавов 7, 8
 Лабуристичка странка, правоп. 181
 лажљивицо, обл. 42
 ласом (не: ласоом), прав. 130
 ле, рус. транскр. 8
 Leblois, Lebloisu, правоп. и пром. 252
 Leipzig-a, правоп. и пром. 253
 leipziški, правоп. 253
 лењив, обл. и акц. 52
 лењивац, обл. и акц. 52
 лењивица, обл. и акц. 52
 Лењин, правоп. 8

Леонида 177
 лепо, прил., акц. и обл. фонет. 50, 71
 ливадски, прил. 79
 Ливно 7
 Ливно, прав. 237
 Лијевно, уп. 237
 ликару, обл. 35
 Липјанин 142
 липов крст, знач. 18
 Лички Осик, фонет. 7, 236
 Лозница, фонет. 241
 Лозница, фонет. 240
 Lud Slowiański, транскр. правоп. 179
 лумпација — лумпацијо, обл. 40
 Луџија — Луџијо, обл. и акц. 38, 39
 Львів, укр. 8

Љ

Љвов, правоп. нсир. 7
 Љермонтов, правоп. 8
 љествицо, обл. 42
 Љубиње, р. 245
 Љубушки, фонет. 242

М

м., правоп. 10
 магарицо, обл. 42
 мајсторица, акц. 46
 мајчин 168
 Максимија, обл. 39
 мали, акц. 45
 Малик (име), ном. и вок. 30, 35
 Maltais, фр. 6
 Малтежанин, обл. и пост. 5, 6
 Малтез 6
 Малтезац 6
 Maltese, тал. и енгл. 6
 Малћанин 5
 Манчестер гардијан (Manchester Guardian), правоп. 229
 мање-више (не: мањевише), прав. 59, 146, 172
 Мара — Маро, обл. и акц. 41
 Marivauxvljev : Marivaux, правоп. 251
 Марија — Маријо, обл. и акц. 37, 38, 40
 Марица, обл. 41
 Marnе — Marna, правоп. 198
 Маро, вок. 31
 Матаија, обл. и акц. 38
 Матија, обл. и акц. 38
 матинеја, правоп. 138
 Мах, ном. и вок. 33

Мачек, ном. и вок. 33
 мачећи, прил. 78
 Маше (Мах, име), вок. 33
 мед, предл. 48, 54
 Медвеја, фонет. 239
 медвјед, фонет. 238
 Међеђа, фонет. 238
 међутим, прил. 69
 Меја, фонет. 239
 Мејица, фонет. 239
 Меланија, обл. и акц. 38
 Мелихи, обл. 35
 мени, акц. и морф. 45, 51
 меси, акц. 45
 мести (метем, метох), обл. 266
 Месудија, обл. и акц. 38
 мети, обл. 267
 механџија, обл. 39
 Мехи, обл. 35
 мецена, право. 156, 177
 Меценат, право. 156, 177
 мешина, обл. и акц. 52
 Мија — Мијо, дем. обл. и акц. 38
 мијелом, мед. терм. и знач. 94, 97
 Микице, обл. 42
 микулићки (: Микулићи), право. 140
 микулицки (: Микулићи), непр. 140, 169
 Милане, вок. 33
 Милена 38
 милениј, миленијум — миленијима, миленијумима (не : миленијама), прав. 130
 Милијо, обл. 39
 милијун 5
 милион 5
 Милићу, вок. 33
 Милки, обл. 35
 мило ми је за некога или за нешто, изр., знач. 28
 Милованов, през. 87
 Миловановљев, прид. 87
 Милошев, през. 87
 министар француске владе, непр. право. 68
 Министарски савет (не : министарски савет), прав. 190
 Министарство иностраних послова (не : министарство иностраних послова), прав. 190
 münchenski, право. 253
 Мирица, през., обл. 42
 мислити, 50, 210, 211
 митологија 93

митологијски, обл. прав. и право. 93, 100
 Митхад (Мидхад), право. 13
 митолошки, обл. прав. и право. 93, 100
 Мића, акц. 46, 55
 Михаило, право. 13, 34—35
 Мица — Мицо, обл. и акц. 41
 Мицкјевич (не : Мицкијевич), прав. 130
 мишицо, обл. 42
 Мједеник, фонет. 243
 млади, акц. 46, 53
 Мљеденик, фонет. 243
 много, прил. 69, 71
 Molière (Molièree), право. 252
 монархофашистички, прил. 74
 морфодошки, обл. и пост. 101
 Москва, право. 179
 Музеј Вука и Доситеја (не : музеј Вука и Доситеја), прав. 188
 музеј „Моша Пијаде“ (не : Музеј Моша Пијаде), прав. 188—189
 Музеј Николе Тесле (не : музеј Николе Тесле), прав. 188
 муж 81, 85
 мужев, обл. 81
 мужеви 86, 87
 мужевљев, обл. 81 — 84, 88
 мужевљи, обл. и пост. 81, 86, 87, 89
 мумпс, мед. терм. и право. 92
 муфтаџија — муфтаџио, обл. 40
 Мухи, обл. 35

Н

на, предл. уп. 210, 211, 308
 на главу, рус. изр., знач. 28
 на жалост, право. 2, 8, 9
 на изглед, право. 306
 на коли, дијал., акц. и обл. 47
 на Кубу, обл. 308
 на ноге, право. 9
 на пример, право. прав. 306, 307
 на пут, право. 9
 на руку, право. 9
 набоље 145
 над Цетињем, обл. прав. 235
 надебело 145
 надохват 145
 надушак, право. 9, 145
 надчовјек, непр. право. 64
 Нађмија, обл. и акц. 38
 назализација, терм. 160
 назализовати, терм. 160

- наздравље 145
 назални сугласник, терм. 160
 назалност, терм. 160
 наизуст, правоп. 9
 наискап, обл. и правоп. 145, 172
 најлонски, прил. и знач. 79
 намијештати — намјештати, правоп.
 и обл. 137, 167
 nantesski, правоп. 253
 наодмет, обл. и правоп. 145, 172
 напакост 145
 напамет, правоп. 172
 наполеоновски, прил. 78
 напочек, обл. и правоп. 145, 172
 направац 145
 напрекид 145
 напреклоп, обл. и правоп. 145, 172
 напрескок, обл. и правоп. 145, 172
 напретец, обл. и правоп. 145, 172
 напрецац, правоп. 9, 172
 нап reshу 145
 нап рсте 145
 наранџасто, прил. 79
 Народна омладина, правоп. 181
 народноослободилачки, знач. 74
 Народноослободилачки фронт (не :
 народноослободилачки фронт), прав.
 181
 наруку, правоп. 145, 172
 насијецати : насјецати, правоп. 137
 насмрт 145
 Наставци:
 — а 42
 — ама 50
 — е 30, 33—36, 40—42
 — ма 55
 — о 37—42
 — у 33, 35, 36
 Настасја Филиповна, пром. и правоп.
 178
 Настја — Настка 158
 натроје 145
 наупрт 145
 науштрб 145, 172
 Насћка 178
 началство, знач. 27
 не сму [= несмеју], дијал. акц. и обл. 47
 невесело, прил. 71, 72
 Невесиње, фонет. 241, 245
 Невесње, фонет. 240
 недилља 52
 недоглед, обл. 172
 незналицо, обл. 42
 Незнани јунак, знач. 233
 неколицина, уп. и знач. 57
 Nekrasov, правоп. 65, 66
 неповрат, обл. 172
 непоредак, знач. 28
 непорядок, рус. знач. 28
 непрактичне 93
 нерв, мед. терм. 92, 99
 нефрит, мед. терм. 92, 99
 нефритида, мед. терм. 92, 99
 нефритис, мед. терм. и правоп. 99
 Нивице, фонет. 242, 244
 низ воду, правоп. 9
 Нија, дем. обл. и акц. 38
 Нијаз 38
 није, обл. и акц. 45, 51
 Николијо, обл. 39
 Нимољдан, о Никољу дне, правоп. 143
 Никшић, фонет. 242
 нисам 53
 Nietzsche, нем. правоп. 66
 никшици 169
 Nitsch, поль. правоп. 66
 Ниш (из Ниша, са Нишом, у Нишу),
 обл. прав. 235
 Нишевланин 2
 Нишић, фонет. 242
 Нишлија, обл. и акц. 2, 38, 39
 Нова турска партија, правоп. 181
 Новак 35
 нови, акц. 46, 53
 Нови правопис и штампа, 63—68
 новинско-издавачко предузеће Борба,
 правоп. 14
 Новица, вок. 31
 Нодје (Nodier) 254
 ножни 168
 нози, обл. 35
 Нозјер (Nozière) 254
 носни сугласници, терм. 160
 ноћу 119
 нумери, акц. и обл. 47
 Нурија, обл. и акц. 38
 Њекрасов, правоп. 65
 (о) Никољу дне, правоп. 164

Њ

Њивице, фонет. 242

О

обичан 117
 обре-, основа 263—264
 Обренов, през. 87
 Обреновљев, прид. 87
 обрести (се), обрети се, обрети, обретеи;
 обрести се, обретеи се, обрим се,
 обрем се, обренеи; обрениути (се),
 обретеи, обл. 262—269

оврџксти, оврџштџ, стсл. обл. 266
 овде-онде, право. 146, 172
 овим детету, дијал., обл. и акц. 55
 овим другу, дијал., обл. и акц. 47
 ових, акц. и обл. 45, 51
 Огоњок — Агањок, право. 308
 огрјев, право. 137
 од, предл. 308
 одавде, право. 171
 оданде, право. 172
 одатле, право. 172
 одбрамбени, право. 309
 одмаздни, право. 142, 170
 одмет, обл. 172
 odmetnico, обл. 42
 одозго, право. 9
 одоздо, право. 9
 одока, право. 172
 одсвиране (не : отсвиране), прав. 130
 одступити, право. 306
 одшета (не : отшета), прав. 59
 одшетати, право. 306
 озбмљан 117
 Оздринићи, фонет. 242
 Озринићи, фонет. 242
 онда-кад 194
 Опарница, през., обл. 42
 Ораовац, фонет. 241
 Ораховац, право. 140, фонет. 241
 Ораховица, право. 140
 Ориовац 7
 ориовачки : Ориовац 169
 Оровац, фонет. 241
 Ортијеш, фонет. 240, 242
 Ортјеш, право. непр. 240
 Ортјеш, фонет. 240
 Орхане, обл. и акц. 36
 Осијек, фонет. 236
 отијатрија, мед. терм. 94, 97
 Отоманска Империја, право. 14
 отстранити, непр. право. 64
 отуд, прил. 69
 отшгапати, непр. право. 64
 официр 3
 официрчић 3

П

панкреас, мед. терм. 92
 панкреасни 92, 100
 панкреатичан, мед. терм. и право. 92,
 100
 Папак (име), ном. и вок. 30, 33
 Париз 98
 Парламенат, право. 68

Партија нове Турске, право. 181
 Партија правде, право. 181
 пастијеру, обл. 35
 пастиру, обл. 35
 патологија, мед. терм. 93, 101
 патологјски 93, 100, 101
 патолошки, обл. и пост., прав. право.
 93, 100, 101
 певаје [= певају], дијал., акц. и обл. 47
 педијатрија, мед. терм. 94
 Пелагија, обл. и акц. 38
 перајка, знач. 260—262
 пераљка, знач. 260—262
 перач, знач. 260, 261
 Перм — Перми, рус. 8
 Петар — Петре, право. и обл. 13,
 33—35
 Петја — Пећка 158
 петлић, фонет. и акц. 52
 петнаест минута, мн. знач. 227
 Петнаесто заседање Генералне скуп-
 штине (не : петнаесто заседање Ге-
 нералне скупштине), прав. 183
 Петрарка (Петрарке, Петраркин), пром.
 253
 Petrarca, Petrarke, право. прав. 252
 Petrarca, Petrarce, право. непр. 252,
 253
 Петров, през. 87
 Пећа — Пећка 158
 Пећанац 2
 Пећанин 2
 Пећка 178
 Печујлија, обл. и акц. 38
 Pjesci, фонет. 240
 Пијесци, фонет. 240
 пилоричан, мед. терм. и право. 92, 93
 пилорус, мед. терм. 92
 пилорусни, мед. терм. и право. 92
 Пирија, обл. и акц. 38
 Пирот (из Пирота, са Пиротом, у
 Пироту), акц. и обл. прав. 235
 Пироћанац 6
 питати, гл. рекц. 54
 пито маме [= питао маму], акц. и
 синт. 48
 Пјесци, право. непр. 240
 плаво — бело — црвено, право. 309
 плаво-црвена, право. 309
 Планат (Планатов [Планаов]), право.
 252
 пластички 93
 пластичан 93
 планинари, не : Планинари (тј. Савез
 планинара Југославије), прав. 183
 Плевља, Плевље, непр. 246

- плејада, право. 138
 Пленум, не: пленум (нпр. Пленум ЦК КПСС), прав. 184
 плести, плетем, плетох, плео, обл. 266, 267
 плеурит, мед. терм. 92, 99
 плеуритида, мед. терм. 92, 99
 плеуритис, мед. терм. и право. 99
 Пљевља, обл. и р. 246, 247
 Пљевљак 6
 Пљевље, обл. и р. 246—248
 плескам, обл. прав. 168
 пљешћем, обл. право. 138, 168
 по причини, изр. рус. 26
 Победник, право. 232
 Повац, фонет. 241
 погнути с главе, изр., знач. 25
 roglavico, обл. 42
 под главу, право. 9
 подбухао [-хла, -хло]: подубо [-ула, -уло], право. 138
 подбухнути, право. 138
 поджелудњача, обл., прав., право. 94, 99
 подцијенити, непр. право. 64
 покољење, фонет. 307
 покољење, фонет. 307
 пол 93
 пола, прил. знач. 226
 пола (часа), р. 226
 Полксија, обл. и акц. 38
 полни 93
 полност 94
 половина, р. 226
 полувокалност, терм. 160
 Попов, през. 87
 Поповци, акц. прав. 235
 поред, предл., знач. 224
 порекло мачванског становништва 49
 порекло сремског становништва 48—49
 порекло шумадијско-војвођанског дијалекта 49—56
 посао, уп. 221
 Потемкин, право. 179
 roturico, обл. 42
 почек, обл. 172
 п. п., право. 10
 правитељство, знач. 27
 [правити] — праву, дијал., акц. и обл. 47
 правленије, знач. 27
 Праг 7
 практичке 93
 практичне 93
 праскави сугласници, праскавци, терм. 160
 Праха, право. непр. 7
 Прага, чеш. 8
 Први конгрес Уједињене социјалистичке партије Француске (не: први конгрес ...), прав. 183
 пред кућу, право. 9
 предвече, акц. и обл. фонет. 50
 представници Привремене алжирске владе, право. 68
 преклоп, обл. 172
 прескок, обл. 172
 претек, обл. 172
 Префикси:
 ни- < нъ - 51
 при- < пръ - 51
 пречац, обл. 172
 прѣша, знач. 145
 Привремена алжирска влада (непр. привремена Алжирска влада, привремена алжирска влада), право. 68
 пријатељице, обл. 42
 пријезир — презир, обл. 167
 пријерез — пререз, обл. 167
 Прилози упознавању живота и рада Александра Белића, 102—108, 273—305
 принц-Суфанувонгова борба (не : принц Суфанувонгова борба), прав. 204
 Пристли, право. 142
 притискам, обл. право. 168
 притишћем, обл. право. 139, 168
 причина, рус., знач. 25 — 27
 прйчина управа, знач. 26
 причинй, -а, -б, знач. 26
 причинити се, знач. 26
 Приштевац 6
 приштевски : Приштевац 169
 Rovansa, право. 158
 пролив 94, 98
 прољево 94, 98
 пропалицо, обл. 42
 просперитет 98
 противрјечје, право. 137
 психологија 93
 психологијски, обл. прав., право. 93, 100, 101
 психолошки, обл. и пост., прав. право. 93, 100, 101
 ПТТ, право. 11
 птт, непр. право. 11
 п. т. т., право. 11
 ПТТ-саобраћај, право. 12
 п. т. т. - саобраћај, право. 12
 ПТТ-служба, право. 12
 п. т. т. -служба, право. 12
 ПТТ - службеник, право. 12
 п. т. т. - службеник, право. 12

пуж — пужеви 81, 86, 89
 пужевљев, обл. 81, 84, 85, 89
 Пуовац, фонет. 241
 Пустополе, правоп. 143
 пут, пром. 258
 Поћите, фонет. 242, 244
 пухаћ, правоп. 139
 Пуховац, фонет. 241
 Почитељ, фонет. 242
 пракача, знач. 260
 пракљача, знач. 260, 261, 262
 пратљача, знач. 260, 261
 први светски рат, правоп. 308
 Превеш, фонет. 242
 Превешт, фонет. 242
 предходне, непр. 306
 Пресјек — Пресјека, фонет. 243
 пресрести, обл. 265
 прести, обл. 267
 претстављају, непр. 310
 претходне, правоп. 306
 при том(е), правоп. 305
 присрести, обл. 265
 пџтџ, стсл. пром. 259

Р

Rabelais (Rabelaisov), правоп. 252
 Рабија, обл. и акц. 38
 ради, предл., уп. 211
 радио-аматером, правоп. 12
 Радоњеждо, правоп. 143
 радошћом, дијал. акц. и обл. 47
 ражњом, дијал. акц. и обл. 47
 Разија, обл. и акц. 38
 разједначавање — дисимилација, терм.
 160, 165
 разрјеђивати, правоп. 137
 разрјешење, правоп. 137
 Рајков, през. 87
 Рајковљев, прид. 87
 рак-рана (рак-ране) (непр. рак рана),
 правоп. 310
 [ранити = хранити] раниш, рани 19
 рани, прил. 19
 рана (vulnus), знач. и уп. 19, 20
 рана (храна), знач. 19 — 21, 23
 ра'на, тур. знач. 20
 рано (рано матерна, слатка рано),
 знач. 21
 рано (рано моја), уп. и знач. 22—24
 рапорт 98
 раскршће, знач. 18
 Расно, фонет. 241
 рахит, мед. терм. 92
 рахитис, мед. терм. и правоп. 92

рачве, знач. 18
 рашље, знач. 18
 Ребац, ном. и вок. 30, 33
 резати, правоп. 137
 Ре(ј)а, правоп. 138
 рендген (не : рентген), прав. 14, 59
 Рентген, правоп. 14
 репа, правоп. 137
 Репак (име), ном. и вок. 33
 Републиканска партија, правоп. 181
 рести, обл. 265
 рестлови, правоп. 142, 170
 ресторан Ловачки рог у Загребу,
 правоп. 14
 реуматичан 93
 реуматичке 93
 Рефик—Рефику—Рефиче, обл. 33—35
 речица, обл. и акц. 52
 Рибича, през. обл. 42
 Риза, обл. 36
 Ризах, обл. 36
 Ризо, обл. 36
 Ријека, фонет. 237
 Ријечанин 5
 Рим 7
 рјеђи, правоп. 137
 рјепа 137
 рјечица, правоп. 137
 рјешење, правоп. 137
 Rodin, фр. 252
 Рома, правоп. непр. 7
 Rousseau (Rousseaua, Rousseau-a, Rous-
 seauov, Rousseau-ov), правоп. 230,
 249, 252
 Rousseaux (Rousseauxov, Rousseauxv-
 ljev), правоп. 249, 251, 252
 Ружица, обл. 41
 Русо, транскр. 249
 руци, обл. 35
 ручни 168

С

с главе погибосмо, с главе погинули,
 изр. знач. 24, 25
 с радошћом, дијал. обл. и акц. 55
 с(са), знач. 59
 саванакетске групе (не: Саванакет
 групе), прав. 205
 Савез бораца народноослободилачког
 рата, правоп. 181
 Савез комуниста Југославије, правоп.
 181
 Савез ратних војних инвалида, пра-
 воп. 181
 Савез студената Југославије, правоп.
 181

- савски мост, право. 232
 Савски мост, право. 232
 Садија, обл. и акц. 38
 Садик, ном. и вок. 34, 35
 Salavin, фр. 252
 Салих (име), обл. и акц. 30, 36
 Салихи, обл. 35
 Салко, обл. и акц. 36
 само, прил. 70
 само-ако 194
 само онда кад 194
 самогласник — вокал, терм. 160
 Санија, обл. и акц. 38
 Сапфа, пром. 176
 Сапфо, право. и пром. 155, 176
 Сарајво, фонет. 240
 Сарајево, фонет. 241
 Сарајлија, обл. и акц. 38, 39
 свекрвице, обл. 42
 свет, рус. знач. 23
 светик, рус. знач. 23
 свој — његов, уп. 203
 се је — се — сѐ 131
 себе [код себе], акц. и обл. 46, 50
 северни 117
 70-годишњак, право. 306
 Sée (Séea, Séeu, Séeov), право. 252
 сејати, акц. и обл. 45, 54
 Сејфулах — Сејфулаху, обл. и акц. 36
 С'екосе, фонет. 244
 секс 93
 Секст 177
 Сексто, право. 156, 176
 сексуалан 93
 сексуалитет 93
 сексуалност 93
 селиште, фонет. 238
 Селишће, фонет. 237
 Сенћанин 5
 сести, обл. 266
 сетно, прил. 72, 73
 Сењанин 5
 Сидику, вок. и акц. 35
 сидити, дијал. 52
 Сија, дем. обл. и акц. 38
 сијати, акц. и обл. 45, 51
 сикера, дијал. акц. и обл. 46
 сикира, дијал. акц. и обл. 46, 52
 силеџија — силеџија, обл. 40
 син — синови 81, 84—87
 Синдикат Србије (не: синдикат Србије),
 прав. 182
 синдикати, не: Синдикати (тј. Савез
 синдиката Југославије), прав. 183
 синов, обл. 81
 синовљев, обл. 81, 83, 84, 88
 синовљи, обл. и пост. 81, 84—87, 89
- Сињац, фонет. 241
 Сињџ, фонет. 241
 Сировица, през. обл. 42
 sigotico, обл. 42
 сифилис 92
 сифилисни 92
 сифилитичан, мед. терм. и право. 92
 Siffrein, фр. 252
 сјајан 117
 Сјекосе, фонет. 243
 Сенокоси, фонет. 243
 сјетно, прил. 71
 СКЗ, право. 12
 С. к. з., право. 12
 Скопље 7, 8, 64, 65
 Скопје, макед. 7, 8, 64
 Скотланд јард [(Scotland Yard) не:
 Скотланд Јард], право. прав. 229
 Слипчићи, фонет. 236
 Смаиле, обл. и акц. 36
 сместа, право. 172
 снаја, право. 138
 снаси, обл. 35
 снаха, право. 138
 снаруке, прил. 71
 совати, фонет. 239
 Совач, фонет. 239, 244
 Софија, обл. и акц. 38
 Софија, обл. 38
 Социјалистички савез радног народа
 Југославије, право. 181
 Сочивица, през., обл. 42
 спавау, дијал. акц. и обл. 47
 спасен (не: спашен), прав. 60
 спасити — спасим 60
 спасти — спасем 60
 специес, право. 156
 специјес, право. 156
 Сплит, прав. 7, 237
 сплитски : Сплит 169
 Сплићанин 5
 Сплџет, непр. 237
 (с)пол, обл. прав. 94, 99
 сполни 94
 сполност 94
 спомен-плочом, право. 12
 Споменик, право. 233
 споменик Вука Караџића, право. 233
 Србадија, право. 135, 166
 Сребреница, фонет. 241
 Сребреница, фонет. 240
 срести — сретнем, обл. 263, 265, 266
 сретно 3—5
 срећа 3, 4
 срећан 3
 срећно, прил. 3—5

Српство, право. 135, 166
 сруке, право. 145, 172
 сталан, знач. 16—17
 стамбени, право. 309
 Стамболија, обл. 39
 станица, мед. терм. 94
 старији, акц. и обл. 45, 51
 Стеван 34
 стеница, обл. и акц. 52
 Стефан, право. 13
 стискама, обл. прав. 168
 стишњем, обл. и право. 139, 168
 стјеница, фонет. 238
 стјеновит, фонет. 238
 стога, прил. 69
 стр., право. 10
 струјни, трљани сугласници, терм. 160
 студ., право. 10
 Сту^оп, фонет. 241
 Ступац (име), ном. и вок. 33
 Субботић, непр. право. 13
 Суботица, фонет. 241
 Суботца, фонет. 240
 сув — суви, фонет. и акц. 53, 242
 Сува Локва, фонет. 242
 Сува Река, фонет. 242
 Сува Ђуприја, фонет. 242
 Суви До, фонет. 242
 Суво Поље, фонет. 242
 судија — судијо, обл. 39, 41
 судопера, знач. 262
 Султанија, обл. и акц. 38
 Супхија (Субхија), обл. и акц., право.
 13, 38

сусрести, обл. 265
 Сутјеска, фонет. 239
 Сућеска, фонет. 239
 Суфикси:

-а 31
 -ак 33
 -алан 94, 98
 -alis 94, 98
 -ан 93
 -аћ 139
 -ах 36
 -ац 33
 -ев 8 в. -ов
 -евљев в. -овљев
 -евљи в. -овљи
 -ек 33
 -елан 94, 98, 99
 -ец 33
 -з 33
 -ија 30, 37—40, 42
 -ијски 93, 100
 -йк 35

-йк 35
 -ин 87
 -ит 92
 -itis (ген. -itidis) 92, 99
 -ић 33
 -ица 30, 41, 42
 -јанин (-анин) 5, 6
 -(j)анка 141
 -к 33, 35
 -лог 93, 100
 -логија 93, 100
 -љев 84, 87
 -ов/-ев 81, 84—87
 -овљев/-евљев 81—89
 -овљи 81, 84, 86
 -овљи/-евљи 86
 -с 33
 -ски 87, 100, 101
 -уша 141
 -х 33, 35
 -ц 33
 -чки 93
 -џија 39
 -шки 93, 100, 101
 -ънъ (> -ан) 118
 сух, фонет. 242
 Суходо, фонет. 242
 схема, обл. право. 94, 98
 шизофренија, мед. терм., обл., право.
 94, 98
 Scarin, фр. 252

Т

Тадија, обл. 39, 40
 ТАИ, стсл. 118
 ТАИНЪ, стсл. 118
 тајан, -јна, -јно, знач. 116—119
 тајна 118
 тајни, -на, -но, знач. 116—119
 тајно, прил. 118
 тамнозелен (не: тамно зелен), прав. 131
 тачан 117
 Твер 8
 Тегелтија, обл. и акц. 38
 тек-ако 194
 тек ако, само ако 195
 тек кад, само кад 195
 тек онда-ако 194
 тек онда = тек 195
 тек онда-кад 194
 телашце, дем. 94
 Телемах, Телемаше, обл. 36
 телешце, дем. и знач. 94
 тенисач 3
 тенисер 3

терзија, обл. 39
 тесначни, фриктивни сугласници,
 терм. 160
 Тѳуфѳику (Тѳѳѳику), вок. 35
 ти, правоп. 136, 167
 ти [тебе — код тебе], акц. 46
 Tisza 253
 Тићи, фонет. 239
 тихо, прил. 73
 Тица, фонет. 239, 243, 244
 тица, фонет. 239
 Тичари, фонет. 239
 Тичићи, фонет. 239
 тјелашце, прав. обл. 98
 тјелешце, прав. обл. 98
 тјерати, фонет. 238
 то, зам. уп. 221
 то јест, правоп. 155
 Того — Тогоа, прав. 130
 токсичан 93
 токсички 93
 Toulousa (Toulouse) 158, 178, 254
 Трапезундско Царство, правоп. 14
 трахеалан, правоп. 138
 трахеја, правоп. 138, 168
 Тргодрво 153, 175
 Требиње, р. 245
 три 226
 три сата 227
 Tribuna ludu, транскр. правоп. 179
 Тридесет четврти конгрес Социјали-
 стичке странке Италије (не: три-
 десет четврти конгрес...), прав. 183
 13-годишњица, правоп. 306
 тријумф (не: триумф), прав. 60
 триста, правоп. 143, 171
 тромбидијаза, мед. терм. 91
 тромбидиоза, мед. терм. 91
 тромбодидиоза 91
 ТТ-везе, правоп. 12
 т. т. - везе, правоп. 12
 тужно, прил. 71—73
 Тузлак 6
 Tuluzа, правоп. 158, 170
 тур., правоп. 176
 Турадија, правоп. 135
 Турчишће, фонет. 237
 Туторов, през. 87

Ђ

ђ/ч, правоп. 3
 Ђајина, 242, 244
 ђеклићи, правоп. 140
 ђеклици, непр. 140, 169
 Ђелебићи, фонет. 242

ђелица, дем. знач. 94
 ђерати, фонет. 238
 Ђитлук, фонет. 242
 Ђулибрк (име), ном. и вок. 33

У

у јесен, правоп. 66, 306
 у колима, акц. и морф. 45, 51
 у лето, правоп. 306
 у нашим шору, дијал. акц. и обл. 47, 55
 у ствари, правоп. 2, 8, 306
 у чакшира, дијал. акц. и обл. 47
 убескрај 145
 убиј (не: уби), прав. 58
 убости, обл. 266
 увече, правоп. 172
 углас, правоп. 145, 172
 удаљ 145
 удесетеро 145
 узврат 146
 uzdanico, обл. 42
 узор-мајком, правоп. 12
 Узун-Мирком, правоп. 12
 Уисманс (Huysmans), транскр. 249
 ујутро, правоп. 172
 укоштац, обл. правоп. 9, 172
 Ум, фонет. 241
 умети — уму (—умеју), дијал. обл. и
 акц. 52
 умију 52
 умирујући, прил. 79
 умрети — умрем, обл. 269
 умјко 52
 унакрст, правоп. 9
 унедоглед, обл. и правоп. 146, 172
 унеповрат, обл. и правоп. 146, 172
 универзитет 98
 универзитетска библиотека Светозар
 Марковић, правоп. 14
 Универзитетска библиотека у Београду,
 правоп. 14
 уништићу, уништићу (не: уништити
 ћу), прав. 127—128
 управа, уп. и знач. 27
 управленије, знач. 27
 упријекрст 146
 уредба 27
 устројство 27
 Утово, фонет. 241
 утутањ 146
 уштрб, обл. 172

Ф

Фабрика аутомобила у Прибоју,
 правоп. 13

Фабрика машина и алатљика у Железнику, право. 14
 фабрика машина и алатљика Иво Лола Рибар у Железнику, право. 14
 Фазлија, обл. и акц. 38
 Фаик, ном. и вок. 35
 Фатијо, обл. 39
 Фатница, фонет. 242, 244
 фациес, право. 156
 фацијес, право. 156
 Феђа — Феђка 158
 Фенелон, Фенлон (Fénelon), транскр. 249
 фењер, фонет. 242
 Ферику, вок. 35
 фес, фонет. 242
 Феђка в. Феђа
 физиологија, мед. терм. 93
 физиолошки 93
 Фимија, обл. и акц. 38
 филолошки, обл. и пост. 101
 филдан, фонет. 242
 Фојница, фонет. 242, 244
 Форд, право. 14
 форд, право. 14
 Форин офис [(Foreign Office) не: Форин Офис], право. прав. 229
 Фоча, фонет. 242
 француско-српски, право. 309
 фронт националног ослобођења, право. 181

X

x 47
 хабитуалан, обл. 94, 98, 99
 Хавтовац, фонет. 242
 Хађићи, фонет. 242
 Хајдук-Вельком, право. 12
 Хајдучица, фонет. 242
 Хајрија, обл. и акц. 38
 Хајрулаху, обл. и акц. 36
 Хакија, обл. и акц. 38
 Халвортен Шипинг Берген, право. 230
 Ханз, ном. и вок. 33
 харамија — харамијо, обл. 40
 Хаџи Бера, Хаџи-Бере, Хаџи-Бером, право. 12, 143, 170
 Хаџићи, фонет. 242
 Хвар, право. 140
 Херцег-Нови (Херцег-Новог), обл. и пром. 12, 245
 Хивзија, обл. и акц. 38
 Хилмија, обл. и акц. 38
 Хисманс (Huysmans), транскр. 249

хистеричан 93
 хистеричке 93
 хистологија, мед. терм. 93
 хистологијски 100
 хистолошки, обл. прав. и право. 93, 100
 hlad (hladu), чеш. пром. и р. 257
 hlod (hloda, hlodu), лужички, пром. и р. 257
 Хорвати 7
 Хортијеш, фонет. 242
 хотел Москва у Београду, право. 14
 хотел Црна Гора, право. 14
 Храсно, фонет. 242
 Хроника — Девети лекторат српско-хрватског језика у Француској, 120
 храно (слатка храно, слатка душо, слатко срце), храно моја, знач. 22, 23
 хтео — не хтео, право. 152
 Хум, фонет. 242
 Хусеин-бег 143, 171
 Хутово, фонет. 242

Ц

Цазинлијо, обл. 39
 Calvina, право. 252
 царе, обл. 35
 Цариград, право. 143
 царице, обл. 42
 Casablanca (Casablanke), право. прав. 252
 цветић, обл. и акц. 52
 ЦДЈА, право. 10
 цесаре — цесару, обл. 35
 Цетињанин, право. 142
 Цетињац, непр. 142
 Цетиње, акц. прав. 235
 Цица — Цицо, обл. и акц. 41
 Цицилијо, обл. 40
 Columbia (Columbia) 254
 Courteline (Courtelinee), право. 252
 Црвена Јабука, фонет. 238
 Црип, фонет. 236
 Црнојевића Ријека, фонет. 236
 Црици, право. 135, 166
 црици, право. 135, 166
 црпети/црпити, обл. 306
 цртати, акц. 50
 Champagne (Champagne) 254

Ч

ч, фонет. 47, 54, 55
 Чалија, обл. и акц. 38
 Чапљина, фонет. 242

Чела, фонет. 239, 244
 чела, фонет. 239
 Челарево, фонет. 239, 243
 Челебија, обл. и акц. 38
 Челинац, фонет. 239
 Челиње, фонет. 239
 четврт, знач. и р. 226, 227
 четврт сата, знач. 227
 четврт часа, знач. 227
 четвртасто, прил. и знач. 79
 Четврти конгрес Албанске партије
 рада (не : четврти конгрес Ал-
 банске партије рада), прав. 183
 четири 226
 четириста, правоп. 171
 чивчија — чивчијо, обл. 40
 чисти, акц. 53
 чистка, правоп. 142, 170
 чифтелија — чифтелијо, обл. 40
 Чича-Илијом, правоп. 12
 члан Академије у Београду, правоп. 180
 Чрнци, фонет. 240
 Чрнцићи, фонет. 239

Ц

ц, фонет. 47, 54, 55
 Цек-Цече, обл. 33, 34

Ш

ш, фонет. 47, 54, 55
 Šamranja, правоп. 158
 Шапчанин 5
 шаровљев, обл. 87
 Швабурија, правоп. 135
 Шеваћ Ниве, фонет. 242
 Шевкија, обл. и акц. 38
 Шеније (Chénier) 254
 Шефику — Шефиче, обл. вок. 34, 35
 Широки Бријег, фонет. 237
 штипати, фонет. 238
 штит, фонет. 237, 238
 штица (<* дъшчица) 139
 Шћеница, фонет. 238, 243
 Шћенови До, фонет. 238
 Шћепанице, фонет. 238
 Шћепан Крс, фонет. 242
 Шћепан Крст, фонет. 242
 Шћепопеници, фонет. 238
 Шћипе, фонет. 237, 243
 Шћит, фонет. 237
 шћит, фонет. 237
 Шућрија, обл. и акц. 38

џ

џ = е^ж 49—50
 џ > и 51—53

О.Р.—З.Г.С.

Исправка

У чланку „Објашњење једне појаве формалне неконгруенције у броју“, стр. 226—228, на стр. 227, у 7. реду одоздо текст треба да гласи: *шри саџа* *џо 60 минуџа, шако и шри четврти саџа џо 15 минуџа.*

НАШ ЈЕЗИК излази једанпут у два месеца у свескама од 4 до 6 табака; пет свезака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. Годишња претплата износи 500 дина.; цена поједином броју је 100 дина. Претплату слајти Институту за српскохрватски језик, Београд, Кнез-Михилова 35/I, на текући рачун број 101-14-2-947. Рукописе слајти Уређивачком одбору или дру Бориславу М. Николићу, секретару Одбора, Институту за српскохрватски језик, Београд, Кнез-Михилова 35/I. — Рукописи се не враћају.
